

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**RUSYA'NIN TÜRKİYE'YE YÖNELİK ENFORMASYON
OPERASYONLARINDA HABERLERİN
ARAÇSALLAŞTIRILMASI: *SPUTNİK TÜRKİYE*
HABERLERİ ÜZERİNE BİR ÇERÇEVELEME ANALİZİ**

Enes KÜCET

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Aytül TAMER TORUN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

Mart 2021

**RUSYA'NIN TÜRKİYE'YE YÖNELİK ENFORMASYON
OPERASYONLARINDA HABERLERİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI:
SPUTNİK TÜRKİYE HABERLERİ ÜZERİNE BİR ÇERÇEVELEME
ANALİZİ**

Enes KCET

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĒİTİM ENSTİTÜSÜ**

MART 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Enes Kücet

24.03.2021

**Rusya'nın Türkiye'ye Yönelik Enformasyon Operasyonlarında Haberlerin
Araçsallaştırılması: *Sputnik Türkiye* Haberleri Üzerine Bir Çerçeveleme Analizi**

(Yüksek Lisans Tezi)

Enes KÜCET

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Mart 2021

ÖZET

Günümüz küresel siyasetinde devletler, enformasyonu kontrol etmek amacıyla birbirleriyle rekabet etmekte ve birbirlerine karşı yürüttükleri enformasyon savaşları kapsamında haberleri araçsallaştırmaktadırlar. Bu devletlerden biri olan Rusya'nın, son dönemde özellikle Kuzey Atlantik İttifakı Antlaşması Örgütü (NATO)'ne üye ülkelere yönelik enformasyon operasyonlarında haber medyasını adeta bir silah haline getirdiği gözlemlenmektedir. NATO'ya karşı yürüttüğü enformasyon savaşı kapsamında Rusya, Türkiye'yi de hedef almaktadır. Bu operasyonlar aracılığıyla Rusya, Türkiye'nin hem NATO ile ilişkilerinin zayıflamasını, hem de Rusya ile iş birliğinin artmasını sağlamaya çalışmaktadır. Rusya'nın bu yöndeki çabaları Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinde de gözlemlenmiştir. Bu süreçte özellikle *Sputnik Türkiye*'nin yayımladığı haberler Rusya tarafından söz konusu çabalar doğrultusunda araçsallaştırılmıştır. Bu çalışma, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecindeki Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları kapsamında *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerin çerçeveleme şeklini ele almaktadır. Bu amaçla ilk olarak enformasyon savaşları kapsamında haberlerin araçsallaştırılması konusu açıklanmakta, ardından Rusya ile NATO arasındaki enformasyon savaşı ekseninde Türkiye sorunsalı ele alınmakta ve bunun sonrasında Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinde *Sputnik Türkiye*'nin yayımladığı haberlere ilişkin olarak yapılan çerçeveleme analizinin bulguları ortaya konulmakta ve değerlendirilmektedir.

Bilim Kodu : 116501

Anahtar Kelimeler : Çerçeveleme, enformasyon savaşı, enformasyon operasyonları, haber medyası, NATO, Rusya, S- 400, *Sputnik Türkiye*, Türkiye

Sayfa Adedi : 217

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Aytül TAMER TORUN

**Instrumentalization of the News in Russia's Information Operations against Turkey: A
Framing Analysis on the News of *Sputnik Turkey***

(M.Sc. Thesis)

Enes KÜCET

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

March 2021

ABSTRACT

In today's global politics, states compete with each other in order to control the information and instrumentalize the news within the scope of the information war that they wage against each other. It is observed that Russia, one of these states, has recently weaponized the news media especially in the information operations against the member states of NATO. Russia is also targeting Turkey within the scope of information warfare that it conducts against NATO. Through these operations, Russia is striving to ensure that both Turkey's relations with NATO alliance should weaken and Turkey's cooperation with Russia should increase. Russia's endeavors in this aspect were also observed in the process of Turkey's buying the S-400 air and missile defense systems from Russia. During this process, the news published by *Sputnik Turkey* was particularly instrumentalized by Russia in line with the aforementioned efforts. This study deals with the way of framing the news published by *Sputnik Turkey* within the scope of Russia's information operations against Turkey during the process of Turkey's buying the S-400 air and missile defense systems from Russia. For this purpose, the subject of the instrumentalization of news within the scope of information wars is primarily explained, then the problematic of Turkey in the axis of information war between Russia and NATO is handled, and thereafter the findings of the framing analysis on the news published by *Sputnik Turkey* during the course of Turkey's buying the S-400 air and missile defense systems from Russia are presented and assessed.

Science Code : 116501

Key Words : Framing, information warfare, information operations, NATO, news media, Russia, S-400, *Sputnik Turkey*, Turkey

Page Number : 217

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Aytül TAMER TORUN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLoların LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR	xiv
1. GİRİŞ	1
2. ENFORMASYON SAVAŞLARI KAPSAMINDA HABERLERİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI	25
2.1. Enformasyon Savaşları.....	25
2.1.1. Enformasyon Savaşı Konsepti.....	31
2.1.1.1. Net/Ağ savaşı	36
2.1.1.2. Algı yönetimi	37
2.1.1.3. Propaganda.....	38
2.1.1.4. Psikolojik savaş.....	39
2.1.1.5. Etki/Nüfuz operasyonları	40
2.1.1.6. Kamu diplomasisi.....	42
2.1.1.7. Stratejik iletişim	44
2.2. Teorik ve Pratik Boyutlarıyla Enformasyon Savaşları Kapsamında Haberlerin Araçsallaştırılması	45
2.2.1. Dış Politika Yapım Sürecinde Medyanın Rolü	46
2.2.1.1. Medya - kamuoyu - dış politika ilişkisi.....	46
2.2.1.1.1. Çoğulcu model.....	52
2.2.1.1.2. Seçkin model	53
2.2.2. Dış Politikada Medyanın Araçsallaştırılması	58
2.2.2.1. Dış politikada güç kavramı	60
2.2.2.1.1. Güç çeşitleri.....	61
2.2.2.2. Dış politikada haber medyasının araçsallaştırılmasının tarihsel süreçteki gelişimine genel bir bakış	63

2.2.2.2.1. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönem.....	64
2.2.2.2.2. Birinci Dünya Savaşı dönemi (1914-1918).....	69
2.2.2.2.3. İki savaş arası dönem (1919-1939).....	70
2.2.2.2.4. İkinci Dünya Savaşı dönemi (1939-1945).....	71
2.2.2.2.5. Soğuk Savaş dönemi (1947-1991).....	72
2.2.2.2.6. Soğuk Savaş sonrası dönem (1991-2000)	74
2.2.2.2.7. Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılı (2001-2010)	75
2.2.2.2.8. Yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılı (2010-2020).....	76
3. RUSYA ile NATO İTTİFAKI ARASINDAKİ ENFORMASYON SAVAŞI EKSENİNDE TÜRKİYE	77
3.1. Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımı.....	78
3.1.1. Devlet Teşkilatı Açısından Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımı.....	79
3.1.1.1. Devlet teşkilatı içerisinde haber medyasının yeri ve önemi.....	80
3.1.1.1.1. <i>Sputnik</i> haber ajansı.....	83
3.1.2. Resmî Politika Belgeleri Açısından Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımı	84
3.1.3. Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımının Genel Özellikleri.....	88
3.1.4. Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımının Temel Bileşenleri.....	90
3.1.4.1. Dezenformasyon	93
3.1.4.2. Aktif tedbirler	93
3.1.4.3. Maskeli savaş	95
3.1.4.4. Yumuşak kuvvet.....	96
3.1.4.5. Dönüştürme kontrol.....	97
3.1.4.6. Eşikaltı savaş	99
3.1.4.7. Yeni nesil savaş.....	100
3.1.4.8. Doğrusal olmayan savaş.....	101
3.1.4.9. Kinetik olmayan savaş	101
3.1.4.10. Etki alanları arası zorlama stratejisi	102
3.2. Rusya'nın NATO Ülkelerine Karşı Enformasyon Savaşı.....	102
3.2.1. Rusya'nın NATO Ülkelerine Karşı Enformasyon Savaşının Tarihsel Süreçteki Gelişimi	103

3.2.1.1. Soğuk Savaş öncesi dönem (1917-1947)	103
3.2.1.2. Soğuk Savaş dönemi (1947-1991)	106
3.2.1.3. Soğuk Savaş sonrası dönem (1991-2000)	109
3.2.1.4. Yirmi birinci yüzyılda Rusya'nın NATO'ya karşı enformasyon savaşı	110
3.2.1.4.1. Rusya'nın Kırım'ı ilhakından önceki dönem (2000-2014)	111
3.2.1.4.2. Rusya'nın Kırım'ı ilhakından sonraki dönem (2014 sonrası)	116
3.2.2. Rusya'nın Türkiye'ye Yönelik Enformasyon Operasyonları	122
3.2.2.1. Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarının genel özellikleri	122
3.2.2.2. Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarının ortaya çıkışı ve gelişim süreci	123
3.2.2.2.1. Rus savaş uçağının düşürülmesi krizinden sonraki dönemde Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları	124
3.2.2.2.2. İlişkilerin normalleştirildiği ve geliştirildiği dönemde Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları	126
3.2.2.3. Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları kapsamında <i>Sputnik Türkiye</i> haber ajansının işlevi	128
3.2.2.3.1. <i>Sputnik Türkiye</i> haber içeriklerine genel bir bakış	129
3.2.2.3.2. Rus savaş uçağının düşürülmesi krizinden sonra yayımlanan haberler	130
3.2.2.3.3. İlişkilerin normalleştirildiği ve geliştirildiği dönemde yayımlanan haberler	132
4. TÜRKİYE'NİN RUSYA'DAN S-400 HAVA ve FÜZE SAVUNMA SİSTEMLERİNİ SATIN ALMASI SÜRECİNDE <i>SPUTNİK TÜRKİYE'DE</i> YAYIMLANAN HABERLERE İLİŞKİN ÇERÇEVELEME ANALİZİ	135
4.1. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava ve Füze Savunma Sistemlerini Satın Alması Sürecinin Arka Planı	135
4.2. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava ve Füze Savunma Sistemlerini Satın Alması Sürecine İlişkin Olarak <i>Sputnik Türkiye'de</i> Yayımlanan Haberlere Genel Bir Bakış	138
4.3. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava ve Füze Savunma Sistemlerini Satın Alması Sürecinde <i>Sputnik Türkiye'de</i> Yayımlanan Haberlere İlişkin Bir Çerçeveleme Analizi Araştırması	140

4.3.1. Araştırma Kapsamında Niteliksel İçerik Çözümlemesi Yönteminin Kullanılması.....	140
4.3.2. Araştırma Bulguları	148
4.3.2.1. Ön bulgular.....	148
4.3.2.1.1. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 ve 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralıklarında yayımlanan haberlerin sayıları ve yüzdelik oranları.....	149
4.3.2.1.2. Yazarlı olup olmamasına göre haber sayıları	149
4.3.2.1.3. Haberlerde yer alan medya kaynaklarına göre haber sayıları	150
4.3.2.1.4. Editoryal olarak yerleştirildikleri kategorilere göre haber sayıları	151
4.3.2.1.5. Haberlerde yer alan resmî kaynaklara göre haber sayıları	152
4.3.2.1.6. Haberlerde yer alan resmî olmayan kaynaklara göre haber sayıları	153
4.3.2.1.7. Haberlerde yer alan siyasetçilere göre haber sayıları	154
4.3.2.2. Çerçeveleme analizi bulguları.....	155
4.3.2.2.1. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında yayımlanan haberlerdeki çerçevelerin analizi	156
4.3.2.2.2. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında yayımlanan haberlerdeki çerçevelerin analizi	162
4.3.2.2.3. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında yayımlanan haberlerdeki çerçevelerin analizi	168
5. SONUÇ	177
KAYNAKLAR	185
EKLER.....	213
EK-1: Araştırma Kapsamında İncelenen <i>Sputnik Türkiye</i> Haberlerinin Web Bağlantıları.....	213
ÖZGEÇMİŞ.....	217

TABLoların LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 4.1. " <i>ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temaları	141
Tablo 4.2. " <i>Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temaları	143
Tablo 4.3. " <i>Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temaları	144
Tablo 4.4. " <i>Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temaları.....	146
Tablo 4.5. " <i>S-400 Anlaşmasının Avantajları</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temaları	147
Tablo 4.6. Belirlenen Tarih Aralıklarında Yayımlanan Haberlerin Sayıları ve Yüzdelik Oranları	149
Tablo 4.7. Yazarlı Olup Olmamasına Göre Haber Sayıları	150
Tablo 4.8. Haberlerde Yer Alan Medya Kaynaklarına Göre Haber Sayıları	150
Tablo 4.9. Editoryal Olarak Yerleştirildikleri Kategorilere Göre Haber Sayıları	152
Tablo 4.10. Haberlerde Yer Alan Resmî Kaynaklara Göre Haber Sayıları	153
Tablo 4.11. Haberlerde Yer Alan Resmî Olmayan Kaynaklara Göre Haber Sayıları	154
Tablo 4.12. Haberlerde Yer Alan Siyasetçilere Göre Haber Sayıları	155
Tablo 4.13. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında Yayımlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayıları ve Yüzdelik Oranları	156
Tablo 4.14. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında " <i>ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerinin Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları	158
Tablo 4.15. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında " <i>Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerinin Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları	159
Tablo 4.16. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında " <i>Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından</i> "	

<i>Uzaklaşması" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları</i>	160
Tablo 4.17. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında " <i>Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları.....	161
Tablo 4.18. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında " <i>S-400 Anlaşmasının Avantajları</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları.....	162
Tablo 4.19. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında Yayımlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayıları ve Yüzdelik Oranları	162
Tablo 4.20. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında " <i>ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları	164
Tablo 4.21. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında " <i>Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları	165
Tablo 4.22. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında " <i>Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları	166
Tablo 4.23. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında " <i>Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları.....	167
Tablo 4.24. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında " <i>S-400 Anlaşmasının Avantajları</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları.....	168
Tablo 4.25. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında Yayımlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayıları ve Yüzdelik Oranları	169
Tablo 4.26. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında " <i>ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları	171
Tablo 4.27. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında " <i>Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları	172

Tablo 4.28. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında " <i>Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları.....	173
--	-----

Tablo 4.29. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında " <i>Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları.....	174
--	-----

Tablo 4.30. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında " <i>S-400 Anlaşmasının Avantajları</i> " Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları.....	175
--	-----

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 2.1. Enformasyon Savaşı Konsepti (<i>Yazar tarafından oluşturulmuştur.</i>).....	36
Şekil 2.2. Karar Vericiler - Medya - Kamuoyu - Dış Politika Arasındaki Etkileşimsel İlişki (<i>Baum ve Potter'ın çalışmasından hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.</i>).....	50
Şekil 2.3. Medya - Kamuoyu - Dış Politika İlişkisini Açıklayan Modeller (<i>Yazar tarafından oluşturulmuştur.</i>).....	52
Şekil 2.4. Seçkin Model Kapsamında Yer Alan Yaklaşımlar, Kavramlar ve Kuramlar (<i>Yazar tarafından oluşturulmuştur.</i>).....	54
Şekil 2.5. Keskin Gücün Kapsamındaki Eylemler (<i>Yazar tarafından oluşturulmuştur.</i>).....	63
Şekil 2.6. Dış Politikada Haber Medyasının Araçsallaştırılmasının Tarihsel Süreçteki Gelişimi (<i>Yazar tarafından oluşturulmuştur.</i>).....	64
Şekil 3.1. Adamsky'ye Göre Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımının Üç Karakteristik Özelliği (<i>Yazar tarafından oluşturulmuştur.</i>).....	90
Şekil 3.2. Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımının Temel Bileşenleri (<i>Yazar tarafından oluşturulmuştur.</i>).....	92
Şekil 3.3. Rusya'nın NATO Ülkelerine Karşı Enformasyon Savaşının Tarihsel Süreçteki Gelişimi (<i>Yazar tarafından oluşturulmuştur.</i>).....	103
Şekil 4.1. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında Yayımlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayılarının Karşılaştırması	157
Şekil 4.2. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında Yayımlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayılarının Karşılaştırması	163
Şekil 4.3. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında Yayımlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayılarının Karşılaştırması	170
Şekil 5.1. Rusya'nın Türkiye'ye Yönelik Propaganda Kampanyasının Analizi (<i>Jowett ve O'Donnell'in propaganda analizi modelinden yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.</i>).....	179
Şekil 5.2. Sputnik Türkiye Haberlerinde Yer Alan "ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye" Çerçevesinin Analizi (<i>Yazar tarafından oluşturulmuştur.</i>).....	182

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmaktadır.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AFP	Agence France-Press (Fransız Basın Ajansı)
BBC	British Broadcasting Corporation (Britanya Yayın Kuruluşu)
CIA	Central Intelligence Agency (Merkezî İstihbarat Teşkilatı)
CNN	Cable News Network (Kablolu Haber Ağı)
DEAŞ	Ed-Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve's Şam (Irak ve Şam İslam Devleti)
FETÖ/PDY	Fethullahçı Terör Örgütü / Paralel Devlet Yapılanması
KGB	Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik İttifakı Antlaşması Örgütü)
PYD	Partiya Yekîtiya Demokrat (Demokratik Birlik Partisi)
RFE	Radio Free Europe (Özgür Avrupa Radyosu)
RIA Novosti	Rusya Haber ve Enformasyon Ajansı
RL	Radio Liberty (Özgürlük Radyosu)
RT	Russia Today (Rusya Bugün)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TASS	Telegrafne Agentsva Sovyetskova Soyuza (Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı)
VOA	Voice of America (Amerika'nın Sesi)
YPG	Yekîneyên Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)

1. GİRİŞ

Enformasyon üzerinde hakimiyet kurmak geçmişten bugüne devletler açısından kendi güvenliklerini sağlayabilmek ve güçlerini artırabilmek için temel ihtiyaç ve gayelerden biri olagelmıştır. Enformasyon çağı olarak nitelendirilen günümüzde "güç politikası"ndan ziyade "kimin hikayesinin kazandığı"nın daha büyük bir önem arz etmesi ve enformasyona dayalı gücün diğer güç türlerinden daha büyük bir öneme sahip olması, devletleri küresel siyasette etkili olmak için enformasyona hükmetmeye sevk etmektedir.¹ Bu bağlamda, yirmi birinci yüzyıldaki yeni hakim mücadele şekli enformasyon savaşları olarak tanımlanmakta olup² bu rekabet kapsamında devletlerin, dış politikadaki amaç ve hedefleri doğrultusunda özellikle haber medyasını araçsallaştırdıkları görülmektedir.

Enformasyon savaşı konseptine en çok önem atfeden ve bu alandaki imkan ve kabiliyetlerini artırmaya devam eden küresel aktörlerin başında Rusya gelmektedir. Ulusal güvenliğini ve ulusal çıkarlarını korumak amacıyla Rusya'nın, enformasyon savaşı odaklı bir dış politika izlediği gözlemlenmektedir. Bu kapsamda Rusya, 2014'te Kırım'ı ilhak etmesinin ardından NATO'ya ve NATO üyelerine karşı artan sayı ve yoğunlukta enformasyon operasyonları icra etmeye başlamıştır. Söz konusu operasyonlarda dijital medyayı adeta bir silah olarak kullanan Rusya, bu kapsamda başta devlet kurumlarına bağlı resmî haber siteleri ve bu haber sitelerinin sosyal medya hesapları olmak üzere haber medyasını araçsallaştırmaktadır. Özellikle *Russia Today (RT)* ve *Sputnik* gibi hükümete doğrudan bağlı olan veya dolaylı olarak bağlı diğer medya kuruluşları aracılığıyla Rusya, dış politika hedefleri doğrultusunda NATO üyesi ülkelerin kamuoylarının ve karar vericilerinin algılarını şekillendirmeye ve bilişlerini manipüle etmeye çalışmaktadır. Söz konusu operasyonlar kapsamında Rusya'nın, NATO üyesi olan Türkiye'ye yönelik olarak da haber medyasını araçsallaştırmak suretiyle enformasyon operasyonları icra ettiği görülmektedir.

Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları niteliğindeki faaliyetleri yürütebilmek amacıyla 2014 yılı Kasım ayında *Sputnik Türkiye* haber ajansını teşkil eden Rusya, özellikle 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye tarafından Rus savaş

¹ Nye, J. S. ve Welch, D. A. (2011). *Küresel Çatışma ve İşbirliğini Anlamak: Kurama ve Tarihe Giriş*, çeviren: Renan Akman, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, s. 60

² Stein, G. J. (Yaz 2002). "Enformasyon Savaşı - Siber Savaş - Net Savaşı", çeviren: Elnur Soltan, *Avrasya Dosyası: İstihbarat Özel*, 8 (2), ss. 167-182, s. 181, <https://www.21yyte.org/assets/uploads/files/167%20-%20182%20George%20J.%20Stein.pdf> (erişim tarihi: 14.01.2020)

uçağının düşürülmesinin ardından patlak veren krizle beraber Türkiye'ye karşı bir enformasyon savaşı başlatmıştır. Başta *Sputnik Türkiye* haber ajansı olmak üzere çeşitli medya organlarının araçsallaştırıldığı bu savaş, ikili ilişkilerin normalleşmeye ve iki ülke arasında iş birliğinin artmaya başladığı 2016 yılı Haziran ayı itibarıyla Rusya'nın Türkiye'ye karşı enformasyon operasyonlarının daha az saldırgan bir nitelikte olmaya başladığı halde devam etmiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin kendisiyle olan ilişkilerinin güçlenmesini arzu eden Rusya'nın, Türkiye kamuoyu ve karar vericilerine yönelik enformasyon operasyonlarında açıktan sergilediği hasmane üslubu terk etmeye başladığı görülmüştür. Bununla birlikte Rusya, söz konusu operasyonlarında ağırlıklı olarak Türkiye'nin NATO ittifakı ile olan ilişkilerini hedef almaya ağırlık vermiştir. Bu durum özellikle Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinde gözlemlenmiş olup bu süre zarfında Rusya, Türkiye'deki kamuoyunun ve karar vericilerin algılarını şekillendirmek ve bilişlerini manipüle etmek amacıyla *Sputnik Türkiye*'nin yayımladığı haberleri araçsallaştırmıştır.

Bu çalışma, enformasyon operasyonlarında haber medyasını bir dış politika aracı olarak kullanan Rusya'nın *Sputnik Türkiye* üzerinden Türkiye'ye yönelik olarak icra ettiği enformasyon operasyonlarını konu edinmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinde *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerin çerçevelenme şekli üzerinden Rusya'nın Türkiye'deki kamuoyunun ve karar vericilerin algı ve bilişlerini nasıl hedef aldığı araştırılmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonları kapsamında Türkiye'yi *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberler üzerinden nasıl hedef aldığını haberlerde kullanılan çerçeveler üzerinden analiz etmektir. Buna ilaveten, bu araştırmanın hem uluslararası ilişkiler hem de iletişim literatürüne katkı sağlamak açısından da birtakım amaçları bulunmaktadır.

Uluslararası ilişkiler literatüründeki çalışmalarda haber medyasının dış politikadaki rolü genellikle karar alma süreçlerini etkileme gücü bağlamında ele alınmaktadır. Malek'e göre bu durum, medyanın dış politika karar alma sürecini

"ulusal düzeyde" etkileme kapasitesi ile bağlantılıdır.³ Dolayısıyla medya genellikle bir ülke içindeki kamuoyunun, hükümetin kararları üzerindeki etkisi üzerinden incelenmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda, bir devletin diğer bir ülkedeki kamuoyunu ve karar alma süreçlerini etkilemeye yönelik faaliyetleri kapsamında medyanın araçsallaştırması konusunun bilimsel açıdan yeterli ölçüde açıklanmadığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle bu araştırmanın amaçlarından biri, haber medyası ile dış politika arasındaki ilişkiyi "enformasyon savaşlarında haberlerin bir araç olarak kullanılması" üzerinden kurarak Türkçe literatüre katkı sağlamaktır. İkinci olarak bu araştırma, haber medyasının devletler tarafından dış politikada araçsallaştırılmasını propaganda, psikolojik savaş ve algı yönetimi kavramlarından farklı olarak enformasyon savaşları ve enformasyon operasyonları kavram seti üzerinden ele almak suretiyle Türkçe literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonlarına ilişkin olarak literatürde yer alan çalışmalarda Türkiye'ye sınırlı bir şekilde yer verildiği ve mevcut çalışmaların genel itibarıyla uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmaları perspektifinden bakarak Rusya'nın Türkiye'ye karşı siber uzamdaki ve özellikle Twitter olmak üzere sosyal medya platformlarındaki enformasyon operasyonlarını ele aldığı görülmektedir. Bu araştırma ise Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonları kapsamında Türkiye'yi *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberler üzerinden nasıl hedef aldığı konusunu iletişim disiplini temelinde incelemektedir. Literatürde Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarını ele alan diğer çalışmalardan farklı olarak bu araştırma, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinde *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerde yer alan çerçeveleri çözümlemesi açısından önem arz etmektedir.

Bu araştırma, uluslararası ilişkiler ve iletişim disiplinlerinin bir arada kullanılması hasebiyle disiplinlerarası nitelikte olma iddiasındadır. Araştırma kapsamında eleştirel kuram, uluslararası ilişkiler ve iletişim disiplinlerinin ortak paydası altında değerlendirilmekle birlikte esas olarak iletişim disiplini eksenindeki eleştirel kuram perspektifinden hareket edilmektedir.

³ Malek, A. (1997). "Introduction: News Media and Foreign Policy: A Field Ripe for Research", *Journal of International Communication*, 4 (1), ss. 1-10, s. 7, doi: 10.1080/13216597.1997.9751841

Araştırmanın kuramsal altyapısını ilk olarak uluslararası ilişkilerdeki eleştirel yaklaşımlardan hareketle açıklamakta fayda görülmektedir. Eleştirel teori bir yandan, bilgiyi üretenler ile bilginin tahakkümüne maruz kalanlara, diğer yandan bilgi - iktidar ilişkisinin çift yönlü olmasına dikkat çekmektedir.⁴ Bu bağlamda, bilgi - iktidar ilişkisinde iktidarların bilginin dolaşımını yönetme ve diğer bilgi kaynaklarını marjinalleştirme becerisinin önem arz ettiği belirtilmektedir.⁵ Nitekim eleştirel teori, küresel bilgi akışının güçlü devletlerin ve onların ekonomik çıkarlarının etkisi altında gerçekleştiğine işaret etmektedir.⁶ Buna ilaveten bir iktidar aygıtı olarak devletin siyasal ve ekonomik seçkinler tarafından yönetildiğini savunan eleştirel teoriye göre medya, gücü elinde bulunduran seçkinlerin çıkarlarını yansıtan ve onların propagandasını yapan bir araçtır.⁷ Dolayısıyla siyasi ve iktisadi seçkinlerin sahip olduğu iktidar ile bilgi arasındaki ilişki medya dolayımıyla inşa edilmektedir. Nitekim medyada, seçkinlerin çıkarlarını yansıtan ve savunan bilgi ve fikirler yer almaktadır.⁸ Kısacası, medya - kamuoyu - dış politika bağlantısı açısından eleştirel teori, medyanın devlet çıkarlarına hizmet ettiğini ve dış politikaya ilişkin kamuoyunun da medya üzerinde kontrole sahip olan dış politika seçkinleri tarafından şekillendirildiğini ileri sürmektedir.⁹

İletişim disiplini bağlamında eleştirel yaklaşımlar ise iletişimin uluslararası yönünü, siyaset ile ilişkisini, politik ekonomisini, iktidar ilişkilerinin sürdürülmesindeki rolünü ve toplum üzerindeki etkisini ele almaktadır.¹⁰ Bu kapsamda kitle iletişim araçlarının rıza üretmek, kitlelere yanlış bilinç aşılamak ve zihinleri manipüle etmek suretiyle toplum üzerinde denetim kurmaya çalıştığı savunulmaktadır. Nitekim, eleştirel iletişim kuramları Özçetin'e göre medyanın

⁴ Okur, M. A. ve Ongur, H. Ö. (2019). "Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori", Gözen, R. (Derleyen) *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Basım, ss. 327-359, s. 328

⁵ Kardaş, T. ve Erdağ, R. (2019). "Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler", Gözen (Derleyen). *a.g.e.*, ss. 415-440, s. 421

⁶ Robinson, P. (2016). "Medya ve Kamuoyunun Rolü", Smith, S., Hadfield, A. ve Dunne, T. (Derleyenler). *Dış Politika, Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, çeviren: Nasuh Uslu, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2. Basımdan Çeviri, ss. 168-187, s. 183

⁷ *a.g.e.*, s. 182

⁸ *a.g.y.*

⁹ *a.g.e.*, s. 183

¹⁰ Yaylagül, L. (2017). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2. Baskı, s. 95

eşitsiz toplumsal ilişkilerin ve statükonun tesisinde nasıl rol oynadığını anlatmakta,¹¹ Dursun'a göre ise medyanın işleyişinin toplumsal gerçekliği nasıl çarpıttığını ve bozduğunu sorunsallaştırmaktadır.¹²

İletişim disiplini içerisinde yer alan eleştirel yaklaşımlar, bu araştırmanın temel konusu olan haber medyasının devletler tarafından araçsallaştırılması konusunu anlayabilmek açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Eleştirel yaklaşımda haber, belirli sorunlar ve konular etrafında belirli türden anlamların sistemli ve düzenli olarak inşa edildiği bir metin ve toplumsal gerçekliğin toplumdaki egemen güçler ve ideolojiler doğrultusunda yeniden inşa edildiği bir söylemdir.¹³ Diğer bir deyişle haberler, muktedirlerin kabul edilmesini istediği gerçeğin toplumsal kurgusudur.¹⁴ Buna ilaveten eleştirel yaklaşım esasen medyanın seçme, dışarıda bırakma, bazı noktaları ön plana çıkarma ve çerçeveleme gibi haber üretim sürecinin rutin pratikleri ile gerçekleri ideolojik olarak inşa ettiğini ortaya koymaktadır.¹⁵ Nitekim Gitlin, basının işleyişinde etkili olan kurumsal yapı, medya rutinleri ve çerçevelerin ideoloji kaynaklı olduğuna işaret etmektedir.¹⁶ Cook ise haber medyasının devlet aygıtının bir parçası olduğuna ve siyasal hegemonya inşasına yardım ettiğine dikkat çekmektedir.¹⁷

Bu noktada eleştirel kuram içerisinde yer alan ve Gramsci tarafından ortaya atılan "hegemonya" kavramına göz atmak gerekmektedir. Hegemonya kavramını en basit anlamıyla başkaları üzerinde ideolojik hakimiyet tesis etme ve onlara liderlik yapma olarak ifade etmek mümkündür. Nitekim Bulduklu ve Karaçor hegemonyayı, toplumun elit azınlığının diğer toplum kesimleri üzerindeki ideolojik ve kültürel

¹¹ Özçetin, B. (2019). *Kitle İletişim Kuramları: Kavramlar, Okullar, Modeller*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, s. 25

¹² Dursun, Ç. (2013). *İletişim Kuram Kritik*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, s. 39

¹³ Çebi, M. S. (2002). *Haberi Anlamak*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2002, s. 15

¹⁴ İnceoğlu, Y. ve Çoban, S. (2016). "Giriş", İnceoğlu, Y. ve Çoban, S. (Derleyenler). *Haber Okumaları*, İstanbul: İletişim Yayınları: 1. Baskı, 2016, ss. 13-16, s. 14

¹⁵ Yaylagül, a.g.e., s. 98

¹⁶ Gitlin, T. (1980). *The Whole World is Watching: Mass Media in The Making And The Unmaking Of The New Left*, California: University Of California Press, s. 2 aktaran Akdenizli, B. (2012). "Gazete Haberciliğinde İçerik Çözümleme Yöntem ve Tekniği: Sunum ve Temsil Üzerine Bir Uygulama ve Değerlendirme", Güllüoğlu, Ö. (Editör). *İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri: Yazılı Metin Çözümleme*, Ankara: Ütopya Yayınevi, ss. 133-162, s. 143

¹⁷ Cook, T. E. (2005). *Governing with the News: The News Media as a Political Institution*, Chicago: The University of Chicago Press, Second Edition, s. 86

kontrolü olarak özetlemektedir.¹⁸ Boggs ise hegemonyayı bir dizi inanç, değer ve tutuma nüfuz etme olarak nitelendirmektedir.¹⁹

Gramsci'ye göre hegemonyanın tesis edilmesi açısından en önemli görev, egemen sınıfın fikirlerinin topluma yayılmasındaki işlevleri hasebiyle "organik entelektüeller"e düşmektedir.²⁰ Bu kişiler egemen sınıfın ideolojisini benimseyen akademisyenler, yazarlar, gazeteciler, kanaat önderleri, sivil toplum örgütü mensupları ve bu tür örgütlenmelerin liderlerinden oluşmaktadır.²¹ Fontana ise bunları "meşrulaştırma uzmanları" olarak nitelendirmektedir.²² Organik entelektüeller, belirli ahlaki, kültürel ve ideolojik prizmalar ya da filtreler yoluyla gerçeğin anlaşılması ve bilginin edinilmesi açısından topluma şekil vermektedir.²³ Bu bakımdan Mittelman ise hegemonyanın inşasında yönetilen sınıfların görünürdeki çıkarlarının, siyasi liderliği yürüten hakim sınıflarınla ilişkilendirildiğine dikkat çekmektedir.²⁴ Dolayısıyla hegemonyayı tesis etmek için yandaş bir kesime karşı tahakküm araçları değil, rıza araçları kullanılmaktadır.²⁵ Rıza araçları bağlamında hegemonya kavramını medyaya uygulamak gerekirse de medyanın, okuyuculara/izlerkitlelere egemen sınıfın fikirlerini ve değerlerini aktaran bir araç olduğunu ifade etmek mümkündür.²⁶

Uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında ise hegemonya, bu kavramı uluslararası siyasete uyarlayan Cox'a göre bir devletin, diğer devletlerin de kendi çıkarlarıyla uyumlu gördüğü evrensel anlamda bir dünya düzenini kurması ve bu

¹⁸ Bulduklu, Y. ve Karaçor, S. (2019). *Kitle İletişim Kuramları*, Konya: Çizgi Kitabevi, s. 241

¹⁹ Boggs, C. (1976). *Gramsci's Marxism*, London: Pluto Press, s. 39 aktaran Frederick, H. H. (1993). *Global Communication & International Relations*, California: Wadsworth Publishing Company, s. 205

²⁰ Yaylagül, a.g.e., s. 114

²¹ Güler, R. (2018). *Stratejik İletişim: Güvenlik Odaklı Algı Yönetimi Paradigmaları*, Ankara: Karakum Yayınevi, s. 48

²² Fontana, B. (1993). *Hegemony and Power: On the Relation between Gramsci and Machiavelli*, Minneapolis: University of Minnesota Press, s. 140 aktaran Okur ve Ongur, "Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori", Gözen (Derleyen). a.g.e., ss. 327-359, s. 336

²³ Okur ve Ongur, "Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori", Gözen (Derleyen). a.g.e., ss. 327-359, s. 336

²⁴ Mittelman, J. H. (1983). "World Order Studies and International Political Economy", *Alternatives*, 9 (3), s. 331 aktaran Okur ve Ongur, "Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori", Gözen (Derleyen). a.g.e., ss. 327-359, s. 334

²⁵ Okur ve Ongur, "Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori", Gözen (Derleyen). a.g.e., ss. 327-359, s. 333

²⁶ Yaylagül, a.g.e., s. 118

düzeni koruması anlamına gelmektedir.²⁷ Cox uluslararası alanda bir gücün hegemonya sağlamasının, o aktörün sahip olduğu savaşma gücünün yanı sıra kitleleri kendisinin siyasi projelerine evrensel kurumlar, değerler ve mekanizmalar yoluyla ikna edebilmesiyle ve kitleleri harekete geçirebilme kabiliyetiyle ilintili olduğunu belirtmektedir.²⁸ Cox ayrıca, bir dönemin hegemonu olan devletin, aynı zamanda o dönemin bilgisini inşa ettiğini ve dönemin algılarına yön verdiğini ifade etmektedir.²⁹ Hegemonya, baskın devlet veya devletlerin egemen tabakalarının eylem ve düşünme biçimlerinden kaynaklanmakla birlikte bu eylem ve düşünme biçimlerinin, diğer devletlerin egemen tabakalarınca da benimsenmiş olması gerekmektedir.³⁰ Bu bilgiler ışığında güçlü bir devletin, kendisinden daha zayıf bir devletin dış politikasını ortak çıkarlar vurgusu üzerinden kendi istediği şekilde yönlendirmesini veya kontrol etmesini hegemonik bir ilişki kurma çabası olarak okumak mümkün görünmektedir.

Eleştirel kuram içerisinde yer alan ve bu çalışma kapsamında başvurulmuş bir diğer kavram ise Habermas'a ait olan "kamusal alan"dır. Eleştirel tartışma ve kanaat oluşturma yeri olarak herkesin erişimine açık ve eşitlikçi bir alan olan kamusal alan³¹ ve kamuoyu, Habermasçı iletişim teorisine göre serbest bir iletişim ortamında fikirlerin paylaşılmasıyla oluşmaktadır.³² Ancak, Habermas'a göre zamanla medya ve siyasetin kurumsal olarak örgütlenmesi kamusal alanı yok etmiş³³ ve bu durumda kamusal alan; özerkliğini, eleştireliliğini, akıl yürütme ve düşünce üretme işlevlerini yitirmiş ve kamusal kanaatler yerine kolayca yönlendirilebilen, öngörülebilir ve

²⁷ Cox, R. W. (2017). "Gramsci, Hegemonya ve Uluslararası İlişkiler", Diri, E. (Derleyen). *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, İstanbul: Der Yayınları, ss. 551-566, s. 562

²⁸ Hülagu, F. (2014). "Marksizm ve Eleştirel Teoriler", Balta, E. (Editör). *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, ss. 175-202, s. 196

²⁹ Karabulut, B. (2019). "Algı Yönetimi ve Uluslararası Güvenlik: Güvenikleştirme Teorisi Örneği", Imıl, M. (Editör). *Propaganda ve Algı Yönetimi*, Ankara: Orion Kitabevi, ss. 12-25, s. 16-17

³⁰ Bostanoğlu, B. (2009). "Uluslararası İlişkilerde Metodoloji Tartışmaları ve Robert W. Cox", Bostanoğlu, B. ve Okur, M. A. (Editörler). *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya - Medeniyetler ve Robert W. Cox*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, ss. 15-66, s. 49

³¹ Berkman Köseleli, B. (2017). "Yeni Medya Ortamının Yeni Kamusal Alan Olarak Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme", *Humanities Sciences (NWSAHS)*, 12 (1), ss. 51-64, s. 53, doi: 10.12739/NWSA.2017.12.1.4C0216

³² Erbayal Filibeli, T. ve Şener, O. (2019). "Manipüle Edilmiş Enformasyonel Bir Vitrin ve Popülist Bir Enformasyon Alanı Olarak Twitter", *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi (Moment Dergi)*, 6 (2), ss. 492-515, s. 494

³³ Yaylagül, a.g.e., s. 112

manipüle edilebilen bir kamuoyu ortaya çıkmıştır.³⁴ Dolayısıyla Habermas'ın, kamusal alanı oluşturan tüm iletişim araçlarının iktidar tarafından kontrol edilerek enformasyonun akışının, anlamının, kamuoyundaki boyutunun ve kalitesinin yönlendirildiğini ifade ettiği anlaşılmaktadır.³⁵

Günümüzde iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak zaman ve mekan sınırlaması olmaksızın etkileşimsel iletişimin kurulduğu yeni bir kamusal alan söz konusudur.³⁶ Ancak, dijitalleşen bu kamusal alandaki enformasyon akışı ve alışverişi her zaman ideal bir şekilde gerçekleşmemektedir. Dijital platformlarda özellikle enformasyon bombardımanının yoğun olması, bu yeni tür kamusal alanda rasyonel düşünce ve tartışma olanağını da zayıflatmaktadır. Nitekim McLuhan, elektronik iletişimin eleştirel bir düşünümsel alanı ortadan kaldırdığını ifade ederken Postman da elektronik iletişim araçlarının rasyonel bir kamusal mekanı zayıflattığı konusunda McLuhan'a katılmaktadır.³⁷ Bradshaw ve Howard da günümüzde dijital kamusal alanın başta "berimsel (computational) propaganda" olmak üzere yeni tür propaganda eylemlerine maruz kaldığını belirtmektedir.³⁸ Dolayısıyla günümüzde dijital medyanın Habermasçı anlamda bir kamusal alan olma niteliğini zedeleyen bir dizi dışsal faktör ve eylemlerin mevcut olduğu gözlenmektedir. Bu bağlamda Volkmer ise telekomünikasyon teknolojisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak günümüzde ulusaşırı ölçekte siyasi haber uzamının oluşmasının sonucunda ulusal kamusal alan anlayışının kökten değişmeye başladığına dikkat çekmektedir.³⁹

Eleştirel kuram kapsamında son olarak Herman ve Chomsky'nin "propaganda modeli"ne göz atmak gerekmektedir. Medyanın egemen güçlere ve küresel dünyayı

³⁴ Habermas, J. (2010 / 1962). *Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 354 aktaran Suğur, S. (2019). "Tamamlanmamış Bir Proje Olarak Modernite: Jürgen Habermas", Suğur, S. ve Görgün Baran, A. (Editörler). *Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, ss. 22-47, s. 26

³⁵ Yılmaz, S. (2018). *Temel İstihbarat: Toplama, Analiz ve Operasyonlar*, Ankara: Kripto Yayınları, 1. Baskı, s. 563

³⁶ Paktin, S. ve Karaca, H. S. (2018), "Post-Truth, Medya ve İktidar", Çoban, S. (Derleyen). *Medya ve Yalanlar*, İstanbul: Siyah Beyaz Yayıncılık, 1. Baskı, ss. 121-159, s. 122

³⁷ Stevenson, N. (2015). *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*, çeviren: Göze Orhon ve Barış Engin Aksoy, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2. Baskı, s. 236

³⁸ İnternet: Bradshaw, S. ve Howard, P. N. (2019). *The Global Disinformation Order: 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation*, Working Paper, No: 2, Oxford: Project on Computational Propaganda, s. 21, <https://comp.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/09/CyberTroop-Report19.pdf> (erişim tarihi: 01.04.2020)

³⁹ Volkmer, I. (2003). "The Global Network Society and the Global Public Sphere", *Development*, Cilt: 46, ss. 9-16, s. 11, doi: 10.1177/1011637003046001566

yönetenlere hizmet ettiğini ileri süren Herman ve Chomsky,⁴⁰ bu görüşleri doğrultusunda propaganda modelini ortaya koymuşlardır. Propaganda modeline göre medyanın toplumsal amacı, ülke halkı ve devlet üzerinde hakimiyet kuran imtiyazlı grupların ekonomik, toplumsal ve siyasi gündemini aşlamak ve savunmak olup medya bu amaca konuların seçimi, ilgilerin dağılımı, konuların çerçevesinin çizilmesi, enformasyonun süzgeçten geçirilmesi, vurgu-tonlama ve tartışmanın kabul edilebilir öncüllerin sınırları içinde tutulması yöntemleriyle hizmet etmektedir.⁴¹

Herman ve Chomsky'nin propaganda modelindeki haber süzgeçlerinin arasında bulunan "kitle medyasının haber kaynakları" süzgecine göre kitle medyası, ekonomik zorunluluk ve karşılıklı çıkarlar yüzünden güçlü enformasyon kaynaklarıyla simbiyotik bir ilişkiye girmeye zorlanmaktadır.⁴² Buna göre resmî kaynaklardan beslenen haberler genellikle resmî söylemin dolaşıma sokulduğu ve bürokratik bakış açısının yeniden üretildiği araçlar haline gelmektedir. Dolayısıyla medya, hükümeti destekleyici nitelikte haberler yapan bir nevi sözcü işlevi görmekte ve onların politikalarını destekleme bağlamında halkı harekete geçirmektedir.⁴³ Habercilerin, aslî haber kaynakları olan siyasal iktidar üyeleriyle ilişkileri kapsamında basın, iktidarı tarafsız bir şekilde izlemek yerine haberlerini resmî kaynaklara dayandırmakta, gücü elinde tutanların politikalarını desteklemekte ve onların çıkarlarını gözetmektedir.⁴⁴

Eleştirel kuramın yukarıda sunulan temel önermeleri doğrultusunda bu çalışmada, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları kapsamında haberlerin araçsallaştırılması konusunu açıklayabilmek açısından "Rusya'nın küresel siyasette hegemon bir güç haline gelebilmek ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkeler üzerinde hegemonik bir ilişki kurabilmek için enformasyonu kontrol etmeye önem atfettiği, enformasyonu kullanarak Türkiye üzerinde hegemonik bir ilişki kurmayı amaçlayan Rusya'nın bunu yaparken kendi ideolojisi doğrultusunda *Sputnik Türkiye* haberlerini araçsallaştırdığı, S-400'lerin satın alınması konusunda *Sputnik*

⁴⁰ Bulduklu ve Karaçor, *a.g.e.*, s. 273

⁴¹ Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2017). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi-Politiği*, çeviren: Ender Abadoğlu, İstanbul: bgst Yayınları, 3. Basım, s. 361-362

⁴² *a.g.e.*, s. 88

⁴³ Robinson, "Medya ve Kamuoyunun Rolü", Smith, Hadfield ve Dunne (Derleyenler). *a.g.e.*, ss. 168-187, s. 169

⁴⁴ Yalçınkaya, H. (2015). "Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik", Aydın, M. vd. (Derleyenler). *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe: Seçme Makaleler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, ss. 131-150, s. 142

Türkiye haberlerinde kullanılan çerçeveler aracılığıyla kendi ulusal çıkarlarını Türkiye'nin çıkarları olarak gösterdiği ve gerçekliği bu şekilde inşa ettiği, böylelikle Türkiye'deki dijital kamusal alanda enformasyonun akışını kendi ideolojisi doğrultusunda yönlendirerek bu konuda rasyonel bir tartışmanın yürütülmesini engellemeye çalıştığı, bu yolla Türkiye kamuoyu ve karar vericilerinin algılarını şekillendirmeyi ve bilişlerini manipüle etmeyi hedeflediği, böylece Türkiye'nin S-400'leri satın alması konusundaki kararı üzerinden bir yandan Rusya ile Türkiye arasındaki iş birliğinin artmasını, diğer yandan da Türkiye'nin NATO ittifakından uzaklaşmasını amaçladığı" gözlemlerinden hareket edilmektedir. Buna ilaveten, bu çalışmada *Sputnik Türkiye*, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in iktidarına bağlı seçkinler tarafından yönetilen kurumsal bir medya aygıtı olarak ele alınmaktadır. Nitekim, Rusya'nın enformasyon operasyonları büyük ölçüde Devlet Başkanlığı makamı tarafından kendi önceliklerine ve gündemine göre belirlenmekte olup⁴⁵ bu kapsamda Putin'e bağlı seçkinler söz konusu operasyonların planlanması ve uygulanmasında etkili olmaktadır.

Araştırmanın temel varsayımları şöyledir:

(1) Rusya, NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonları kapsamında Türkiye'yi hedef almaktadır.

(2) Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarında Rusya, Türkiye'deki kamuoyunun ve karar vericilerin algılarını şekillendirmek ve bilişlerini manipüle etmek amacıyla *Sputnik Türkiye* haberlerini araçsallaştırmaktadır.

(3) Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinde *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerin Türkiye'nin NATO ittifakı ile ilişkilerini zayıflatmak ve Türkiye'nin Rusya ile iş birliğini artırmak maksadıyla Türkiye'deki kamuoyunun ve karar vericilerin algılarını şekillendirmeye ve bilişlerini manipüle etmeye yönelik olarak çerçvelendiği görülmektedir.

Araştırmanın kapsamı 12 Mayıs – 13 Eylül 2019 tarihleri arasında *Sputnik Türkiye* web sayfasında yayımlanan haberlerden oluşmaktadır. Söz konusu ölçüm aralığının belirlenmesinde amaçlı seçim yöntemi benimsenmiş olup bu kapsamda, S-

⁴⁵ İnternet: Kliman, D. vd. (May 2020), *Dangerous Synergies: Countering Chinese and Russian Digital Influence Operations*, Washington DC: Center for a New American Security, s. 4, <https://www.cnas.org/publications/reports/dangerous-synergies> (erişim tarihi: 01.09.2020)

400 hava ve füze savunma sistemlerinin parçalarının Rusya tarafından Türkiye'ye ilk teslimatının yapıldığı 12 Temmuz 2019 tarihi esas alınarak bu tarihten önceki son iki ay (12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarihleri arası) ve bu tarihten sonraki ilk iki ay (13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arası) haberlerin toplandığı ölçüm aralığı olarak seçilmiştir. S-400'lerin parçalarının ilk teslimatından önceki son iki ay ile bu tarihin sonrasındaki ilk iki ayın ölçüm aralığı olarak belirlenmesinin nedeni ise bu tarih diliminde konuya ilişkin *Sputnik Türkiye* haberlerinin hem nicelik hem de nitelik açısından araştırma kapsamında yeterli miktarda veri sağlayabileceğinin değerlendirilmesidir.

Araştırma evreni olarak *Sputnik Türkiye*'nin belirlenmesi, bahse konu medya organının Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonlarında kullandığı etkili bir resmî haber ajansı olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim, faaliyete geçtiği tarihten bu yana *Sputnik Türkiye* gerek Rusya - Türkiye ilişkilerine, gerek Türkiye'nin başta Suriye topraklarına olmak üzere sınır-ötesi coğrafyalara yönelik askerî operasyonlarına, gerekse de Türkiye'nin iç gündemine dair yayımladığı haberlerle dikkat çekmektedir. *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerin Rusya - Türkiye ilişkileri bağlamında özellikle Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve NATO gibi aktörlerle olan sorunlarına dair çarpıcı nitelikte içerikler üretmesi ise bu çalışma kapsamında *Sputnik Türkiye*'yi önemli kılan temel faktör olarak görülmektedir.

Bu araştırmanın sınırlılığı, konunun sadece Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın alması ekseninde *Sputnik Türkiye* internet sayfasında yukarıda ölçüm aralığı olarak belirtilen tarihler arasında yayımlanan ve araştırmanın yapıldığı tarihte ulaşılabilen haberler üzerinden ele alınmasıdır. Bu bağlamda ayrıca, Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasına ilişkin olmasına rağmen aşağıda açıklanacak olan yöntemlerin uygulanmasına bağlı olarak *Sputnik Türkiye* web sayfasındaki arama motorunda gösterilmeyen haberlerin bu araştırma kapsamında incelenmediğini belirtmek gerekmektedir. Araştırmanın sınırlılıklarından bir diğeri ise Rusya'nın enformasyon savaşı konseptine ilişkin bilgilere Rusça kaynaklar yerine İngilizce ve Türkçe kaynaklardan ulaşılması olmuştur.

Yapılan araştırmanın örneklemini *Sputnik Türkiye* web sayfasından 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 ile 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında yayımlanan

haberlerden oluşmaktadır. Belirtilen tarih aralığındaki haberler, *Sputnik Türkiye* web sayfasındaki arama motorunda "S-400" ifadesi aratılmak ve "Türkiye" etiketi girilmek suretiyle "Yazı" kategorisindeki içeriklerden toplanılmış olup söz konusu işlem esnasında arama motorundan kaynaklanan nedenlerle "400" ifadesine takılan ve diğer haberlerle birlikte görüntülenen ilgisiz haberler veri olarak işlenmemiştir.

Araştırma kapsamında *Sputnik Türkiye* web sayfasından toplanılan haberler niteliksel içerik çözümlemesi yöntemine tâbi tutulmuştur. Buna ilaveten yapılan araştırmada kullanılan literatür taraması kapsamında dış politika analizi bağlamında medya ve kamuoyu, iletişim disiplini bağlamında iletişim kuramları ve propagandanın tarihsel süreçteki gelişimi ve güvenlik çalışmaları bağlamında Rusya'nın enformasyon savaşına ilişkin yaklaşımı, Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonları ve Türkiye'nin ulusal güvenlik ihtiyaçları doğrultusunda Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması meselesi gibi konular incelenmiştir.

Araştırma kapsamında toplanılan verilerin niteliksel içerik çözümlemesine tâbi tutulmasından hareketle bu yöntemle ilişkin temel bilgilerin açıklanmasında fayda görülmektedir. Sosyal bilimlere ilişkin yapılan araştırmalarda nicelemeden ziyade yoruma odaklanan niteliksel veri çözümlemesi,⁴⁶ karmaşık görünen verilerin bütünsel bir tablo içerisinde anlaşılmasını mümkün kılan bir yöntemdir.⁴⁷ Niteliksel veri çözümlemesi süreci betimleme, sınıflandırma ve ilişkilendirme olmak üzere üç bölümden müteşekkildir.⁴⁸ Buna göre betimlemede, araştırma konusuna ilişkin durum ortaya konulmakta, sınıflandırmada araştırma kapsamında toplanılan veriler analiz edilmek üzere kategoriler haline getirilmekte ve ilişkilendirmede araştırma kapsamında toplanılıp kategorize edilen verilerin anlamlı bir şekilde bir araya getirilmek suretiyle birbirleriyle olan ilişkisi ortaya konulmaktadır.

⁴⁶ Cassell, C. ve Symon, G. (1994). "Qualitative Research in Work Contexts", Cassell, C. ve Symon G. (Editörler). *Qualitative Methods in Organizational Research, A Practical Guide*, London: Sage, ss. 1-13, s. 7 aktaran Kohlbacher, F. (January 2006). "The Use of Qualitative Content Analysis in Case Study Research", *Forum Qualitative Social Research*, 7 (1), s. 2, doi: 10.17169/fqs-7.1.75

⁴⁷ Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Traditions*, California: Sage Publications, s. 15 aktaran Srivastava, A. ve Thomson, S. B. (2009). "Framework Analysis: A Qualitative Methodology for Applied Policy Research", *Journal of Administration and Governance*, 4 (2), ss. 72-79, s. 73

⁴⁸ Özdemir, M. (2010). "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), ss. 323-343, s. 330

Kitle iletişimi araştırmalarında sıklıkla kullanılan niteliksel veri çözümlemesi yöntemlerinden biri içerik çözümlemesidir. İçerik çözümlemesinin tarihini medya etkilerine dair araştırmaların önem kazandığı yirminci yüzyılın ilk yarısına dayandırmak mümkün olup⁴⁹ özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında propagandanın yoğun kullanımının içerik çözümlemesine yönelik ilgiyi artırdığı belirtilmektedir.⁵⁰ İçerik çözümlemesi genellikle metinsel verileri belirli bir dizi koddan sonra daha küçük ve ölçülebilir parçalara indirgeme işlemini tanımlamak için kullanılan yöntemi ifade etmektedir.⁵¹ Nitekim Krippendorff'un tanımına göre içerik çözümlemesi, bir mesajın içindeki verilerden tekrarlanabilir ve değerli çıkarımlar yapan bir araştırma tekniğidir.⁵² İçerik çözümlemesinin amacı bir metin içinde geçen karakteristiklerin ne sıklıkla tekrar ettiğini, hangi tutumla sunulduğunu araştırmak ve mesajların biçimsel özelliklerini saptamaktır.⁵³ Dolayısıyla içerik çözümlemesinde esas olan, araştırma kapsamında toplanılan ve belirli kategorilere anlamlı bir şekilde yerleştirilen verilerin kendi arasındaki ilişkileri belirli kavramlar ve kuramlar temelinde incelemek ve yorumlamaktır.

Niteliksel içerik çözümlemesi ise bir araştırma kapsamında toplanılan ve sınıflandırılan verilerin yorumlanmasına dayanan bir yöntemdir. Sistematiik ve esnek bir yöntem olan niteliksel içerik çözümlemesi karmaşık görünen verileri süzmeyi sağlamaktadır.⁵⁴ Niteliksel içerik çözümlemesi yönteminden bir araştırmanın konusunu oluşturan içerikte gömülü olan örtük anlamları ortaya çıkarmada yararlanılmaktadır.⁵⁵ Niteliksel içerik çözümlemesinin bileşenleri ise kategoriler,

⁴⁹ Schreier, M. (2014). "Qualitative Content Analysis", Flick, U. (Editör). *The SAGE Handbook of Qualitative Data Analysis*, London: Sage Publications, ss. 170-183, s. 171

⁵⁰ Çilingir, A. (2017). "İletişim Alanında İçerik Analizi Yöntemi Kullanılarak Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Üzerine Bir İnceleme", *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (1), ss. 148-160, s. 150

⁵¹ Marvasti, A. B. (2019). "Qualitative Content Analysis: A Novice's Perspective", *Qualitative Content Analysis I*, 20 (3), s. 1

⁵² Aziz, A. (1994 / 2003). *Araştırma Yöntemleri Teknikleri ve İletişim*, Ankara: Turhan Kitabevi, s. 121 aktaran Çomu, T. ve Halaiqa, İ. (2014). "Web İçeriklerinin Metin Temelli Çözümlemesi", Binark, M. (Derleyen). *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, ss. 26-87, s. 43

⁵³ Çomu ve Halaiqa, "Web İçeriklerinin Metin Temelli Çözümlemesi", Binark (Derleyen). *a.g.e.*, ss. 26-87, s. 43

⁵⁴ Schreier, "Qualitative Content Analysis", Flick (Editör). *a.g.e.*, ss. 170-183, s. 170

⁵⁵ Çomu ve Halaiqa, "Web İçeriklerinin Metin Temelli Çözümlemesi", Binark (Derleyen). *a.g.e.*, ss. 26-87, s. 48

temalar ve alt kategoriler ile alt temaların dahil olduğu alt bölümlerden oluşmaktadır.⁵⁶

Sosyal bilimlerde yapılan içerik çözümlemesi çalışmalarında kullanılan yöntemlerin başında çerçeveleme analizi gelmektedir. Çerçeveleme analizi bir tür içerik analizinden yararlanma yöntemi olup yazar ya da yayın organının vermek istediği asıl mesajı belirlemeye ve söz konusu medya organının haberi verişi biçiminin siyasal bir hedefi olup olmadığını anlamaya yaramaktadır.⁵⁷ Çerçeveleme analizi, bir gazetecinin ya da haber kuruluşunun retorliğini belirlemek için metni inceleyen araştırmacı tarafından kullanılan içerik çözümlemesinin bir türüdür.⁵⁸ Bu bağlamda Entman da çerçeveleme analizinin içerik çözümlemesiyle birlikte yapılmasının önemine işaret etmektedir.⁵⁹

İlk kez psikoloji alanındaki çalışmalarda kullanılan çerçeveleme kavramı 1990'lı yıllar itibarıyla kitle iletişim araştırmaları disiplini içerisinde başvuru ve medya içeriklerinin çözümlemesinde yararlanılan önemli bir yöntem olmuştur. Bu bağlamda toplumsal inşacı çalışmalar, çerçevelemenin medya içeriklerini üretenler ve bu içerikleri alımlayanlar tarafından dolaşıma sokulan anlamların inşasında rol oynadığını ve çerçevelerin toplumsal gerçekliği inşa edip yeniden ürettiğini ifade etmektedir.⁶⁰ Çerçeveler Reese tarafından, toplumsal olarak paylaşılan ve zaman içerisinde sürekliliği olan ve toplumsal dünyayı anlamlı bir şekilde yapılandırmak için sembolik olarak işleyen düzenleyici ilkeler olarak tanımlanmaktadır.⁶¹ Goffman, çerçeveler olarak adlandırılan yorumlama şemalarının, bireylerin olayları veya

⁵⁶ Vaismoradi, M. vd. (2016). "Theme Development in Qualitative Content Analysis and Thematic Analysis", *Journal of Nursing Education and Practice*, 6 (5), ss. 100-110, s. 102, doi: 10.5430/jnep.v6n5p100

⁵⁷ Pan, Z. ve Kosicki, G. M. (1993). "Framing Analysis: An Approach to News Discourse", *Political Communication*, 10 (1), ss. 55-75, s. 69, doi: 10.1080/10584609.1993.9962963

⁵⁸ Erdoğan, İ. (2012). "Haber Çerçeveleme Araştırmalarında Kuramsal Yaklaşımlar ve Metodoloji: Haber Çerçevelerine İlişkin Bir Model ve Terör Haberlerinin Çözümlemesi", Güllüoğlu (Editör). *a.g.e.*, ss. 63-132, s. 94

⁵⁹ Entman, R. M. (Autumn 1993). "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm", *Journal of Communication*, 43 (4), ss. 51-58, s. 57, doi: 10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x

⁶⁰ Küçük Durur, E. (2011). "İnşacı Yaklaşım İçinde Çerçeveleme Kuramı ve Haberin Çerçevesi", *Atatürk İletişim Dergisi*, Cilt: 2, ss. 21-32, s. 22, 25, 26

⁶¹ Reese, S. D. (2001). "Prologue—Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research", Reese, S. D., Gandy, O. H. ve Grant, A. E. (Editörler). *Framing Public Life: Perspectives On Media And Our Understanding Of The Social World*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, ss. 7-31, s. 11

enformasyonu tespit etmesini, algılamasını, tanımlamasını ve etiketlemesini sağladığını belirtmektedir.⁶²

Çerçeveleme kavramı Entman tarafından, algılanan bir gerçekliğin bazı yönlerini seçerek bunu belirli bir sorunun tanımını, sorunun sebeplerinin teşhis edilmesini, sorun hakkında ahlaki yargıda bulunmayı ve soruna dair çözüm önerisi sunmayı destekleyecek biçimde bir iletişim metninde daha görünür hale getirmek olarak tanımlanmaktadır.⁶³ Bu bağlamda çerçeveler;iletici, metin, alıcı ve kültür şeklinde dört konumda ortaya çıkmaktadır.⁶⁴ Buna göre çerçeveler;ileticiler tarafından üretilmekte, metinlerde görünür hale gelmekte, alıcıların düşünceleri ve vargılarını yönlendirebilmekte ve son olarak kültür içerisinde depolanmaktadır.⁶⁵ Entman'a göre çerçeveleme, iletişim metnindeki bilgileri, onları kültürel olarak aşına olunan sembollerle ilişkilendirmek suretiyle göze çarpar hale getirmektedir.⁶⁶ Çerçeveleme ayrıca, aynı nesneleri ve özellikleri zaman içinde yoğunlaşan bir dizi benzer iletişimdeki özdeş veya eş anlamlı sözcükler ve semboller kullanarak tekrar tekrar anımsatmakta ve bir meseleye ilişkin olarak genellikle duygusal bir bağlamda ve ahlaki bir yargı ile birlikte istenen bir cevabın desteğini teşvik etmek için işlev görmektedir.⁶⁷ Öte yandan, çerçeveleme kapsamında sadece gündeme getirileni değil, dışarıda bırakılanı, ikinci plana itileni ve küçük görüleni de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.⁶⁸ Nitekim çerçevelemede, gerçekliğin belli yönleri öne çıkarılarak dikkatler diğer yönlerden uzaklaştırılmaktadır.⁶⁹

İnsanlar çeşitli kalıpyargılarla düşünmeye ve genellemeler yapmaya eğilimlidir.⁷⁰ Aslında birer bilişsel cimri olan insanlar aşırı bilgi yüklemesi ile baş edebilmek için zihinsel iktisat yapmakta ve her yeni bilgiye kendine özgü bir özellik

⁶² Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*, New York: Harper & Row, s. 21 aktaran Pan ve Kosicki, a.g.m., s. 56

⁶³ Entman, "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm", s. 52

⁶⁴ a.g.y.

⁶⁵ a.g.m., s. 53

⁶⁶ a.g.y.

⁶⁷ Entman, R. M., Matthes, J. ve Pellicano, L. (2009). "Nature, Sources, and Effects of News Framing", Wahl-Jorgensen, K. ve Hanitzsch, T. (Editörler). *The Handbook of Journalism Studies*, New York: Taylor & Francis, ss. 175-190, s. 177

⁶⁸ Özarslan, H. ve Güran, M. S. (2015). "İletişim Araştırmalarında Çerçeveleme Paradigması: Son Döneme Ait Bir İnceleme", *Selçuk İletişim*, 8 (4), ss. 32-48, s. 33

⁶⁹ a.g.m., s. 36

⁷⁰ Özçetin, a.g.e., s. 91

atfetmek yerine bilgiyi önceden var olan kategoriler vasıtası ile azaltmaktadır.⁷¹ İnsanların kararını nasıl verdiği hususu ise problemin nasıl görüldüğü konusundaki algılara ve problemin nasıl çerçevelendiğine bağlıdır.⁷² Bu bağlamda çerçeveleme, enformasyon akışında artan yoğunluk karşısında medya içeriklerinin izlerkitleler tarafından daha az bilişsel çabayla ve göndericinin istediği şekilde alınılması amacıyla kullanılmaktadır. Nitekim Entman, dikkat çekici, anlaşılır, unutulmaz ve duygusal olarak yüklü sözcükler ve görüntüler gibi daha fazla kültürel yankısı olan terimleri kullanan çerçevelerin etki potansiyelinin daha büyük olduğuna dikkat çekmektedir.⁷³

Çerçeveleme, medya içeriklerini nasıl anlamamız ve onlar hakkında nasıl düşünmemiz gerektiği konusunda yol gösterici bir işleve sahiptir.⁷⁴ Bu kapsamda kullanılan medya çerçeveleri, kaynağın bir sorun veya olay hakkında enformasyon sunarken kullandığı sözcükleri, simgeleri, cümleleri ve sunum biçimlerini içermektedir.⁷⁵ Nitekim Gitlin medya çerçevelerini, sembol kullanıcılarının söylemi sözel ve görsel açıdan düzenlemede rutin olarak kullandıkları sürekli biliş, yorumlama, sunum, seçme, vurgu ve dışlama kalıpları olarak tanımlamaktadır.⁷⁶ Bu bağlamda çerçevelemeyi, belirli bir yorumu teşvik etmek için bir konunun bazı yönlerinin vurgulandığı ince bir medya manipülasyon şekli olarak nitelendirmek mümkündür.⁷⁷

Medyada kullanılan çerçeveler Vreese tarafından konuya özgü ve genel çerçeveler şeklinde iki kategoriye ayrılmaktadır.⁷⁸ Konuya özgü çerçeveler yalnızca belirli konular veya etkinliklerle ilgili olup genel çerçeveler ise tematik sınırlamaları

⁷¹ Houghton, D. P. (2018). *Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2. Basım, s. 137

⁷² Sıgı, Ü. (2010). "Karar Verme ve Savaş", Yalçınkaya, H. (Derleyen). *Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, ss. 91-119, s. 115

⁷³ Entman, R. M. (2003). "Cascading Activation: Contesting the White House's Frame After 9/11", *Political Communication*, 20 (4), ss. 415-432, s. 417, doi: 10.1080/10584600390244176

⁷⁴ Slothuus, R. (February 2008). "More Than Weighting Cognitive Importance: A Dual-Process Mode of Issue Framing Effects", *Political Psychology*, 29 (1), ss. 1-28 aktaran Cottam M. L. vd. (Ekim 2017). *Siyaset Psikolojisine Giriş*, çeviren: Mesut Şenol, Ankara: BB101 Yayınları, s. 274

⁷⁵ Tokgöz, O. (2015). *Temel Gazetecilik*, Ankara: İmge Kitabevi, 11. Baskı, s. 238

⁷⁶ Gitlin, a.g.e., s. 7

⁷⁷ İnternet: Liu, S. vd. (November 3-4, 2019). *Detecting Frames in News Headlines and Its Application to Analyzing News Framing Trends Surrounding U.S. Gun Violence*, Proceedings of the 23rd Conference on Computational Natural Language Learning, Hong Kong, ss. 504-514, s. 505, <https://open.bu.edu/bitstream/handle/2144/40713/K19-1047.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (erişim tarihi: 02.04.2020)

⁷⁸ de Vreese, C. H. (2005). "News Framing: Theory and Typology", *Information Design Journal*, 13 (1), ss. 51-62, s. 51, doi: 10.1075/IDJDD.13.1.06VRE

aşan ve farklı konularla ilişkili olan çerçevelerdir.⁷⁹ Bununla birlikte, medya çerçeveleri içerisinde haberler, çerçevelemenin en çok kullanıldığı içeriklerin başında gelmektedir. Özellikle eleştirel yaklaşımlar haberin ideolojik açıdan çerçevelenmesi boyutunu ele almakta ve tartışmaktadır. Bu anlayışa göre bir haber sunulurken beraberinde egemen kültür ve ideoloji de iletilmekte olup okuyucular/izlerkitleler, söz konusu egemen kültür ve ideoloji çerçevesinde önemli kabul edilen enformasyona maruz kalmaktadır.⁸⁰

Öte yandan çerçevelemenin birtakım araçları da bulunmaktadır. Gamson ve Modigliani çerçeveleme araçlarının metaforlar, modeller, sloganlar, tasvirler ve görsel imgeler olduğunu belirtmektedir.⁸¹ Tankard, çerçevelemeyi tespit eden mekanizmaları "başlıklar, alt başlıklar, fotoğraflar, fotoğraf alt yazıları, manşetler, kaynak seçimi, alıntı seçimi, tanıtımlar, logolar, istatistikler, şemalar ve grafikler, son cümleler ve paragraflar" şeklinde sıralamaktadır.⁸² Entman ise çerçevelerin belirli anahtar kelimelerin varlığı ya da yokluğuyla, basmakalıp sözler, imgeler ve olguları ya da yargıları tematik olarak destekleyen enformasyon kaynakları ve cümleler aracılığıyla tanımlanabileceğine dikkat çekmektedir.⁸³

Yukarıda sunulan bilgilerden hareketle, bu araştırmada Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın almasına ilişkin olarak 12 Mayıs – 13 Eylül 2019 tarihleri arasında *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberler niteliksel içerik çözümlemesi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan araştırmada elde edilen veriler, niteliksel içerik çözümlemesi kapsamında çerçeveleme analizine tâbi tutulmuştur.

Son dönemde Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonlarına ilişkin olarak gittikçe artan sayıda bilimsel araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Aşağıda, Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonlarını ele alan bilimsel çalışmalara dair bir literatür taraması sunulmakta ve

⁷⁹ a.g.m., s. 54

⁸⁰ İnceoğlu ve Çoban, "Giriş", İnceoğlu ve Çoban (Derleyenler). *a.g.e.*, ss. 13-16, s. 13

⁸¹ Gamson, W. A. ve Modigliani, A. (1989). "Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach", *American Journal of Sociology*, 95 (1), ss. 1-37, s. 3, doi: 10.1086/229213 aktaran de Vreese, a.g.m., s. 54

⁸² Tankard, J. W. (2001). "The Empirical Approach To The Study Of Media Framing", Reese, Gandy ve Grant (Editörler). *a.g.e.*, ss. 95-105, s. 100

⁸³ Entman, "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm", s. 52 aktaran de Vreese, a.g.m., s. 54

bu kapsamda Rusya'nın hem NATO'nun Avrupalı üyelerine hem de Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarını konu alan bazı çalışmalar ortaya konulmaktadır.

"Propaganda in a New Orbit" başlıklı raporda Nimmo, *Sputnik* haber ajansının Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde enformasyonun manipülasyonu tekniğini kullanarak dezenformasyonu ve Rusya yanlısı mesajların dolaşımını nasıl sağladığını ele almaktadır.⁸⁴ Söz konusu çalışmada Nimmo, *Sputnik*'in haberlerinde Orta ve Doğu Avrupa'daki protestolara, müesses nizam karşıtlığına ve Rus yanlısı milletvekillerine orantısız bir şekilde yer verildiğine ve ana akım politikacılardan bahsedildiğinde bunların yozlaşmış ve itibarını yitiren kişiler olduğunu ifade eden yorumlarla birlikte aktarıldığına dikkat çekmektedir.⁸⁵

"Winning the Information War: Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe" başlıklı raporda Lucas ve Pomeranzen, *Sputnik* haber sitesinin Orta ve Doğu Avrupa'da dezenformasyona ve Rus yanlısı mesaj akışına nasıl yol açtığını sorunsallaştırmaktadır.⁸⁶ Çalışma kapsamında Ukrayna, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Çekya ve Slovakya gibi ülkelerde Rusya'nın enformasyon savaşı uygulamaları vaka çalışması şeklinde incelenmektedir. Lucas ve Pomeranzen, Rusya'nın Orta ve Doğu Avrupa'daki dezenformasyon faaliyetlerinin bir yandan Batı hükümetlerini, bu hükümetlerin politikalarını ve Avrupa Birliği (AB) ile NATO gibi kurumları itibarsızlaştırırken diğer yandan Rusya'nın kendi mesajlarını meşrulaştırdığını ortaya koymaktadır.⁸⁷ Yazarlar bu kapsamda, Kremlin'in medya makinesinin bir parçası olan *Sputnik* internet haber sitesinin dezenformasyon ve Rus yanlısı mesaj akışına nasıl katkıda bulunduğu dair genel bir bakış sunulmaktadır.⁸⁸

"Weaponising News: RT, Sputnik and Targeted Disinformation" başlıklı raporda Ramsay ve Robertshaw, temel olarak *RT* ve *Sputnik* tarafından yayımlanan

⁸⁴ İnternet: Nimmo, B. (January 2016). *Propaganda in a New Orbit*, Information Warfare Initiative Paper 2, Washington DC: The Center for European Policy Analysis (CEPA), s. 2, <https://silo.tips/download/propaganda-in-a-new-orbit> (erişim tarihi: 01.05.2020)

⁸⁵ a.g.e., s. 6

⁸⁶ İnternet: Lucas, E. ve Pomeranzen, P. (August 2016). *Winning the Information War: Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe*, Information Warfare Project Report, Washington DC: The Center for European Policy Analysis (CEPA), s. 37, https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=2706 (erişim tarihi: 01.05.2020)

⁸⁷ a.g.e., s. 41

⁸⁸ a.g.y.

İngilizce haberlerin Batılı demokratik ülkelerdeki haber kuruluşları açısından yansımalarını "ajan Sergey Skripal'in zehirlenmesi olayı, Rusya'nın askerî gücünün yansıtılışı ve Batı'daki toplumsal bölünme ile siyasal işlev bozukluğu" konuları üzerinden ele almaktadır.⁸⁹ Çalışma kapsamında yazarlar, *RT* ve *Sputnik*'in NATO'nun meşruiyeti, saldırganlığı ve güvenilirliği ve Rusya'nın NATO ile ilgili eylemlerinin meşruiyeti konularında sunduğu anahtar nitelikteki çerçeveleri ortaya koymaktadır.⁹⁰ Söz konusu araştırmada, *RT* ve *Sputnik*'in haberlerinde "NATO'nun yayılmacı, saldırgan, zayıf ve aciz, kanunsuz veya gayri meşru ve kendi üyelerine ve rakiplerine karşı güvenilmez ve sahtekar olduğu"nın anlatıldığı ve NATO'nun içindeki uyumsuzluklar ile çatışmalara ve NATO'ya üye devletler arasındaki uluslararası sürtüşmelere odaklanıldığı belirtilmektedir.⁹¹

Pynnöniemi ve Rácz'in editörlüğünde hazırlanan "Fog of Falsehood: Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine" başlıklı raporda, Ukrayna'daki çatışma bağlamında Rusya'nın propaganda ve dezenformasyon faaliyetleri ele alınmaktadır.⁹² Yapılan araştırmada, Rusya'nın enformasyon operasyonları niteliğinde olan ve stratejik aldatma olarak adlandırılan faaliyetleri kapsamında Almanya, Estonya, Finlandiya, İsveç, Polonya, Macaristan, Çekya ve Slovakya gibi Avrupa ülkelerindeki medya organlarında yayımlanan haberlerde Rusya'nın yarattığı üst-anlatılar (metanarratives) üzerinden çeşitli haber çerçeveleri tespit edilerek Rusya'nın propaganda ve dezenformasyon faaliyetleri ortaya konulmaktadır.⁹³

"Russia's Strategy for Influence Through Public Diplomacy and Active Measures: The Swedish Case" başlıklı makalede Kragh ve Asberg, Rusya'nın İsveç'e yönelik olarak NATO ve AB ile ilişkileri bağlamında İsveç'teki karar alma süreçlerini etkileme amaçlı kamu diplomasisi ve aktif tedbirler kapsamındaki

⁸⁹ İnternet: Ramsay, G. ve Robertshaw, S. (2019). *Weaponising News: RT, Sputnik and Targeted Disinformation*, London: King's College, The Policy Institute Centre for the Study of Media, Communication & Power, s. 6, <https://www.kcl.ac.uk/policy-institute/assets/weaponising-news.pdf> (erişim tarihi: 02.05.2020)

⁹⁰ *a.g.e.*, s. 49

⁹¹ *a.g.e.*, s. 48

⁹² İnternet: Pynnöniemi, K. (2016). "Introduction", Pynnöniemi, K. ve Rácz, A. (Editörler). *Fog of Falsehood: Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine*, Report 45, Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs (FIIA), ss. 13-19, s. 15, https://www.fiia.fi/wp-content/uploads/2017/01/fiiareport45_fogoffalsehood.pdf (erişim tarihi: 02.05.2020)

⁹³ *a.g.e.*, s. 56

faaliyetlerini ele almaktadır.⁹⁴ Yapılan araştırmada *Sputnik İsveç* haberleri incelenmekte ve bu haberlerdeki üst-anlatılar tespit edilmeye çalışılmaktadır.⁹⁵ Araştırmanın bulgularına göre *Sputnik İsveç* haberlerinde en yaygın temaların "krizdeki Batı, Rusya'nın olumlu imajı ve Batı'nın saldırganlığı" şeklinde olduğu saptanmakta⁹⁶ ve *Sputnik İsveç* haberlerinde NATO'nun, ABD'nin bir savaş enstrümanı olarak tanımlandığı ortaya konulmaktadır.⁹⁷

"Conspiracist Propaganda: How Russia Promotes Anti-establishment Sentiment Online?" başlıklı makalede Watanabe, Rus hükümetinin Batı'ya karşı aktif tedbirlerinin bir parçası olarak yabancı kamuoyunu etkilemek maksatlı uluslararası propaganda mesajlarının niteliğini anlamak için komplocu çerçevelerin kullanımını *Sputnik News*'in haberleri ve *Sputnik News* web sayfasının bağlantılarını içeren Twitter gönderileri üzerinden incelemektedir.⁹⁸ Söz konusu araştırmada Watanabe, *Sputnik News*'in Batı kamu kurumlarına karşı şüpheciliği teşvik etmek için hem stratejik hem de taktik olarak ABD ve İngiltere hakkındaki hikayelerde komplo çerçevelerini kullandığını tespit etmekte ve komplo propagandasının internette müesses nizam karşısı anlatılar üretmede etkili olduğunu ve özellikle Batı'daki popülist partilerin ilerlemesine yol açtığını ileri sürmektedir.⁹⁹

Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarını uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmaları perspektifiyle ele alan çalışmaların başında Darıcılı ve Özdal'ın "Enformasyon Savaşı Bağlamında Rusya Federasyonu - Türkiye İlişkilerinin Analizi" başlıklı makalesi gelmektedir. Yazarlar, Rusya'nın sosyal medyanın sunduğu imkanlardan azami ölçüde faydalanan ve yerel enstrümanlardan

⁹⁴ Kragh, M. ve Åsberg, S. (2017). "Russia's Strategy for Influence Through Public Diplomacy and Active Measures: The Swedish Case", *Journal of Strategic Studies*, 40 (6), ss. 773-816, s. 806, doi: 10.1080/01402390.2016.1273830

⁹⁵ a.g.m., s. 776

⁹⁶ a.g.m., s. 782

⁹⁷ a.g.y.

⁹⁸ İnternet: Watanabe, K. (August 2018). *Conspiracist propaganda: How Russia promotes anti-establishment sentiment online?*, The European Consortium for Political Research (ECPR) General Conference, Hamburg, s. 2, <https://blog.koheiw.net/wp-content/uploads/2018/08/Sputnik-05-ECPR.pdf> (erişim tarihi: 15.07.2020)

⁹⁹ a.g.e., s. 1

beslenen küresel bir enformasyon savaşı stratejisi ile birlikte Türkiye'ye yönelik ciddi ve etkili bir siber propaganda faaliyeti sürdürmesi konusunu tartışmaktadır.¹⁰⁰

"The Use of Digital Diplomacy as a Tool for Symbolic Violence: Framing Analysis of Russian–Turkish Relations on Twitter" başlıklı makalede Arapov, Rus savaş uçağı SU-24'ün 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye tarafından düşürülmesinden önceki ve sonraki süreçte Rusya ve Türkiye'nin birbirlerinin kamuoyunu şekillendirmek ve uluslararası itibarlarını etkilemek için sosyal medyayı ne ölçüde kullanılabildiklerini çerçeveleme analizi yaparak ele almaktadır.¹⁰¹ Söz konusu çalışmada, hem Rusya'nın hem de Türkiye'nin birbirlerinin politikalarının meşruiyetine ve ahlakiliğine odaklanarak her iki devletin dışişleri bakanlıklarının Twitter'da yayımladıkları mesajlardaki çerçevelerle birbirlerinin davranışlarını etkilemeye çalıştıkları ifade edilmektedir.¹⁰²

"Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey" başlıklı raporda Ünver, son dönemde Türk - Rus ikili ilişkilerindeki en önemli üç olayı (*Rusya'nın SU-24 jetinin düşürülmesi, Rusya'nın Ankara Büyükelçisi'ne suikast ve S-400 müzakereleri*) ve Türkiye iç siyasetindeki en önemli iki olay (*15 Temmuz 2016 darbe girişimi ve 24 Haziran 2018 genel seçimleri*) esnasında Türkiye'de Rusya menşeli enformasyon operasyonlarının Türkiye'nin enformasyon ağına yönelik etkisini ölçmeyi amaçlamakta¹⁰³ ve bu olaylar esnasında Twitter'daki Rus yanlısı ve Rus karşıtı olan Türkçe dilinde gerçekleşen enformasyon akışlarını takip etmektedir.¹⁰⁴ Yapılan araştırmada elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin dijital enformasyon ekosisteminde Rus yanlısı görüşlerin hem ana akım hükümet yanlısı, hem de muhalif medya ağları tarafından yayıldığı saptanmaktadır.¹⁰⁵ Ayrıca, Rus yanlısı görüşlerin hükümet yanlısı ana akım medyayla oldukça iyi bütünleştirildiğinin gözlemlendiği ve Twitter'da S-400'ler konusunun büyük ölçüde

¹⁰⁰ Darıcılı, A. B. ve Özdağ, B. (2017). "Enformasyon Savaşı Bağlamında Rusya Federasyonu-Türkiye İlişkilerinin Analizi", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), ss. 19-40, s. 19, doi: 10.17336/igusbd.305525

¹⁰¹ Arapov, S. (2017). "The Use of Digital Diplomacy as a Tool for Symbolic Violence: Framing Analysis of Russian–Turkish Relations on Twitter", *Cambridge Journal of Eurasian Studies*, Cilt: 1, s. 1, doi:10.22261/UZV32B

¹⁰² a.g.m., s. 1

¹⁰³ İnternet: Ünver, H. A. (2019). *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, Cyber Governance and Digital Democracy 2019/1, İstanbul: Centre for Economics and Foreign Policy Studies (EDAM), s. 9, <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/04/Ak%C4%B1n-%C3%9Cnver-Russian-Digital-Media.pdf> (erişim tarihi: 02.02.2020)

¹⁰⁴ a.g.e., s. 44

¹⁰⁵ a.g.y.

Türkiye'nin stratejik bağımsızlığı ve hava savunma yeteneklerinde daha fazla kendi kendine yeterliliği bağlamında çerçevesi olduğu için hem hükümet karşıtı fakat milliyetçi, hem de hükümet yanlısı olan medya kümelerinin genel itibarıyla S-400'lerin alımı hususunda birleştikleri ifade edilmektedir.¹⁰⁶

"Russia's Use of Media and Information Operations in Turkey: Implications for the United States" başlıklı raporda Costello, Rusya'nın Türkiye'ye ilişkin dış politika hedeflerini desteklemek amacıyla enformasyon operasyonlarında yeni medyayı kullanması konusunu ele almaktadır.¹⁰⁷ Bu kapsamda, "Türkiye'nin 24 Kasım 2015 tarihinde Rus askerî uçağını vurması, 15 Temmuz 2016 tarihli darbe girişimi ve 19 Aralık 2016 tarihinde Rusya'nın Ankara Büyükelçisi'ne yönelik suikast" olaylarında Rusya'nın medyayı kullanarak Türkiye'ye baskı yapma veya Batı ile ilişkilerinde çatlaklar oluşturma çabaları analiz edilmektedir.¹⁰⁸ Çalışma kapsamında RT ve Sputnik ile Rusya menşeli diğer bazı web sitelerindeki Türkiye ile ilgili internet materyalleri incelenmekte¹⁰⁹ ve Rusya'nın dış politika hedefleri kapsamında medya faaliyetlerinin NATO'yu zayıflatma ve Türkiye ile Batılı müttefikleri arasındaki karşılıklı kuşkuyu körüklemeyi içerdiği değerlendirilmesi yapılmaktadır.¹¹⁰ Ayrıca yazar, Rus medyasının karşılıklı şüpheciliği artırmak ve politika farklılıklarını vurgulamak suretiyle Türkiye'nin ABD ve Avrupa ile siyasi ve güvenlik iş birliğini nasıl zayıflatmaya çalıştığını ortaya koymaktadır.¹¹¹

Yukarıda sunulan bilgilerden anlaşılacağı üzere literatürde yer alan çalışmalar ağırlıklı olarak Rusya'nın NATO'nun Avrupalı üyelerine yönelik enformasyon operasyonlarını ele almakta olup bu çalışmalarda, NATO'ya yönelik enformasyon operasyonları kapsamında Türkiye'nin hedef alınması konusuna sınırlı bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Literatürde mevcut olan diğer çalışmalar ise genel itibarıyla uluslararası ilişkiler ve güvenlik çalışmaları perspektifinden bakarak Rusya'nın Türkiye'ye karşı siber uzamdaki ve başta Twitter olmak üzere sosyal medya platformlarındaki enformasyon operasyonlarını ele almaktadır.

¹⁰⁶ a.g.e., s. 42

¹⁰⁷ İnternet: Costello, K. (2018). *Russia's Use of Media and Information Operations in Turkey: Implications for the United States*, Perspective, California: RAND Corporation, s. 1, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE278.html> (erişim tarihi: 02.05.2020)

¹⁰⁸ a.g.y.

¹⁰⁹ a.g.y.

¹¹⁰ a.g.e., s. 3

¹¹¹ a.g.e., s. 1

Literatürdeki mevcut çalışmalardan farklı olarak bu çalışma ise NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonları kapsamında Rusya'nın Türkiye'yi, S-400 hava ve füze savunma sistemlerinin Türkiye tarafından Rusya'dan satın alınması sürecinde *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerde kullanılan çerçeveler üzerinden nasıl hedef aldığını uluslararası ilişkiler ve iletişim disiplinlerinin ortak paydası altında ve eleştirel kuram temelinde ele alması yönüyle özgünlük arz etmektedir.

Çalışmanın "Enformasyon Savaşları Kapsamında Haberlerin Araçsallaştırılması" başlıklı bölümünde öncelikle enformasyon savaşları ve enformasyon savaşı konseptinin unsurları ele alınmaktadır. Bunun akabinde enformasyon savaşları kapsamında haberlerin araçsallaştırılması konusu, dış politika yapım sürecinde haber medyası faktörü ve dış politikada haber medyasının araçsallaştırılmasının tarihsel süreçteki gelişimi açıklanarak incelenmektedir.

"Rusya ile NATO İttifakı Arasındaki Enformasyon Savaşı Ekseninde Türkiye" başlıklı bölümde ilk olarak Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımı ele alınmaktadır. Bu kapsamda Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımı sırasıyla Rusya'nın devlet teşkilatı ve resmî politika belgeleri açısından ayrı ayrı incelenmekte, bu yaklaşımın genel özellikleri ortaya konulmakta ve bu yaklaşımın temel bileşenleri açıklanmaktadır. Bölümde ikinci olarak, Rusya'nın NATO ülkelerine karşı enformasyon savaşı ele alınmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Rusya'nın NATO ülkelerine karşı enformasyon savaşının tarihsel süreçteki gelişimi ana hatlarıyla ortaya konulmaktadır. Ardından, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarına ve bu kapsamda *Sputnik Türkiye* haber ajansının işlevi ile *Sputnik Türkiye*'nin ürettiği haber içeriklerine yer verilmektedir.

"Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava ve Füze Savunma Sistemlerini Satın Alması Sürecinde *Sputnik Türkiye*'de Yayımlanan Haberlere İlişkin Çerçeveleme Analizi" başlıklı bölümde ise ilk olarak Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinin arka planı ana hatlarıyla açıklanmaktadır. İkinci olarak, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecine ilişkin *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlere genel bir bakış atılmaktadır. Son olarak da Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinde *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlere ilişkin

ereveleme analizi araştırmasının bulguları ortaya konulmakta ve değerlendirilmektedir.

2. ENFORMASYON SAVAŞLARI KAPSAMINDA HABERLERİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI

Bu bölümde öncelikle enformasyon savaşları ve enformasyon savaşı konseptinin unsurları açıklanmaktadır. Bunun akabinde enformasyon savaşları kapsamında haberlerin araçsallaştırılması konusu, dış politikada haber medyası faktörünü ve dış politikada haber medyasının araçsallaştırılmasının tarihsel süreçteki gelişimini ele alarak incelenmektedir.

2.1. Enformasyon Savaşları

Yirmi yüzyılın ikinci yarısında enformasyon teknolojilerinde kaydedilen ilerlemeler, yeni bir toplumsal dönüşümü beraberinde getirmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren bilgisayarlar enformasyonun işlenmesinde, çözümlenmesinde ve dağıtımında bir araç olarak kullanılmaya başlanmış ve gelişen teknolojiyle iletişimde zaman ve mekan gibi sınırlılıklar aşılabılır hale gelmiştir.¹¹² McLuhan 1963'te iletişim ve enformasyon çağı olarak nitelediği yeni bir toplumsal yapıyı müjdelemiş,¹¹³ Masuda ise küresel düzeyde bir enformasyon toplumunun kurulacağından söz etmiştir.¹¹⁴

Anlam kazandırılmış ve işlenmiş veriler anlamına gelen enformasyon,¹¹⁵ aynı zamanda hem bilgi vermeyi, hem de bilgi almayı kapsayan bir kavramdır.¹¹⁶ Türk Dil Kurumu, enformasyonu "haber alma, haber verme ve haberleşme" kelimeleriyle nitelendirmektedir.¹¹⁷ Enformasyon Rowley tarafından "belirli bir amaç veya bağlam için uygun olacak şekilde işlenmiş ve dolayısıyla anlamlı, değerli, yararlı ve alakalı olan organize veya yapılandırılmış veri" olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁸ Huyghe ise enformasyonu "bir yerde saklanan, ölçülebilen, taşınabilen ve çoğaltılabilen veriler; dolaşımdaki mesajlar ve özellikle dünya olaylarını tanımlayan haberler; insan zihnine yerleştirilmiş bilgi veya inanç sistemleri; talimat taşıyan programlar (genetik kodlar

¹¹² Tokgöz, a.g.e., s. 105

¹¹³ Geray, H. (2003). *İletişim ve Teknoloji*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 1. Basım, s. 120

¹¹⁴ a.g.e., s. 122

¹¹⁵ Şengönül, A. (2019). *Dördüncü Nesil Savaş*, Konya: Çizgi Kitabevi, s. 167

¹¹⁶ Tokgöz, a.g.e., s. 167

¹¹⁷ İnternet: Türk Dil Kurumu (tarih yok). "Güncel Türkçe Sözlük", <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 04.01.2021)

¹¹⁸ Rowley, J. ve Hartley, R. (2006). *Organizing Knowledge: An Introduction to Managing Access to Information*, Farnham: Ashgate Publishing, s. 5–6 aktaran Nash, A. J. (Spring 2017). "The Differences Between Data, Information, and Intelligence", *United States Cybersecurity Magazine*, 5 (15)

veya yazılım algoritmaları)" olarak dört grupta açıklamaktadır.¹¹⁹ Öte yandan, enformasyon kelimesinin tanımlarıyla bağlantılı olarak enformasyon uzamını da "enformasyonu toplayan, işleyen, yayan veya bunlara göre hareket eden bireyler, örgütler ve sistemlerin toplamı" şeklinde ifade etmek mümkündür.¹²⁰

Enformasyonun önemi modern dönemde kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı ve gelişimiyle daha fazla artmış olup¹²¹ bu önemin günümüzde özellikle dijital medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte daha da güçlendiği görülmektedir. McQuail ve Windahl bu koşullara bağlı olarak uluslararası kitle iletişim kültürünün yükselişe geçtiğine dikkat çekerken¹²² Stevenson, iletişimin sayısallaşması ve etkileşimli medya biçimlerine geçilmesinin bizi kitle kültüründen ağların ve etkileşimliliğin hakim olduğu bir çağa götürmekte olduğuna işaret etmektedir.¹²³ Bu bağlamda Burton ise artık dünya toplumunu düzenleyen ana unsurun güç olmaktan çıkarak haberleşme ve iletişim olduğunu belirtmektedir.¹²⁴ Günümüzde bireylerin çevrim içi dünyanın birer üyesi olarak yaşadığı toplumsal koşullar insanların her an enformasyonla iç içe olmasını beraberinde getirmektedir. Öyle ki Statista'nın güncel verilerine göre dünya çapında internet kullanıcı sayısı dört buçuk milyar kişiyi aşmıştır.¹²⁵ Bu çerçevede Hauben, dünyanın artık küresel bir köy olduğu iletişim çağında internet ülkesinin insanlarını "netandaş (netizen)" olarak tanımlamaktadır.¹²⁶ Bu bağlamda Bollier ise günümüzde internetin sunduğu imkanlardan yararlanarak

¹¹⁹ Huyghe, F. B. (2011). "Cyberwar and its Borders", Ventre, D. (Editör). *Cyberwar and Information Warfare*, London & New Jersey: ISTE and Wiley, ss. 1-30, s. 4

¹²⁰ İnternet: US Joint Chiefs of Staff (November 2014). "Joint Publication (JP) 3-13: Information Operations", s. ix, https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_13.pdf (erişim tarihi: 01.03.2020)

¹²¹ Terranova, T. (2020). *Ağ Kültürü: Enformasyon Çağında Siyaset*, çeviren: Ezgi Kaya, Ankara: Ütopya Yayınları, 1. Baskı, s. 9

¹²² McQuail, D. ve Windahl, S. (2017). *Kitle İletişim Çalışmalarında İletişim Modelleri*, çeviren: Konca Yumlu, Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı, s. 267

¹²³ Stevenson, a.g.e., s. 298

¹²⁴ Burton, J. W. (1993). "International Relations or World Society", Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (Editörler). *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, Second Edition, New York: Macmillan Publishing Co., ss. 375-384, s. 377-383 aktaran Arı, T. (2012). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayıncılık, 7. Baskıya Ek Baskı, s. 332

¹²⁵ İnternet: Johnson, J. (05.03.2021). "Global Digital Population as of January 2021 (in billions)", Statista, <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/> (erişim tarihi: 24.03.2021)

¹²⁶ Esen, F. S. (2019). *Dumandan Sosyal Medyaya: Kitle İletişiminin Kısa Tarihi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 1. Baskı, s. 88-89

siyaseti, kültürü ve değerleri şekillendirmeye çalışan ve kamuoyu algısıyla ilişkiye önem veren yeni diplomasi tarzının "netpolitik" olduğuna işaret etmektedir.¹²⁷

Enformasyon teknolojilerinde kaydedilen ilerlemelere bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal dönüşümü anlayabilmek açısından "ağ toplumu" kavramını ele almak gerekmektedir. Castells içinde yaşadığımız mevcut toplumsal modeli, dijital olarak işlenen enformasyonun ve iletişim teknolojilerinin etkinleştirdiği ağlardan müteşekkil bir ağ toplumu olarak nitelendirmektedir.¹²⁸ Reese ve Shoemaker da günümüzde "ağ bağlantılı bir kamusal alan" veya "küresel ağ bağlantılı bir alan"ın varlığından söz etmektedir.¹²⁹ Bu bağlamda, yirmi birinci yüzyıl ağ toplumunun dijital kamuoyu biçiminde yeni bir kamuoyu olgusunu ortaya çıkardığı da görülmektedir.¹³⁰

Söz konusu toplumsal düzenin dayattığı koşullar devletler ve toplumlar arası ilişkiler açısından birtakım avantaj ve dezavantajları bünyesinde barındırmaktadır. Enformasyon toplumu düşünürlerine göre yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki enformasyon uçurumunu azaltacak ve süreç içerisinde bu fark ortadan kalkacaktır.¹³¹ Ayrıca, internetin yükselişi ve gelişmiş bilgisayar teknolojisi bireyler ve toplumlar arasında iletişim sorunlarını çözerek barışa doğru bir ilerlemeyi sağlayacak¹³² ve enformasyon toplumu sayesinde savaşa duyulan ihtiyaç sona erecektir.¹³³

Toplumsal yapı içerisinde ve devletler arası ilişkiler açısından enformasyona olumlu bir işlev atfeden bu tür görüşlerin yanı sıra kimi yazarlar ise madalyonun diğer yüzüne dikkat çekmektedir. Örneğin Nye ve Welch, enformasyon devriminin devletler arasında gücü eşitlemek yerine tam tersi bir etki yarattığını ifade etmekte,¹³⁴

¹²⁷ İnternet: Bollier, D. (2003). *The Rise of Netpolitik: How the Internet Is Changing International Politics and Diplomacy*, A Report of the Eleventh Annual Aspen Institute Roundtable on Information Technology, Washington DC: The Aspen Institute, s. 2, <https://www.aspeninstitute.org/publications/rise-netpolitik-how-internet-changing-international-politics-and-diplomacy/> (erişim tarihi: 02.03.2020)

¹²⁸ Castells, M. (2013). *Communication Power*, Oxford: Oxford University Press, s. 24

¹²⁹ Reese, S. D. ve Shoemaker, P. J. (2016). "A Media Sociology for the Networked Public Sphere: The Hierarchy of Influences Model", *Mass Communication and Society*, 19 (4), ss. 389-410, s. 393, doi: 10.1080/15205436.2016.1174268

¹³⁰ Ekşi, M. (2020). "Kamu Diplomasisi", Usul, A. R. ve Yaylacı, İ. (Editörler). *Dönüşen Diplomasi ve Türkiye: Aktörler, Alanlar, Araçlar*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 289-320, s. 293

¹³¹ Geray, a.g.e., s. 122-123

¹³² Kissinger, H. (2014). *World Order*, New York: Penguin Press, s. 354

¹³³ Kumar, K. (2010). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Ankara: Dost Kitabevi, 3. Baskı, s. 27

¹³⁴ Nye ve Welch, a.g.e., s. 408

Han ise günümüzde enformasyon veya haberlerin artık bilgi ve şekil verici, yani en-formatif olmaktan çıkarak şekil bozucu ve şekilsizleştirici, yani de-formatif hale geldiğini belirtmektedir.¹³⁵

Buradan hareketle enformasyonun, küresel siyaset üzerinde etkili ve belirleyici olmak isteyen aktörler tarafından bu amaçları doğrultusunda kullanılan ve günümüzde yıkıcı ve bozucu işlevleriyle de varlık gösteren bir olgu olduğunu düşünmek mümkün görünmektedir. Nitekim, dijital medya çağı olarak da nitelendirilen içinde yaşadığımız dönemde enformasyonun hızı, yoğunluğu ve miktarı büyük ölçüde artmakta ve bu ortamda gittikçe daha fazla sayıda insan imge bombardımanı altında kalmaktadır.¹³⁶ Enformasyonun yığınlar halinde serbest bırakıldığı bu hiper-enformasyon durumu ise hakikat oluşturma yerine dünyanın daha da karmaşıklaşmasına ve insanların üst düzey yargı yetisinin körelmesine sebebiyet vermektedir.¹³⁷

Enformasyon boyutu bağlamında ulusal sınırların giderek geçirgen hale geldiği dijital medya çağında¹³⁸ artık enformasyon denilen olgu medya aracılığıyla "gerçekliğin maskelenmiş bir yansıması" haline getirilmekte¹³⁹ ve sadece enformasyon değil, dezenformasyon süreçlerinin de ulaşımı, dolaşımı ve paylaşımı kolaylaşıp hızlanmaktadır.¹⁴⁰ Ayrıca, dijital olarak birbirine gittikçe daha fazla bağlı hale gelen günümüz dünyasında enformasyon kirliliğinin ulaştığı boyutlar birçok konu bağlamında kamusal söylemi de kirliletmektedir.¹⁴¹ Nitekim, enformasyon kargaşası çağında yaşadığımızı söyleyen Wardle, günümüzde enformasyon ekosistemimizin tehlikeli bir şekilde kirliletilmekte olduğunu ve enformasyonun

¹³⁵ Han, B. C. (2018). *Şiddetin Topolojisi*, çeviren: Dilek Zaptçioğlu, İstanbul: Metis Yayınları, 3. Basım, s. 110

¹³⁶ Çakır, M. (2014). *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 1. Baskı, s. 199

¹³⁷ Han, B. C. (2020). *Şeffaflık Toplumu*, çeviren: Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları, 5. Basım, s. 19, 61

¹³⁸ Heywood, A. (2019). *Küresel Siyaset*, çeviren: Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Ankara: Felix Kitap, 6. Baskı, s. 199

¹³⁹ Uğurlu, Ö. (2015). "Gerçek Olanın İkame Alanı Olarak Twitter: Online Dünyada Yönetilen Algılar", Eröz Karakulaklıoğlu, S. ve Uğurlu, Ö. (Editörler). *İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar: Twitter*, Ankara: Heretik Basın Yayın, ss. 295-307, s. 298

¹⁴⁰ Akyel, A. E. (2012). "Yarım Bilgilenen Dünya ve Üçüncü Globalleşme", Sözen, E. (Editör). *Hepimiz Globaliz, Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi'den Zuckerberg Galaksi'ye*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Basım, ss. 313-328, s. 314

¹⁴¹ İnternet: Wardle, C. ve Derakhshan, H. (October 2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking*, Strasbourg: Council of Europe, s. 10, <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c> (erişim tarihi: 03.03.2020)

bizleri birbirimize bağlamaktan ziyade böldüğünü ifade etmektedir.¹⁴² Bu bağlamda kimi araştırmacılar da dijital platformların "partizan bir yankı odası"na dönüşmesi sorununa dikkat çekmektedir.¹⁴³

Toplumsal düzlemde yaşanan bu değişim ve dönüşümün etkilerini devletler arasında yaşanan savaşların niteliği ve evrimi bağlamında düşünmek de mümkündür. Enformasyon toplumuna geçiş, devletler arasında cereyan eden savaşların biçiminde birtakım değişimleri beraberinde getirmiştir. Günümüzde hegemonik savaşın "sınırları ve mekanı belirsiz ve sürekli bir şiddet biçimi" halini aldığını belirten Balta, savaşın artık bir başı ve sonu olan cephe ve cephe gerisi olarak ikiye ayrılacak olağanüstü bir aktivite olmadığına dikkat çekmektedir.¹⁴⁴ Ritzer, günümüzde ağır endüstriyel savaşın hüküm sürdüğü bir dünyadan hafif bilişim savaşının hüküm sürdüğü bir dünyaya geçilmekte olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁵ Benzer şekilde Büyükişık da teknoloji yarışına giren dünyanın internet ile tanışmasıyla bilişim savaşları evresinin başladığını belirtmektedir.¹⁴⁶

Günümüzde enformasyon uzamının kontrolü için devletler arasında rekabet artmakta ve sertleşmekte olup bu rekabet biçimi kimi yazarlara göre "politik savaş" olarak nitelendirilmektedir.¹⁴⁷ Esasen politik savaş Kennan tarafından, "barış zamanında devletlerin birbirlerine karşı siyasal ittifaklar oluşturması, ekonomik önlemler alması, beyaz propaganda yapması, örtülü operasyonlar icra etmesi ve psikolojik savaş yürütmesi" olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁸ Bu bağlamda politik savaşın, askerî olmayan yöntemleri kullanarak algıları şekillendirmek ve bilişleri manipüle

¹⁴² İnternet: Wardle, C. (October 2019). *Understanding Information Disorder*, London: First Draft, s. 6, https://firstdraftnews.org/wp-content/uploads/2019/10/Information_Disorder_Digital_AW.pdf?x76701 (erişim tarihi: 10.10.2020)

¹⁴³ Narin, B. (2018). "Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi", *Selçuk İletişim*, 11 (2), ss. 232-251, s. 240, doi: 10.18094/josc.340471

¹⁴⁴ Balta, E. (2019). *Tedirginlik Çağı: Şiddet, Aidiyet ve Siyaset Üzerine*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, s. 46

¹⁴⁵ Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 407 aktaran Turan, Y. (2014). "Siber Savaşlar", Kardaş, Ş. ve Balcı, A. (Editörler). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, 2. Baskı, ss. 711-722, s. 712

¹⁴⁶ Büyükişık, E. (2020). *İnsan ve Savaş*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 1. Basım, s. 173

¹⁴⁷ İnternet: Robinson, L. vd. (2018). *Modern Political Warfare: Current Practices and Possible Responses*, California: RAND Corporation, s. 228, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1772.html (erişim tarihi: 10.03.2020)

¹⁴⁸ İnternet: Kennan, G. F. (04.05.1948). "Policy Planning Staff Memorandum 269", U.S. State Department, <http://academic.brooklyn.cuny.edu/history/johnson/65ciafounding3.htm> aktaran Robinson vd., a.g.e., s. xiii

etmek suretiyle hedef alınan ülkedeki karar alma süreçlerine nüfuz etmeyi amaçladığını söylemek mümkündür.

Öte yandan, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki savaşlar Lind gibi kimi yazarlar tarafından "dördüncü nesil savaşlar" olarak nitelendirilmektedir.¹⁴⁹ Daha ziyade yirmi birinci yüzyılda öne çıkmaya başlayan dördüncü nesil savaş, özellikle amaç yönünden önceki savaş nesillerinden farklılaşmaktadır. Dördüncü nesil savaşta herhangi bir bölgenin işgali veya düşmanın fiziki varlığının imhası gibi somut hedefler yerine düşmanın mücadele azim ve kararı gibi soyut hedefler ön plana çıkmakta, dolayısıyla esas amaç daha çok sosyo-psikolojik ve politik-ideolojik nitelikte olmaktadır.¹⁵⁰ Bu savaş neslinin temel özellikleri arasında zihin karıştırmak ve düşmana kendini göstermemek gibi faktörler yer aldığı için savaşın başlama zamanı, mekanı ve kim tarafından başlatıldığı da belirsizleşmektedir.¹⁵¹

Geleneksel anlamdaki savaş biçimi varlığını halen koruyor olmakla birlikte günümüzde öne çıkan savaş anlayışı sıcak çatışmalardan ziyade enformasyonu kontrol etme ve enformasyon üzerinden algıları şekillendirme ve bilişleri manipüle temelinde cereyan etmektedir. Borg, yirmi birinci yüzyılda savaşların kişilerin zihinlerine kaydığını ve fikirlerin savaşının tank ve uçakların savaşından daha önemli hale geldiğini belirtmektedir.¹⁵² Kırdemir, savaşların sıklet merkezinin gittikçe insan zihni ve bilişsel süreçler haline geldiğini ifade etmektedir.¹⁵³ Yılmaz, artık savaşın ağırlık merkezinde sadece tanklar, gemiler, uçaklar, komuta-kontrol tesisleri ve askerî kuvvetlerin yer almadığını ve algılamaların, niyetlerin ve vatandaş ve liderlerin tutumlarının da bunlar kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁵⁴ Öz Yıldız, artık sıcak savaşlardan ziyade ülkeler arası ittifak ve ihtilafların propaganda kapsamında ve istihbarat ve karşı istihbarat mücadeleleri ekseninde seyrettiğine

¹⁴⁹ Yalçinkaya, H. (2014). "Savaş", Kardaş ve Balcı (Editörler). *a.g.e.*, ss. 397-407, s. 403

¹⁵⁰ Gürçan, M. (2012). "Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar", Sandıklı, A. (Editör). *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ankara: Bilgesam, ss. 71-129, s. 103

¹⁵¹ Şengönül, *a.g.e.*, s. 21

¹⁵² Borg, L. J. (2008). *Communicating with Intent*, Incidental Paper, Cambridge: Harvard University, aktaran Gürçan, "Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar", Sandıklı (Editör). *a.g.e.*, ss. 71-129, s. 121

¹⁵³ İnternet: Kırdemir, B. (November 2019). *Hostile Influence Emerging Cognitive Threats in Cyberspace*, Cyber Governance and Digital Democracy 2019/3, İstanbul: The Centre for Economics and Foreign Policy Studies (EDAM), s. 3, <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/12/Hostile-Influence-Emerging-Cognitive-Threats-in-Cyberspace-by-Baris-Kirdemir.pdf> (erişim tarihi: 10.08.2020)

¹⁵⁴ Yılmaz, S. (2017). "Psikolojik Savaş Anlayışı ve İstihbarat Savaşları", Karabulut, B. (Editör). *Algı Yönetimi*, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2. Basım, ss. 65-95, s. 83

dikkat çekmektedir.¹⁵⁵ Büyükişık, savaşlarda zaferi sadece silahlı kuvvetlerin yarattığı kinetik etkiyi en iyi yöneten tarafın değil, harbin tüm paydaşlarını (iç kamuoyu, hasım taraf kamuoyu ve üçüncü taraf kamuoyu) savaşı kendisinin kazandığına ikna eden tarafın kazanacağına işaret etmektedir.¹⁵⁶

Rosenbach ve Mansted, enformasyonun artan ekonomik ve politik öneminin, devletlerin politika tercihlerini ve önceliklerini ve buna karşılık yirmi birinci yüzyılda gücü nasıl kullandıklarını, nasıl rekabet ettiklerini ve çatışmaya nasıl hazırlandıklarını etkilediğini ifade etmektedir.¹⁵⁷ Yeni savaş biçiminin enformasyona sahip olma ve bunu kullanabilme kabiliyetinin savaşı olduğunu söyleyen Güner'e göre ise bu savaşta, toplumların veya devletlerin birbirini etki altına alma, birbirlerinin tutum ve davranışlarını değiştirme, inanç ve motivasyonlarını etkileme ve iradelerini zayıflatma amacı güdülmektedir.¹⁵⁸ Bu bağlamda Theohary, politik savaşın bir türü olarak enformasyon savaşının, bir devletin stratejik hedeflerine ve dış politika amaçlarına ulaşmasını sağlayan araç olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁹

2.1.1. Enformasyon Savaşı Konsepti

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde enformasyon teknolojilerinde yaşanan değişim ve kaydedilen ilerlemeler, devletler arası rekabet ve savaşın yeni ortamını enformasyon uzamı haline getirmiştir. Nitekim, ağ teknolojisi 1970'li yıllarda ilerleme göstermiş¹⁶⁰ ve birçok ülke, ulusal egemenliğinin araçları ve simgeleri olarak işlev gören büyük veri ağlarını bu yıllar itibarıyla kurmaya başlamıştır.¹⁶¹

Enformasyon savaşının geçmişi kimi yazarlar tarafından on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardaki istihbarat toplama, askerî aldatma ve askerî enformasyon destek operasyonları gibi düşman unsurların karar verme sürecini etkilemek amacıyla icra edilen faaliyetlere, kimilerine göre ise Birinci Dünya Savaşı'nda elektronik harp

¹⁵⁵ Öz Yıldız, S. (2019). "Yeni Güvenlik Paradigması Ekseninde İstihbarat ve Propaganda Savaşları", Imıl (Editör). *a.g.e.*, ss. 27-51, s. 28

¹⁵⁶ Büyükişık, *a.g.e.*, s. 325

¹⁵⁷ İnternet: Rosenbach, E. ve Mansted, K. (May 2019). *The Geopolitics of Information*, Cambridge: Belfer Center for Science and International Affairs, s. 5, <https://www.belfercenter.org/publication/geopolitics-information> (erişim tarihi: 14.06.2020)

¹⁵⁸ Güner, S. (2018). *Küresel Siyasette Psikolojik Savaş*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2. baskı, s. 20

¹⁵⁹ İnternet: Theohary, C. A. (March 2018). "Information Warfare: Issues for Congress", Washington DC: Congressional Research Service, s. 1, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R45142/5> (erişim tarihi: 14.06.2020)

¹⁶⁰ Esen, *a.g.e.*, s. 90

¹⁶¹ Crowley, D. ve Heyer, P. (2014). *İletişim Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 3. Baskı, s. 472

tekniklerinin kullanılmasına dayandırılmaktadır.¹⁶² Bununla birlikte, Soğuk Savaş'ın ilk döneminde NATO'nun askerî-kamu işleri alanına yönelik çalışmalarını da enformasyon savaşı uygulamasının 1950'li yıllarda ortaya çıkan ilk örneği olarak değerlendirmek mümkündür.¹⁶³ Kavram olarak enformasyon savaşı tabiri ilk kez 1976'da kullanılmıştır.¹⁶⁴ Bu yıllarda enformasyon savaşı, hedef ülkenin komuta-kontrol sistemlerini ele geçirmek veya etkilemek maksatlı elektronik harp temelinde ortaya çıkmış ve dolayısıyla bu dönemde enformasyon savaşı kavramı askerî alana özgü olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶⁵ Ancak, enformasyon savaşı kavramı zamanla algı yönetimi, propaganda, psikolojik savaş, dezenformasyon, kamu diplomasisi ve stratejik iletişim gibi bilişsel-psikolojik boyuttaki unsurları kapsayacak şekilde genişlemiştir.

Bu alanda çalışmalar yapan birçok yazar 1991'deki Birinci Körfez Savaşı'nı ilk enformasyon savaşı olarak zikretmektedir. Örneğin Taylor, Birinci Körfez Savaşı'nın kısmen yeni teknolojilerin, özellikle de uyduların, bilgisayarların ve iletişimin savaş çabalarını desteklemek için etkili bir şekilde kullanılması nedeniyle ilk enformasyon savaşı olarak anıldığını belirtmektedir.¹⁶⁶ Peker ise Birinci Körfez Savaşı ile birlikte enformasyon üzerine olan mücadelenin küresel hale geldiğini ifade etmektedir.¹⁶⁷ Nitekim, ABD'nin *Cable News Network* adıyla kurulan *CNN* üzerinden bütün dünyaya naklen yayınladığı bu savaş, enformasyon savaşını devletler nezdinde dikkat verilmesi gereken bir konsept haline getirmiştir.¹⁶⁸ ABD'nin Birinci Körfez Savaşı'nda enformasyonu kullanmak suretiyle elde ettiği başarı ise diğer devletleri medya operasyonlarında daha proaktif olmaya yöneltmiştir.¹⁶⁹ Birinci Körfez Savaşı'nda siyasi-askerî zaferin sadece fiziki güçle sağlanamayacağı ve enformasyon savaşını kazanma ve enformasyon üstünlüğünü

¹⁶² Bastian, N. D. (Fall 2019). "Information Warfare and Its 18th and 19th Century Roots", *The Cyber Defense Review*, 4 (2), ss. 31-38, s. 31, 33

¹⁶³ Spiers, E. M. (2019). "NATO ve Enformasyon Savaşı", Welch, D. (Derleyen). *Propaganda, Güç ve İkna*, çeviren: Selim Sezer, İstanbul: İnkılap Kitabevi, ss. 213-230, s. 213

¹⁶⁴ Özdağ, Ü. (2014). *İstihbarat Teorisi*, Ankara: Kripto Yayınları, 9. Baskı, s. 186

¹⁶⁵ Çıtak, E. (2017). *Güvenlik ve İstihbarat: Yeni Güvenlik Politikaları ve Türkiye'de İstihbaratın Dönüşümü*, İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları, 1. Baskı, s. 175

¹⁶⁶ Taylor, P. M. (2003). *Munitions of the Mind: A History of Propaganda From the Ancient World to the Present Day*, Manchester: Manchester University Press, Third Edition, s. 298

¹⁶⁷ Peker, H. S. (2020). "Siber Uzay ve Güvenlikte Paradigma Değişimi: Siber Savaş", Çıtak, E. ve Kiraz, S. (Editörler). *Uluslararası Güvenlik: Gelenekselden Güncele Bir Gündem Analizi*, Ankara: Orion Kitabevi, ss. 567-586, s. 571

¹⁶⁸ a.g.e., s. 571-572

¹⁶⁹ Spiers (2019). "NATO ve Enformasyon Savaşı", Welch (Derleyen). a.g.e., ss. 213-230, s. 218

garantiye almakla mümkün olabileceği görülmüş ve bu savaştan sonraki süreçte medya ve enformasyon, savunma ve taarruz yeteneklerinin içerisine gerçek silahlar olarak dahil edilmiştir.¹⁷⁰

Birinci Körfez Savaşı'nın akabinde Dünya Çapında Ağ'ın hayata geçirilmesiyle beraber askerî düşüncede medyaya atfedilen önem artmış ve elektronik savaş temelli yeni doktrinsel konseptler ortaya çıkmıştır.¹⁷¹ 1990'ların ortalarında enformasyon savaşı konsepti Birinci Körfez Savaşı'nda halihazırda önemli bir rol oynamış olan psikolojik operasyonların dahil edilmesiyle "enformasyon operasyonları" haline gelecek şekilde kayda değer düzeyde genişlemiştir.¹⁷² NATO öncülüğündeki barışı koruma ve uygulama misyonlarının 1995-1999 yılları arasında enformasyon uzamını şekillendirmeye yönelik olarak Bosna'daki deneyiminin, Birinci Körfez Savaşı'ndan doğan enformasyon savaşı ve 1990'ların ikinci yarısında onun yerini alacak olan enformasyon operasyonları kavramlarının gelişimi üzerinde önemli bir etkisi olmuştur.¹⁷³

1998'de ABD ilk defa Enformasyon Operasyonları Müşterek Doktrini'ni yayımladıktan sonra enformasyon operasyonları, düşmanın sahip olduğu enformasyon sistemleri ve karar verme süreçlerini manipüle etmek ve sahip olunan enformasyonu korumak için taarruz ve savunma önlemlerini kapsayan bir kavram haline gelmiştir.¹⁷⁴ Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi itibarıyla enformasyon operasyonları doktrininin geçirdiği evrime bakıldığında genel eğilimin, "saf anlamda düşmanın savaşma gücünün yok edilmesi"nden "davranışı etkileyecek psikolojik ve fiziksel aktivitelerin üzerine düşünmenin önemine doğru kaydığı görülmektedir.¹⁷⁵

Soğuk Savaş'ın ardından askerî doktrindeki anlamı dönüşüme uğrayan enformasyon savaşı kavramı, yirmi birinci yüzyılda yaşanan gelişmeler kapsamında genişleyen bir konsept haline gelmiştir. Bu bağlamda, Libicki'ye göre enformasyon savaşı yedi kategoriden oluşmakta olup bunlar; "komuta ve kontrol savaşı, istihbarat

¹⁷⁰ Güner, *a.g.e.*, s. 76

¹⁷¹ Welch, D. (2019). "Pandora'nın Kutusunu Açmak: Propaganda, Güç ve İkna", Welch (Derleyen). *a.g.e.*, ss. 15-38, s. 29

¹⁷² Badsey, S. (2019). "Ateş Duvarına Köprü Kurmak mı? Bilgi Harekatları ve Felluce Muharebelerindeki ABD Askerî Doktrini", Welch (Derleyen). *a.g.e.*, ss. 275-302, s. 286

¹⁷³ Taylor, P. M., *a.g.e.*, s. 303-304

¹⁷⁴ Güner, *a.g.e.*, s. 76

¹⁷⁵ Utting, K. (2019). "Strateji, Etki, Stratejik İletişim ve İngiliz Askerî Doktrini", Welch (Derleyen). *a.g.e.*, ss. 245-273, s. 253

temelli savaş, elektronik savaş, psikolojik savaş, bilgisayar korsanları (hacker) savaşı, ekonomik enformasyon savaşı ve siber savaş" şeklindedir.¹⁷⁶ Van Vuuren, enformasyon savaşının net/ağ savaşı, siber savaş ve psikolojik operasyonlar şeklinde üç temel bileşeninin olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁷ Theohary ise enformasyon savaşı tabirinin zaman zaman etki/nüfuz operasyonları veya psikolojik operasyonlar gibi kavramları ifade etmek için kullanıldığını belirtmektedir.¹⁷⁸ Nitekim, enformasyon savaşı konsepti bağlamında etki/nüfuz operasyonları, psikolojik operasyonlar, elektronik savaş, komuta-kontrol savaşı ve stratejik iletişim gibi kavramlar birbirleriyle yakın ilişki içerisinde. Öte yandan, enformasyon savaşının operasyonel düzeyi enformasyon operasyonları kavramıyla ifade edilmekte olup ABD askerî dokümanlarına göre enformasyon operasyonlarının temelini psikolojik operasyonlar, askerî aldatma, hareket güvenliği, bilgisayar destekli ağ operasyonları ve elektronik savaş kabiliyetleri oluşturmaktadır.¹⁷⁹

Enformasyon savaşı konseptine ilişkin olarak yukarıda sunulan ve ağırlıklı olarak teknik unsurlardan oluşan boyutun yanı sıra bu alanda araştırmalar yapan kimi yazarlar, enformasyon savaşının psikolojik ve bilişsel boyutuna açıklık getirmektedir. Örneğin Szafranski, enformasyon savaşının aslında düşmanın zihnine ve iradesine yönelik olarak icra edilen ve elektronik savaş boyutundan çok daha geniş bir kapsama sahip faaliyetler bütünü olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁰ Szafranski ayrıca, enformasyon savaşında hasım aktörlerin bilgi ve inanç sistemlerini etkilemek (nüfuz etmek, manipüle etmek ve saldırmak) için enformasyon silahlarını kullanma amacı bulunduğunu belirtmektedir.¹⁸¹ Treverton ve diğerlerine göre stratejik hedefler için enformasyonun bir silah haline getirilmesi anlamına gelen enformasyon operasyonları aracılığıyla hedef ülkelerdeki siyasal söylem ve yaygın kamusal

¹⁷⁶ İnternet: Libicki, M. C. (1995). *What is Information Warfare?*, Washington DC: National Defense University Press, s. 7, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA367662.pdf> (erişim tarihi: 10.04.2020)

¹⁷⁷ van Vuuren, R. (September 2018). "Information Warfare as Future Weapon of Mass-disruption, Africa 2030s Scenarios", *Journal of Futures Studies*, 23 (1), ss. 77–94, s. 80, doi: 10.6531/JFS.201809_23(1).0006

¹⁷⁸ Theohary, a.g.e., s. 1

¹⁷⁹ İnternet: U.S. Army War College (November 2006). "Information Operations Primer: Fundamentals of Information Operations", Philadelphia: AY07 Edition, s. 4, <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/primer/info-ops-primer.pdf> (erişim tarihi: 11.03.2020)

¹⁸⁰ İnternet: Szafranski, R. (Spring 1995). "A Theory of Information Warfare: Preparing For 2020", *Airpower Journal*, <https://cryptome.org/jya/af-infowar.htm> (erişim tarihi: 11.03.2020)

¹⁸¹ a.g.m.

anlatılar şekillendirilmektedir.¹⁸² Bu bağlamda "siber dolayimli hasmane enformasyon operasyonları" kavramını kullanan Kırdemir ise söz konusu operasyonların, hedef olarak belirlenen toplumlardaki kamuoyu davranışlarını, tutumlarını ve gerçeklik algısını değiştirmeyi amaçladığını belirtmektedir.¹⁸³ Bunlara ilaveten Amerikan askerî dokümanlarına göre enformasyon operasyonlarında enformasyonun kullanımının sıklıkla yumuşak güç ve kinetik olmayan yöntemler şeklinde nitelendirildiği görülmektedir.¹⁸⁴

Yukarıda sunulan bilgiler ışığında, enformasyon savaşı konseptinin içerisinde geniş bir yelpazede sıralanan farklı türde eylemlerin yer aldığı görülmekte olup bu eylemler çeşitli teknikler aracılığıyla icra edilmektedir. Burns'e göre enformasyon savaşındaki teknikler bilgi toplama, ulaştırma, koruma, inkar etme ve bilgiyi tahrip etmeyi içermektedir.¹⁸⁵ Bu bağlamda Başbüyük, enformasyon savaşında kitle iletişim araçlarıyla propaganda ve psikolojik hareket teknikleri kullanılarak mevcut bilgilerin çarpıtılması ve manipüle edilmesi gibi çeşitli eylemlerin uygulandığını belirtirken¹⁸⁶ Özdağ, enformasyon savaşlarında kullanılan yöntemleri psikolojik savaş, manipülasyon, haber üretme, suçlama/karalama ve kamuoyu oluşturma şeklinde sıralamaktadır.¹⁸⁷ Huyghe, enformasyon savaşı teknikleri arasında uluslararası ölçekte yalanlar, propaganda ve manipülasyon olduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁸ Bu bağlamda Uğurlu ise devletlerin, hedef aldıkları ülkedeki kamuoyunu ve karar vericileri gerekli-gereksiz ve doğru-yanlış bilgileri iç içe geçirmek suretiyle izlerkitleleri pasif hale getirmek ve bu kişilerin gerçek ile kurgu arasındaki farkı ayırt edememeleri için zihinlerini yormak suretiyle bu kişileri manipülasyona açık hale getirdiklerine dikkat çekmektedir.¹⁸⁹

¹⁸² İnternet: Treverton, G. F. vd. (2018). *Addressing Hybrid Threats*, Bromma: Swedish Defence University, s. 46, <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2020/07/Treverton-AddressingHybridThreats.pdf> (erişim tarihi: 05.09.2020)

¹⁸³ İnternet: Kırdemir, *Hostile Influence Emerging Cognitive Threats in Cyberspace*, s. 2

¹⁸⁴ İnternet: U.S. Army War College, a.g.e., s. 2

¹⁸⁵ İnternet: Burns, M. (1999). "Information Warfare: What and How?", <http://www.cs.cmu.edu/~burnsm/InfoWarfare.html> (erişim tarihi: 27.03.2020)

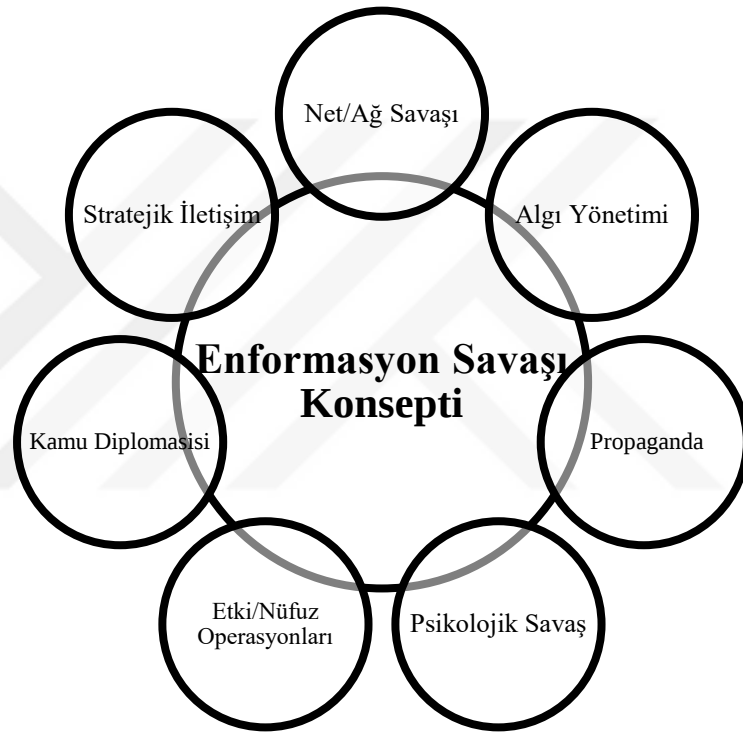
¹⁸⁶ Başbüyük, O. (2017). "Algı Yönetimi ve Bilgi Savaşlarında Sosyal Medyanın Rolü", Karabulut (Editör). a.g.e., ss. 39-64, s. 45

¹⁸⁷ Özdağ, Ü. (2017). *Algı Yönetimi: Propaganda, Psikolojik Savaş, Örtülü Operasyon ve Enformasyon Savaşı*, Ankara: Kripto Yayınevi, 7. baskı, s. 195

¹⁸⁸ Huyghe, (2011). "Cyberwar and its Borders", Ventre (Editör). a.g.e., ss. 1-30, s. 5

¹⁸⁹ Uğurlu, "Gerçek Olanın İkame Alanı Olarak Twitter: Online Dünyada Yönetilen Algılar", Karakulaklıoğlu ve Uğurlu (Editörler). a.g.e., ss. 295-307, s. 305

Bu araştırma kapsamında enformasyon savaşı konseptinin sivil (askerî olmayan) ve bilişsel-psikolojik bileşenleri esas alınmaktadır. Bu amaçla, enformasyon savaşlarında haberlerin araçsallaştırılması konusu açıklayabilmek için net/ağ savaşı, algı yönetimi, propaganda, psikolojik savaş, etki/nüfuz operasyonları, kamu diplomasisi ve stratejik iletişim kavramları aşağıda sırasıyla ele alınmaktadır. Yapılan açıklamalarda görüleceği üzere söz konusu kavramlar belirli açılardan hem birbirlerinden farklılık arz etmekte, hem de benzerlik göstermekte ve hatta zaman zaman birbirleri yerine kullanılabilmektedir.

Şekil 2.1. Enformasyon Savaşı Konsepti *(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)*

2.1.1.1. Net/Ağ savaşı

Enformasyon savaşının sivil halka yönelen türüne Russett ve diğer yazarlar tarafından net/ağ savaşı adı verilmektedir.¹⁹⁰ 1990'larda geliştirilen net/ağ savaşı kavramı esasen hem hedef kitlenin bilgilerini, algılarını ve inançlarını etkili bir şekilde şekillendirmeyi, hem de siber savaşları içermektedir.¹⁹¹ Net/ağ savaşının

¹⁹⁰ Russett, B., Starr, H. ve Kinsella, D. (2006). *World Politics: The Menu for Choice*, California: Thomson Wadsworth, Eighth Edition, s. 229

¹⁹¹ İnternet: Wells II, L. (2017). "Cognitive-Emotional Conflict", *PRISM*, 7 (2), <https://cco.ndu.edu/PRISM-7-2/Article/1401814/cognitive-emotional-conflict-adversary-will-and->

uluslar ve toplumlar arasında enformasyonla ilgili olduğuna ve kamuoyu ya da seçkin kesimin veya her ikisinin görüşlerine odaklı yürütülebildiğine işaret eden Seren ise net/ağ savaşının "kamu diplomasisi araçları, propaganda ve psikolojik faaliyetler, siyasi ve kültürel yıkıcılık, yerel medyayla yanıltma veya müdahale, bilgisayar şebekelerine veya veri tabanlarına sızma ve bilgisayar ağlarında muhalif ve karşıt hareketleri geliştirme" çabalarını içerebildiğini belirtmektedir.¹⁹² Kısacası net/ağ savaşının, genel itibarıyla enformasyon savaşı konseptinin sivil olan (askerî olmayan) ve bir ülkedeki kamuoyunu hedef alan yönüne ilişkin bir kavram olduğu görülmektedir.

2.1.1.2. Algı yönetimi

Enformasyon savaşını en temelde Sun Tzu'nun da işaret ettiği "düşman güçleri savaşmadan çaresiz bırakmak veya mağlup etmek"¹⁹³ amacıyla ifade etmek gerekirse enformasyon savaşı konseptinin ana unsurlarından birini algı yönetimi olarak ifade etmek mümkündür. Algı yönetimi kavramı Garfield tarafından "mesajların hedef kitlenin anlayacağı şekilde biçimlendirilmesi ve bu biçimlendirilen mesajların, hedef kitlede arzu edilen tutum ve davranış değişikliğine sebep olması" şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁹⁴

ABD Savunma Bakanlığı tarafından yapılan tanıma göre algı yönetimi, "yabancı hedef kitlelerin duygularını, amaçlarını ve nesnel bir şekilde akıl yürütmelerini etkilemek için seçilmiş bilgileri ve göstergeleri iletme ve/veya bunları reddetme eylemleri"dir.¹⁹⁵ Benzer şekilde NATO'nun yaptığı tanımlara göre de algılama yönetimi, yabancıların tutumlarını ve tarafsız düşünme yeteneklerini etkilemek için girişilen her türlü eylemi kapsamakta ve kamu diplomasisi, psikolojik operasyonlar, kamuyu bilgilendirme, aldatma ve gizli eylem faaliyetlerinden

social-resilience/ aktaran İnternet: Kırdemir, *Hostile Influence Emerging Cognitive Threats in Cyberspace*, s. 4

¹⁹² Seren, M. (2017). *Stratejik İstihbarat ve Ulusal Güvenlik*, Ankara: Orion Kitabevi, s. 310

¹⁹³ Tzu, S. (2008). *Savaş Sanatı*, çeviren: Hasan İlhan, Ankara: Alter Yayıncılık, 1. Baskı, s. 47

¹⁹⁴ İnternet: Garfield, A. (2002). "The Offence of Strategic Influence: Making the Case for Perception Management Operations", *Journal of Information Warfare*, 1 (3),

<https://www.jinfowar.com/journal/volume-1-issue-3/offence-strategic-influence-making-case-perception-management> (erişim tarihi: 08.04.2020) aktaran Eraslan, L. (2018). *Sosyal Medya ve Algı Yönetimi*, Ankara: Anı Yayıncılık, s. 102

¹⁹⁵ Narula, S. (2004). "Psychological Operations (PSYOPs): A Conceptual Overview", *Strategic Analysis*, 28 (1), ss. 177-192, s. 187, doi: 10.1080/09700160408450124

oluşmaktadır.¹⁹⁶ Collins'e göre algı yönetimi, yabancı izleyicilerin tutumlarını ve objektif muhakemelerini etkilemek için kullanılan kamu diplomasisi, psikolojik operasyonlar, kamuyu bilgilendirme, aldatma ve örtülü faaliyetler gibi unsurları içermektedir.¹⁹⁷ Bu bilgiler ışığında enformasyon savaşı konseptinin esas amacını algı yönetimi gerçekleştirmek şeklinde ifade etmek mümkün görünmektedir.

2.1.1.3. Propaganda

Enformasyon savaşı konseptinin ana unsurlarından olan propaganda Jowett ve O'Donnell'a göre "algıları şekillendirmek, bilişleri manipüle etmek ve propagandacıların arzulanan niyetini güçlendiren bir yanıt elde etmek için doğrudan davranışa yönelik kasıtlı ve sistematik bir girişim"dir.¹⁹⁸ Clark ise propagandayı etkileme, sindirme ve yanıltma kavramları üzerinden açıklamaktadır.¹⁹⁹

Propaganda faaliyetinde hedef kitle üzerinde yeni fikirler, duygular, tutumlar, inançlar ve imajlar inşa edilmekte veya var olanlar şekillendirilmektedir. Bu bağlamda Welch, propagandanın hedef kitlede mevcut olan eğilimleri ve inançları keskinleştirmeye odaklandığına dikkat çekmektedir.²⁰⁰ Aynı şekilde Macdonald'a göre de propaganda temaları, hedef kitleye yeni inançlar aşılama çalışmak yerine mevcut inançları güçlendirmelidir.²⁰¹

Günümüzde enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak propagandanın yöntemleri değişim ve dönüşüme uğramaktadır. Örneğin günümüzde, botlar ve trollerden oluşan siber birliklerin algoritmalar, otomasyon ve büyük veriyi kullanarak kamuoyunun algıları, bilişleri ve davranışlarını sosyal medya aracılığıyla manipüle etmeye çalıştığı yöntem "berimsel propaganda" olarak nitelendirilmektedir.²⁰² Lucas ve Pomeranzen ise "dijital propaganda" kavramından söz etmekte olup bu tür propagandanın unsurlarını botlar, troller ve sahte hesaplar

¹⁹⁶ Eraslan, *a.g.e.*, s. 102-103

¹⁹⁷ İnternet: Collins, S. (01.04.2003). "Mind Games", Brussels: NATO, (son güncelleme: 03.11.2008), https://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_20499.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 10.04.2020)

¹⁹⁸ Jowett, G. S. ve O'Donnell, V. (2017). *Propaganda ve İkna*, çeviri editörü: Rana Kahraman Duru, İstanbul: Artes Yayınları, s. 357

¹⁹⁹ Clark, T. (2017). *Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, s. 11

²⁰⁰ Welch, "Pandora'nın Kutusunu Açmak: Propaganda, Güç ve İkna", Welch (Derleyen). *a.g.e.*, ss. 15-38, s. 27

²⁰¹ Macdonald, S. (2007). *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century: Altered Images and Deception Operations*, Abingdon: Routledge, s. 44

²⁰² İnternet: Bradshaw ve Howard, *a.g.e.*, s. i, 1

olarak ifade etmektedir.²⁰³ Kısacası, günümüzde çeşitli siber yöntemleri de içerek biçimde değişim ve dönüşüme uğrayan propaganda, devletler arasında cereyan eden enformasyon savaşlarının önemli bir unsuru olmaya devam etmektedir.

2.1.1.4. Psikolojik savaş

Tarihsel açıdan enformasyon savaşı konseptinin temelini teşkil eden kavramlardan biri olan psikolojik savaş, "düşman, tarafsız ve dost yabancı toplumları etkilemek maksadı güden, ulusal hedef ve menfaatlerimizi destekleyecek duygu, tutum ve davranışları oluşturmak için planlanarak uygulanan siyasal, ekonomik, askerî ve ideolojik faaliyetlerin propaganda ve diğer vasıtalarla desteklenmesi"dir.²⁰⁴ Linebarger, psikolojik savaşın propagandayı desteklemek için gerekli olabilecek askerî, ekonomik ya da siyasi içerikli işlevsel önlemlerle beraber düşmana karşı uygulanan propagandadan oluştuğunu ifade etmektedir.²⁰⁵

Enformasyon savaşı bağlamında ele alındığında psikolojik savaş, genel itibarıyla savaş ve kriz dönemlerinde uygulanan bir faaliyet olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Karadağ psikolojik savaşı, "propagandanın topyekûn savaşın ihtiyaçlarına uygulanışı" şeklinde tanımlamaktadır.²⁰⁶ Savrun ise psikolojik savaşta halk ile mevcut yönetimin arasını açarak bir güvensizlik ve belirsizlik ortamı yaratıldığına işaret etmektedir.²⁰⁷ Dolayısıyla psikolojik savaşın esasen savaş ve kriz anlarında düşmanın moralini bozmaya ve düşmanı endişeye sevk etmeye ilişkin bir faaliyet olduğu görülmektedir.

Psikolojik savaşın operasyonel boyutu bağlamında ise psikolojik operasyonlar kavramı kullanılmaktadır. Amerikan askerî dokümanlarında psikolojik operasyonlar; yabancı hükümetlerin, organizasyonların, grupların ve bireylerin duygularını, güdülerini, nesnel muhakemesini ve davranışlarını etkilemek için seçilen bilgileri ve göstergeleri yabancı izleyicilere aktarmak için planlanmış

²⁰³ İnternet: Lucas ve Pomeranzev, *a.g.e.*, s. 10

²⁰⁴ Yılmaz, "Psikolojik Savaş Anlayışı ve İstihbarat Savaşları", Karabulut (Editör). *a.g.e.*, ss. 65-95, s. 67

²⁰⁵ Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 265

²⁰⁶ Karadağ, H. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut Kamu Diplomasisi*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım, s. 57

²⁰⁷ Savrun, E. (2019). "Kamu Güvenlik Politikalarına Etkisi Bakımından Psikolojik Harp Faaliyeti ve Uygulamaları", Acar, H. (Editör). *Kamu Güvenliği Politikaları: "Yerelden Küresele"*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım, ss. 47-64, s. 55

operasyonlar olarak ifade edilmektedir.²⁰⁸ Paddock daha kapsayıcı bir yaklaşımla psikolojik operasyonların; düşman grupları moral bozmak, yön şaşırtmak ve kafa karıştırmak; düşman olmayan grupları birleştirmek, bilgilendirmek ve moralini desteklemek ve tarafsız veya dost grupları hedef alırken iş birliğine dayalı tutum ve davranış geliştirerek askerî amaç ve hedefleri desteklemek maksadıyla kullanıldığına dikkat çekmektedir.²⁰⁹ Narula ise tarihsel tecrübelerle atıfla, kriz anlarında düşmanı (kamuoyu da dahil olmak üzere) kesintisiz olarak endişe, moral bozukluğu, kaygı ve kaos yaratabilecek şekilde enformasyon bombardımanına maruz bırakmayı psikolojik operasyonlar olarak nitelendirmektedir.²¹⁰

2.1.1.5. Etki/Nüfuz operasyonları

Bu çalışmada enformasyon savaşı konseptinin içerisinde konumlandırılan etki/nüfuz operasyonları kavramının, bir kısım yazarlar tarafından enformasyon operasyonları kavramının bir üst kategorisi olarak sunulduğu, diğer bir kısım yazarlar tarafından ise enformasyon operasyonları kavramının yerine kullanıldığı görülmektedir. Esasen enformasyon savaşı konsepti gibi etki/nüfuz operasyonları kavramı da geniş bir kapsama sahiptir. Bu bağlamda Brangetto ve Veenendaal, barış zamanı ve silahlı çatışmalar esnasında kullanılan bir yöntem olarak etki/nüfuz operasyonlarının "yumuşak güç faaliyetleri de dahil olmak üzere enformasyon uzamındaki tüm operasyonları kapsayan şemsiye bir kavram" olduğunu ifade etmektedir.²¹¹ Lin ise enformasyon savaşını ve etki/nüfuz operasyonlarını, "hasım kamuoyunu şaşırtmak, onları yanlış yönlendirmek ve onları etkilemek için bir tarafın düşman kamuoyu üzerinde kasıtlı olarak enformasyon kullanımı" olarak tanımlamaktadır.²¹²

²⁰⁸ İnternet: US Joint Chiefs of Staff (05.09.2003). "Joint Publication (JP) 3-53: Doctrine for Joint Psychological Operations", s. ix, http://edocs.nps.edu/dodpubs/topic/jointpubs/JP3/JP3_53_930730.pdf (erişim tarihi: 01.03.2020)

²⁰⁹ Paddock, A. H. (1989). "Military Psychological Operations", Barnett, F. R. ve Lord, C. (Editörler). *Political Warfare and Psychological Operations: Rethinking the US Approach*, New York: National Defense University Press, ss. 45-75, s. 45

²¹⁰ Narula, a.g.e., s. 180

²¹¹ İnternet: Brangetto, P. ve Veenendaal, M. A. (2016). "Influence Cyber Operations: The Use of Cyberattacks in Support of Influence Operations", Pissanidis, N., Rõigas, H. ve Veenendaal, M. A. (Editörler). *Cyber Power*, Tallinn: NATO Cooperative Cyber Defence (CCD) Center of Excellence (COE) Publications, 8th International Conference on Cyber Conflict 2016, ss. 113-126, s. 115, doi: 10.1109/CYCON.2016.7529430

²¹² İnternet: Lin, H. (06.09.2018). "Developing Responses to Cyber-Enabled Information Warfare and Influence Operations", *Lawfare*, <https://www.lawfareblog.com/developing-responses-cyber-enabled-information-warfare-and-influence-operations> (erişim tarihi: 01.12.2020)

Etki/nüfuz operasyonlarında esas amacın, hedef kitlenin nesnel gerçeklikleri fail aktörün istediği gibi kavramasını ve davranışlarını bu yönde değiştirmesini sağlamak olduğu görülmektedir. Cohen ve Bar'el etki/nüfuz operasyonlarını, "hedef kitlenin bilişsel ve psikolojik algılarını failin çıkarları doğrultusunda etkilemek" şeklinde tanımlamaktadır.²¹³ Uğurlu ise etki/nüfuz operasyonlarının amaçlarını "enformasyonun bilinçli bir şekilde değiştirilip dönüştürülmesi, karşı tarafın tutum ve tarafsız düşünme yeteneklerini etkileme amacıyla dolaşıma sokulması ve zihinleri belirli bir amaca uygun ideallerle doldurma" şeklinde ifade etmektedir.²¹⁴

ABD askerî dokümanlarına göre etki/nüfuz operasyonları, "hedef kitlenin davranışlarını etkileme ve bilişsel alanda istenilen etkileri elde etmek için doğru bilgileri yansıtmaya becerilerinin kullanılması" olup bu operasyonlar rakibin karar verme süreçlerini etkilemek ve algılarını yönetmek için hedef kitleye seçilmiş enformasyonu iletmek suretiyle icra edilmektedir.²¹⁵ Bu kapsamda yürütülen etki/nüfuz operasyonlarında hedef kitleye yönelik sosyo-psikolojik analizlerle toplumun hassasiyetleri tespit edilmekte ve bu zayıf noktalar üzerinden birtakım operasyonlar icra edilmektedir.²¹⁶ Diğer bir ifadeyle etki/nüfuz operasyonları; rakibin iradesini aşındırmak, karar verme mekanizmasını bozmak ve kısıtlamak, rakibin politikalarına olan kamuoyu desteğini zayıflatmak ve kinetik olmayan yöntemleri kullanmak suretiyle siyasal hedeflere ulaşma imkanını sunması yönüyle önem arz etmektedir.²¹⁷ Bu bağlamda Cohen ve Bar'el ise etki/nüfuz operasyonları kavramı içerisinde fail aktörün istihbarat kaynaklarının seferber edilmesi, psikolojik savaş, kamu diplomasisi, siyasal ve hukuki kanallar ve siber savaş gibi unsurların yer aldığına dikkat çekmektedir.²¹⁸

²¹³ İnternet: Cohen, D. ve Bar'el, O. (October 2017). *The Use of Cyberwarfare in Influence Operations*, Yuval Ne'eman Workshop for Science, Technology and Security, s. 13, https://icrc.tau.ac.il/sites/cyberstudies-english.tau.ac.il/files/media_server/cyber%20center/cyber-center/Cyber_Cohen_Barel_ENG.pdf (erişim tarihi: 03.03.2020)

²¹⁴ Uğurlu, "Gerçek Olanın İkame Alanı Olarak Twitter: Online Dünyada Yönetilen Algılar", Karakulaklıoğlu ve Uğurlu (Editörler). *a.g.e.*, ss. 295-307, s. 305

²¹⁵ İnternet: U.S. Army War College, *a.g.e.*, s. 93

²¹⁶ Ateş, H. (2017). *Vekalet Savaşı: Strateji Ekseninde Gizli Kuvvet İstihbarat*, Ankara: Detay Yayınları, s. 36

²¹⁷ İnternet: Applebaum, A. ve Lucas, E. (19.06.2015). *Wordplay and War Games*, Washington DC: The Center for European Policy Analysis (CEPA), <http://www.cepa.org/content/wordplay-and-war-games> aktaran İnternet: Brangetto ve Veenendaal, "Influence Cyber Operations: The Use of Cyberattacks in Support of Influence Operations", Pissanidis, Rõigas ve Veenendaal (Editörler). *a.g.e.*, ss. 113-126, s. 115

²¹⁸ Cohen ve Bar'el, *a.g.e.*, s. 7

Daha önceki dönemlerde genellikle geleneksel medya üzerinden icra edilen etki/nüfuz operasyonları özellikle son on yıllık süreç içerisinde sosyal medyanın yaygınlaşmasının ve yeni teknolojik gelişmelerin sonucunda artık dijital medya ortamında yürütülmektedir. Brangetto ve Veenendaal, siber uzamda gerçekleştirilen rakibin kafasını karıştırmak, dikkatini dağıtmak, kendi içinde bölmek ve moralini bozmak için yapılan eylemleri "siber etki/nüfuz operasyonları" olarak ifade etmektedir.²¹⁹ Lin ve Kerr, enformasyonun hasım bir aktöre karşı onun yaptığı seçimleri ve kararları yanıltmak, onu yanlış yönlendirmek ve ona etki etmek için kasıtlı olarak kullanılmasını "siber destekli enformasyon/nüfuz savaşı ve manipülasyon operasyonları" kavramıyla ifade etmektedir.²²⁰

2.1.1.6. Kamu diplomasisi

Enformasyon savaşı konsepti içerisinde kamu diplomasisi, hedef kamuoyunun anlaşılması, bilgilendirilmesi ve etkilenmesine ilişkin faaliyetler bağlamında konumlanmaktadır. En temel anlamıyla kamu diplomasisi, karar vericilerin dış kamuoyunu arzu edilen çerçevede etki altına almak ve bilgilendirmek amacıyla yürüttükleri faaliyetlerdir.²²¹ Yılmaz kamu diplomasisini, bir devletin yabancı ülke kamuoylarını, hükümetlerini, toplumsal yaşama katılan tüm kişi, kurum ve kuruluşlarını doğru içerikli enformasyon, kültür, bilim ve diğer türlü meşru yollarla etkileme ve böylece barışı, dostlukları ve ülkeler arasında daha yakın ilişkileri kurma faaliyetleri olarak tanımlamaktadır.²²² Ekşi ise kamu diplomasisini, devletlerin dış politikalarına yönelik imaj-itibar ve algı çalışmaları olarak nitelendirmektedir.²²³

Tarihsel süreç içerisinde kullanıldığı alanlar açısından birtakım dönüşümlere uğrayan ve 1965 yılında uluslararası politikada kullanılmaya başlayan kamu diplomasisi kavramı, 1980'lerden itibaren propaganda ve psikolojik savaş

²¹⁹ İnternet: Brangetto ve Veenendaal, "Influence Cyber Operations: The Use of Cyberattacks in Support of Influence Operations", Pissanidis, Rõigas ve Veenendaal (Editörler). *a.g.e.*, ss. 113-126, s. 113

²²⁰ İnternet: Lin, H. ve Kerr, J. (August 2017). *On Cyber-Enabled Information/Influence Warfare and Manipulation*, Stanford: Center for International Security and Cooperation (CISAC), s. 3, https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/cyber-enabled_influence_warfare-ssrn-v1.pdf (04.03.2020)

²²¹ Gölpinar, H. (2019). "Yeni Nesil Psikolojik Harekat ve Algı Operasyonları", Imıl (Editör). *a.g.e.*, ss. 269-296, s. 281

²²² Yılmaz, S. (2012). *Akıllı Güç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları, s. 227 aktaran Sancak, K. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım, s. 120

²²³ Ekşi, M. (Bahar 2015). "Rusya'nın Kamu Diplomasisi: Dış Politika Davranışlarıyla Çelişme Paradoksu", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 45, ss. 43-56, s. 46, doi: 10.12787/KARAM917

faaliyetlerinin daha meşru olan formu ve çerçevesi haline gelmiştir.²²⁴ Nitekim Melissen kamu diplomasisinin, insanları ne düşünmesi gerektiğine ikna etmeye çalışması bakımından propagandaya benzediğini fakat propagandadan farklı olarak halkın söylediklerini dinlemeyi içerdiğini ifade etmektedir.²²⁵ Bununla birlikte, zaman içerisinde kamu diplomasisi, devletler arasında cereyan etmeye başlayan enformasyon savaşlarının bir unsuru olarak konumlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda Cull'ın, bir ülkenin kamu diplomasisi fonksiyonları arasında psikolojik savaşın da yer aldığını belirtmesi dikkate değerdir.²²⁶

Kamu diplomasisinin amacı, ikna ve propagandayı kullanarak yabancı kitlelerin tutumları üzerinde bir etki yaratmak ve karşılıklı anlayış ortamı yaratmak olup²²⁷ bu kapsamda yabancı toplumlardaki kamuoyunu etkilemek için medya ve diğer iletişim kanalları kullanılmaktadır.²²⁸ Kamu diplomasisinin uygulama alanı olarak medya, kamuoyunun oluşumunu, gündemde tutulmasını ve temsil edilmesini sağlamaktadır.²²⁹ Bu bağlamda Jowett ve O'Donnell kamu diplomasisinin, kamuoyunun dış politikanın oluşturulması ve yürütülmesine ilişkin tutumunun etkisiyle ilgilendiğini ifade etmektedir.²³⁰

Kamu diplomasisinin uygulanması sürecine ilişkin olarak Yılmaz, öncelikle hedef ülkenin kamuoyunun düşüncelerine nüfuz edilmeye çalışıldığına, ardından hedef ülkedeki devlet idaresinin politikalarının belirlenmesi sürecinde bu kamuoyunun kendi yöneticilerini etkileyerek yönlendirici olmalarının beklendiğine

²²⁴ Yılmaz, "Psikolojik Savaş Anlayışı ve İstihbarat Savaşları", Karabulut (Editör). *a.g.e.*, ss. 65-95, s. 91

²²⁵ İnternet: Melissen, J. (May 2005). *Wielding Soft Power: The New Public Diplomacy*, The Hague: Netherlands Institute of International Relations (Clingendael), s. 22, https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/Clingendael_20050500_cdsp_paper_diplomacy_2_melissen.pdf (erişim tarihi: 13.05.2020)

²²⁶ İnternet: Wallin, M. (2012). *The New Public Diplomacy Imperative*, Washington DC: American Security Project, s. 3, <https://www.americansecurityproject.org/ASP%20Reports/Ref%200071%20-%20The%20New%20Public%20Diplomacy%20Imperative.pdf> (erişim tarihi: 13.05.2020) aktaran Günek, A. (2019). "Bir Kamu Diplomasisi Örneği Olarak Türkiye'nin Uluslararası Yayıncılığı", Temel, F. ve Türkmenoğlu, A. T. (Editörler). *Medya ve Siyaset*, Konya: Çizgi Kitabevi, s. 39

²²⁷ Signitzer, B. H. ve Coombs, T. (1992). "Public Relations and Public Diplomacy: Conceptual Convergence", *Public Relations Review*, 18 (2), ss. 137-147 aktaran Snow, N. (2009). "Rethinking Public Diplomacy", Snow, N. ve Taylor, P. M. (Editörler). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, New York: Routledge, ss. 3-11, s. 9

²²⁸ Gilboa, E. (2001). "Diplomacy in the Media Age: Three Models of Uses and Effects," *Diplomacy and Statecraft*, 12 (2), ss. 1-28, s. 1, doi: 10.1080/09592290108406201

²²⁹ Ekşi, "Kamu Diplomasisi", Usul ve Yaylacı (Editörler). *a.g.e.*, ss. 289-320, s. 294

²³⁰ Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 354

dikkat çekmektedir.²³¹ Aynı şekilde Szondi de kamu diplomasisine ilişkin yapılan bazı tanımlarda, "hedef ülkedeki kamuoyunun fikirlerinin etkilenmesi ve bu sayede belirli konulardaki devlet politikalarının belirlenmesi sürecinde söz konusu kamuoyunun kendi hükümetine baskı yapmasının sağlanması" boyutuna yer verildiğini belirtmektedir.²³² Enformasyon savaşı açısından bakıldığında ise kamu diplomasisinin özellikle bu yönüyle enformasyon savaşı konseptinin bir bileşeni olarak konumlandığını ifade etmek gerekmektedir.

2.1.1.7. Stratejik iletişim

Enformasyon savaşı konsepti kapsamında stratejik iletişimi en temelde, devletlerin eylemlerine yön veren bir paradigma veya bu eylemlerin yöntemlerinin genel çerçevesi olarak nitelendirmek mümkündür. Stratejik iletişime daha geniş bir perspektiften bakan Paul ise bu kavramı, "ulusal hedefleri desteklemek üzere seçilmiş kitleleri bilgilendirmek, etkilemek veya ikna etmek amacıyla birbiriyle koordineli eylemler, mesajlar veya diğer bağlantı kurma biçimleri" olarak tanımlamaktadır.²³³ Benzer şekilde Güler de stratejik iletişimi, "hedef kitlelerin algılarını politik hedeflerle uyumlu hale getirmek için fail aktörün tüm unsurlarına ait bilgi, fikir, eylem, söylem ve imajların senkronizasyonunu sağlayan strateji" olarak tanımlamaktadır.²³⁴

Stratejik iletişim Menendez tarafından dost, tarafsız ve düşman aktörlerden oluşan anahtar önemdeki hedef kitleleri bilişsel düzeyde etkilemeye, onları anlamaya ve onlara angaje olmaya yönelik bir yaklaşım" olarak nitelendirilmektedir.²³⁵ Bu bağlamda Siman-Tov stratejik iletişimin, "stratejik etkilere ulaşmak için hedef kitlelerin tutum ve davranışlarını değiştirmeyi amaçlayan iletişim süreçlerine yönelik bütüncül bir yaklaşımla hareket edilmesi" boyutuna dikkat çekmektedir.²³⁶ Tokmak

²³¹ Yılmaz, *Akıllı Güç*, s. 222 aktaran Sancak, *a.g.e.*, s. 122

²³² İnternet: Szondi, G. (October 2008). *Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences*, Discussion Papers in Diplomacy, No: 112, The Hague: Netherlands Institute of International Relations (Clingendael), s. 7, <https://www.clingendael.org/publication/public-diplomacy-and-nation-branding-conceptual-similarities-and-differences> (erişim tarihi: 20.12.2020)

²³³ Paul, C. (2011). *Strategic Communication: Origins, Concepts, and Current Debates*, California: Praeger, s. 3

²³⁴ Güler, *a.g.e.*, s. 123

²³⁵ İnternet: Menendez, N. R. (May 2009). *Theory as Foundation for Strategic Communication Doctrine*, Paper, Newport: Naval War College, s. 11, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA503020.pdf> (erişim tarihi: 09.09.2020)

²³⁶ İnternet: Siman-Tov, D. (October 2019). "Disinformation Campaigns and Influence on Cognition: Implications for State Policy", Kuperwasser, Y. ve Siman-Tov, D. (Editörler). *The Cognitive*

ve Eroğlu ise hedef kitleye verilecek mesajın fail aktörün politika önceliklerine uygun olarak oluşturulmasının ve bu mesajın hedef kitle üzerinde beklenen etkiyi yaratacak en etkili araçları kullanmak suretiyle iletilmesinin stratejik iletişim yönetimi kapsamında arz ettiği öneme dikkat çekmektedir.²³⁷

2.2. Teorik ve Pratik Boyutlarıyla Enformasyon Savaşları Kapsamında Haberlerin Araştırılması

Geçmişten bugüne devletler kendi güvenliklerini sağlayabilmek ve güçlerini artırabilmek için enformasyon üzerinde hakimiyet kurmaya önem vermiş olup bu rekabet günümüzde de devam etmektedir. Bu rekabet ortamında devletler, dış politikadaki amaç ve hedefleri doğrultusunda özellikle haber medyasını araştırmaktadır.

Enformasyon savaşları kapsamında devletlerin haberleri bir dış politika aracı olarak nasıl kullandığını teorik ve pratik boyutlarıyla ele almadan önce dış politika ve haber kavramlarını tanımlamakta fayda görülmektedir. Dış politika, "ulusal çıkarları korumak ve hayata geçirmek amacıyla diğer devletlere ve uluslararası sisteme yönelik olarak bir devletin karar vericileri tarafından geliştirilen davranışlar ve stratejiler"dir.²³⁸ Haber ise "herhangi bir zamanda geçen olay, fikir ya da sorunun özeti"²³⁹ olup haberleri aynı zamanda bir "enformasyon aktarım operasyonu" olarak nitelendirmek mümkündür.²⁴⁰

Dış politika analizine ilişkin çalışmalarda haber medyasının dış politika açısından sahip olduğu rol ve işlevin iki ana eksenle ele alındığı görülmektedir. Buna göre haber medyası bir yandan dış politikanın oluşturulduğu ülke içi sosyo-politik yapı bağlamı,²⁴¹ diğer yandan ise bir dış politika aracı olarak propaganda bağlamı²⁴² açısından incelenmektedir. Bu kapsamda, aşağıda öncelikle dış politika

Campaign: Strategic and Intelligence Perspectives, Tel Aviv: Institute for National Security Studies (INSS), Memorandum No. 197, ss. 37-49, s. 39-40, <https://www.inss.org.il/publication/the-cognitive-campaign-strategic-and-intelligence-perspectives/> (erişim tarihi: 11.10.2020)

²³⁷ Tokmak, İ. ve Eroğlu, K. (2020). "Stratejik İletişim ve Müzakere", Begenirbaş, M., Can Yalçın, R. ve Yenal, S. (Editörler). *Strateji ve Güvenlik Alanında Temel ve Güncel Yaklaşımlar*, Ankara: Nobel Yayıncılık, ss. 123-155, s. 136

²³⁸ Efegil, a.g.e., s. 26

²³⁹ Tokgöz, a.g.e., s. 248

²⁴⁰ İnceoğlu ve Çoban, "Giriş", İnceoğlu ve Çoban (Derleyenler). a.g.e., ss. 13-16, s. 13

²⁴¹ Sönmezoglu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 4. Baskı, s. 631

²⁴² a.g.e., s. 365, 381

yapım sürecinde medyanın rolü, ardından dış politikada medyanın araçsallaştırılması konuları ele alınmaktadır.

2.2.1. Dış Politika Yapım Sürecinde Medyanın Rolü

Dış politika analizi literatüründe medyanın dış politikadaki rolüne ağırlıklı olarak dış politika yapımı veya karar alma sürecinin üzerinde olan etkisi açısından yaklaşılmaktadır. Örneğin Erdoğan, dış politika yapım sürecini etkileyen toplumsal düzeydeki dört aktör arasında parlamento, kamuoyu ve baskı grupları ile birlikte medyanın olduğunu ifade etmektedir.²⁴³

Haber medyasının dış politika yapım sürecindeki rolünü anlayabilmek açısından medyanın kamuoyu üzerinde sahip olduğu etkilere göz atmakta fayda görülmektedir. Bu bağlamda Aydemir, medyanın ülke ve dünya sorunları hakkında kamuoyuna bilgi verdiğini, bu konulardan hangisinin kamuoyunda önceliğe sahip olması gerektiği yönünde bir tesirde bulunduğunu ve bunun sonucunda vatandaşların, medyanın gündemine aldığı ve büyük oranda yer verdiği konuları hayati olarak algıladığını belirtmektedir.²⁴⁴ Tokgöz, medyanın bir konu üzerinde toplumu ikna etmek ve toplumda mevcut olan bazı fikirleri belirli yönde değiştirerek topluma yeni tutum ve değerleri yerleştirmek suretiyle kamuoyu oluşturma işlevine sahip olduğunu belirtmektedir.²⁴⁵ Bulduklu ve Karaçor ise medyanın, toplumsal düzeyde neyin önemli olduğunu değerlendirmekle birlikte halkın neyi göreceğine, duyacağına ve düşüneceğine karar verme imkanına sahip olduğuna işaret etmektedir.²⁴⁶

2.2.1.1. Medya - kamuoyu - dış politika ilişkisi

Medya ile dış politika arasındaki ilişkinin en kritik unsuru kamuoyudur. Bu bağlamda Bayram, demokratik rejimlerdeki dış politika karar alma sürecinde medyanın en çok kamuoyu dolayımı ile etki yarattığını,²⁴⁷ İpek ise medyanın kamuoyu oluşturmada etken rol üstlenerek hükümetlerin dış politika stratejisine yön

²⁴³ Erdoğan, E. (2020). "Sonsuz Olasılıklar Diyarında: Dış Politika Analizi ve Araştırma Yöntemi Tercihleri", Balamir Coşkun, B. ve Rüma, İ. (Derleyenler). *Dış Politika Analizi: Konu, Kuram, Yöntem*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, ss. 41-76, s. 57-58

²⁴⁴ Aydemir, E. (2020). *Terörizmle Mücadele ve Kamu Diplomasisi: Bilişsel Savaş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1. Baskı, s. 66

²⁴⁵ Tokgöz, a.g.e., s. 144-145

²⁴⁶ Bulduklu ve Karaçor, a.g.e., s. 274

²⁴⁷ Bayram, Y. (2011). "Liberal Demokrasilerde Medya ve Kamuoyunun Dış Politika Karar Alma Sürecine Etkisi", *Erciyes İletişim Dergisi*, 2 (2), ss. 68-80, s. 69

verdiğini ifade etmektedir.²⁴⁸ Bu bilgiler ışığında, dış politika yapım sürecinde medyanın rolünü medya - kamuoyu - dış politika üçlüsü arasındaki ilişki üzerinden ele almakta fayda görülmektedir.

Kamuoyu kavramı Temizel tarafından, "devletin yasama, yürütme ve yargı organlarının davranış biçimini belirleyen ya da kanaat önderleri tarafından belirlenen norm" olarak tanımlanmaktadır.²⁴⁹ Dış politika bağlamında ise kamuoyu kavramını, belirli bir dış politika meselesine ilişkin olarak kamunun algıları, kanaatleri ve tutumları olarak ifade etmek mümkündür.

Dış politikadaki bir konu bağlamında kamuoyunun yekpare bir yapıda olmadığı ve farklı düzeylerde oluştuğu görülmektedir. Örneğin Sönmezoğlu, dış politikaya yönelik kamuoyu oluşumunda genellikle pasif halk (ilgisiz ve bilgisiz), aktif halk (ilgili ve bilgili) ve kamuoyu yaratıcıları olarak üç farklı düzeyin olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁰ Bu açıdan Risse-Kappen da dış politikaya ilgisi olmayan kitlesel kamuoyu, dış politikada belirli sorunlara dikkat eden kamuoyu ve dış politikaya bütünüyle ilgisi olan dikkatli kamuoyu olarak üç farklı kategori arasında bir ayrım yapılması gerektiğini belirtmektedir.²⁵¹ Goldstein ve Pevehouse da dış politika konusundaki ilgili kamuoyunun en aktif üyeleri olan dış politika seçkinlerinin, dış politikayı etkileme gücüne sahip olan nüfuzlu kişilerden oluştuğuna dikkat çekmektedir.²⁵² Bu seçkinler hükümet içerisinde olan kişilerin yanı sıra iş insanlarını, gazetecileri, lobicileri ve akademisyenleri içermektedir.²⁵³

Kamuoyu oluşumuna ilişkin olarak Sönmezoğlu'nun zikrettiği piramidin en tepesinde hükümet, siyasal partiler, basın ve diğer iletişim odakları ve çıkar grupları şeklinde dört farklı bileşenden oluşan "kamuoyu yaratıcıları" bulunmaktadır.²⁵⁴ Rosenau'ya göre bazı kriz durumları haricinde dış politika kamuoyu denildiğinde bu kamuoyu yaratıcılarının kanaatleri söz konusu olmakta ve bunlar hem kamuoyunu

²⁴⁸ İpek, Ö. (July 2018). "Dış Politikada Medyanın Rolü", *Lectio Socialis*, 2 (2), ss. 153-161, s. 153

²⁴⁹ Temizel, H. (2008). "Kamuoyu Kuramları ve Kamuoyu Oluşumunda Kitle İletişim Araçları", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8 (15), ss. 126-146, s. 129

²⁵⁰ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 626

²⁵¹ Risse-Kappen, T. (2017). "Liberal Demokrasilerde Kamuoyu, Ulusal Yapı ve Dış Politika", *Diri (Derleyen)*, a.g.e., ss. 643-678, s. 646

²⁵² Goldstein, J. S. ve Pevehouse, J. C. (2015). *Uluslararası İlişkiler*, çeviren: Haluk Özdemir, Ankara: BB101, 1. Baskı, s. 204

²⁵³ Goldstein ve Pevehouse, a.g.e., s. 204

²⁵⁴ Sönmezoğlu, a.g.e., s. 628

şekillendirerek onu yönlendirmekte, hem de kamuoyunu temsil etmektedir.²⁵⁵ Almond ise dış politikaya ilişkin kamuoyunun oluşumuna ve karar alma sürecine etki eden aktörleri; siyasal seçkinler, idari veya bürokratik seçkinler, çıkar grubu seçkinleri ve haberleşme/basın seçkinleri olarak dört farklı grupta toplamaktadır.²⁵⁶ Bu bağlamda Risse-Kappen ise yukarıdan aşağıya doğru şekillenen siyasi mekanizma modeline göre bir dış politika meselesine ilişkin olarak seçkinler arasında oluşacak oydaşmanın kamuoyunun tutumlarını belirleyeceğini, nitekim dış politika konuları hakkında düşük düzeyde bilgi sahibi olan kamuoyunun siyasi liderler tarafından kolaylıkla manipüle edildiğini belirtmektedir.²⁵⁷

Medya - kamuoyu - dış politika ilişkisini anlayabilmek açısından Deutsch'un "şelale modeli"ni incelemekte fayda görülmektedir. Bu modele göre ülke içindeki kararlar; sosyo-ekonomik seçkinler (sermaye sahipleri), siyasal ve hükümeteysel seçkinler, kitle haberleşme seçkinleri, yerel kanaat önderleri ve siyasal konulara ilgi duyan daha geniş bir halk yığını şeklindeki beş ana grup arasında enformasyonun ilk dört düzeyden aşağıya doğru akmasıyla işleyen bir iletişim ağıyla belirlenmektedir.²⁵⁸ Sosyo-ekonomik seçkinler sermaye sınıfından, siyasal ve hükümeteysel seçkinler ulusal hükümetin merkezinde bulunan siyasetçiler ve üst düzey sivil ve askerî bürokratlardan, kitle haberleşme seçkinleri ise üst düzey basın çalışanlarından oluşmaktadır.²⁵⁹ Yerel kanaat önderleri, dış politikaya yakın ilgisi nedeniyle medyayı takip eden ve medya içeriklerini yorumlama yeteneğine sahip olan kişiler iken siyasal konulara ilgi duyan daha geniş bir halk yığını ise genellikle yetişkin kişilerden oluşan ve sosyal çevreleri üzerinde etkiye sahip kişilerdir.²⁶⁰

Hedef kitlelerde rızanın inşa edilmesi maksadıyla kamuoyu oluşturulmasına ilişkin olarak Güler ise enformasyonun süzgeçten geçirilmesi ve istenilen yönde çerçevelenmesinde kanaat önderlerinin, eşik bekçilerinin ve etki/nüfuz ajanları ve

²⁵⁵ Rosenau, J. N. (1963). *National Leadership and Foreign Policy: A Case Study in the Mobilization of Public Support*, Princeton: Princeton University Press, s. 17, 28 aktaran Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 627

²⁵⁶ Almond, G. A. (1960). *The American People and Foreign Policy*, New York: Frederick A. Praeger, s. 137-138 aktaran Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 627

²⁵⁷ Risse-Kappen, "Liberal Demokrasilerde Kamuoyu, Ulusal Yapı ve Dış Politika", *Diri (Derleyen). a.g.e.*, ss. 643-678, s. 645

²⁵⁸ Deutsch, K. W. (1988). *The Analysis of International Relations*, New Jersey: Englewood Cliffs - Prentice Hall International Inc., Third Edition, s. 124-33 aktaran Arı, *a.g.e.*, s. 540-542

²⁵⁹ Arı, *a.g.e.*, s. 540-541

²⁶⁰ *a.g.e.*, s. 542

casuslarının birer rıza uzmanı olarak rol oynadığını ifade etmektedir.²⁶¹ Bunlardan kanaat önderleri; önemli konularda görüşlerine başvurulana, bilgi birikimleri ile deneyimlerine önem verilen ve toplumlara fikir önderliği yapan kişilerdir.²⁶² Kanaat önderleri, hükümetten halka inen enformasyonu yorumlaması açısından filtre görevini üstlenmekte olup "iki aşamalı bilgi akışı" olarak da adlandırılan bu süreçte, medya kanalıyla gelen bilgiler önce kanaat önderlerine ve ardından halka ulaşmaktadır.²⁶³ Bu bağlamda Akdenizli, iki aşamalı akış modelinin haberlerin kamuoyu üzerinden dış politikaya etki etmesinde kanaat önderlerinin rolünü gösterdiğine işaret etmektedir.²⁶⁴

Kamuoyu oluşumunda etkili olan bir diğer aktör ise eşik bekçileridir. Bu kişiler, haber üretim sürecinde izleyiciye ulaşacak olan olayların seçimini yapmakta, hangi olayın hangi sırada ve ne süreyle haber olacağına karar vermektedirler.²⁶⁵ Medya kuruluşlarında genellikle haber müdürü ve editörler gibi üst düzey pozisyonlarda görev alan eşik bekçileri, patronları olan sermaye sahiplerinin çizdiği sınırlar ve onların çıkarları doğrultusunda haberleri şekillendirmekte ve kamuoyuna aktarmaktadır.²⁶⁶

Hedef kitlelerde rızanın inşa edilmesi maksadıyla kamuoyu oluşturulmasında rol oynayan aktörlerden bir diğeri etki/nüfuz ajanları ve casuslarıdır. Ateş'in tanımlarından²⁶⁷ hareketle bu aktörleri, bir devletin hedef aldığı başka bir ülkedeki bürokrasi, siyaset, akademi, özel sektör, sivil toplum ve medya gibi alanlarda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlara yerleştirdiği ve ajanlık veya casusluk yaptığı devletin çıkarları doğrultusunda hedef ülkedeki önemli olayları etkileme veya yönlendirme gücüne sahip kişiler olarak nitelendirmek mümkündür.

Yukarıda sunulan bilgiler ışığında medya, kamuoyu ve dış politika arasındaki ilişkinin aktörlerini; bir ülkedeki seçkinlerin (siyasal, bürokratik, sosyo-ekonomik), medya kuruluşlarında görev alan yöneticilerin (eşik bekçilerinin), toplum içerisinde insanların fikirlerini şekillendirme gücü hasebiyle öne çıkan kanaat önderlerinin ve

²⁶¹ Güler, *a.g.e.*, s. 50

²⁶² *a.g.e.*, s. 50

²⁶³ Arı, *a.g.e.*, s. 547-548

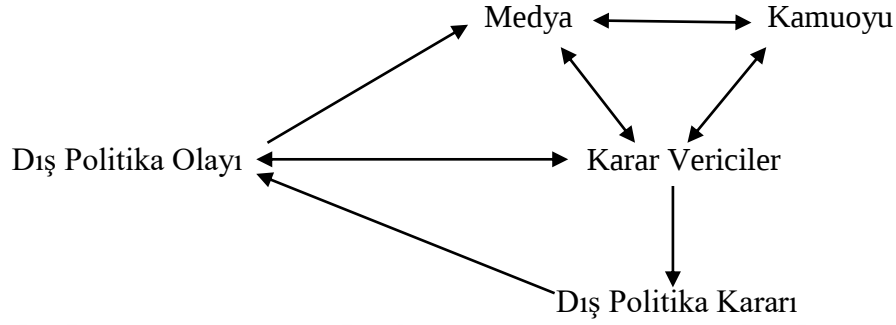
²⁶⁴ Akdenizli, "Gazete Haberciliğinde İçerik Çözümleme Yöntem ve Tekniği: Sunum ve Temsil Üzerine Bir Uygulama ve Değerlendirme", Güllüoğlu (Editör). *a.g.e.*, ss. 133-162, s. 144

²⁶⁵ Yaylagül, *a.g.e.*, s. 86

²⁶⁶ Güler, *a.g.e.*, s. 52

²⁶⁷ Ateş, *Vekalet Savaşı: Strateji Ekseninde Gizli Kuvvet İstihbarat*, s. 24-25

etki/nüfuz ajanlarının ve dış politika olaylarına genel olarak ilgi duyan vatandaşların oluşturduğunu ileri sürmek mümkün görünmektedir. Bununla birlikte, etkileşimsel bir nitelikte olduğu anlaşılan medya, kamuoyu ve dış politika ilişkisini Baum ve Potter'ın çizdiği çerçeveden²⁶⁸ hareketle aşağıdaki gibi şematize etmek mümkündür.

Şekil 2.2. Karar Vericiler - Medya - Kamuoyu - Dış Politika Arasındaki Etkileşimsel İlişki (Baum ve Potter'ın çalışmasından hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Öte yandan medya, dış politika üzerinde her zaman doğrudan ve sürekli bir etki yaratmamaktadır. Bu bağlamda "politika - medya etkileşim modeli," medyanın politika yapıcılar ve politika oluşumu üzerinde etki doğurabilmesi açısından hükümetin izlediği politikanın kesinliği faktörünün önemine vurgu yapmaktadır.²⁶⁹ Buna göre dış politikaya ilişkin bir konuda hükümet ve siyasal seçkinler, belirli bir politikanın üzerinde fikir birliği ediyorsa ve bu politika kesinlik taşıyorsa medya, hükümet politikasının resmî gündemine uygun olarak içerik üretmeye ve hükümetin politikasına karşı eleştirel olmamaya daha çok meyletmektedir.²⁷⁰ Politika belirsizliği ve hükümeti oluşturan aktörler arasında oydaşma eksikliği durumunda ise medyanın eleştirel tonda oluşturduğu haber çerçevelerinin hükümetin politikası üzerinde etkili olma olasılığı daha fazladır.²⁷¹

"Aktivasyonu basamaklandırma modeli" ise dış politika meselelerine ilişkin yorumlayıcı çerçevelerin, en üst düzey karar vericilerden hükümetin dışındaki seçkinler ağına, haber kuruluşlarına, haber metinlerine ve kamuoyuna nasıl

²⁶⁸ Baum, M. A. ve Potter, P. B. K. (2008). "The Relationships Between Mass Media, Public Opinion, and Foreign Policy: Toward a Theoretical Synthesis", *The Annual Review of Political Science*, Cilt: 11, ss. 39-65, s. 41, doi: 10.1146/annurev.polisci.11.060406.214132

²⁶⁹ Özekin, M. K. (Güz 2013). "Rethinking the Role of Media in the Outcome of 21. Century Conflicts: A Media-Policy Interaction Approach", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Cilt: 37, ss. 107-119, s. 114

²⁷⁰ Robinson, P. (2000). "The Policy-Media Interaction Model: Measuring Media Power During Humanitarian Crisis", *Journal of Peace Research*, 37 (5), ss. 613-633, s. 615

²⁷¹ a.g.m., s. 631

yayıldığını ve akabinde tabandan tavana doğru geribildirimlerin nasıl gerçekleştiğini açıklamaktadır.²⁷² Manor'a göre bu model esasen, hükümetlerin politika meselelerini nasıl çerçevelediğini ve kamuoyuna sunduğunu göstermektedir.²⁷³ Entman ise aktivasyonu basamaklandırma modeline göre bir haberin kamuoyunda geniş ve yoğun bir şekilde kabul gördüğü izlenimi oluşuyorsa bu haberlerin, karar vericilerin stratejik hesaplamalarını ve eylemlerini etkilediğini belirtmektedir.²⁷⁴ Bu model ayrıca, algılanan ve beklenen halk tepkilerinin, liderlerin söylemleri ve eylemleri üzerindeki potansiyel etkisine dair bir fikir sunmaktadır.²⁷⁵ Çeçen'in ifadesiyle bu model, dış haberler üzerinde hükümetin kontrolü ve hegemonyası olduğu iddialarının aksine farklı aktörler arasında sıralı bir etkileşim olduğuna dikkat çekmektedir.²⁷⁶

Bazı yazarlar ise kamuoyunun dış politika üzerindeki etkisinin sanıldığı kadar güçlü olmadığına dikkat çekmektedir. Örneğin Holsti, kamuoyunun dış politikanın yürütülmesinde çok sınırlı bir etkisi olduğunu ifade etmektedir.²⁷⁷ İşyar, kamuoyunun dış politika meselelerine ilişkin tutumunun yüzeysel ve değişken olduğunu belirtmektedir.²⁷⁸ Nitekim, "Lippman-Almond konsensusu" adı verilen yaklaşıma göre dış politika konularının anlaşılması sıradan vatandaşlar için zordur ve bu nedenle dış politikanın oluşturulmasında seçmenlerin rolü söz konusu değildir.²⁷⁹ Ancak, dış politikaya yönelik kamuoyunun yine de kriz durumlarında dış politikaya ilişkin ilgi ve bilgi derecelerinde artış yaşandığını belirtmek gerekmektedir.²⁸⁰

Medyanın dış politika yapım sürecindeki rolünü anlayabilmek açısından belirli yaklaşım ve modellerden faydalanmak mümkündür. Bu bağlamda, medya -

²⁷² Entman, "Cascading Activation: Contesting the White House's Frame After 9/11", s. 415

²⁷³ İnternet: Manor, I. (September 2015). *Framing Adversaries: Digital Diplomacy and Moral De-Legitimization*, Paper Presented at the 9th Pan-European Conference on International Relations, s. 8, https://www.researchgate.net/publication/282704015_Framing_Adversaries_Digital_Diplomacy_and_Moral_De-Legitimization (erişim tarihi: 17.05.2020)

²⁷⁴ Entman, "Cascading Activation: Contesting the White House's Frame After 9/11", s. 420

²⁷⁵ a.g.m., s. 421

²⁷⁶ İnternet: Çeçen, A. F. (May 2015). *Revisiting Cascading Activation Model*, Proceedings of the 13th International Symposium Communication in the Millennium, ss. 357-371, s. 357-358, https://www.academia.edu/12760490/REVISITING_ENTMANS_CASCADING_ACTIVATION_MODEL (erişim tarihi: 18.05.2020)

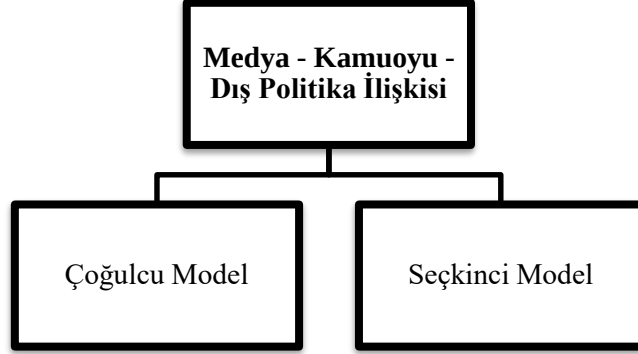
²⁷⁷ Holsti, O. R. (December 1992). "Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippmann Consensus Mershon Series: Research Programs and Debates", *International Studies Quarterly*, 36 (4), ss. 439-466, s. 442, doi: 10.2307/2600734

²⁷⁸ İşyar, Ö. G. (2013). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler - Modeller - Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2. Baskı, s. 273

²⁷⁹ Erdoğan, "Sonsuz Olasılıklar Diyarında: Dış Politika Analizi ve Araştırma Yöntemi Tercihleri", Balamir Coşkun ve Rüma (Derleyenler). *a.g.e.*, ss. 41-76, s. 58-59

²⁸⁰ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 625

kamuoyu - dış politika ilişkisi aşağıda hem dış politika analizi alanı hem de iletişim disiplininin yararlanmak suretiyle çoğulcu ve seçkinci modeller üzerinden ele alınmaktadır.

Şekil 2.3. Medya - Kamuoyu - Dış Politika İlişkisini Açıklayan Modeller (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.2.1.1.1. Çoğulcu model

Çoğulcu model, toplumun farklı unsurlarının katılımıyla şekillenen dış politikada siyasi etkilerden bağımsız hareket edebilen medyanın, kamuoyu ile birlikte dış politika kararları üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu savunmaktadır.²⁸¹ Bu bağlamda Robinson, kamusal alan içerisinde haber medyasının, dış politika meselelerinin tartışılması için bilgi sağlama ve kamunun görüşlerini temsil ederek hükümet üzerinde kamu çıkarlarını gözetten bir "bekçi köpeği" olma görevinin olduğunu ifade etmektedir.²⁸²

Çoğulcu model kapsamında kamuoyu ve medyanın karar alma süreçleri üzerindeki etkisini Risse-Kappen'ın görüşlerinden hareketle açıklamak mümkün görünmektedir. Risse-Kappen, siyasi karar alma mekanizmanın aşağıdan yukarıya doğru şekillenmesi yaklaşımına göre kamuoyunun dış politika yapım süreci üzerinde ölçülebilir ve sınırlı bir etkisi olduğunu ve liderlerin kitleleri takip ettiklerini belirtmektedir.²⁸³ Risse-Kappen ayrıca, kamuoyu ve toplumsal grupların doğrudan zirvedeki karar vericilerin seçimlerine; onların politik hedeflerini değiştirerek veya hedeflerinin öncelik sırasını etkileyerek, yerine getirilecek hedeflerin araçları ve/veya

²⁸¹ Robinson, "Medya ve Kamuoyunun Rolü", Smith, Hadfield ve Dunne (Derleyenler). *a.g.e.*, ss. 168-187, s. 169

²⁸² *a.g.e.*, s. 172-173

²⁸³ Risse-Kappen, "Liberal Demokrasilerde Kamuoyu, Ulusal Yapı ve Dış Politika", Diri (Derleyen). *a.g.e.*, ss. 643-678, s. 644

bir dizi seçeneklerini daraltarak ve politik reformlardan ziyade değişmiş retorik anlayışta sembolik tavizler kazanarak farklı şekillerde etkide bulunduğuna dikkat çekmektedir.²⁸⁴ Kısacası, bu model uyarınca, özellikle liberal demokrasilerde yapılan serbest seçimler nedeniyle medyanın kamuoyu oluşturmak suretiyle dış politika üzerinde etkili olduğunu ileri sürmek mümkündür.²⁸⁵

2.2.1.1.1. CNN etkisi

Çoğulcu model kapsamında değerlendirilebilecek bir kavram olan CNN etkisi, 1990'lı yıllarda Irak ve Somali gibi ülkelerde yaşanan insani krizlere Amerikan medyasında sıklıkla yer verilmesine bağlı olarak Amerikan kamuoyunun hükümet üzerinde kurduğu baskı nedeniyle ABD'nin insani müdahaleler gerçekleştirme kararı almasıyla ilintili bir kavramdır. En temel anlamıyla CNN etkisi, medyanın dış politika kararlarını şekillendirme ve etkileme gücünü ifade etmektedir.²⁸⁶ Buna göre CNN etkisi, medyanın bir konuyu gündemine alarak bu konu hakkında kamuoyunun dikkatini önemli ölçüde çekmesi ve böylece devleti yönetenleri bir karar almaya veya eylemde bulunmaya zorlamasını açıklamaktadır. CNN etkisi, dış politikada karar vericilerin siyasal gündemini belirleme, hedeflere ulaşmalarını engelleme veya karar alma süreçlerini hızlandırma gibi farklı şekillerde meydana gelebilmektedir.²⁸⁷

2.2.1.1.2. Seçkin model

Medya - dış politika ilişkisini ele alan seçkin modelde göre iktidar ilişkileri içerisinde güç, seçkin bir grubun elinde toplanmakta ve bu seçkin grup dış politikayı hem oluşturmakta hem de yürütmektedir.²⁸⁸ Medya ve kamuoyu bu seçkinlere boyun eğdiği için medya gündemini seçkinler belirlemekte²⁸⁹ ve dış siyasete ilişkin olarak medyada yer alan haberler seçkinlerin çıkarlarına hizmet etmektedir.²⁹⁰ Dolayısıyla seçkin modelde göre kamuoyu, dış politika üzerinde asgari düzeyde etkilidir ve

²⁸⁴ *a.g.e.*, s. 647

²⁸⁵ Robinson, "Medya ve Kamuoyunun Rolü", Smith, Hadfield ve Dunne (Derleyenler). *a.g.e.*, ss: 168-187, s. 169

²⁸⁶ *a.g.e.*, s. 179

²⁸⁷ İnternet: Livingston, S. (June 1997). *Clarifying the CNN Effect: An Examination of Media Effects According to Type of Military Intervention*, Research Paper R-18, Cambridge: Joan Shorenstein Center on the Press, Politics and Public Policy, s. 2, https://shorensteincenter.org/wp-content/uploads/2012/03/r18_livingston.pdf (erişim tarihi: 10.12.2020)

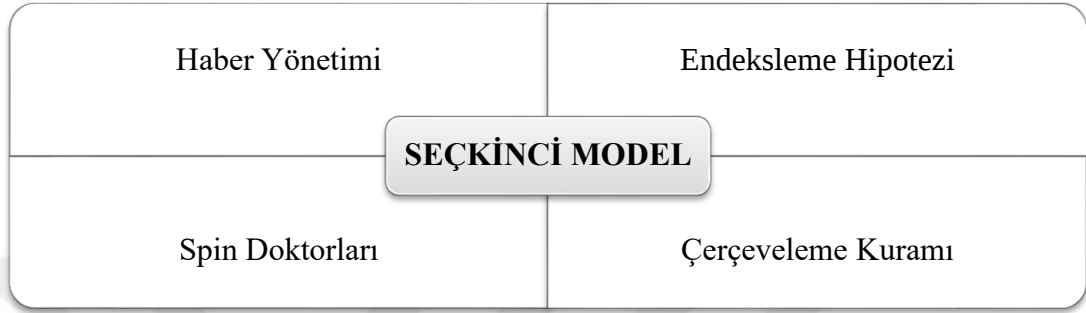
²⁸⁸ Robinson, "Medya ve Kamuoyunun Rolü", Smith, Hadfield ve Dunne (Derleyenler). *a.g.e.*, ss: 168-187, s. 169

²⁸⁹ *a.g.y.*

²⁹⁰ Efgil, E. (2018). *Dış Politika Analizi (Ders Notları)*, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1. Baskı, s. 214

hükümetler belirli dış politika konularına ilişkin olarak kamuoyunu yönlendirmekte ve harekete geçirmektedir.²⁹¹

Bu bilgilerden hareketle, seçkinci model kapsamında haber yönetimi kavramını, endeksleme hipotezini, spin doktorları kavramını ve çerçeveleme kuramını ele almakta ve açıklamakta fayda görülmektedir.

Şekil 2.4. Seçkinci Model Kapsamında Yer Alan Yaklaşımlar, Kavramlar ve Kuramlar *(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)*

2.2.1.1.2.1. Haber yönetimi

Haber yönetimi olarak adlandırılan yaklaşım, hükümetin basın kuruluşlarını ve bu kuruluşlar tarafından yayımlanan haberleri kontrol etmesini anlatmakta ve açıklamaktadır.²⁹² Buna göre medyada haber içeriklerini etkileme ve şekillendirme yöntemi olarak iktidar odağı tarafından basın kuruluşları üzerinde haber yönetimi uygulanmakta ve böylece haberler biçimlendirilip iktidarın çıkarlarına uygun bir şekilde filtrelenerek medya ve kamuoyunda rıza üretimi yapılmaktadır.²⁹³ Bu bağlamda Cook ise haber yönetimi sürecinde hükümetin ve siyasi kurumların merkezî konumda olduğunu ifade etmekte ve iktidarın çizdiği sınırların, gazetecilerin oluşturduğu anlatımların aşamalarını, aktörlerini ve satırlarını sağladığını ve gazetecilerin de ancak bu unsurları kendi kalite ve ilgi standartlarına göre kesip yapıştırarak haberi ürettiğini öne sürmektedir.²⁹⁴

²⁹¹ Robinson, "Medya ve Kamuoyunun Rolü", Smith, Hadfield ve Dunne (Derleyenler). *a.g.e.*, ss: 168-187, s. 171

²⁹² Yalçınkaya, "Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik", Aydın vd. (Derleyenler). *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe: Seçme Makaleler*, ss. 131-150, s. 142

²⁹³ Ekşi, "Kamu Diplomasisi", Usul ve Yaylacı (Editörler). *a.g.e.*, ss. 289-320, s. 301

²⁹⁴ Cook, *a.g.e.*, s. 15

Haber yönetimi sürecini anlayabilmek açısından Shoemaker ve Reese'in önerdiği "etkiler hiyerarşisi modeli"ne göz atmakta fayda görülmektedir. Bu modele göre haber üretim süreçlerinde bireysel, medya rutinleri ve örgütsel düzeylerin yanı sıra toplumsal kurumlar ve toplumsal sistem düzeyleri de yer almaktadır.²⁹⁵ Toplumsal kurumlar düzeyine göre haberin içeriği, hükümet ve seçkinler gibi toplumdaki çeşitli kurumsal yapılar tarafından şekillendirilmektedir.²⁹⁶ Medya kurumlarının daha geniş bir sosyal sistem içinde çalıştığını söyleyen toplumsal sistem seviyesi ise medyayı ulus-devlet sınırlarının ötesinde etkileyen ve küresel olarak bağlantılı birtakım faktörlere dikkat çekmektedir.²⁹⁷ Etkiler hiyerarşisi modelinin önceki versiyonunda toplumsal sistem düzeyini ideolojik düzey olarak adlandıran Reese, bu bağlamda haber medyasının sembolik içeriğinin daha geniş toplumsal çıkarlarla nasıl bağlantılı olduğunu ve gücün hizmetinde anlamın nasıl inşa edildiğini açıklamıştır.²⁹⁸

Bu bilgiler ışığında, dış politika olaylarına ilişkin olarak haber içeriklerinin hükümet tarafından kontrol edildiğini ve yönlendirildiğini ve bu süreçte hükümete bağlı seçkinlerin aktif olarak rol oynadığını ifade etmek mümkün görünmektedir.

2.2.1.1.2.2. Endeksleme hipotezi

Seçkinler modeli savunan çalışmalar, haber medyası ile resmî yetkililer arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmektedir.²⁹⁹ Benneth'in endeksleme hipotezi basın mensuplarının haber üretme konusunda kendilerini dış politika seçkinlerine endekslemesine dikkat çekmektedir.³⁰⁰ Endeksleme hipotezine göre haberciler, bağımsız hareket etmek yerine haber gündemini ve meseleleri aktarma bakımından dış politika seçkinlerini takip etmektedir.³⁰¹ Nitekim medya, bilgi için hükümete bağımlıdır ve bu sayede hükümet, haberleri şekillendirmek ve kamuoyunu etkilemek amacıyla gazetecileri bilgiyle destekleyerek kamuoyunu manipüle etme gücüne

²⁹⁵ Reese ve Shoemaker, "A Media Sociology for the Networked Public Sphere: The Hierarchy of Influences Model", s. 396

²⁹⁶ a.g.m., s. 404

²⁹⁷ a.g.y.

²⁹⁸ Reese, S. D. (2001). "Understanding the Global Journalist: A Hierarchy-of-influences Approach, *Journalism Studies*, 2 (2), ss. 173-187, s. 183, doi:10.1080/14616700118394

²⁹⁹ Robinson, "Medya ve Kamuoyunun Rolü", Smith, Hadfield ve Dunne (Derleyenler). *a.g.e.*, ss: 168-187, s. 173

³⁰⁰ Bennet, W. L. (Spring 1990). "Toward a Theory of Press-State Relations", *Journal of Communication*, 40 (2), ss. 103-125, s. 106, doi: 10.1111/j.1460-2466.1990.tb02265.x

³⁰¹ Robinson, "Medya ve Kamuoyunun Rolü", Smith, Hadfield ve Dunne (Derleyenler). *a.g.e.*, ss: 168-187, s. 175

sahiptir.³⁰² Dolayısıyla seçkin model bağlamında endeksleme hipotezi, dış politika seçkinlerinin haber medyasının içeriklerinin oluşturulması ve bu içeriklerin sunulması süreçlerini etkilemek suretiyle kamuoyunun algılarına ve bilişlerine nüfuz etme imkanına sahip olduğunu ileri sürmektedir.

2.2.1.1.2.3. Spin doktorları

Dış politikada medyanın rolünü seçkinler bağlamında açıklarken spin doktorları kavramına göz atmakta fayda görülmektedir. İlk kez 1984'te kullanılan spin doktoru kavramı, medyada yer alacak haberleri yönlendirme, çarpıtma ve çerçeveleme gibi işlemlere tabi tutan ve bu haberleri siyasi amaçlar doğrultusunda bir propaganda unsuru olarak belirleyen, diğer bir ifadeyle haber ve bilgi tarzı yapan siyasal danışmanlardır.³⁰³

Hakikat kurguculuğu olarak da adlandırılan spin doktorları kimi yazarlar tarafından "bireylerin merak duygularına göre gündem belirleyen, olayların gerçek kısımlarını gizleyen ve saptıran, manipülasyon ve algı yönetimi işlerini yürüten, bilinçaltına hitap eden mesajları çok iyi kullanan, gerekirse eşik bekçiliği yapan ve haberin asıl kaynağını göstermeyen gri propagandacılar" şeklinde nitelendirilmektedir.³⁰⁴ Bu bağlamda Taylor, spin doktorlarının özellikle otoriter rejimlerde devlet propaganda makinesinin parçası olduğunu belirtmektedir.³⁰⁵ Lilleker ise spin doktorlarının, kendi amaçları doğrultusunda enformasyonu şekillendirmek suretiyle hakikatin belirsizleşmesine neden olan stratejilere yön verdiğine dikkat çekmektedir.³⁰⁶

Bu bilgilerden hareketle, dış politika konularındaki medya içeriklerinin spin doktorları tarafından belirlendiğini, çerçevelendiğini ve çarpıtıldığını, dolayısıyla medya - kamuoyu - dış politika ilişkisi bağlamında spin doktorlarının önemli bir rol oynadığını belirtmekte fayda görülmektedir.

³⁰² Goldstein ve Pevehouse, *a.g.e.*, s. 201

³⁰³ Özgen, E. ve Bayraktar, N. (2014). "Spin Doctor Kavramının Tehdidi Altında Halkla İlişkiler", *Marmara İletişim Dergisi*, Cilt: 21, ss. 1-18, s. 4, doi: 10.17829/midr.20142110296

³⁰⁴ Avcı, Ö. (2018). "Propaganda Çeşitleri", Karaca, M. ve Çakı, C. (Editörler). *İletişim ve Propaganda*, Konya: Eğitim Yayınevi, ss. 75-114, s. 83

³⁰⁵ Taylor, P. M., *a.g.e.*, s. 322

³⁰⁶ Lilleker, D. G. (2013). *Siyasal İletişim: Temel Kavramlar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Basım, s. 266

2.2.1.1.2.4. Çerçeveleme kuramı

Seçkin model kapsamında son olarak çerçeveleme kuramını ele almak gerekmektedir. Robinson, çerçeveleme kuramını medyanın kamuoyunu nasıl şekillendirdiğini ortaya koyması açısından seçkin model içerisinde konumlandırmaktadır.³⁰⁷ Benzer şekilde Efegil, medyanın kamuoyu üzerindeki etkisini belirlemesi bakımından çerçeveleme kuramına dikkat çekmektedir.³⁰⁸

En genel tanımıyla haber çerçeveleri, bir haberi anlamlı hale getirmek için oluşturulan ve haberde nelerin içerileceğini ve dışarıda bırakılacağını belirleyen genel bağlamdır.³⁰⁹ Haber çerçeveleri D'Angelo tarafından, gerçekliği şekillendiren ve kamuoyu oluşumunu etkileyen güçlü söylemsel ipuçları olarak nitelendirilmektedir.³¹⁰ Bu bağlamda Seib gibi kimi yazarlar, haber medyasının kamuoyu dolayısıyla dış politika üzerindeki etkisinin özellikle çerçeveleme aracılığıyla gerçekleştiğine işaret etmektedir.³¹¹ Örneğin Naveh çerçevelemeyi, medyanın belirli olayları filtreleyerek dış politika karar alma süreçleri üzerinde etki yaratan bir unsur olarak tanımlamaktadır.³¹² Bu bağlamda Erdoğan ise medyanın bir dış politika gelişmesini nasıl çerçevelediğinin, o konunun toplumsal destek alıp almamasını belirleyebildiğini ve böylece medyanın dış politika yapımına dahil olabildiğini belirtmektedir.³¹³

Seçkin model perspektifiyle bakıldığında medyanın özellikle seçkinlerin söylemlerini çerçevelediğini ve bu durumun, kamuoyunun dış politika meselelerine ilişkin algılarını etkilediğini ifade etmek gerekmektedir.³¹⁴ Nitekim liderler ve

³⁰⁷ Robinson, "Medya ve Kamuoyunun Rolü", Smith, Hadfield ve Dunne (Derleyenler). *a.g.e.*, ss: 168-187, s. 176

³⁰⁸ Efegil, *a.g.e.*, s. 214-215

³⁰⁹ İnternet: Atabek, N. ve Uztuğ, F. (1998). "Haberlerde Çerçeveleme ve Öne Çıkarma", *Kurgu Dergisi*, Cilt: 15, ss. 96-105, s. 100, https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=AWYfYVYcHDbCZb_mQzOE (erişim tarihi: 13.12.2020)

³¹⁰ D'Angelo, P. (2002). "News Framing as a Multiparadigmatic Research Program: A Response to Entman", *International Communication Association*, 52 (4), ss. 870-888, s. 873, doi: 10.1111/j.1460-2466.2002.tb02578.x

³¹¹ Seib, P. (2010). "News and Foreign Policy: Defining Influence, Balancing Power", Allan, S. (Editör). *The Routledge Companion to News and Journalism*, New York: Routledge, ss. 496-506, s. 496

³¹² İnternet: Naveh, C. (2002). "The Role of the Media in Foreign Policy Decision-Making: A Theoretical Framework", *Conflict & Communication*, 1 (2), ss. 1-11, s. 8, http://www.cco.regeneration.de/2002_2/pdf_2002_2/naveh.pdf (erişim tarihi: 13.04.2020)

³¹³ Erdoğan, "Sonsuz Olasılıklar Diyarında: Dış Politika Analizi ve Araştırma Yöntemi Tercihleri", Balamir Coşkun ve Rüma (Derleyenler). *a.g.e.*, ss. 41-76, s. 60

³¹⁴ Baum ve Potter, *a.g.m.*, s. 40

danışmanları, dış politikaya ilişkin bir meselede kamuoyunun söz konusu olayı nasıl görmesi gerektiğini belirlerken çerçeveleme tekniğine sıklıkla başvurumaktadırlar.³¹⁵ Buna göre çoğunlukla iktidar sahiplerinin söylemlerini içeren haber çerçeveleri, bu haberlere maruz kalan izlerkitlelerin dış politikaya ilişkin olayları iktidar sahiplerinin sunduğu perspektif üzerinden anlamlandırmalarına yol açabilmektedir.³¹⁶ Öte yandan, haberlerde resmî görevlilerin dayattığı çerçevelerin benimsenmesinin yanı sıra seçkinlerin dışında kalan seslerin marjinalleştirildiğini ve gayrimeşrulaştırıldığını da ifade etmek gerekmektedir.³¹⁷

2.2.2. Dış Politikada Medyanın Araçsallaştırılması

Devletler kendi güvenlik ihtiyaçları, ulusal çıkarlarını koruma arzusu, ulaşmaya çalıştığı dış politika hedefleri ve bu hedefleri gerçekleştirme kapasiteleri uyarınca medyayı bir dış politika aracı olarak kullanmaktadırlar. Medya, kamuoyu ve dış politika ilişkisini inceleyen seçkin model, medyanın devletlerin dış politika mekanizmasına hizmet eden bir unsur olduğunu ifade etmekte iken söz konusu ilişkiye realist perspektiften bakan yazarlar, kamuoyu ve medyanın ulusal çıkarların desteklenmesi için harekete geçirilmesi gerektiğini savunmaktadır.³¹⁸

Dış politikada kullanım şekliyle medya, ulusal çıkarları korumak için hükümetlerin politikalarının sözcüsü ve hedef alınan ülkelere baskı yapmanın bir aracı olarak öne çıkmaktadır.³¹⁹ Nitekim Morgenthau, dış politikanın amacının rakibin fikrini değiştirerek kendi çıkarlarının gerçekleşmesini sağlamak olduğunu belirtmekte³²⁰ ve diğer ulusları etki altına almak isteyen devletlerin kullandığı en önemli politika enstrümanının propaganda olduğuna işaret etmektedir.³²¹ Sönmezoğlu propagandayı, devletlerin dış politikada kullandıkları siyasal etki araçları arasında konumlandırmaktadır.³²² Brighi ve Hill, artan ölçekli dış politika yaptırımları içerisindeki siyasi müdahale kapsamında propaganda eylemine yer

³¹⁵ Efegil, *a.g.e.*, s. 198

³¹⁶ Özer, Ö. (2011). *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri*, Konya: Literatürk, s. 209

³¹⁷ Shoemaker, P. ve Reese, S. D. (2014). "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi", İrvan, S. (Derleyen). *Medya Kültür Siyaset*, Ankara: Pharmakon Yayınevi, ss. 97-132, s. 113

³¹⁸ Robinson, "Medya ve Kamuoyunun Rolü", Smith, Hadfield ve Dunne (Derleyenler). *a.g.e.*, ss. 168-187, s. 179, 180

³¹⁹ Öymen, O. (2014). *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. Basım, s. 11

³²⁰ Yılmaz, A. (2013). *Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Ankara: Kadim Yayınları, 2. Baskı, s. 274

³²¹ Karadağ, *a.g.e.*, s. 79

³²² Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 365

vermektedir.³²³ Frederick dış politikada medyanın, diplomatik iletişim kurma ve kamu diplomasisi yürütme amaçlı haber yayınlarından propaganda ve dezenformasyona uzanan bir tayf içerisinde kullanıldığını ifade etmektedir.³²⁴ Ateş ise devletlerin dış politika aracı olan propagandanın bir parçası olarak kamuoyu oluşturma girişimine dikkat çekmektedir.³²⁵ Bu bilgiler ışığında, başta uluslararası siyasette etkili olmak isteyen aktörler olmak üzere birçok devletin, ilişki içerisinde olduğu diğer aktörler üzerinde güç uygulamak ve etki yaratmak amacıyla medyayı bir araç olarak kullandığını söylemek mümkündür.

Bir dış politika aracı olarak medya hem diplomasi ve haber alma faaliyetlerinin yürütülmesi, hem de bir dış politika meselesine ilişkin olarak hedef ülkede kamuoyu yaratılması veya kamuoyunun şekillendirilmesi açısından önemlidir.³²⁶ Buna göre medya, en temelde devletler tarafından dış dünya hakkında bilgi edinmek ve kendi politikaları hakkında dış dünyaya bilgi vermek maksadıyla kullanılmaktadır. Ancak medya, devletlerin bir dış politika meselesine ilişkin olarak hedef aldığı ülke üzerinde baskı kurmak, bu ülkeyi tehdit etmek veya onu caydırmak gibi amaçlarla başta propaganda ve dezenformasyon şeklinde olmak üzere enformasyon operasyonları icra etmek suretiyle de kullanılabilir.

Hedef ülkeye yönelik enformasyon operasyonları kapsamında devletler medyayı, kamuoyunun ve karar vericilerin algılarını şekillendirmek ve bilişlerini manipüle etmek maksadıyla araçsallaştırmaktadır. Bu çerçevede medya, hedef ülkedeki devlet idarecileri, devletin üst düzey kadrolarındaki sivil ve askerî yönetici seçkinler, siyasetçiler, baskı grupları, gazeteciler, yazarlar, entelektüeller, kanaat önderleri, iş insanları, bilim insanları ve seçmenlerin algılarını şekillendirmek ve bilişlerini manipüle etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Devletler bir dış politika enstrümanı olarak medyayı doğrudan veya dolaylı olarak kontrol ettiği medya örgütlenmeleri aracılığıyla yönetmektedir. Bu kapsamda hem kamu kuruluşu niteliğindeki resmî hem de özel girişim olarak örgütlenmiş resmî olmayan statüdeki medya organları kullanılmaktadır. Buna göre devletler genellikle

³²³ Brighi, E. ve Hill, C. (2016). "Uygulama ve Davranış", Smith, Hadfield ve Dunne (Derleyenler). *a.g.e.*, ss. 147-167, s. 164

³²⁴ Frederick, *a.g.e.*, s. 224

³²⁵ Ateş, D. (2013). *Uluslararası Politika: Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*, Bursa: Dora Yayıncılık, 1. Baskı, s. 38

³²⁶ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 632

beyaz propaganda türündeki faaliyetlerini resmî medya organları, gri veya kara propaganda türündeki faaliyetlerini ise resmî olmayan medya organları aracılığıyla icra etmektedir.

Dış politikada medyayı bir enstrüman olarak kullanan devletler arasında hem demokratik hem de demokrasi dışı³²⁷ rejimler bulunmakla birlikte bu konuda, özellikle demokrasi dışı bir rejimle yönetilen ülkelerin birtakım avantajlara sahip olduğu görülmektedir. Demokrasi dışı rejimlerde iktidarın medya üzerindeki kontrolünün, söz konusu medya organ(lar)ının yasal mevcudiyeti, sahiplik/mülkiyet ilişkileri, kurumsal yapısı ve yayın politikası açısından daha güçlü olduğunu söylemek mümkündür. İktidarın medya üzerindeki kontrolünün düzeyine bağlı olarak ise medya, dış politikada nispeten daha etkin bir enstrüman olarak kullanılabilir. Bununla birlikte, günümüzde dijital platformlarda yürütülen dezenformasyon kampanyalarına yalnızca otoriter devletler başvurmamakta³²⁸ ve medya demokratik ülkelerde dahi hükümetlerin izlediği politikaları destekleme aracı olmaya devam etmektedir.³²⁹

2.2.2.1. Dış politikada güç kavramı

Dış politikada haber medyasının araçsallaştırılmasını dış politika analizi bağlamında açıklayabilmek için güç kavramını ele almakta fayda görülmektedir. Keohane ve Nye'a göre güç, bir aktörün diğerlerine normal olarak yapmayacakları bir şeyi yaptırabilme yeteneğidir.³³⁰ Griffiths ve diğer yazarların kontrol ve etkiye atıf yapan tanımında ise güç, bir devletin diğeri üzerinde kontrol sağlaması veya en azından onların kararlarına veya olayların sonuçlarına etki edebilmesi şeklinde ifade edilmektedir.³³¹

³²⁷ Márquez, X. (2019). *Demokrasi Dışı Siyaset: Otoriterlik, Diktatörlük ve Demokratikleşme*, çeviren: İsmail Çekem, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, s. 15

³²⁸ İnternet: Lemberg, D. (18.10.2019). "The United States Made Information Free and Foreign Manipulation Possible: How Unrestricted Broadcasting Set the Stage for a Misinformation Overload", *Foreign Affairs*, https://www.foreignaffairs.com/articles/2019-10-18/united-states-made-information-free-and-foreign-manipulation-possible?utm_medium=newsletters&utm_source=fatoday&utm_content=20191018&utm_campaign=FA%20Today%20101819%20Free%20Information%20and%20Foreign%20Manipulation%2C%20Iran%27s%20Unified%20Foreign%20Policy%2C%20Why%20Britain%20Chose%20Brexit&utm_term=FA%20Today%20-%20112017 (erişim tarihi: 08.09.2020)

³²⁹ Öymen, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, s. 325

³³⁰ Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (1977). *Power and Interdependence, World Politics in Transition*, Boston: Little Brown & Co., s. 11 aktaran Sönmezoğlu, a.g.e., s. 174

³³¹ Griffiths, M. ve O'Callaghan, T. (2008). *International Relations, The Key Concepts*, New York: The Taylor and Francis E-Library, Second Edition, s. 258 aktaran Sancak, a.g.e., s. 35

2.2.2.1.1. Güç çeşitleri

Dış politikada gücün mevcut kaynakların kullanım yöntemlerine göre çeşitleri genellikle sert, yumuşak ve akıllı güç olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede bir devlet, diğer bir devlet üzerinde iradesini kabul ettirebilmek için baskı/zorlama, tehdit etme, caydırma veya cezalandırma gibi sert güç yöntemlerini veya karşı tarafta hayranlık uyandırmak ve onu ikna etmek suretiyle yumuşak güç yöntemlerini uygulayabilmektedir.³³² Sert ve yumuşak gücün en uyumlu ve dengeli karışımının bir araya getirilmesi ise akıllı güç olarak ifade edilmekte olup bu kavramın esasen, gücün uygulanacağı aktörün davranışlarına uyum sağlayacak şekilde önceden hazırlanmış bir zeminde ölçülü bir eylemi öngördüğü belirtilmektedir.³³³ Nye, akıllı gücün zorlama ve ödeme yapmanın oluşturduğu sert güç ile ikna ve çekiciliğin oluşturduğu yumuşak gücün bir birleşimi olduğunu ifade etmektedir.³³⁴

Medyanın bir dış politika aracı olarak kullanılması bağlamında yumuşak güç kavramını daha ayrıntılı bir şekilde ele almakta fayda görülmektedir. Nye'a göre yumuşak güç, bir devletin başka bir devletlerin tercihlerini ikna yoluyla şekillendirme kabiliyetine dayanmaktadır.³³⁵ Bu çerçevede Nye, yumuşak güç uygulayan bir devletin, kendi politikalarını hedef alınan ülke nezdinde meşru göstermesini ve bu ülkenin tercihlerini kendi (yumuşak güç uygulayan devletin) istediği doğrultuda etkilemesini yumuşak güç olarak nitelendirmektedir.³³⁶ Dolayısıyla yumuşak gücü, bir devletin kendi ulusal çıkarlarını liderlik ettiği ülkelerin çıkarlarıyla örtüşecek şekilde sunabilme ve bu çıkarlarını diğer aktörleri de hoşnut edecek şekilde izleyebilme kapasitesi olarak ifade etmek de mümkündür.³³⁷

Nye yumuşak gücün, politika gündemini çerçevelemek ve hedef aktörü ikna etmek veya cezbetmek suretiyle bir etki yaratma kabiliyeti olduğunu ifade etmektedir.³³⁸ Bu bağlamda gündem belirleme ve çerçeveleme yaparak etki oluşturan

³³² Kadercan, B. (2014). "Güç", Kardaş ve Balcı (Editörler). *a.g.e.*, ss. 311-323, s. 313, 314, 315

³³³ Yılmaz, S. (2017). *Uluslararası Güvenlik: Teori, Pratik ve Gelecek*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1. Basım, s. 163

³³⁴ Nye, J. S. (2011). *The Future of Power*, New York: Public Affairs, s. xiii

³³⁵ Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs, s. 5

³³⁶ Nye, J. S. (Summer 2004). "Soft Power and American Foreign Policy", *Political Science Quarterly*, 119 (2), ss. 255-270, s. 256, doi: 10.2307/20202345

³³⁷ Yılmaz, *Uluslararası Güvenlik: Teori, Pratik ve Gelecek*, s.154

³³⁸ Nye, *The Future of Power*, s. 21

bir devletin yumuşak güç açısından avantajlı olduğu belirtilmektedir.³³⁹ Buna ilaveten Lee gibi kimi yazarlar, yumuşak gücün diğer ülkelerin düşünme tarzını ve tercihlerini manipüle etme boyutuna dikkat çekmektedir.³⁴⁰ Yumuşak güç faaliyetleri kapsamında zihinlerin, iradelerin ve tercihlerin yönlendirilmesi hususu farklı yazarlar tarafından da bir eleştiri olarak dile getirilmektedir.³⁴¹ Ancak bu duruma, yumuşak güçten ziyade "keskin güç" olarak ifade edilen kavramla birlikte açıklama getirmenin daha doğru olacağı değerlendirilmektedir.

En genel anlamıyla keskin güç, "bir devletin hedef ülke(ler)deki enformasyon ortamına sızma ve bu ortama nüfuz etme gücü"dür.³⁴² Bu kavram, gizli ve açık yollardan hedef ülkelerin karar alma mekanizmalarını etkileme veya etkisiz hale getirme, kamuoylarının algı ve anlayışlarını yönlendirme, değiştirme veya bozma hedeflerine yönelik eylemleri ifade etmektedir.³⁴³ Keskin gücün temelinde, yumuşak güç kavramında söz konusu olan hedef ülkeyi cezbetme ve ikna etme yerine dikkatleri dağıtma ve zihinleri manipüle etme bulunmaktadır.³⁴⁴ Keskin güç uygulamasında esas olan, fail devlet tarafından çerçevelenen enformasyonun hedef ülkenin gönüllü bir şekilde karar almasını sınırlandıran aldatma ve dolayısıyla bir tür zorlamaya dönüşmesidir.³⁴⁵ Nitekim, günümüzde devletler artık hedef kitleleri etkilemek için yumuşak güçten ziyade daha mütecaviz yöntemler kullanmaktadır.³⁴⁶

³³⁹ Kahraman, E. (2020). "Kamu Diplomasisi", Bingöl, O. ve Şekercioğlu, S. (Editörler). *Diplomaside Değişim: Kuramlar, Kavramlar ve Uygulamalar*, Ankara: Barış Kitap, ss. 357-387, s. 365

³⁴⁰ Lee, G. (2009). "A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy", *Korean Journal of Defense Analysis*, 21 (2), ss. 205-218, s. 207, doi: 10.1080/10163270902913962

³⁴¹ Muawad, A. C. (2012). "Yumuşak Güç Kavramını Gözden Geçirmek: Ortadoğu Bağlamının Özelliği", Aktay, Y., El-Sharkawy, P. ve Uysal, A. (Editörler). *Değişen Ortadoğu'da Kültür ve Siyaset*, Arap-Türk Sosyal Bilimler Kongresi Seçilmiş Tebliğler, Ankara: SDE Yayınları, ss. 247-276, s. 255 aktaran Sancak, a.g.e., s. 106

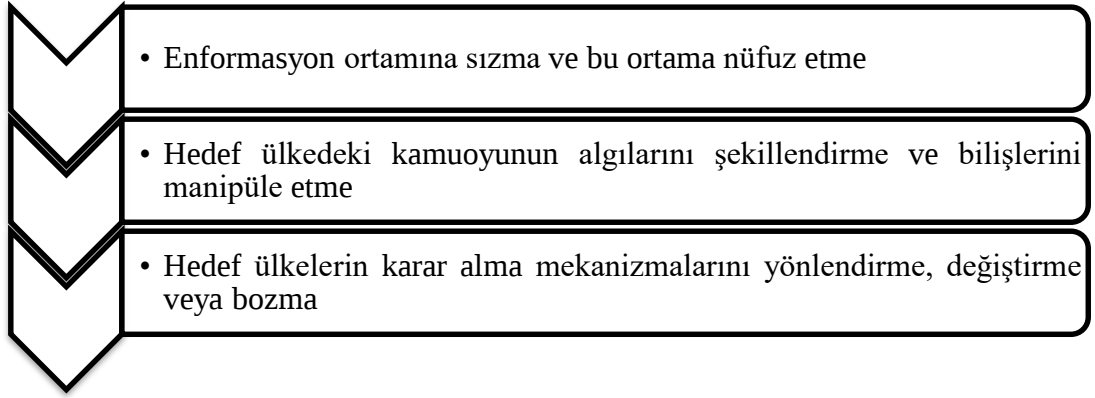
³⁴² İnternet: Walker, C. ve Ludwig, J. (December 2017). *Sharp Power: Rising Authoritarian Influence*, Washington DC: National Endowment for Democracy (NED), s. 6, <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence-Full-Report.pdf> (erişim tarihi: 15.05.2020)

³⁴³ İnternet: Ersoy, E. (25.11.2020). "Uluslararası Alanda Algı Operasyonu: Keskin güç", *Fikir Turu*, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/uluslararasi-alanda-algi-operasyonu-keskin-guc/> (20.12.2020)

³⁴⁴ İnternet: Walker ve Ludwig, *Sharp Power: Rising Authoritarian Influence*, s. 6

³⁴⁵ İnternet: Nye, J. S. (January 2018). "How Sharp Power Threatens Soft Power: The Right and Wrong Ways to Respond to Authoritarian Influence", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power> (erişim tarihi: 15.05.2020)

³⁴⁶ İnternet: Brangetto ve Veenendaal, "Influence Cyber Operations: The Use of Cyberattacks in Support of Influence Operations", Pissanidis, Rõigas ve Veenendaal (Editörler). *a.g.e.*, ss. 113-126, s. 114

Şekil 2.5. Keskin Gücün Kapsamındaki Eylemler *(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)*

Günümüzde başta Çin ve Rusya olmak üzere demokrasi dışı rejimler olarak kabul edilen devletlerin enformasyonu hedef aktörleri aldatmak maksadıyla hasmane bir şekilde kullanımı keskin güç kavramıyla ifade edilmektedir.³⁴⁷ Buna göre söz konusu devletlerin hedef ülkelerdeki kamuoyuna etki etme çabaları, bu ülkelerdeki siyasal ortamı ve enformasyon ortamını adeta delip geçerek içine nüfuz etmesi hasebiyle gücün keskinleşen boyutu olarak nitelendirilmektedir.³⁴⁸

Yukarıda sunulan bilgilerden hareketle enformasyon savaşları kapsamında haber medyasının devletler tarafından keskin gücün birer pratiği olarak araçsallaştırıldığını ve adeta bir dış politika silahına dönüştürüldüğünü söylemek mümkündür. Günümüzde haber medyasının başta bölgesel ve küresel siyaset üzerinde etkiye sahip devletler olmak üzere birçok devlet tarafından hedef ülkelerdeki kamuoyunu ve karar vericileri aldatmak, onları yanlış yönlendirmek ve onlar üzerinde baskı kurmak suretiyle bir enformasyon savaşı aracı haline getirildiği görülmektedir.

2.2.2.2. Dış politikada haber medyasının araçsallaştırılmasının tarihsel süreçteki gelişimine genel bir bakış

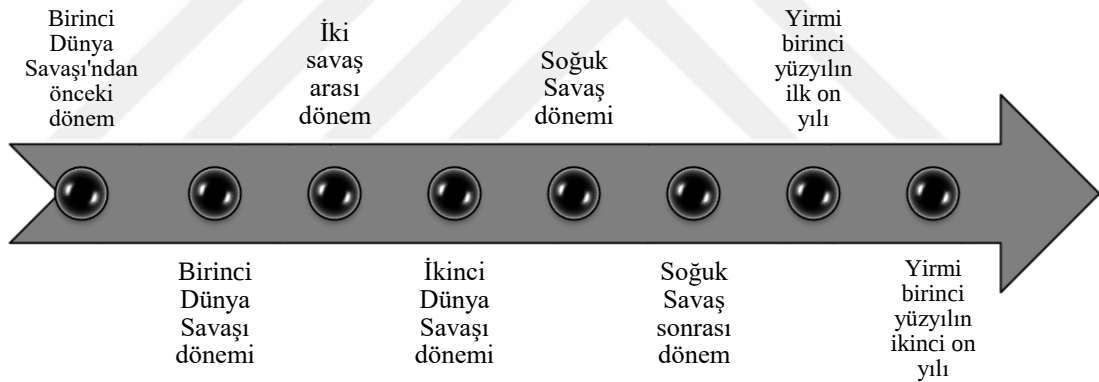
Tarihsel süreç içerisinde devletler, bir dış politika aracı olarak haber medyasını genellikle kriz ve savaş zamanlarında kullanmış ve bu çerçevede haberler birer

³⁴⁷ İnternet: Nye, "How Sharp Power Threatens Soft Power: The Right and Wrong Ways to Respond to Authoritarian Influence"

³⁴⁸ İnternet: Walker, C. ve Ludwig, J. (16.11.2017). "The Meaning of Sharp Power: How Authoritarian States Project Influence", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power>(erişim tarihi: 15.05.2020)

propaganda ve psikolojik savaş enstrümanı olmuştur. Ancak, zamanla demokrasinin gelişmesi, kamuoyunun güçlenmesi ve kitle iletişim araçlarının toplumun çok geniş bir bölümüne ulaşmasına bağlı olarak savaş dönemleri dışında da haber medyası bir dış politika aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.³⁴⁹ Savaş zamanlarında genellikle psikolojik savaş aracı olarak kullanılan haber medyası, barış zamanlarında daha çok devletler arasındaki politik savaşın bir unsuru haline gelmiştir.

Bu bölümde, dış politikada haber medyasının araçsallaştırılmasının tarihsel süreçteki gelişiminin ana hatları, uluslararası sistem düzeyinde kırılmalara yol açan bazı önemli olaylar ekseninde incelenmektedir. Bu kapsamda; "Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönem, Birinci Dünya Savaşı dönemi, iki savaş arası dönem, İkinci Dünya Savaşı dönemi, Soğuk Savaş dönemi, Soğuk Savaş sonrası dönem, yirmi birinci yüzyılın ilk on yılı ve yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılı" şeklinde bir dönemsel kategorizasyon yapılmaktadır.

Şekil 2.6. Dış Politikada Haber Medyasının Araçsallaştırılmasının Tarihsel Süreçteki Gelişimi (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

2.2.2.2.1. Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönem

Haberlerin devletler tarafından araçsallaştırılmasının modern anlamda olmayan ilk örneklerine, eski çağlarda kurulan imparatorlukların işgal veya fetih gibi çeşitli amaçlar doğrultusundaki propaganda ve psikolojik savaş faaliyetlerinde rastlanmaktadır. Bu dönemlerde devletler bir bölgeyi işgal etmeden buraya

³⁴⁹ Öymen, O. (2005). *Silahsız Savaş*, İstanbul: Remzi Kitabevi, Beşinci Basım, s. 295

gönderdikleri haberciler vasıtasıyla korku ve endişe yaratmak ve böylelikle söz konusu bölgeyi daha az dirençle ele geçirmek amacıyla haberleri araçsallaştırmıştır.

Kimi yazarlara göre savaş propagandasının ilk örneklerinin izi Antik Çağ'da Mezopotamya'da ortaya çıkan medeniyetlere kadar sürülebilmektedir.³⁵⁰ Taylor'a göre Antik Yunan'da savaş propagandası rüştünü ispatlamış ve bu dönemde aldatma ve dezenformasyon Antik Yunan'da savaşın en temel unsurları olmuştur.³⁵¹ Roma İmparatorluğu döneminde ise propaganda, imparatorluğun emperyal genişlemesinin ayrılmaz parçası olarak kullanılmıştır.³⁵² Ancak bu dönemlerde, düzenli bir şekilde propaganda amaçlı mesajları üretmek ve yaymak için gereken örgütsel kabiliyet, altyapısal araçlar ve bu mesajları alımlayabilecek okuryazar bir kesimin ve politikleşmiş bir kamusal alanın olmadığını da belirtmek gerekmektedir.³⁵³

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki dönemde haberlerin devletler tarafından araçsallaştırılması açısından önemli gelişmelerden biri gazetelerin ortaya çıkışı olmuştur. İlk örneklerine on üçüncü yüzyılda Avrupa'da bazı bankerlik kuruluşlarının istihbarat toplama faaliyetleriyle birlikte haber mektuplarında rastlanan gazeteler,³⁵⁴ modern anlamda on yedinci yüzyılın başlarında ortaya çıkmış ve on sekizinci yüzyıl itibarıyla devletler nezdinde önemli bir haber kaynağı haline gelmiştir.³⁵⁵ Örneğin, 1620'de Amsterdam'da İngilizce olarak yayımlanan ilk gazete, Avrupa'da yaşanan Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) hakkında haberler yayımlamıştır.³⁵⁶

On altıncı yüzyıl itibarıyla Fransız krallarının, askerî hareketleri hazırlayan ve bu operasyonlara eşlik eden psikolojik savaşı kazanmak maksadıyla bir propaganda sistemi kurdukları kimi yazarlar tarafından ifade edilmektedir.³⁵⁷ Bu dönemde özellikle Fransa gibi devletlerin, basın aracılığıyla diğer devletlere yönelik birtakım propaganda faaliyetleri icra edildiği görülmektedir. Örneğin, Fransa Kralı XIV. Louis'nin Dışişleri Bakanı olan Colbert de Torcy, Kral XIV. Louis hakkında diğer ülkelerde çıkan olumsuz yazılara karşı Fransa'nın yurt dışına uzanan posta sistemini

³⁵⁰ Taylor, P. M., *a.g.e.*, s. 20

³⁵¹ *a.g.e.*, s. 29, 34

³⁵² *a.g.e.*, s. 37

³⁵³ Malešević, S. (2018). *Savaşın ve Şiddetin Sosyolojisi*, çeviren: Suzan Sarı, Ankara: Hece Yayınları, 1. Basım, s. 317

³⁵⁴ Tokgöz, *a.g.e.*, s. 66

³⁵⁵ Çakı, C. (2018). "Propaganda", Karaca ve Çakı (Editörler). *a.g.e.*, ss. 13-44, s. 33

³⁵⁶ Taylor, P. M., *a.g.e.*, s. 114

³⁵⁷ *a.g.e.*, s. 121

etkin bir şekilde kullanarak çok sayıda basılı propaganda materyalinin dağıtımını sağlamış ve böylece Kral XIV. Louis'nin lehine olumlu bir dış propaganda kampanyası icra etmeye çalışmıştır.³⁵⁸

On sekizinci yüzyıla gelindiğinde basım ve kağıt yapımındaki teknolojinin gelişmesi ve ulaşımdaki hızın artmasıyla haberler daha büyük bir kitleye yayılmaya başlamış³⁵⁹ ve özellikle Avrupalı güçler arasında yaşanan savaşlar esnasında haberler önem kazanmıştır. Buna bağlı olarak ise on sekizinci yüzyıl, hem kamuoyunun devlet işlerinde oynadığı rolde bir genişlemeye hem de basının siyasi bir araç olarak kullanılma derecesinde bir artışa tanık olmuştur.³⁶⁰ Örneğin, İngiltere'de gazete satışları Yedi Yıl Savaşları (1756-63) sırasında önemli ölçüde artmıştır.³⁶¹ Öte yandan, Amerika'nın bağımsızlık mücadelesi yıllarında Amerikan Kongresi tarafından başlatılan propaganda kampanyası esnasında gazeteler Kanada, Fransa, Hollanda ve İngiltere kamuoyunu etkilemek amacıyla kullanılmıştır.³⁶²

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Batı Avrupa'da ve ABD'nin doğusunda matbaa teknolojisi ile kağıt üretiminin buluşmasıyla başlayan kitle iletişim devrimine³⁶³ paralel olarak modern anlamda propaganda olgusu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Clark, modern propagandanın tarihinin kitle kültürünün gelişmesiyle yakından ilintili olduğunu ifade etmektedir.³⁶⁴ Söz konusu dönemde devletler, hedef aldığı ülkedeki kamusal alanı etkilemek suretiyle haberleri bir dış politika aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Örneğin, basının gücünü politik bir silah olarak kullanan Fransa İmparatoru Napolyon Bonaparte, yabancı dilde yayın yapan Avrupa kıtasındaki gazetelerde Fransa lehine haberlerin yayımlanmasına yönelik birtakım adımlar atmış ve ele geçirmeyi planladığı Alman topraklarıyla ilgili konular üzerine eğilen bazı gazeteler kurdurmuştur.³⁶⁵

On dokuzuncu yüzyılda yaşanan önemli gelişmelerden bir diğeri ise modern savaş muhabirliğinin ortaya çıkması olmuştur. Savaş muhabirliği sayesinde kamuoyu, savaşlar hakkında tarihin diğer evrelerinde olmadığı kadar bilgilenmeye

³⁵⁸ *a.g.e.*, s. 125

³⁵⁹ Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 109

³⁶⁰ Taylor, P. M., *a.g.e.*, s. 129

³⁶¹ *a.g.e.*, s. 132

³⁶² *a.g.e.*, s. 134, 140, 141

³⁶³ Bulduklu ve Karaçor, *a.g.e.*, s. 29

³⁶⁴ Clark, *a.g.e.*, s. 20

³⁶⁵ Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 124

başlamış ve aynı dönemle birlikte topyekûnlaşan savaş, kamuoyunun ilgisini çekmeye ve dolayısıyla toplumu etkilemeye başlamıştır.³⁶⁶ Nitekim, Sanayi Devrimi öncesinde savaşların topyekûn değil, sınırlı nitelikte olmasından dolayı bu savaşlar geniş halk kitlelerini doğrudan ilgilendirmiyordu.³⁶⁷ On dokuzuncu yüzyılda ise artık kamuoyunun siyaset üzerindeki özgül ağırlığı artmıştır. Ayrıca, devletlerin diğer ülkelere yönelik askerî hareketlarına olan kamuoyu desteği, özellikle on sekizinci yüzyılın sonu itibarıyla milliyetçiliğin yükselişe geçmesine paralel olarak daha da önem kazanmıştır.³⁶⁸

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla gazeteler, kitle gazetesi olmaya başlamış³⁶⁹ ve bu dönemde iletişim ve ulaştırma alanındaki teknolojik gelişmelerle uluslararası ölçekte haberleşme imkanları artmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında özellikle telgraf ve Morse şifresi ile birlikte elektronik iletişimin gelişmesi enformasyon dağıtımının anında uzak mesafelere ulaşmasına imkan tanımıştır.³⁷⁰ Örneğin, 1850'lerde geliştirilen su altı kablolama teknolojisi uluslararası ölçekte hızlı bilgi dağıtımını sağlamıştır.³⁷¹ Bu ortamda 1853-1856 Kırım Savaşı ise yazılı basın bir faktör olarak ortaya çıktığı ilk savaş olmuştur.³⁷² Kırım Savaşı'nın gazete haberlerindeki detaylı tasviri İngiliz kamuoyunda büyük bir ilgiye neden olmuş ve böylece sivil toplumun askerî konulara dahil edilmesi ve bunun sonuçları hakkındaki tartışma başlamıştır.³⁷³ Buna ilaveten 1866'da Amerika ile Avrupa'daki haber akışı doğrudan birbirine bağlanmış³⁷⁴ ve bu dönem itibarıyla İngiltere ve ABD, diğer ülkelerle ilişkilerinde propagandayı bir siyasal araç olarak kullanmaya başlamıştır.³⁷⁵

On dokuzuncu yüzyılın son yıllarına doğru gazeteler ve diğer basılı medya unsurları ticarileşmeye başlamış olup bu gelişme, hem Avrupa ülkeleri ve ABD'de

³⁶⁶ Yalçınkaya, "Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik", Aydın vd. (Derleyenler). *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe: Seçme Makaleler*, ss. 131-150, s. 131

³⁶⁷ a.g.e., s. 133

³⁶⁸ Macdonald, a.g.e., s. 32

³⁶⁹ Tokgöz, a.g.e., s. 31

³⁷⁰ Bilton, T. vd. (2009). *Sosyoloji*, çeviri editörü: Bülent Özçelik, Ankara: Siyasal Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, s. 331

³⁷¹ a.g.e., s. 331

³⁷² Can, F. (2005). *Bilgi Çağının Gündümlü Silahı: MEDYA*, İstanbul: Alfa Yayınları, s. 63

³⁷³ Malesevic, a.g.e., s. 190

³⁷⁴ Jowett ve O'Donnell, a.g.e., s. 127

³⁷⁵ Özdağ, *Algı Yönetimi: Propaganda, Psikolojik Savaş, Örtülü Operasyon ve Enformasyon Savaşı*, s. 23

basın özgürlüğünün medeni bir hak olarak kabul edilmesiyle, hem de teknolojideki gelişmelerin basılı medyayı kitle medyası haline getirmesiyle mümkün olmuştur.³⁷⁶ Haber medyasının ticarileşmesini sağlayan ve gazetelerin toplumdaki sirkülasyonunu genişleten bu iki gelişme, günlük dış haberlere olan talepteki artışa paralel olarak yürümüş olup Avrupa'da dış haberlerin sürekli akışını sağlayabilmek için bu süreçte haber ajansları kurulmuştur.³⁷⁷ On dokuzuncu yüzyılın sonlarında okuryazarlığın kitleler arasında yaygınlaşması ve popüler basın anlayışının ortaya çıkması itibarıyla da kitle iletişim araçları siyasi anlam taşıyan bir unsur haline gelmiştir.³⁷⁸

On dokuzuncu yüzyılın son dönemi propaganda faaliyetlerinde ciddi artış görülen yıllar olmuştur. Bu yıllarda basının gelişmesi ve ulaştırmadaki iyileşme propagandanın kullanımının ve etkililiğini artırmıştır.³⁷⁹ On dokuzuncu yüzyılda küresel düzeyde bir kablo ağının geliştirilmesi ve *Reuters* gibi büyük haber ajanslarının ortaya çıkması, uluslararası iletişimin hızını büyük ölçüde hızlandırmış ve dünyanın her yerinden gelen haberlerin kapsamını iyileştirmiştir.³⁸⁰ Kimi yazarların "kontrol devrimi"³⁸¹ adını verdiği süreçte kitle iletişim araçları teknolojik açıdan önemli ölçüde gelişim göstermiştir.

On dokuzuncu yüzyılda propaganda faaliyetleri özellikle Avrupa'da, Balkanlar'da ve Orta Doğu'da imparatorlukların bölünmesi ve yeni devletlerin oluşumu gibi birtakım siyasi gelişmeleri etkileyen önemli faktörlerden biri olmuştur.³⁸² Sömürge sahibi pek çok Avrupa ülkesi bu dönemde sömürgeci iletişim düzeni kurarak gerek iletişimin altyapısını, gerek haberlerin dağılımını kendi yönetimlerini sağlamlaştırmak bakımından düzenlemiştir.³⁸³ Bu dönemde özellikle İngiltere, Fransa ve 1870'ten sonra birleşen Almanya gibi ülkeler, denizaşırı bir imparatorluğun idaresi açısından haber medyasının önemini kabul etmişlerdir.³⁸⁴

On dokuzuncu yüzyılın sonunda gelindiğinde ise dış politika bağlamında haber medyasının önemini gösteren bir diğer olay, 1898'de ABD ile İspanya arasında

³⁷⁶ Volkmer, a.g.m., s. 10

³⁷⁷ a.g.m., s. 10

³⁷⁸ Heywood, A. (2007). *Siyaset*, çeviri editörü: Buğra Kalkan, Ankara: Adres Yayınları, s. 294-295

³⁷⁹ Jowett ve O'Donnell, a.g.e., s. 129

³⁸⁰ Taylor, P. M., a.g.e., s. 160

³⁸¹ Crowley ve Heyer, a.g.e., s. 443

³⁸² Öymen, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, s. 117

³⁸³ Tokgöz, a.g.e., s. 190

³⁸⁴ Taylor, P. M., a.g.e., s. 166

yaşanan savaş olmuştur. Bu savaşın patlak vermesinde, William Randolph Hearst ve Joseph Pulitzer'a ait olan gazetelerin haberlerinde aylarca İspanyolların Küba'da yaptıkları vahşetin öykülerine yer verilmesi ve bu haberlerin Amerikan kamuoyunun görüşlerini savaş taraftarlığı yönünde şekillendirmesi etkili olmuştur.³⁸⁵ Gazetelerde sunulan haberler en sonunda Amerikan Kongresini harekete geçirmiş ve ABD Başkanı'nın İspanya'ya karşı savaş kararı almasını beraberinde getirmiştir.³⁸⁶

2.2.2.2. Birinci Dünya Savaşı dönemi (1914-1918)

Dış politikada devletlerin haber medyasını araçsallaştırılması bağlamında Birinci Dünya Savaşı, propagandanın devletler eliyle sistematik olarak ilk kez kullanılması açısından bir dönüm noktası olmuştur. Ülkeleri bir bütün olarak etkileyen ve topyekûn olarak icra edilen bu savaş esnasında propagandadan ilk kez ulusal çıkarlar ekseninde sistemli olarak yararlanılmıştır.³⁸⁷ Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında hiçbir ülkenin belirli merkezden yönetilen bir propaganda teşkilatı bulunmamaktayken³⁸⁸ savaşla birlikte dönemin iletişim teknolojilerinde kaydedilen gelişmelere paralel olarak cephede ve cephe gerisinde afiş, broşür, gazete ve sinema, propaganda aracı olarak etkin bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.³⁸⁹

Birinci Dünya Savaşı'nda birbiriyle savaşan devletler, propaganda faaliyetleri aracılığıyla ilk kez kendi ülkelerinin dışında müttefik, tarafsız ve düşman devletlerin de kamuoyunu etkilemeye çalışmıştır.³⁹⁰ Nitekim Zhdanova, Birinci Dünya Savaşı'nda devletlerin müttefik, tarafsız ve düşman ülkelerdeki ve kamuoyunun ruh halini etkileme çabalarının başlaması nedeniyle bu dönemin "propaganda çağı" olarak nitelendirildiğini belirtmektedir.³⁹¹ Birinci Dünya Savaşı esnasında İngiltere, Fransa ve Almanya'nın özellikle ABD hükümetini ve kamuoyunu etkilemek

³⁸⁵ Alemdar, K. ve Uzun, R. (2013). *Herkes İçin Gazetecilik*, Ankara: Tanyeri Kitap, s. 204

³⁸⁶ Seib, "News and Foreign Policy: Defining Influence, Balancing Power", Allan (Editör). *a.g.e.*, ss. 496-506, s. 497

³⁸⁷ Sönmezoğlu, *a.g.e.*, s. 365

³⁸⁸ Can, *a.g.e.*, s. 65

³⁸⁹ Tamer Torun, A. (2016). "Medya ve Tarih Yazımı: Birinci Dünya Savaşı'nda Propaganda Aracı Olarak Basın ve Gazeteciler", Keloğlu-İşler, E. İ. (Editör). *Algı, İlüzyon, Gerçeklik*, Ankara: İmge Kitabevi, ss. 17-72, s.17

³⁹⁰ Loiperdinger, M. (2016). "M. L. Sanders / Philip M. Taylor, Britische Propaganda im Ersten Weltkrieg 1914-1918", *Medien Wissenschaft: Rezensionen, Reviews*, Cilt: 3, s. 329 aktaran Çakı, "Propaganda", Karaca ve Çakı (Editörler). *a.g.e.*, ss. 13-44, s. 21

³⁹¹ Zhdanova, I. A. (2018). "The 'Propaganda Age'", *Russian Studies in History*, 57 (1), ss. 54-84, s. 56, doi: 10.1080/10611983.2018.1577098

amacıyla yürüttüğü propaganda faaliyetleri bu dönemde propagandanın devletler arası rekabette sahip olduğu önemi göstermektedir.³⁹²

Örneğin İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın ABD'yi etki altına alma çabalarından rahatsızlık duymuş, ABD'nin desteğini kazanmaya çalışmış ve Almanların tarafına geçmesini önlemek istemiştir.³⁹³ Bu amaçla İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nın başında ABD'nin savaşa girmesini sağlamak üzere Amerikan kamuoyuna yönelik propaganda faaliyetleri icra etmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanlığına bağlı propaganda bürosu olan Wellington House bu dönemde, Almanya ve Türkiye karşıtı propaganda belgeleri aracılığıyla Amerikan halkının savaşı destekleme eğilimini artırmaya da çalışmıştır.³⁹⁴

2.2.2.2.3. İki savaş arası dönem (1919-1939)

Birinci Dünya Savaşı ile İkinci Dünya Savaşı arasında geçen dönemde kitle iletişim araçlarında yaşanan teknolojik ilerleme, haber medyasının dış politika aracı olarak kullanılmasını yaygınlaştırmış ve etkisini artırmıştır. Bu dönemde hem Birinci Dünya Savaşı'ndan kazanılan propaganda tecrübesi, hem kitle iletişim teknolojilerinde kaydedilen ilerlemeler, hem de başta İtalya ve Almanya'dakiler olmak üzere demokrasi dışı rejimlerle yönetilen ülkelerdeki iktidarlar gibi etkenler, haber medyasının dış politikada kritik bir enstrüman olarak kullanılmasında etkili olmuştur.³⁹⁵ 1930'ların sonlarında ise propaganda, iletişim teknolojisinde kaydedilen ilerlemelere bağlı olarak uluslararası yayıncılık, gazeteler, kamuoyu yoklamaları ve kitlesel mitingler üzerinden günlük yaşamın yerleşik bir gerçeği haline gelmiştir.³⁹⁶

İki savaş arası dönemde radyo, propaganda faaliyetleri kapsamında öne çıkan bir kitle iletişim aracı olmuş ve buna paralel olarak devletler, dış politika amaçları doğrultusunda gittikçe artan bir şekilde radyoyu araçsallaştırmaya başlamıştır. Bu dönemde radyonun politik amaçlarla ilk kez Rusya tarafından 1926'da Besarabya bölgesinin Romanya'dan geri alınmasını talep etmek için kullanıldığı

³⁹² Tamer Torun, "Medya ve Tarih Yazımı: Birinci Dünya Savaşı'nda Propaganda Aracı Olarak Basın ve Gazeteciler", Keloğlu-İşler (Editör). *a.g.e.*, ss. 17-72, s.19

³⁹³ Ünlü Kurt, S. (2018). "Birinci Dünya Savaşı'nda Propaganda", Karaca ve Çakı (Editörler). *a.g.e.*, ss. 159-196, s. 164

³⁹⁴ Öymen, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, s. 113

³⁹⁵ Taylor, P. M., *a.g.e.*, s. 207

³⁹⁶ *a.g.e.*, s. 207

belirtilmektedir.³⁹⁷ Yine aynı yıl İngiltere'deki genel grev sürecinde *Moskova Radyosu*, ülkede ajitatif nitelikte propaganda faaliyetleri icra ederek İngiltere'deki olayları körüklemiştir.³⁹⁸ İki savaş arası dönemde Sovyet Rusya ayrıca, özellikle Avrupa ülkelerine yönelik yabancı dilde yayınlar gerçekleştirerek komünist ideolojiyi bu ülkelerdeki halklara yaymaya çalışmıştır.³⁹⁹ Öte yandan, İngiltere de 1932 yılı itibarıyla *Britanya Yayın Kuruluşu (BBC)* üzerinden Britanya İmparatorluğunun etki alanındaki coğrafyalara yönelik İngilizce yayınlar yapmaya başlamıştır.⁴⁰⁰

Bu dönemde Almanya, İtalya ve Japonya gibi faşist rejimler de haber medyasını dış politikada adeta bir silah olarak kullanmıştır. Örneğin, deniz aşırı propaganda yürütmede oldukça kabiliyetli olan Mussolini döneminin faşist İtalyası, 1935-1940 yılları arasında bilhassa Arap Orta Doğu'sunda Mussolini'nin tüm Akdeniz'i ve ötesini kapsayan alanda İtalyan İmparatorluğunu kurma amacı doğrultusunda propaganda faaliyetleri icra etmiştir.⁴⁰¹ Japonya da yeni bir Asya ittifakı kurmada kendi rolünü duyurmak için özellikle 1936'dan sonra *Tokyo Radyosu*'nu bir propaganda aracı olarak kullanmış ve yayınlarıyla ABD'yi ve Avrupa ülkelerini hedef almıştır.⁴⁰² İki savaş arası dönemde haber medyasını bir dış politika silahı haline getiren diğer bir ülke ise Almanya olmuştur. Nitekim, 1938'in sonuna gelindiğinde Nazi Almanyası haftada yirmi beşi aşkın yabancı dilde beş bin saatten fazla yayın yapar hale gelmiş olup⁴⁰³ bu yayınlarıyla diğer ülkelerin kamuoyunu ve karar vericilerini etkilemeye çalışmıştır.

2.2.2.2.4. İkinci Dünya Savaşı dönemi (1939-1945)

İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte siyasi, ideolojik, askerî ve ekonomik rekabetin bir aracı olarak kullanılan haber medyası, savaş esnasında yeni yöntemler ve araçlarla daha etkili bir silah haline gelmiştir. Bu savaşta devletler, düşmanın maneviyatını kırmak, düşmana korku ve endişe vermek, düşmanı itibarsızlaştırmak

³⁹⁷ Günek, "Bir Kamu Diplomasisi Örneği Olarak Türkiye'nin Uluslararası Yayıncılığı", Temel ve Türkmenoğlu (Editörler). *a.g.e.*, s. 41

³⁹⁸ Taylor, P. M., *a.g.e.*, s. 205

³⁹⁹ Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 166

⁴⁰⁰ *a.g.e.*, s. 166

⁴⁰¹ Seren, M. (2019). "Siyaset ve Propaganda", Imıl (Editör). *a.g.e.*, ss. 197-224, s. 202

⁴⁰² Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 168

⁴⁰³ *a.g.e.*, s. 167

ve kendini haklı göstermek maksadıyla haber medyasını araçsallaştırmıştır.⁴⁰⁴ Bu dönemde propaganda faaliyetleri, yazılı basının yanı sıra radyo ve haber filmleri gibi kitle iletişim araçları üzerinden daha etkili bir şekilde yürütülmüştür. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında yirmiden fazla ülkenin çeşitli yabancı dillerde yayın yaptığı belirtilmektedir.⁴⁰⁵

İkinci Dünya Savaşı esnasında savaşan bazı devletler, haber medyasını hedef ülkenin kamuoyunu ve karar vericilerini etkilemeye yönelik olarak araçsallaştırma girişimlerinde bulunmuştur. Örneğin, savaş sırasında Nazi Almanyası haber medyasını kullanarak Türkiye'yi kendi safında savaşa çekmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Türkiye'deki Alman derneklerinin bir bölümü, Nazi Partisi'nin propaganda çalışmalarına haber dergileri yayımlamak suretiyle katkıda bulunmuştur.⁴⁰⁶ Öte yandan, İngiltere de BBC üzerinden yaptığı haber yayınlarıyla Alman halkı ve askerlerini hedef alarak hem Alman halkının hem de askerlerinin düşünceleri üzerinde psikolojik etki yaratmaya çalışmıştır.⁴⁰⁷

2.2.2.2.5. Soğuk Savaş dönemi (1947-1991)

Soğuk Savaş, dış politikada haber medyasının daha sistematik ve gelişmiş tekniklerle araçsallaştırıldığı bir dönem olmuştur. Daha önceki sıcak savaşlarda propaganda yardımcı unsur iken Soğuk Savaş'ta propaganda en önemli silah haline gelmiştir.⁴⁰⁸ Bu dönemde haber medyası ise ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki ideolojik mücadele ekseninde cereyan eden propaganda savaşının önemli bir aracı olarak işlev görmüştür.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar uluslararası ilişkilerde önemli bir yere sahip olmayan propaganda, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde neredeyse diplomasinin yerini alarak Soğuk Savaş'ın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir.⁴⁰⁹ Soğuk Savaş'taki dehşet dengesi nedeniyle dönemin süper güçleri arasındaki rekabet algılar üzerinde yoğunlaşmış ve bloklar arası ideolojik rekabet temelinde propaganda savaşları yaşanmıştır. Ayrıca, bu dönemde kamuoyunun

⁴⁰⁴ Can, *a.g.e.*, s. 68

⁴⁰⁵ Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 168

⁴⁰⁶ Öymen, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, s. 239-240

⁴⁰⁷ Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 317

⁴⁰⁸ Öymen, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, s. 263

⁴⁰⁹ Can, *a.g.e.*, s. 64

giderek artan ölçüde dış ilişkilerde etkili olması da devletlerin sık sık kamuoyunun eğilimlerine göre hareket etmesini beraberinde getirmiştir.⁴¹⁰

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında propaganda faaliyetlerine yönelik kurumsallaşma çabaları görülmüştür. ABD 1953'te kurduğu Birleşik Devletler Enformasyon Ajansı vasıtasıyla dış propaganda faaliyetlerini merkezîleştirmeye çalışmış ve komünizm karşıtı ideolojisini dış kamuoyuna yaymak için *Amerika'nın Sesi* (VOA), *Özgür Avrupa Radyosu* (RFE) ve *Özgürlük Radyosu* (RL) gibi medya kuruluşlarını teşkil etmiştir.⁴¹¹ Merkezî İstihbarat Teşkilatı (CIA)'nın desteklediği RFE ve RL'nin hedef kitleleri ise Avrupa'nın komünist yönetim altındaki bölgelerinde yaşayan halklar olmuş ve bu radyolar yalnızca bahse konu komünist hükümetler tarafından yasaklanan haberleri, bilgileri ve fikirleri yaymak için değil, aynı zamanda Amerikan demokrasisi, özgürlük ve serbest piyasa kapitalizmi değerlerini yaymaya ve Avrupa'da komünist rejimlere karşı duyulan halk şüphesini artırmaya katkı sağlamıştır.⁴¹² Öte yandan, VOA'nın Rusça yayın yapan radyo kanalı 1947'de faaliyete başlamış fakat SSCB tarafından 1949'da ülke içine sinyal ulaştırması yasaklanmıştır.⁴¹³ 1953 ve 1954 yıllarında ise ABD, sırasıyla İran ve Guatemala'daki askerî darbe süreçlerinde gazete ve radyo gibi kitle iletişim araçlarında yayımlanan haberlerde birtakım medya manipülasyon teknikleri kullanarak bu ülkeler üzerindeki hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır.⁴¹⁴

Soğuk Savaş dönemindeki uluslararası yayınların hedefleri Avrupa'nın yanı sıra Arap ülkeleri, Afrika, Latin Amerika ve Asya'ya da yönelmiştir.⁴¹⁵ Bu maksatla, dönemin süper güçleri olan devletlerin örtülü istihbarat operasyonları eliyle hedef ülkelerdeki medya kuruluşlarına nüfuz etmeye yönelik faaliyetler icra edilmiştir. Nitekim, emekli CIA başkanlarından Harry Rositzke, Üçüncü Dünya ülkelerindeki gizli propaganda operasyonlarında yabancı editörlerin ve köşe yazarlarının

⁴¹⁰ Öymen, *Silahsız Savaş*, s. 294

⁴¹¹ Çemrek, M. ve Uluer, A. G. (2016). "Kamu Diplomasisinin Bir Yumuşak Güç Ögesi Olarak Ortaya Çıkışı", Kılınç, B. (Editör). *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 29-46, s. 34 aktaran Avcı, "Propaganda Çeşitleri", Editörler: Karaca ve Çakı, *a.g.e.*, ss. 75-114, s. 94

⁴¹² Rawnsley, G. D. (2019). "Özgür Asya Radyosu ve Çin'in Ahenkli Toplumu", Welch (Derleyen). *a.g.e.*, ss. 187-211, s. 189

⁴¹³ Kurt, M. C. (2018). "Soğuk Savaş Döneminde Propaganda", Karaca ve Çakı (Editörler). *a.g.e.*, ss. 227-254, s. 238

⁴¹⁴ Tunstall, J. (2008). *The Media Were American: U.S. Mass Media in Decline*, New York: Oxford University Press, s. 91

⁴¹⁵ Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 169

çalıştırıldığını, gazetecilere para desteği sağlandığını ve dost yayın kuruluşlarında yeni makaleler yayınlatıldığını ifade etmiştir.⁴¹⁶ Soğuk Savaş'ın son döneminde ise ABD, Sovyet halklarının Batılı liberal değerlere yönelmesi ve bu değerleri benimsemesi amacıyla medya üzerinden psikolojik operasyonlar icra etmeye ağırlık vermiştir.

2.2.2.2.6. Soğuk Savaş sonrası dönem (1991-2000)

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası ortamda meydana gelen değişim ve dönüşümler kapsamında özellikle enformasyon teknolojilerinde kaydedilen ilerlemeye bağlı olarak devletler arası çatışma ve savaşın yeni ortamı enformasyon uzamı olmaya başlamıştır. Bu dönemin ilk büyük olayı ise 1991'deki Birinci Körfez Savaşı olmuştur. Savaş öncesinde ABD, Irak'ta Saddam Hüseyin liderliğindeki totaliter rejimin işgalci bir devlet olduğu gerekçesiyle hem ABD'deki iç kamuoyunu hem de uluslararası kamuoyunu ikna etmeye çalışmış ve bu kapsamda haber medyasını araçsallaştırmıştır. Bu savaşla birlikte medya, savaşlarda hükümetlerin özellikle ülke içindeki kamuoyunun desteğini almak ve bu desteği canlı tutmak açısından her zamankinden daha önemli bir hale gelmiştir.⁴¹⁷ Nitekim savaş esnasında ABD'nin, uydu teknolojisinin sunduğu imkanlar sayesinde canlı yayınlar yapabilen CNN televizyonu aracılığıyla özellikle uluslararası kamuoyunu ABD'nin kendi dış politika amaçları doğrultusunda etkilemek maksadıyla haberleri araçsallaştırdığı görülmüştür.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonraki süreçte internetin ticari kullanıma açılması, haber medyasının dış politikada bir araç olarak kullanılması açısından önemli bir gelişme olmuştur. İletişim ve telekomünikasyon teknolojilerinde yaşanmakta olan gelişmelerin sonucunda hem devletler hem de devlet dışı aktörler, bu dönemde meydana gelen silahlı çatışmalar esnasında haber medyasını bir enformasyon savaşı unsuru olarak kullanmıştır.⁴¹⁸ Örneğin, 1994-1996 arasında Rusya'da yaşanan Birinci Çeçenistan Savaşı'nda Çeçen unsurlar interneti kullanarak

⁴¹⁶ Rositzke, H. (1988). *Cia's Secret Operations: Espionage, Counterespionage, and Covert Action*, Colorado: Westview Press Home, s. 162 aktaran Yılmaz, "Psikolojik Savaş Anlayışı ve İstihbarat Savaşları", Karabulut (Editör). *a.g.e.*, ss. 65-95, s. 90

⁴¹⁷ Balta Paker, E. (2017). *Küresel Güvenlik Kompleksi: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, s. 36

⁴¹⁸ Darıcılı, A. B. (2017). *Siber Uzay ve Siber Güvenlik: ABD ve Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi*, Bursa: Dora Yayıncılık, s. 261-262

uluslararası çapta Rusya'ya karşı bir tür psikolojik savaş uygulamıştır.⁴¹⁹ İlk internet savaşı olarak adlandırılan 1998-1999 Kosova Savaşı'nda ise savaşan taraflar, kendi mesajlarını uluslararası kamuoyuna ulaştırmak, düşmanlarının argümanlarını çürütmek veya onlara meydan okumak için internet ortamını kullanmak suretiyle propaganda faaliyetleri icra etmişlerdir.⁴²⁰

2.2.2.2.7. Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılı (2001-2010)

Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında yaşanan gelişmelere, 11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terör saldırıları ve bunun sonrasında yaşanan olaylar damga vurmuştur. Saldırıların ardından uluslararası alanda yaşanan gelişmeler genel itibarıyla ABD'nin teröre karşı küresel savaş söylemi ve bu çerçevede giriştiği askerî eylemleri doğrultusunda şekillenmiştir. Bu süreçte örneğin, ABD ve müttefiklerinin Orta Doğu bölgesine yönelik faaliyetleri kapsamında propaganda silahına başvurulmuş, özellikle Afganistan ve Irak'a karşı askerî müdahalelerin uluslararası kamuoyu nezdinde meşrulaştırılması için haber medyası araçsallaştırılmıştır. Bu bağlamda Çınarlı, ABD'nin teröre karşı savaş açmak için enformasyon operasyonları, kamu diplomasisi ve siyasi haber yönetimi şeklinde üç farklı iletişim paradigmasını bir araç olarak kullandığına dikkat çekmektedir.⁴²¹

Bu dönemde bir dış politika aracı olarak haber medyası sadece savaşları kamuoyu nezdinde meşrulaştırmak için değil, savaşlar kapsamında iş birliği yapılması gereken devletler üzerinde baskı kurmak veya bu devletleri ikna etmek amacıyla da kullanılmıştır. Bu konu bağlamında Çınarlı, 2003'te Irak'ı işgal etmeden önce uluslararası destek toplamaya çalışan ABD'nin, etkilemek istediği ülkelerdeki kamuoyuna "mesaj geliştirme, kamuoyu yoklamaları yapma ve koordine edilmiş basın bildirileri yayımlama" ile birlikte birtakım psikolojik savaş ve algılama yönetimi tekniklerini uygulamak suretiyle medya üzerinden nüfuz etmeye çalıştığını belirtmektedir.⁴²²

⁴¹⁹ Gürel, M. (2016). *Biri "Sizi Gözetliyor" Hibrid Savaşlar ve Zihin Kontrolü*, İstanbul: Asi Kitap, 1. Baskı, s. 55

⁴²⁰ Taylor, P. M., *a.g.e.*, s. 308

⁴²¹ Çınarlı, İ. (2013). *Stratejik İletişim Yönetimi*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2. Baskı, s. 37

⁴²² *a.g.e.*, s. 36

2.2.2.2.8. Yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılı (2010-2020)

2000'li yılların ortalarında Web 2.0'a geçilmesiyle birlikte dijital medyanın dünya çapında yaygınlaşması, yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılında meydana gelen önemli uluslararası olaylara damga vurmuştur. Uluslararası sistem düzeyinde bakıldığında yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılının Orta Doğu coğrafyasında yaşanan Arap ayaklanmaları (Arap Baharı) ile başladığı ve protestocuların yararlandığı sosyal medya platformlarının bu süreçte önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Arap ayaklanmalarının akabinde patlak veren kriz ve savaşlar ise dijital medyanın etkisinin arttığı yeni bir ortamı beraberinde getirmiş ve bu ortamda devletler, dış politika eylem ve söylemlerinde haber medyasına daha yoğun bir şekilde başvurmaya başlamıştır.

Yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılında haber medyasının bir dış politika aracı olarak kullanımı açısından Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi ve sonrasında Rusya ile Batı ülkeleri arasında şiddetlenen enformasyon savaşı uluslararası sistem düzeyinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Rusya hem Kırım'ı ilhak ettiği süreçte, hem de bu sürecin devamında geleneksel ve dijital medyada haberleri birer silaha dönüştürerek dış politika hedeflerine ulaşmaya çalışmış ve bu konuda önemli aşamalar kaydetmiştir. Dahası, Rusya'nın özellikle dijital medyayı etkili bir silaha dönüştürmesi diğer devletler için örnek teşkil etmiş ve birçok devlet özellikle dijital medyada dolaşıma sokulan gerçek veya yalan haberler üzerinden dış politika hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmaya başlamıştır.

Öte yandan, bu dönemde özellikle enformasyon teknolojisinde kaydedilen ilerlemeler devletlerin, haber medyasını daha gelişmiş araç ve yöntemlerle bir dış politika enstrümanı olarak kullanmasına olanak sağlamıştır. Son yıllarda ise başta yapay zeka, büyük veri ve algoritmalar olmak üzere bilişim teknolojisindeki gelişmelerin sağladığı ileri düzey yöntemlerle devletler, zararlı ve yıkıcı nitelikteki birtakım amaçları doğrultusunda haber medyasını bir tür silah haline kullanma noktasına gelmiştir.

3. RUSYA ile NATO İTTİFAKI ARASINDAKİ ENFORMASYON SAVAŞI EKSENİNDE TÜRKİYE

Geniş coğrafi büyüklüğü, zengin enerji kaynakları, gelişmiş nükleer yetenekleri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki daimî üyelik statüsü nedeniyle küresel siyasette önemli bir aktör ve büyük bir güç olarak görülen Rusya,⁴²³ dış politika amaçları doğrultusunda başta rakipleri olmak üzere birçok ülkeyi etki altına almaya çalışmaktadır. Kimi yazarlara göre küresel düzeyde bir imparatorluk kurmaya çalışan Rusya'nın, dış politikada kullandığı güç unsurları imparatorluk siyasetine dönüş yaptığı izlenimini vermekte olup⁴²⁴ Rus İmparatorluğunu kurmayı amaçlayan Putin yönetimi⁴²⁵ ise ülkesel sınırların ötesinde askerî ve siyasi etki alanları yaratmayı hedeflemek şeklinde emperyal bir siyaset izlemektedir.⁴²⁶ Nitekim, Rusya'nın hegemonya arayışının zaman zaman sert güç unsurlarını da kullanmasının, uluslararası kamuoyu nezdinde Rus İmparatorluğu ve SSCB dönemi imajını yeniden hatırlattığı belirtilmektedir.⁴²⁷

Bu bölümde ilk olarak Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımı ele alınmaktadır. Bu kapsamda Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımı Rusya'nın "devlet teşkilatı" ve "resmî politika belgeleri" açısından ayrı ayrı incelenmekte, bu yaklaşımın "genel özellikleri" ortaya konulmakta ve bu yaklaşımın "temel bileşenleri" açıklanmaktadır.

İkinci olarak bu bölümde, Rusya'nın NATO ülkelerine karşı enformasyon savaşı ele alınmaktadır. Bu kapsamda öncelikle Rusya'nın NATO ülkelerine karşı enformasyon savaşının tarihsel süreçteki gelişimi ana hatlarıyla açıklanmaktadır. Ardından, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları ve bu kapsamda *Sputnik Türkiye* haber ajansının işlevi ile *Sputnik Türkiye*'nin ürettiği haber içerikleri ortaya konulmaktadır.

⁴²³ Parlar Dal, E. ve Erşen, E. (2020). "Russia and the Changing International System: An Introduction", Parlar Dal, E. ve Erşen, E. (Editörler). *Russia in the Changing International System*, Cham: Palgrave Macmillan, ss. 1-16, s. 3-4

⁴²⁴ Caşın, M. H. (2015). "NATO Stratejisindeki Değişim ve Rusya-NATO Rekabetinin Geleceği", Ülger, İ. K. (Editör). *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, ss. 313-346, s. 335

⁴²⁵ Yılmaz, S. (2016). *Rusya Neden Suriye'de?*, Ankara: Yazar Yayınları, 1. Baskı, s. 17

⁴²⁶ Arıboğan, D. Ü. (2017). *Duvar*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, s. 134

⁴²⁷ Akhundova, J. (2015). *Rusya'nın Yumuşak Güç Politikaları: Mevzuat, Kurumlar, Politikaları*, Bursa: Ekin Yayınevi, s. 101

3.1. Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımı

Enformasyon savaşı olgusu Rusya'nın askerî ve siyasal stratejisinde kritik bir yere ve role sahiptir. Nitekim Ashley, enformasyonun silahlaştırılmasının Rus stratejisinde önemli bir unsur olduğunu ve Rusya'nın bir düşmanı etkilemek, düşmanın kafasını karıştırmak ve onun moralini bozmak için enformasyon savaşına başvurduğunu ifade etmektedir.⁴²⁸ Franke, Rusya'nın yaklaşımına göre enformasyon savaşının kullanılma amacını; "hedef ülkenin siyasal, ekonomik ve toplumsal sistemlerini zayıflatmak ve hem halk üzerinde kitlesel psikolojik nüfuz kurarak hem de karar alma sürecine baskı yaparak toplumu ve devleti istikrarsızlaştırmak" şeklinde açıklamaktadır.⁴²⁹ Bu bağlamda Lin ve Kerr ise Rusya'nın siyasi ve askerî amaçlarına ulaşmadaki stratejik yaklaşımının siber destekli enformasyon/nüfuz savaşı ve manipülasyon operasyonlarına başvurmayı içerdiğine işaret etmektedir.⁴³⁰ Dolayısıyla enformasyon savaşı Rus dış politikasının temel direklerinden biri olarak konumlanmaktadır.⁴³¹

Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımının temelinde dış politikadaki amaç ve hedefleriyle bağlantılı faktörler yer almaktadır. Bu çerçevede öncelikle, dış politikadaki amaç ve hedeflerine daha az maliyetle ulaşabilme gayesinin Rusya'nın bu alandaki yaklaşımının temelinde olduğunu söylemek mümkündür. Cohen ve Bar'el'in ifadesiyle Rusya, enformasyon savaşına başvurarak olası bir askerî çatışma durumunun maliyetlerine kıyasla daha az bir ekonomik harcama yapma gibi avantajlar elde etmektedir.⁴³² Bu yöntemlerle Rusya'nın, dış politika hedeflerine hem iç kamuoyu hem de uluslararası kamuoyu nezdinde daha az ekonomik ve siyasi maliyetlerle ulaşması mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte, Rusya'nın askerî stratejisinde enformasyon savaşının ve psikolojik savaşın önemli bir rol oynamasının ve bunlara bu denli yoğun bel bağlamasının, ABD ve Çin gibi devletlere kıyasla askerî ve ekonomik açıdan daha dezavantajlı bir durumda olmasıyla ilintili olduğunu savunan yazarlar da bulunmaktadır.⁴³³

⁴²⁸ İnternet: Ashley, R. (06.03.2018). "Testimony Before the Senate", US Defense Intelligence Agency, <http://www.dia.mil/News/Speeches-and-Testimonies/Article-View/Article/1457815/statement-for-the-record-worldwide-threat-assessment/> (erişim tarihi: 03.09.2020)

⁴²⁹ İnternet: Franke, U. (March 2015). *War by Non-military Means: Understanding Russian Information Warfare*, Stockholm: Totalförsvarets Forskningsinstitut (FOI), s. 14, <https://dataspace.princeton.edu/handle/88435/dsp019c67wq22q> (erişim tarihi: 03.06.2020)

⁴³⁰ İnternet: Lin ve Kerr, *a.g.e.*, s. 15

⁴³¹ İnternet: Kliman vd., *a.g.e.*, s. 4

⁴³² İnternet: Cohen ve Bar'el, *a.g.e.*, s. 22

⁴³³ *a.g.e.*, s. 22

Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımını etkileyen bir diğer temel faktör, Rusya'nın dış politikada hedef aldığı ülkelerden başlayarak uluslararası düzeye varan enformasyon uzamı üzerinde nüfuz sahibi olmaktır. Bu bağlamda Bugayova ve Barros, Rusya'nın küresel düzeyde bir medya topluluğu inşa ederek dünya genelinde birçok ülkeyi kendi yarattığı enformasyon evrenine çekmeye çalıştığını belirtmekte ve medya dolayısıyla oluşturduğu enformasyon evrenini, kendi nüfuzunu dünya çapında genişletmek, saldırgan politikalarını maskelemek ve özellikle Batılı rakiplerini zayıflatmaya yönelik dezenformasyonu yaymak için kullandığına dikkat çekmektedir.⁴³⁴

Bu bilgilerden hareketle Rusya'nın, hedef ülkelerdeki kamuoyunun algılarını şekillendirmek ve bilişlerini manipüle etmek suretiyle bir tür siyasal savaş yürüttüğünü,⁴³⁵ çıkarlarına aykırı hareket eden ülkelerdeki siyasi dinamikleri etkilemek ve bunları değiştirmek için dijital araçları silahlaştırdığını ve icra ettiği dijital etki/nüfuz operasyonları aracılığıyla düşmanın siyasi, askerî ve sivil nüfusunun tutumlarına ve siyasal tercihlerine tesir etmeye çalıştığını ifade etmek mümkündür.⁴³⁶ Bu durum aynı zamanda Rusya'nın, hedef ülkelerin enformasyon uzamına nüfuz etmek suretiyle ilişki içerisinde olduğu aktörler üzerinde bir tür hegemonya inşa etme çabasına işaret etmektedir.

3.1.1. Devlet Teşkilatı Açısından Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımı

Başkanlık sistemiyle yönetilen Rusya'da devlet teşkilatı üzerindeki kontrol, yürütme gücünü elinde toplayan devlet başkanında olup devlet politikalarına yön veren ve bu politikaları belirleyen aslî aktör devlet başkanıdır. Bununla birlikte, yürütme mekanizması içerisinde yer alan sivil ve askerî kurumlar da devlet politikalarının planlanması ve icra edilmesinde rol oynamaktadır.

Rusya'nın enformasyon savaşı kapsamında yürüttüğü faaliyetlerin planlanmasında devlet başkanlığı makamının stratejik düzeyde kontrol makamı olduğu ve Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve istihbarat birimlerinin icracı

⁴³⁴ İnternet: Bugayova, N. ve Barros, G. (15.01.2020). "The Kremlin's Expanding Media Conglomerate", *Institute for the Study of War*, <http://iswresearch.blogspot.com/2020/01/the-kremlins-expanding-media.html> (erişim tarihi: 03.06.2020)

⁴³⁵ İnternet: Chivvis, C. S. (2017). "Hybrid War: Russian Contemporary Political Warfare", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 73 (5), ss. 316-321, s. 317, doi: 10.1080/00963402.2017.1362903

⁴³⁶ İnternet: Kliman vd., *a.g.e.*, s. 4

aktörler olarak öne çıktığı görülmektedir.⁴³⁷ Bu bağlamda Bodine-Baron ve diğer yazarlar Rusya'nın dezenformasyon zincirinde, Ana İstihbarat Dairesi (Glavnoje Razvedyvatel'noje Upravlenije) adlı askerî istihbarat teşkilatının en önemli devlet kurumu olduğuna dikkat çekmektedir.⁴³⁸ Ancak, Mazarr ve diğer yazarların işaret ettiği üzere Rusya'nın enformasyon savaşına ilişkin stratejilerinin karmaşık bir devlet ve devlet dışı aktörler ağı tarafından tasarlandığını ve uygulandığını ve bunların Kremlin yetkililerini, devlet güvenlik teşkilatlarının üyelerini, özel örgütlenmeleri ve Rus devletiyle dolaylı bağlantısı olan kişileri içerdiğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.⁴³⁹

Enformasyon savaşı kapsamındaki imkan ve kabiliyetlerini güçlendirmeye önem atfeden Rusya, son dönemde devlet teşkilatında dikkat çeken birtakım düzenlemeler yapmıştır. Örneğin, 2017 yılında Savunma Bakanı Sergey Şoygu, Rusya'nın savunma kapasitesinin artırılması için ana hedefi NATO ülkeleri olan askerî enformasyon birimlerinin kurulduğunu açıklamıştır.⁴⁴⁰ Ayrıca, diğer ülkelerin enformasyon uzamını şekillendirme kabiliyetini artırmak maksadıyla Rusya'nın 30 Temmuz 2018 tarihinde Savunma Bakanlığında Askerî-Siyasi Müdürlük teşkil edilmesi de bu alanda atılan önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.⁴⁴¹

3.1.1.1. Devlet teşkilatı içerisinde haber medyasının yeri ve önemi

Rusya'nın enformasyon savaşında haber medyasını araçsallaştırması konusunu anlayabilmek açısından ülkedeki medya - iktidar ilişkilerine göz atmakta fayda görülmektedir. Rus politik düşüncesinde iktidarı sınırlama yerine hedeflerine ulaşmada iktidar tarafından kullanılabilecek bir araç olarak tasavvur edilen medya,⁴⁴² Rusya'da büyük ölçüde kamunun mülkiyetinde veya başkanlık makamına sadık

⁴³⁷ İnternet: Galeotti, M. (August 2017). *Controlling Chaos: How Russia Manages its Political War in Europe*, Policy Brief 228, London: European Council on Foreign Relations (ECFR), s. 3, https://ecfr.eu/wp-content/uploads/ECFR228_-_CONTROLLING_CHAOS1.pdf (erişim tarihi: 03.06.2020)

⁴³⁸ İnternet: Bodine-Baron, E. vd. (2018). *Countering Russian Social Media Influence*, California: RAND Corporation, s. 9, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2740.html (erişim tarihi: 13.11.2020)

⁴³⁹ İnternet: Mazarr, M. J. vd. (2019). *Hostile Social Manipulation: Present Realities and Emerging Trends*, California: RAND Corporation, s. 63, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2713.html (erişim tarihi: 09.08.2020)

⁴⁴⁰ Arıboğan, a.g.e., s. 101

⁴⁴¹ İnternet: Clark, M. ve Harris, C. (15.01.2019). "Russia's New Tool for Wielding Information", *Institute for the Study of War*, <http://iswresearch.blogspot.com/2019/01/russias-tools-for-wielding-information.html> (erişim tarihi: 03.06.2020)

⁴⁴² İnternet: Hansen, F. S. (January 2017). *Russian Hybrid Warfare: A Study of Disinformation*, Report 6, Copenhagen: The Danish Institute for International Studies (DIIS), s. 28, <https://www.econstor.eu/handle/10419/197644> (erişim tarihi: 09.07.2020)

oligarkların sahip olduğu şirketler üzerinden devletin kontrolündedir.⁴⁴³ Nitekim Rusya'da, mevcut sistemden kazanç sağlayan ve rejime sıkı sıkıya bağlı geniş bir seçkinler ağı Putin tarafından yönetilmektedir.⁴⁴⁴ Dolayısıyla Rus medyasında devlete bağlı medya devleri ve Putin'e doğrudan muhalefet etmeyen farklı siyasi veya oligarşik yapılara ait medya kuruluşları yer almaktadır.⁴⁴⁵ Khvostunova tarafından "ticarileştirilmiş devlet modeli" olarak adlandırılan Rusya'daki mülkiyet modeline göre medya, devlet tarafından bir propaganda aracı olarak kullanılmaktadır.⁴⁴⁶

Rusya'da devlet kontrolündeki medyanın kuruluşu ve işleyişinde etkili olan bazı önemli isimleri zikretmekte fayda görülmektedir. Bu bağlamda Dimitri Kiselev, Margarita Simonyan ve Putin'in danışmanı Mihail Lesin gibi iktidara yakın seçkinlerin, Rus medyasının teşkilatlanmasını doğrudan belirleyen aktörler olduğu ifade edilmektedir.⁴⁴⁷ Kremlin'deki başkanlık danışmanlarından Alexey Gromov ise federal haber ajanslarının ve Rusya'daki büyük medya kuruluşlarının enformasyon politikasını denetlemesi açısından önemli bir diğer figürdür.⁴⁴⁸

Rusya'nın enformasyon savaşında kullandığı araçlar arasında öne çıkan haber medyası günümüzde ağırlıklı olarak dijital platformlar üzerinden etkinlik göstermektedir. Bu kapsamda haber medyası, başta devlet kurumlarına bağlı resmî haber siteleri ve bu haber sitelerinin sosyal medya hesapları aracılığıyla olmak üzere adeta bir tür silah haline getirilmektedir. Rusya'nın enformasyon savaşı kapsamında araçsallaştırılan haber medyası içerisinde devlete bağlı resmî haber ajansları öne çıkmaktadır.

Dış politikadaki muhataplarına yönelik propaganda faaliyetleri açısından derin bir tarihsel tecrübeye sahip olan Rusya, esasen yirminci yüzyılın ilk yıllarında

⁴⁴³ İnternet: Ramsay ve Robertshaw, *a.g.e.*, s. 109

⁴⁴⁴ İnternet: Stricklin, K. (29.03.2020). "Why Does Russia Use Disinformation?", *Lawfare*, <https://www.lawfareblog.com/why-does-russia-use-disinformation> (erişim tarihi: 02.11.2020)

⁴⁴⁵ Gönenç, Ö. (2018). *Medyada Algı Yönetimi*, İstanbul: Der Yayınları, s. 177

⁴⁴⁶ İnternet: Khvostunova, O. (2014). *Corruption of the Fourth Power: The Decline of the Russian Media*, New York: Institute of Modern Russia, s. 9, <https://imrussia.org/en/research/2011-corruption-of-the-fourth-power-the-decline-of-the-russian-media> (erişim tarihi: 02.07.2020)

⁴⁴⁷ Yılmaz, S. (2019). *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım, s. 46

⁴⁴⁸ *a.g.e.*, s. 33

Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı (TASS)'ın seleflerinin⁴⁴⁹ teşkil edilmesiyle uluslararası çapta propaganda yarışına katılmış olup bu kapsamda uzun yıllardır resmî haber ajanslarını araçsallaştırmaktadır. Bununla birlikte, Rusya'nın enformasyon savaşı kapsamında günümüzde kullandığı medya teşkilatlanmasının yirmi birinci yüzyılda yeni bir şekle kavuşturulduğu görülmektedir. Örneğin, *TASS* haber ajansından farklı olarak *Russia Today* (daha sonraki adı *RT*) ve *Sputnik* gibi medya kuruluşları yirmi birinci yüzyılda teşkil edilen resmî haber ajansları olmuştur. Günümüzde Rusya; *RT*, *Sputnik*, *Ruptly* ve *TASS* gibi haber ajanslarını *Reuters* gibi küresel çapta etkili haber servisleriyle rekabet edebilmeleri için güçlendirmeye çalışmakta olup⁴⁵⁰ bu maksatla Rusya'nın resmî propaganda bütçesi için önemli miktarda bir kaynak ayırdığı ifade edilmektedir.⁴⁵¹

Putin'in Rusya'daki medya üzerindeki kontrolünün 2012 yılında yeniden devlet başkanı koltuğuna oturmasıyla artmasının akabinde 2013 ve 2014 yıllarında Rusya, enformasyon operasyonları kapsamında haber medyasını kurumsallaştırma yönünde birtakım adımlar atmıştır. Putin yönetimi Aralık 2013'te *Rusya Haber ve Enformasyon Ajansı (RIA Novosti)* haber ajansı, Rus devlet radyo servisi *Rusya'nın Sesi* ve diğer devlet yayın organlarını *Rossiya Segodnya* adı altında toplayarak yeniden düzenlemiştir.⁴⁵² Bu bağlamda özellikle Kırım'ın ilhakının, Rusya'nın dış politika hedefleri doğrultusunda uluslararası kamuoyunu etkilemeye yönelik olarak devlet destekli medya örgütlerine verdiği önemi etkileyen kritik bir olay olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Enformasyon operasyonları kapsamında devlete bağlı resmî haber ajanslarını kullanan Rusya'nın NATO ittifakını parçalamaya ve üye devletler nezdinde NATO'ya yönelik inancı zayıflatmaya çalışırken uyguladığı plan kapsamında *RT* ve *Sputnik* haber ajansları öne çıkmaktadır.⁴⁵³ Radin ve diğer yazarlar bu bağlamda, Rusya'nın enformasyon odaklı yıkıcı faaliyetlerinin istihbarat servisleri ile birlikte

⁴⁴⁹ İnternet: "TASS history", *Telegraph Agency of the Soviet Union (TASS)*, (tarih yok), <https://tass.com/history> (erişim tarihi: 09.04.2020)

⁴⁵⁰ İnternet: Bugayova ve Barros, "The Kremlin's Expanding Media Conglomerate"

⁴⁵¹ İnternet: Edwards, J. (03.12.2017). "British security services are vastly outgunned by the Russian counterintelligence threat", *Business Insider*, <https://www.businessinsider.com/british-security-services-vs-russian-counterintelligence-threat-2017-12> (erişim tarihi: 08.05.2020)

⁴⁵² Yılmaz, *Rusya Neden Suriye'de?*, s. 38

⁴⁵³ İnternet: Wright, G. W. (August 2016). "Russia's Information Operations Themes: NATO under Attack", *U.S. Army War College Review*, 2 (3), ss. 58-62, s. 58, https://www.jstor.org/stable/resrep11938.7?seq=1#metadata_info_tab_contents (erişim tarihi: 04.06.2020)

RT ve *Sputnik* gibi devlete ait medya kuruluşları aracılığıyla icra edildiğine dikkat çekmektedir.⁴⁵⁴ Bu kapsamda ayrıca, *RT* ve *Sputnik* tarafından yayımlanan gerçek veya yalan haber ve hikayelerin sosyal medyada özellikle bot ve troll hesaplar tarafından çoğaltılarak Facebook ve Twitter mesajları olarak çok sayıda kullanıcıya ulaştırıldığını belirtmek gerekmektedir.⁴⁵⁵

Bu noktada, Rusya'nın devlete bağlı olan ve uluslararası çapta yayın yapan haber ajansı *Sputnik*'in, bu çalışmanın esas konusunu teşkil etmesi hasebiyle aşağıda özel olarak ele alınmasında fayda görülmektedir.

3.1.1.1.1. *Sputnik* haber ajansı

Sputnik haber ajansı 10 Kasım 2014'te Rusya devletine bağlı federal bir kurum olan *Rossiya Segodnya Uluslararası Haber Ajansı* bünyesinde teşkil edilmiştir.⁴⁵⁶ Bu yeni medya kuruluşuna "Sputnik" ismini veren *Rossiya Segodnya*'nın Genel Yayın Yönetmeni Margarita Simonyan, bu ismin bütün dünyanın bildiği bir Rusça kelime olması nedeniyle (1957'de uzaya fırlatılan uydunun ismi) olumlu bir çağrışımı olacağı düşüncesiyle verildiğini ifade etmiştir.⁴⁵⁷ *Sputnik*'in kurulmasıyla birlikte *Rusya'nın Sesi* radyosunun yayınları *Sputnik*'e devredilmiş ve *RIA Novosti* haber ajansı yabancı dillerdeki yayınlarına son vererek *Sputnik* çatısı altına girmiştir.⁴⁵⁸

Sputnik, faaliyet gösterdiği ülkelerde radyo istasyonu, internet sayfası, haber ajansı ve basın merkezinden oluşan bir multimedya merkezine sahip olup bu merkez tarafından haber programları, çevrim içi anketler veya canlı yayınlar düzenlenmektedir.⁴⁵⁹ *Sputnik* yetkililerinin açıklamalarına göre *Sputnik*'in yayınları tamamen yerel izlerkitlelere yöneliktir.⁴⁶⁰ Nitekim *Sputnik* esasen Rusya dışındaki ülkelerde yaşayan kamuoyunu etkilemek amacıyla teşkil edilmiştir. Öte yandan,

⁴⁵⁴ İnternet: Radin, A., Demus, A. ve Marcinek, K. (February 2020). *Understanding Russian Subversion Patterns, Threats, and Responses*, California: RAND Corporation, s. 13, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE331.html> (erişim tarihi: 12.07.2020)

⁴⁵⁵ İnternet: Treverton vd., *a.g.e.*, s. 37

⁴⁵⁶ İnternet: "Hakkımızda", *Sputnik Türkiye*, (tarih yok), <https://tr.sputniknews.com/docs/about/hakkimizda.html> (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁴⁵⁷ İnternet: Rutenberg, J. (13.09.2017). "RT, Sputnik and Russia's New Theory of War", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2017/09/13/magazine/rt-sputnik-and-russias-new-theory-of-war.html> (erişim tarihi: 23.06.2020)

⁴⁵⁸ İnternet: "Kimdir bu Sputnik?", *Sözcü*, 09.12.2015, <https://www.sozcu.com.tr/2015/medya/kimdir-bu-sputnik-1003607/> (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁴⁵⁹ İnternet: "Major New Media Brand 'Sputnik' Goes Live November 10", *Sputnik News*, 10.11.2014, <https://sptnkne.ws/pZ4U> (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁴⁶⁰ *a.g.e.*

Sputnik'in misyonunun herhangi bir haber hikayesinde gerçeğe uygun olmasa dahi Rusya'nın tarafını yansıtmak olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶¹ Lucas ve Pomeranzev'in de belirttiği üzere *Sputnik*, Rus yanlısı sesler için bir platform yaratmakta olup bir yandan Batı'yı eleştiren anlatıları güçlendirmekte, diğer yandan da bu anlatılarla yurt dışında Batı tarzı demokrasiye verilen desteği baltalamaya çalışmaktadır.⁴⁶² Batı karşıtı bir söyleme sahip olan *Sputnik*'in içerikleri hedef ülkelerde Kremlin yanlısı güçlü bir ekosistem inşa etmeyi amaçlamakta,⁴⁶³ bunu yaparken ise doğrudan Kremlin'in sesi olmak yerine hedef alınan her ülkeye özgü olarak Rus çıkarları doğrultusunda kafa karıştırıcı, yanıltıcı, yönlendirici ve manipüle edici bir yayın akışı benimsemektedir.⁴⁶⁴ Bu bilgilerden hareketle *Sputnik*'in, Rusya'nın adeta bir enformasyon savaşı aparatı olarak dizayn edildiğini söylemek mümkün görünmektedir.⁴⁶⁵

3.1.2. Resmî Politika Belgeleri Açısından Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımı

Rusya Federasyonu devlet kurumları tarafından hazırlanıp yayımlanan resmî politika belgeleri, Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Nitekim, Rusya'nın güvenlik algılarını yansıtan ulusal güvenlik stratejileri ve diğer politika belgeleri, Rusya'nın kendi enformasyon uzamına topraksallık kavramı üzerinden baktığını ve tıpkı ülkenin kara, hava ve deniz hakimiyet alanı gibi enformasyon uzamını da ülkesel hakimiyet alanı olarak algıladığını göstermektedir.⁴⁶⁶

Rusya'ya ait resmî politika belgeleri enformasyon savaşı kapsamındaki bazı kavramlara dair yaptığı tanımlar açısından da önem arz etmektedir. Örneğin, Savunma Bakanlığı tarafından yayımlanan bir dokümanda enformasyon savaşı,

⁴⁶¹ İnternet: Feinberg, A. (21.08.2017). "My Life at a Russian Propaganda Network", *Politico*, <https://www.politico.com/magazine/story/2017/08/21/russian-propaganda-sputnik-reporter-215511> (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁴⁶² İnternet: Lucas ve Pomeranzev, *a.g.e.*, s. 37

⁴⁶³ İnternet: Groll, E. (10.11.2014). "Kremlin's 'Sputnik' Newswire Is the BuzzFeed of Propaganda", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2014/11/10/kremlins-sputnik-newswire-is-the-buzzfeed-of-propaganda/> (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁴⁶⁴ Darıcılı, *a.g.e.*, s. 264-265

⁴⁶⁵ İnternet: Luhn, A. (09.01.2015). "Into orbit: the Russian state's new weapon in its media war with the west", *The Calvert Journal*, <https://www.calvertjournal.com/articles/show/3528/into-orbit-the-russian-states-new-weapon-in-its-media-war-with-the-west> aktaran Darıcılı, *a.g.e.*, s. 264

⁴⁶⁶ İnternet: Jensen, D. N. (22.02.2019). *The Kremlin's Web*, The Center for European Policy Analysis (CEPA), <https://www.cepa.org/the-kremlins-web> (erişim tarihi: 03.09.2020)

"enformasyon alanında iki veya daha fazla devlet arasındaki çatışma ve hedef alınan devletin, fail gücün/aktörün yararına kararlar almaya zorlanması faaliyeti" olarak tanımlanırken bu savaşın amacının "enformasyon sistemlerine, süreçlerine ve kaynaklarına ve kritik önemdeki diğer yapılara zarar vermek; politik, ekonomik ve toplumsal sistemlerin altını oymak ve devleti ve toplumu istikrarsızlaştırmak için halka yönelik psikolojik manipölasyon sağlamak" olduğu belirtilmiştir.⁴⁶⁷

Yirmi birinci yüzyılın başlangıcında Rusya, ulusal güvenlik, dış politika ve enformasyon güvenliği konseptlerine ilişkin birtakım politika belgeleri yayımlamaya başlamıştır. Bunlardan 10 Ocak 2000 tarihli "Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Konsepti" adlı belge Rusya'nın enformasyon uzamına yönelik tehditleri bir ulusal güvenlik sorunu olarak nitelendirmiştir.⁴⁶⁸ Bunun ardından yayımlanan 28 Haziran 2000 tarihli "Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti" belgesinde Rusya'nın yurt dışındaki kamuoyu üzerinde enformasyonel nüfuz kurabilmesi için kendi etkili araçlarını hızlı bir şekilde geliştirmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁶⁹ Aynı yıl kabul edilen 9 Eylül 2000 tarihli "Rusya Federasyonu'nun Enformasyon Güvenliği Doktrini" adlı belgede, devletler tarafından enformasyonun bir silah olarak kullanılması ve diğer devletlerden Rusya'ya yöneltilebilecek olası bir enformasyon savaşı tehditlerine dikkat çekilmiştir.⁴⁷⁰

Devam eden süreç içerisinde 12 Mayıs 2009 tarihinde yayımlanan "2020'ye Doğru Rus Ulusal Güvenlik Stratejisi" belgesinde Rusya'nın enformasyon savaşı kapsamındaki faaliyetlerinin ana hatları çizilmiştir.⁴⁷¹ 5 Şubat 2010 tarihinde yayımlanan "Rusya Federasyonu Askerî Doktrini" belgesinde Rus ordusunun enformasyon savaşı için gereken kuvvetleri ve kaynakları geliştirmesi görevinden

⁴⁶⁷ İnternet: Ministry of Defence of the Russian Federation (tarih yok). "Russian Federation Armed Forces' Information Space Activities Concept", <http://eng.mil.ru/en/science/publications/more.htm?id=10845074@cmsArticle> (erişim tarihi: 09.10.2020)

⁴⁶⁸ İnternet: Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (10.01.2020). "National Security Concept of the Russian Federation", https://www.mid.ru/en/web/guest/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6B6Z29/content/id/589768 (erişim tarihi: 23.10.2020)

⁴⁶⁹ İnternet: "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", *The Federation of American Scientists (FAS)*, 28.06.2000, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm> (erişim tarihi: 23.10.2020)

⁴⁷⁰ İnternet: "Information Security Doctrine of the Russian Federation", *International Telecommunication Union (ITU)*, 09.09.2000, https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/National_Strategies_Repository/Russia_2000.pdf (erişim tarihi: 23.10.2020)

⁴⁷¹ Yılmaz, S. (2019). *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım, s. 74

bahsedilmiştir.⁴⁷² 22 Aralık 2011 tarihinde yayımlanan "Enformasyon Uzamında Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetlerinin Faaliyetleri Hakkında Kavramsal Görüşler" belgesinde enformasyon savaşı kavramı, "enformasyon sistemlerine ve kaynaklarına zarar veren, toplumun ve hedef hükümetleri psikolojik savaş yöntemleri ile devirmeyi amaçlayan ve politik, ekonomik ve kültürel sistemin altını oyan faaliyetler" şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁷³ 12 Şubat 2013 tarihli "Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti" adlı belgede enformasyon alanında yaşanmakta olan yeni teknolojilerin ulusal güvenlik için bir tehdit olduğu vurgusu yapılmış ve geleneksel yaklaşımlarının ötesinde yeni enformasyon tekniklerinin modern dış politika enstrümanları arasında kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁷⁴

Bu bağlamda, devlet kurumları tarafından yayımlanan resmî bir belge olmamakla beraber Rus Genelkurmay Başkanı Valeri Gerasimov'un kaleme aldığı 27 Şubat 2013 tarihli ve "Öngörüle Bilimin Değeri" başlıklı makaleyi ele almak gerekmektedir. Nitekim bu makale, savaş ile barış arasındaki çizginin artık bulanıklaştığını ifade etmiş ve modern çatışmanın kapsamında enformasyonel yöntemlerin öne çıktığına işaret etmiştir.⁴⁷⁵ Gerasimov ayrıca, modern savaşın karmaşık doğası bağlamında kinetik olmayan taktiklerin giderek artan önemine dikkat çekmiştir.⁴⁷⁶ Daha sonra "Gerasimov Doktrini" olarak adlandırılan bu görüşlere göre başta dezenformasyon olmak üzere modern iletişim teknolojilerinin kullanıldığı bir dizi yöntemler aracılığıyla hedef ülkelerin toplumlarına sızmak ve bu toplumların kamuoylarını yönlendirmek suretiyle enformasyon savaşı yürütülebileceği savunulmaya başlanmıştır.⁴⁷⁷

⁴⁷² İnternet: "The Military Doctrine of the Russian Federation", *Carnegie Endowment for International Peace*, 05.02.2010, s. 17, https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf (erişim tarihi: 19.10.2020)

⁴⁷³ İnternet: Russian Ministry of Defense (tarih yok). "Conceptual Views Regarding the Activities of the Armed Forces of the Russian Federation in the Information Space", NATO Cooperative Cyber Defence (CCD) Center of Excellence (COE), https://ccdcce.org/strategies/Russian_Federation_unofficial_translation.pdf (erişim tarihi: 23.03.2016) aktaran Darıcılı, a.g.e., s. 149

⁴⁷⁴ Darıcılı ve Özdal, a.g.m., s. 24

⁴⁷⁵ İnternet: Klein, M. (February 2015). *Russia's New Military Doctrine: NATO, the United States and the Colour Revolutions*, SWP Comments, No: 9, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), s. 3, <https://www.swp-berlin.org/en/publication/russias-new-military-doctrine/> (erişim tarihi: 19.10.2020)

⁴⁷⁶ İnternet: Bowen, A. S. (20.08.2020). "Russian Armed Forces: Military Doctrine and Strategy", In Focus, Washington DC: Congressional Research Service, s. 1, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11625> (erişim tarihi: 20.12.2020)

⁴⁷⁷ Özdemir, H. (2020). "Tasarlanmış' ve 'Beliren' Üst Stratejiler: Türkiye ve Diğer Orta Büyüklükteki Devletler için Alternatifler", Karaosmanoğlu, A. L. ve Aydın, E. (Derleyenler). *Strateji Düşüncesi: Kuram, Paradoks, Uygulama*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, ss. 43-75, s. 49

Gerasimov'un savunduğu tezlerin pratiğe döküldüğü Kırım'ın ilhakı olayından sonraki dönemde Rusya, enformasyon savaşı konusuna ilişkin güvenlik boyutundaki yaklaşımını resmî politika belgelerinde ortaya koymaya devam etmiştir. 25 Aralık 2014 tarihli "Rusya Federasyonu Askerî Doktrini" adlı belgede askerî risk ve tehditlerin enformasyon uzamına doğru kaydığı, bu riskler arasında Rusya'ya yönelik yıkıcı enformasyon operasyonlarının olduğu ve Rusya'nın enformasyon savaşı kapasitesini ve araçlarını geliştirmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁷⁸ Sherr'a göre bu doktrin, Rusya'nın enformasyon konusunu tehdit değerlendirmesi, savunma planlaması, çatışma yönetimi ve savaşıyla mücadeleyle entegre etme kararlılığının göstergesi olmuştur.⁴⁷⁹ 31 Aralık 2015 tarihli "Rusya Federasyonu'nun Ulusal Güvenlik Stratejisi"nde ise uluslararası arenada yaşanan nüfuz mücadelesinde enformasyonun önemli bir araç haline geldiği ve ABD ve müttefiklerinin Rusya'yı çevreleme politikasında Rusya'ya karşı enformasyonel baskının uygulandığı ifade edilmiştir.⁴⁸⁰

30 Kasım 2016 tarihli "Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti" belgesinde, uluslararası meselelere ilişkin olarak Rusya'nın bakış açısını uluslararası topluma aktarmak için küresel enformasyon uzamında Rusya'nın kitle iletişim araçlarının konumunun güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁸¹ 5 Aralık 2016 tarihindeki "Rusya Federasyonu'nun Enformasyon Güvenliği Doktrini" adlı belgede ise Rusya'ya enformasyon uzamında dış aktörlerden yönetilebilecek tehditlere ve enformasyon güvenliğinin Rusya'nın ulusal güvenlik sisteminin bir parçası olduğuna vurgu yapılmıştır.⁴⁸²

⁴⁷⁸ İnternet: The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (29.06.2015). "The Military Doctrine of the Russian Federation", Press Releases, <https://rusemb.org.uk/press/2029> (erişim tarihi: 22.12.2020)

⁴⁷⁹ İnternet: Sherr, J. (December 2015). *The New East-West Discord: Russian Objectives, Western Interests*, Report, The Hague: Netherlands Institute of International Relations (Clingendael), s. 62, https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/The_New_East-West_Discord_JSherr.pdf (erişim tarihi: 06.07.2020)

⁴⁸⁰ İnternet: "The Russian Federation's National Security Strategy", *Instituto Español de Estudios Estratégicos (IEEE)*, 31.12.2015, s. 3, 4, <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf> (erişim tarihi: 17.07.2020)

⁴⁸¹ İnternet: Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (01.12.2016). "Foreign Policy Concept of the Russian Federation", https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6BZ29/content/id/2542248 (erişim tarihi: 22.12.2020)

⁴⁸² İnternet: Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (05.12.2016). "Doctrine of Information Security of the Russian Federation", https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6BZ29/content/id/2563163 (erişim tarihi: 17.07.2020)

3.1.3. Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımının Genel Özellikleri

Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımının ilk bakışta göze çarpan birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalarda yer alan ve farklı yazarlar tarafından ortaya konulan görüşler aşağıda özetlenmektedir.

Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımı bağlamında Rusya'nın propaganda modelini inceleyen Paul ve Matthews, "yalan hortumu" olarak adlandırdığı bu modelin iki ayırt edici özelliğini "çok sayıda kanal ve mesajın var olması ve kısmi gerçekleri veya açık kurguları yaymak için arsız bir istekliliğin mevcudiyeti" şeklinde ifade etmektedir.⁴⁸³ Lucas ve Pomeranzev ise Rusya'nın, geleneksel anlamdaki propaganda faaliyetlerinden farklı olarak bir tür enformasyonel-psikolojik savaş yürüttüğünü ve bu kapsamdaki amacının oltalanmış, dikkati dağılmış, edilgen ve paranoyak dinleyiciler yaratmak olduğunu belirtmektedir.⁴⁸⁴

Kovalev ve Bodner, Rusya'nın enformasyon savaşı anlayışının Batı'nın anlayışından daha geniş kapsamlı olarak propaganda ve dezenformasyondan psikolojik ve siber savaşa kadar varan ve hem askerî olan hem de askerî olmayan her türlü yöntemi ihtiva ettiğini ifade etmektedir.⁴⁸⁵ Rusya'nın enformasyon savaşının esasen teknik ve psikolojik boyutlardan oluştuğunu ifade eden Bouwmeester ise teknik boyuttaki enformasyon savaşının siber ve elektronik savaş, psikolojik boyuttaki enformasyon savaşının ise aldatıcı yöntemlerle hedef kitleler üzerinde nüfuz kurma ve onları kontrol etme şeklinde cereyan ettiğini belirtmektedir.⁴⁸⁶

Bu bağlamda Thomas, enformasyonel-psikolojik boyutta öncelikle toplumun hedef alındığını, daha sonra ise dikkatlerin seçkinlere ve ulusal düzeydeki vericilere

⁴⁸³ İnternet: Paul, C. ve Matthews, M. (2016). *The Russian 'Firehose of Falsehood' Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It*, Perspectives, California: RAND Corporation, s. 1, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html> (erişim tarihi: 05.06.2020)

⁴⁸⁴ İnternet: Lucas ve Pomeranzev, a.g.e., s. 5

⁴⁸⁵ İnternet: Kovalev, A. ve Bodner, M. (01.03.2017). "The Secrets of Russia's Propaganda War, Revealed", *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2017/03/01/welcome-to-russian-psychological-warfare-operations-101-a57301> (erişim tarihi: 02.06.2020)

⁴⁸⁶ Bouwmeester, H. (2017). "Lo and Behold: Let the Truth Be Told—Russian Deception Warfare in Crimea and Ukraine and the Return of 'Maskirovka' and 'Reflexive Control Theory'", *Netherlands Annual Review of Military Studies*, ss. 125-153, s. 137, doi: 10.1007/978-94-6265-189-0_8

yöneltildiğini ifade etmektedir.⁴⁸⁷ Thomas ayrıca, yapılan operasyonlar kapsamında amacın bir ülkenin idari ve savunma potansiyelini zayıflatmak olduğu bu özel yöntemi "bilişsel silah" kavramıyla nitelendirmektedir.⁴⁸⁸ Gerçekten de Rusya, ABD'nin siber operasyonlar ağırlıklı olan teknik ve bilgisayar ağı temelli yaklaşımından farklı olarak kitle psikolojisini anlama temelli bir bilişsel yaklaşım kullanmakta ve bu kapsamdaki operasyonlarında kamuoyuna nüfuz etmeye çalışmaktadır.⁴⁸⁹

Adamsky, Rusya'nın enformasyon savaşına ilişkin yaklaşımının üç karakteristik özelliğe sahip olduğunu ileri sürmektedir.⁴⁹⁰ Bu özelliklerden birincisi "bütünsellik" olup bu kavram, Rusya'nın dijital-teknolojik ve bilişsel-psikolojik saldırıları mezcettiğini ifade etmektedir.⁴⁹¹ İkinci özellik olarak zikredilen "birleşiklik" hem kinetik olan hem de kinetik olmayan askerî yöntemlerin birleştirilmesi anlamına gelmektedir.⁴⁹² Diğer bir ifadeyle, Rusya'nın enformasyon savaşına yönelik yaklaşımı, aynı anda silahlı ve silahsız metotların uygulanmasını içeren melez bir anlayışa sahiptir. Üçüncü özellik olan "kesintisizlik" ise hem savaş hem de barış zamanında ve eş zamanlı olarak içerideki, rakibin ülkesindeki ve uluslararası ortamdaki medya uzamlarında bu savaşın sürdürülmesi şeklinde açıklanmaktadır.⁴⁹³

Adamsky'nin zikrettiği "kesintisizlik" özelliği bağlamında, Rus stratejik kültüründe barış zamanının, Rus devletinin gelecekte diğer ülkelerle yaşaması muhtemel olan çatışma ve savaşlara hazırlanması için değerlendirilmesi gereken bir dönem olduğunu söylemek gerekmektedir.⁴⁹⁴ Dolayısıyla Rusya'nın enformasyon

⁴⁸⁷ Thomas, T. L. (2015). "Russia's 21st Century Information War: Working to Undermine and Destabilize Populations", *Defence Strategic Communications Journal*, Cilt: 1, ss. 10-25, s. 17, doi: 10.30966/2018.riga.1.1

⁴⁸⁸ a.g.m., s. 17

⁴⁸⁹ İnternet: "Lessons learned from the EU Referendum", House of Commons, Public Administration and Constitutional Affairs Committee, the United Kingdom Parliament, Twelfth Report of Session 2016-17, 12.04.2017, s. 35, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201617/cmselect/cmpubadm/496/496.pdf> (erişim tarihi: 02.06.2020)

⁴⁹⁰ İnternet: Adamsky, D. (November 2015). *Cross-Domain Coercion: The Current Russian Art of Strategy*, Proliferation Papers 54, Paris: Institut Français des Relations Internationales (IFRI), s. 27, <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/pp54adamsky.pdf> (erişim tarihi: 05.06.2020)

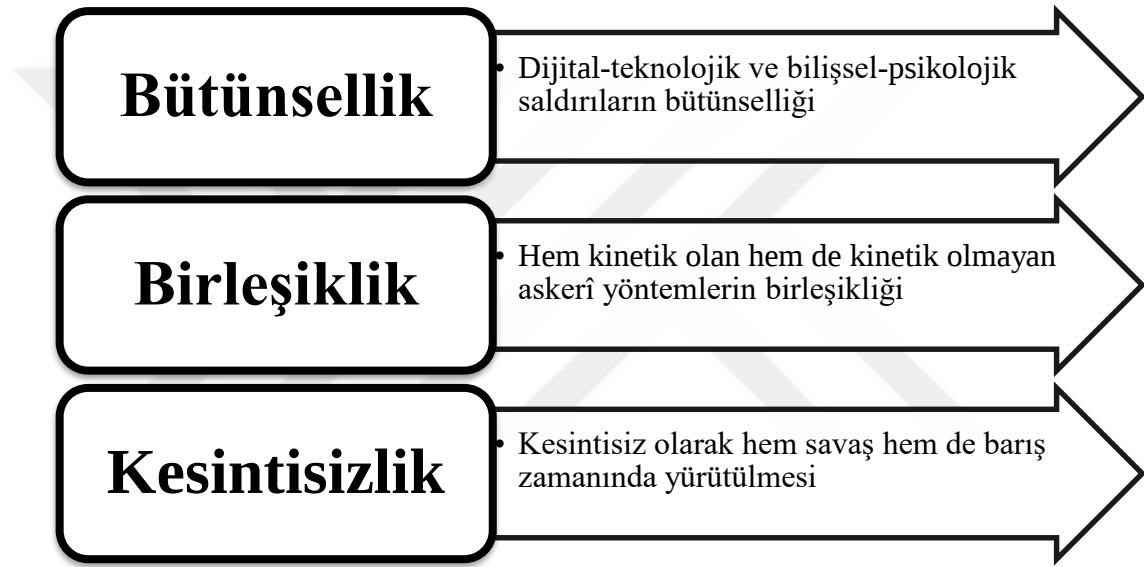
⁴⁹¹ a.g.e., s. 27

⁴⁹² a.g.y.

⁴⁹³ a.g.e., s. 28

⁴⁹⁴ İnternet: "Supplementary Written Evidence Submitted by Dr. Victor Madeira", the United Kingdom Parliament, (tarih yok), <http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/defence-committee/russia-implications-for-uk-defence-and-security/written/31103.pdf> (erişim tarihi: 02.06.2020)

savaşı olgusuna yönelik yaklaşımının temelinde gelecekteki olası çatışma ve savaş durumuna hazırlık yapmak yer almaktadır. Bu açıdan Rusya'nın yaklaşımının özellikle Batılı ülkelerden daha farklı olduğu görülmektedir. Nitekim, enformasyon savaşı olgusuna ilişkin Rusya'nın yaklaşımı Batı'nınki gibi düşmanlıklar sırasında gerçekleştirilen sınırlı olan ve savaş durumunda uygulanan taktik enformasyon operasyonları gibi değil, her şeyi kapsayan ve savaş zamanı ile sınırlı olmayan bir içeriğe sahiptir.⁴⁹⁵ Diğer bir ifadeyle Rusya'nın günümüzde uygulamakta olduğu savaş stratejisi "her yerde ve her alanda sürekli bir savaş içinde olma" anlayışı üzerine temellenmiştir.⁴⁹⁶

Şekil 3.1. Adamsky'ye Göre Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımının Üç Karakteristik Özelliği⁴⁹⁷ (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

3.1.4. Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımının Temel Bileşenleri

Enformasyon savaşı konusunda derin bir stratejik kültüre sahip olan Rusya'nın bu alana yönelik yaklaşımının elektronik savaştan istihbarata, psikolojik savaştan

⁴⁹⁵ Voyennaya Akademiya General'nogo Shtaba (2008). *Slovar' terminov i opredeleniy v oblasti informatsionnoy bezopasnosti*, 2nd Edition, Moscow: Voeninform aktaran İnternet: Giles, K. (20.05.2016). *The Next Phase of Russian Information Warfare*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom), s. 2, <https://www.stratcomcoe.org/next-phase-russian-information-warfare-keir-giles> (erişim tarihi: 06.06.2020)

⁴⁹⁶ Özbek, C. (2020). "Rus Stratejik Kültürü, Savaş Tarzı ve Güç Kullanma Biçimi", Keser, A. (Editör). *Stratejik Kültür ve Ülke İncelemeleri (ABD, Rusya, Almanya, Çin, İran)*, Ankara: Berikan Yayınevi, ss. 97-128, s. 116

⁴⁹⁷ İnternet: Adamsky, a.g.e., s. 27

dezenformasyona uzanan geniş bir kapsamda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Smith, genel itibarıyla Rusya'nın enformasyon savaşı konseptinin istihbarat, karşı istihbarat, askerî aldatma, dezenformasyon, elektronik savaş, psikolojik baskı, enformasyon sistemlerinin bozulması ve propagandadan oluştuğunu ifade etmektedir.⁴⁹⁸

Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımına ilişkin olarak farklı yazarlar tarafından tanımlanan ve zikredilen birçok kavramın olduğu görülmektedir. Örneğin Lin ve Kerr "siber destekli enformasyon/nüfuz savaşı ve manipülasyon operasyonları" kavramını,⁴⁹⁹ Kliman ve diğer yazarlar "dijital etki/nüfuz operasyonları" kavramını kullanmayı tercih etmektedir.⁵⁰⁰ Bu bağlamda Kofman ise Gerasimov Doktrini, doğrusal olmayan savaş, hibrit savaş, yeni nesil savaş ve etki alanları arası zorlama gibi farklı kavramların kullanıldığını belirtmektedir.⁵⁰¹

Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımının bileşenleri geniş bir yelpazede uzanmakla beraber bunlar arasında belirli unsurların özgül bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, Pirumov'un ifadesiyle Rusya'nın enformasyon savaşı teknikleri arasında öne çıkan üç önemli unsur dezenformasyon, manipülasyon ve propagandadır.⁵⁰² Connable ve diğer yazarlar, Rusya'nın "hasmane önlemler"⁵⁰³ konseptinin kapsamında maskeli savaş, dezenformasyon ve dönüşlü kontrol gibi yöntemlerin yer aldığını ifade etmektedir.⁵⁰⁴ Bouwmeester ise aldatma savaşı olarak nitelendirdiği Rusya'nın enformasyon savaşının maskirovka (maskeli

⁴⁹⁸ Smith, D. J. (August 2012). "How Russia Harnesses Cyberwarfare", *Defense Dossier*, Cilt: 4, s. 7-8 aktaran İnternet: Wirtz, J. J. (2015). "Cyber War and Strategic Culture: The Russian Integration of Cyber Power into Grand Strategy", Geers, K. (Editör). *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine*, Tallinn: NATO Cooperative Cyber Defence (CCD) Center of Excellence (COE) Publications, ss. 29-38, s. 31, <http://hdl.handle.net/10945/59143> (erişim tarihi: 06.07.2020)

⁴⁹⁹ İnternet: Lin ve Kerr, *a.g.e.*, s. 15

⁵⁰⁰ İnternet: Kliman vd., *a.g.e.*, s. 4

⁵⁰¹ İnternet: Kofman, M. (January 2017). "The Moscow School of Hard Knocks: Key Pillars of Russian Strategy", *War on the Rocks*, <https://warontherocks.com/2017/01/the-moscow-school-of-hard-knocks-key-pillars-of-russian-strategy/> (erişim tarihi: 09.07.2020)

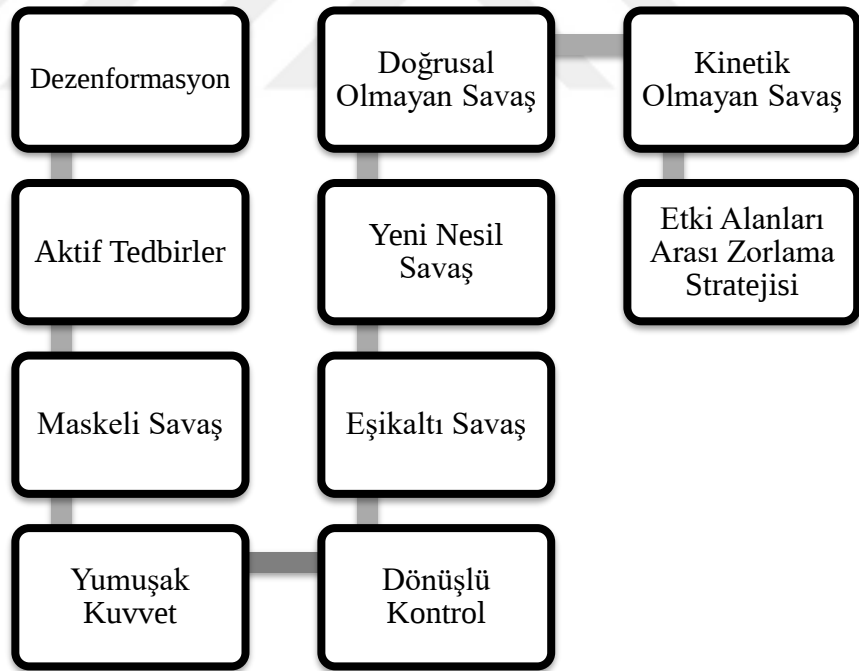
⁵⁰² Pirumov, V. S. (2010). *Informatsionnoe Protivoborstvo*, Moscow, 2010, s. 3 aktaran İnternet: Pomerantsev, P. ve Weiss, M. (2014). *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money*, New York: Institute of Modern Russia & The Interpreter, s. 12, https://imrussia.org/media/pdf/Research/Michael_Weiss_and_Peter_Pomerantsev_The_Menace_of_Unreality.pdf (erişim tarihi: 06.07.2020)

⁵⁰³ İnternet: Connable, B. vd. (2020). *Russia's Hostile Measures: Combating Russian Gray Zone Aggression Against NATO in the Contact, Blunt, and Surge Layers of Competition*, California: RAND Corporation, s. 4, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2539.html (erişim tarihi: 06.10.2020)

⁵⁰⁴ *a.g.e.*, s. 25

savaş), dönüşlü kontrol, agitprop (ajitatif propaganda) ve dezenformasyon gibi tekniklere dayandığını ifade etmektedir.⁵⁰⁵ Sherr, Rusya'nın enformasyon savaşı konseptindeki beş ana unsuru dezenformasyon, aldatma, saptırma, gözdağı verme ve dönüşlü kontrol şeklinde sıralamaktadır.⁵⁰⁶ Bu bağlamda Ramsay ve Robertshaw ise Rusya'nın çağdaş enformasyon savaşını anlamak açısından maskeli savaş (taktik yanlış yönlendirme), aktif tedbirler (politik savaş) ve dönüşlü kontrol (bir düşmanın karar verme sürecini etkileme) kavramlarının kritik önemi haiz olduğunu belirtmektedir.⁵⁰⁷

Bu bilgiler ışığında, bu çalışma kapsamında hem yukarıda ifade edilen hem de bunların dışında literatürde yer alan diğer kavramları açıklamakta fayda görülmektedir. Aşağıda sırasıyla dezenformasyon, aktif tedbirler, maskeli savaş, yumuşak kuvvet, dönüşlü kontrol, eşikaltı savaş, yeni nesil savaş, doğrusal olmayan savaş, kinetik olmayan savaş ve etki alanları arası zorlama stratejisi gibi Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımının temel bileşenleri ele alınmaktadır.

Şekil 3.2. Rusya'nın Enformasyon Savaşı Olgusuna Yönelik Yaklaşımının Temel Bileşenleri *(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)*

⁵⁰⁵ Bouwmeester, a.g.m., s. 125

⁵⁰⁶ İnternet: Sherr, *The New East-West Discord: Russian Objectives, Western Interests*, s. 62

⁵⁰⁷ İnternet: Ramsay ve Robertshaw, *a.g.e.*, s. 111

3.1.4.1. Dezenformasyon

Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımının temel bileşenlerinin başında gelen dezenformasyon, yanlış bilgilerin kasıtlı olarak yayılması ve yaygınlaştırılması anlamına gelmektedir. Dezenformasyon kavramı Quintero tarafından, "belirlenen bir hedefe ulaşmak için tepki ya da davranışlara yol açmak veya onları değiştirmek amacıyla düzmece bir haberi gerçekmiş gibi yayma girişimi" olarak tanımlanmaktadır.⁵⁰⁸ Akad'a göre ise dezenformasyon; tümüyle veya kısmen yanlış bilgilerin hedef ülke üzerinde provokasyon, aldatma veya yönlendirme amacıyla belirli hedef gruplar aracılığıyla yaygınlaştırılması faaliyetidir.⁵⁰⁹

Dezenformasyon, Sovyetler Birliği'nin ortaya çıktığı dönemden bugüne Rusya'nın stratejik kültürü ve dış politika uygulamaları kapsamında önemli bir işleve sahip olmuştur. Cohen ve Bar'el, dezenformasyonun her zaman Rus istihbarat doktrininde büyük rol oynadığını ifade etmektedir.⁵¹⁰ Ancak, Rusya'nın enformasyon savaşına ilişkin yaklaşımını kavrayabilmek açısından dezenformasyonu diğer kavramlarla birlikte ve onlarla olan ilişkisi üzerinden düşünmek gerekmektedir. Bu bakımdan Ramsay ve Robertshaw, Rusya'nın dezenformasyon faaliyetlerini analiz etmek için yumuşak güç ve stratejik iletişim gibi farklı kavramlara başvurulmasının önemine dikkat çekmektedir.⁵¹¹

3.1.4.2. Aktif tedbirler

Rusya'nın enformasyon savaşına ilişkin yaklaşımı kapsamında en çok zikredilen kavramlardan biri olan aktif tedbirler, Rus stratejik kültürüne Sovyetler Birliği döneminden kalan bir mirastır. Bu bağlamda Abrams, aktif tedbirlerin SSCB döneminden beri uygulandığını ve Rusya'nın modern politik savaşının bir unsuru olduğunu ifade etmektedir.⁵¹² Shields'a göre Rus aktif tedbirler konseptinin tarihi,

⁵⁰⁸ Pizarroso Quintero, A. (2004). "Reivindicación de la Propaganda de Guerra", Catalán González, M. F. ve Veres, L. (Editörler). *Estrategias de la Desinformación Estrategias de la Desinformación: Actas del Seminario Interdisciplinar "Estrategias de la desinformación"*, Valencia: Biblioteca Valenciana, ss. 23-46, s. 34 aktaran Aşkın, A. C. (2015). *Küresel ve Yerel Dezenformasyon*, Ankara: Epos Yayınları, s. 20

⁵⁰⁹ Akad, M. T. (2011). *Modern Savaşın Temel Kavramları*, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 166 aktaran Ateş, *Vekalet Savaşı: Strateji Ekseninde Gizli Kuvvet İstihbarat*, s. 22

⁵¹⁰ İnternet: Cohen ve Bar'el, *a.g.e.*, s. 5

⁵¹¹ İnternet: Ramsay ve Robertshaw, *a.g.e.*, s. 110

⁵¹² Abrams, S. (Winter 2016). "Beyond Propaganda Soviet Active Measures in Putin's Russia", *Connections: The Quarterly Journal*, 15 (1), ss. 5-31, s. 5, doi: 10.11610/CONNECTIONS.15.1.01

Sovyetler Birliği'nin 1942 yılında ortaya atılan özel propaganda (spetspropaganda) doktrinine kadar geriye gitmektedir.⁵¹³

Bittman, aktif tedbirlerin içerisinde dezenformasyon, kara propaganda, paravan kuruluşların kullanımı, sahtecilik, etki ajanlarının ve yabancı bilim insanlarının kullanılması, gizli yayınlar, aldatma, paramiliter operasyonlar, gerilla gruplarına destek verme, adam kaçırma ve cinayet gibi faaliyetlerin bulunduğunu ifade etmektedir.⁵¹⁴ Jones, aktif tedbirler içerisinde dezenformasyon, sahtekarlıklar ve yalan söylentiler, gri ve kara propaganda, yabancı medya varlıklarının manipülasyonu ve kontrolü, siyasi eylemler ve etki/nüfuz ajanları odaklı operasyonlar, örtülü radyo yayınları, siyasal şantaj ve adam kaçırma gibi eylemlerin yer aldığını belirtmektedir.⁵¹⁵

Pynnöniemi ve Rácz, aktif tedbirlerin başka bir hükümetin politikalarını etkilemek, liderlerine ve kurumlarına olan güveni zayıflatmak, diğer uluslar arasındaki ilişkileri bozmak ve hem hükümeti hem de hükümet dışı rakipleri gözden düşürmek ve zayıflatmak gibi hedefleri içerdiğine dikkat çekmektedir.⁵¹⁶ Connable ve diğer yazarlar, Rusya'nın aktif tedbirlerinin düşman aktörlere yönelik hasmane önlemlerin bir alt kümesi olduğuna işaret etmekte,⁵¹⁷ Devlet Güvenlik Komitesi (KGB) eski Direktörü Oleg Kalugin ise aktif tedbirler kapsamındaki uygulamaların nitelik itibarıyla aslında politik savaş taktiklerinden başka bir şey olmadığını belirtmektedir.⁵¹⁸

Madeira ise Rusya'nın aktif tedbirlerinin; "hasımlarının akılcı ve eleştirel bir şekilde düşüncelerini ortadan kaldırarak hasımlarda kafa karışıklığı yaratmak, hasımların davranışlarını etki altına almaya çalışmak ve manipüle etmek, kamuoyu ve hükümet arasındaki güven duygusunu yıkmak ve hasım toplumun içinde

⁵¹³ İnternet: Shields, E. D. (11.11.2020). "Combatting Russian Active Measures", *Small Wars Journal*, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/combating-russian-active-measures> (erişim tarihi: 10.12.2020)

⁵¹⁴ Bittman, L. (1985). *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Washington: Pergamon-Brassy's, s. 43-44

⁵¹⁵ İnternet: Jones, S. G. (01.10.2018). *Going on the Offensive: A U.S. Strategy to Combat Russian Information Warfare*, CSIS Briefs, Washington DC: The Center for Strategic and International Studies (CSIS), s. 2, <https://www.csis.org/analysis/going-offensive-us-strategy-combat-russian-information-warfare> (erişim tarihi: 10.07.2020)

⁵¹⁶ İnternet: Pynnöniemi, "The Conceptual and Historical Roots of Deception", Pynnöniemi ve Rácz (Editörler). *a.g.e.*, ss. 27-48, s. 38

⁵¹⁷ İnternet: Connable vd., *a.g.e.*, s. 5

⁵¹⁸ İnternet: Seren, M. (25.05.2017). "Rus İstihbaratının 'Aktif Tedbirler' Mirası ve Siber Operasyonlar", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rus-istihbaratinin-aktif-tedbirler-mirasi-ve-siber-operasyonlar/825951> (erişim tarihi: 09.07.2020)

bölünmeler ve hizipleşmeler yaratarak karşı tarafın karar alma yeteneğini felç etmek ve ortak savaşma azmini kırmak" şeklindeki amaçlara matuf olduğunu ifade etmektedir.⁵¹⁹ Dolayısıyla aktif tedbirler kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerin geniş bir yelpazede sıralandığı ve hedef aktörler üzerinde özellikle psikolojik etki doğurmaya yönelik olduğu görülmektedir.

3.1.4.3. Maskeli savaş

Sovyetler Birliği döneminden Rus stratejik kültürüne miras kalan bu kavram, Sovyet ordusunun düşmanı aldatmak ve enformasyon üretimi sürecini etkilemek için çeşitli aktif veya pasif önlemleri kapsayan eylemlerini ifade etmektedir.⁵²⁰ Bu bağlamda Eronen, maskeli savaşın sürpriz, saptırma ve aldatma gibi birtakım unsurlarının olduğunu belirtmektedir.⁵²¹ Roberts, geleneksel anlamdaki maskeli savaşı oluşturan yetenekler arasında kamuflej, aldatma, inkar, yıkıcılık, sabotaj, casusluk, propaganda ve psikolojik operasyonlar olduğunu ifade etmektedir.⁵²² Roberts ayrıca, maskeli savaş 2.0 olarak adlandırılan yeni versiyona ise zorlama, medya manipülasyonu, enerji kaynaklarına erişim ve enerji fiyatlarının bir silah olarak kullanılması, siber saldırılar, siyasal ajitasyon, ajan provokatörlerin kullanılması, askerî güçlerin gizli statüde konuşlandırılması ve silah, teçhizat, eğitim, istihbarat, lojistik destek ve komuta ve kontrol desteği sağlayarak vekil güçlerin geliştirilmesi gibi unsurları ilave etmektedir.⁵²³

Maier, maskeli savaşı "hedef kitleleri aldatmak ve hakikatı gizlemek için yalan bir gerçeklik yaratmak ve sunmak suretiyle hedef kitleleri kasıtlı olarak yanlış yönlendirmek" şeklinde ifade etmektedir.⁵²⁴ Bouwmeester ise maskeli savaşın, "fail

⁵¹⁹ İnternet: "Supplementary written evidence submitted by Dr Victor Madeira", the United Kingdom Parliament

⁵²⁰ İnternet: Maigre, M. (February 2015). *Nothing New in Hybrid Warfare: The Estonian Experience and Recommendations for NATO*, Policy Brief, Washington DC: The German Marshall Fund of the United States, s. 2, <http://www.gmfus.org/publications/nothing-new-hybrid-warfare-estonian-experience-and-recommendations-nato> (erişim tarihi: 21.08.2020)

⁵²¹ İnternet: Eronen, P. (June 2016). "Russian Hybrid Warfare: How to Confront a New Challenge to the West", Washington DC: The Foundation for Defense of Democracies, s. 6, <https://www.fdd.org/analysis/2016/06/01/russian-hybrid-warfare-how-to-confront-a-new-challenge-to-the-west/> (erişim tarihi: 12.07.2020)

⁵²² İnternet: Roberts, J. Q. (December 2015). *Maskirovka 2.0: Hybrid Threat, Hybrid Response*, Occasional Paper, Tampa: Joint Special Operations University Press, s. 1, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1007494.pdf> (erişim tarihi: 21.10.2020)

⁵²³ a.g.e., s. 1

⁵²⁴ İnternet: Maier, M. (2016). *A Little Masquerade: Russia's Evolving Employment of Maskirovka*, Kansas: School of Advanced Military Studies, s. 1, 6, <https://archive.org/details/LittleMasquerade> (erişim tarihi: 20.06.2020) aktaran Galanides, T. A. (26.08.2018). "Shaping Perceptions: Processes,

aktörün kendi niyetleri doğrultusunda rakibin yanlış kararlar vermesini ve böylece rakibin, fail aktörün çıkarlarına uygun olan kararı almasını sağlama" anlamına geldiğini belirtmektedir.⁵²⁵

3.1.4.4. Yumuşak kuvvet

Rusya'nın enformasyon savaşı konseptinin bileşenlerinden bir diğeri yumuşak kuvvettir. Yumuşak güç (soft power) kavramından farklı olarak yumuşak kuvvet (soft force), esasen enformasyon savaşı kapsamında Rusya'nın uluslararası politikada kullandığı zorlayıcı ikna yöntemleri ile bağlantılıdır.⁵²⁶ Bu bağlamda Sherr, Rusya'nın hem sert hem de yumuşak güç araçlarını içeren yöntemleri kullanarak hedef ülkelere yönelik faaliyetlerini "yumuşak zorlama" şeklinde nitelendirmektedir.⁵²⁷

Ramsay ve Robertshaw, Rus formülasyonuna göre yumuşak kuvvet uygulamasında bir düşmanın amaçlı olarak istikrarsızlaştırılması ve zayıflatılması ile ilgili aktif bir durumun söz konusu olduğunu belirtmektedir.⁵²⁸ Bu bağlamda Brangetto ve Veenendaal ise Rusya'nın enformasyonu sert gücün bir enstrümanı olarak gördüğüne dikkat çekmektedir.⁵²⁹ Benzer şekilde Herpen da Rus dış politika seçkinlerine göre Rusya'nın yumuşak güç taarruzunun "sıfır toplamı sert güç oyununun ayrılmaz bir parçası" olduğuna işaret etmektedir.⁵³⁰ Öte yandan Pomerantsev ve Weiss, Rusya'nın yumuşak güce yönelik bakışının manipülasyon eksenli olduğunu belirtmektedir.⁵³¹ Bu bakımdan yumuşak kuvveti "keskin güç"

Advantages, and Limitations of Information Operations", *Small Wars Journal*, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/shaping-perceptions-processes-advantages-and-limitations-information-operations> (erişim tarihi: 21.10.2020)

⁵²⁵ Bouwmeester, a.g.m., s. 139

⁵²⁶ İnternet: Surowiec, P. (Fall 2017). "Post-Truth Soft Power: Changing Facets of Propaganda, Kompromat, and Democracy", *Georgetown Journal of International Affairs*, 18 (3), s. 22, http://eprints.bournemouth.ac.uk/31149/3/083018_GJIA%2018%203_Bournemouth%20University.pdf (erişim tarihi: 15.07.2020)

⁵²⁷ Sherr, J. (2013). *Hard Diplomacy and Soft Coercion*, London: Chatham House aktaran İnternet: Lutsevych, O. (April 2016). *Agents of the Russian World: Proxy Groups in the Contested Neighbourhood*, Research Paper, Russia and Eurasia Programme, London: The Royal Institute of International Affairs (Chatham House), s. 4, <https://www.chathamhouse.org/2016/04/agents-russian-world-proxy-groups-contested-neighbourhood> (erişim tarihi: 15.07.2020)

⁵²⁸ İnternet: Ramsay ve Robertshaw, a.g.e., s. 110

⁵²⁹ İnternet: Brangetto ve Veenendaal, "Influence Cyber Operations: The Use of Cyberattacks in Support of Influence Operations", Pissanidis, Rõigas ve Veenendaal (Editörler). a.g.e., ss. 113-126, s. 114

⁵³⁰ van Herpen, M. H. (2016). *Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*, Lanham: Rowman & Littlefield, E-Book, s. 55

⁵³¹ İnternet: Pomerantsev ve Weiss, a.g.e., s. 12

kavramı üzerinden okumak da mümkün görünmektedir. Nitekim, bir devletin hedef alınan ülkelerdeki enformasyon ortamına sızma ve bu ortama nüfuz etme gücü anlamına gelen keskin güç,⁵³² esasen hedef aktörün algılarını şekillendirmeye ve bilişlerini manipüle etmeye dayanmaktadır.

Yumuşak kuvvet kavramı bağlamında ayrıca, yumuşak gücü devlet tarafından diğer hükümetleri etkilemek ve yabancı kamuoylarını manipüle etmek amacıyla kullanılan bir enstrüman olarak nitelendiren Herpen'in görüşlerine göz atmakta fayda görülmektedir.⁵³³ Herpen, Rusya'nın sert güç ile birlikte yeniden tanımlanan yumuşak gücünün üç ana unsurunu; Batı'nın kamu diplomasisini kopyalama çabaları olarak nitelendirilen taklitçilik (mimesis), Batı'nın kamu diplomasisi açılımlarına saldırma stratejisi olan geri püskürtme (rollback) ve enformasyon savaşının yeni metotlarını içeren yaratıcılık (invention) olarak açıklamaktadır.⁵³⁴

Bu konu hakkında yapılan bazı çalışmalara göre yumuşak kuvvet kavramının geniş bir kapsamda tanımlandığı görülmektedir. Örneğin, Estonya İç Güvenlik Servisi'nin hazırladığı rapora göre Rusya'nın yumuşak kuvvet kapsamındaki operasyonları; yabancı ülkedeki hedef grupların (kamu kurumlarının, seçmenlerin veya medyanın) kararlarını, davranışlarını ve tutumlarını değiştirmeyi hedeflemek suretiyle diplomasiyi, askerî gücü, ekonomik nüfuzu ve örtülü operasyonlar gibi yöntemleri içermektedir.⁵³⁵ Dolayısıyla Rusya, yumuşak kuvvet uygulamalarında başta siyasi, askerî ve ekonomik araçlar olmak üzere açık veya örtülü eylemlere başvurmakta olup bu suretle hasım devletin dış politika kararlarını yönlendirmeyi ve manipüle etmeyi amaçlamaktadır.

3.1.4.5. Dönüslü kontrol

Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımı kapsamında incelenmesi gereken en önemli kavramlardan biri dönüslü kontroldür. Kimi yazarlar tarafından maskeli savaşın özel bir türü olarak nitelendirilen dönüslü kontrol,⁵³⁶ daha çok Batılı devletlerin benimsediği algı yönetimi kavramıyla benzerlik taşımakla beraber bu kavramdan, "bir meseleye ilişkin algıları yönetmekten ziyade algıları kontrol etmeye

⁵³² İnternet: Walker ve Ludwig, *Sharp Power: Rising Authoritarian Influence*, s. 6

⁵³³ van Herpen, *a.g.e.*, s. 46

⁵³⁴ *a.g.e.*, s. 26

⁵³⁵ İnternet: *Estonian Internal Security Service Annual Review*, 2012, s. 7-8, <https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:291663> aktaran İnternet: Maigre, *a.g.e.*, s. 2

⁵³⁶ Bouwmeester, *a.g.m.*, s. 140

çalışmak" boyutu açısından farklılaşmaktadır.⁵³⁷ Bu bakımdan dönüşlü kontrolün, hedefin hem gerçeklik algısını değiştirmeyi hem de karar alma süreçlerini etkilemeyi amaçlayan bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür.⁵³⁸

Kasapoğlu, dönüşlü kontrol kavramındaki "dönüşlü" kelimesinin, rakiplerin akıl yürütmesini ve olası davranışlarını fail aktörün kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek için taklit etmeye yönelik özel yöntemlerle ilintili olduğunu belirtmektedir.⁵³⁹ Dolayısıyla dönüşlü kontrolde esas olan, hedef aktöre onun için özel olarak hazırlanmış enformasyonu iletmek suretiyle onu, eylemin failinin arzu ettiği yönde önceden belirlenmiş olan kararları gönüllü bir şekilde kendiliğinden almaya meylettirmektir.⁵⁴⁰ Bu bağlamda Ionov ise düşmana yönelik enformasyon transferine yardım eden yöntemler arasında düşmanın karar verme algoritması üzerinde nüfuz kurma hususuna işaret etmektedir.⁵⁴¹

Dönüşlü kontrol, hedef aktörün sadece mantıksal bilgi işleme süreçlerini değil, aynı zamanda karar aldığı duygusal, psikolojik, kültürel ve diğer çerçeveleri de dikkate almayı gerektirmektedir.⁵⁴² Diğer bir ifadeyle dönüşlü kontrol uygulamasında, rakibin karar verme sürecinin temeli olan kavramlar, bilgiler, fikirler ve deneyimler arasında zayıf bir bağlantı tespit edilmeye ve kullanılmaya çalışılmaktadır.⁵⁴³ Bu kapsamda Rusya ise rakibinin algılarını şekillendirerek kendi dış politika hedefleri için en avantajlı eylemlerin bu aktör tarafından gönüllü olarak seçilmesini sağlamaya çalışmaktadır.⁵⁴⁴

⁵³⁷ Thomas, T. L. (2004). "Russia's Reflexive Control Theory and the Military", *Journal of Slavic Military Studies*, 17 (2), ss. 237–256, s. 237, doi: 10.1080/13518040490450529

⁵³⁸ İnternet: Radin, Demus ve Marcinek, *a.g.e.*, s. 13

⁵³⁹ İnternet: Kasapoğlu, C. (November 2015). *Russia's Renewed Military Thinking: Non-Linear Warfare and Reflexive Control*, Research Paper, No: 121, Rome: NATO Defense College, s. 5, <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=877> (erişim tarihi: 16.07.2020)

⁵⁴⁰ İnternet: Pomerantsev ve Weiss, *a.g.e.*, s. 29

⁵⁴¹ Ionov, M. D. (January 1995). "On Reflexive Control of the Enemy in Combat", *Military Thought (English edition)*, Cilt: 1, s. 46, 47 aktaran Thomas, "Russia's Reflexive Control Theory and the Military", s. 244-245

⁵⁴² İnternet: Giles, K., Sherr, J. ve Seaboyer, A. (October 2018). *Russian Reflexive Control*, Kingston: Royal Military College of Canada, s. 5, https://www.researchgate.net/publication/328562833_Russian_Reflexive_Control (erişim tarihi: 16.07.2020)

⁵⁴³ İnternet: Lucas ve Pomerantsev, *a.g.e.*, s. 7

⁵⁴⁴ İnternet: Snegovaya, M. (September 2015). *Putin's Information Warfare in Ukraine Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare*, Russia Report I, Washington DC: The Institute for the Study of War, s. 7, <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Report%201%20Putins%20Information%20Warfare%20in%20Ukraine%20Soviet%20Origins%20of%20Russias%20Hybrid%20Warfare.pdf> (erişim tarihi: 18.07.2020)

3.1.4.6. Eşikaltı savaş

Eşikaltı savaş, Rusya'nın enformasyon savaşı konsepti içerisinde yer alan çağdaş kavramlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Rus uzmanlar, Rusya'nın enformasyon savaşı yöntemlerini anlatırken eşikaltı savaş kavramını sıklıkla kullanmaktadır.⁵⁴⁵ Brangetto ve Veenendaal, Rusya'nın güvenlik politikasının gelişmiş devletler arasındaki çatışmaların silahlı bir çatışmanın eşığının altında olması varsayımına dayandığını ifade etmektedir.⁵⁴⁶ Ünver ise aktif tedbirler stratejisinin eşikaltı savaş şeklinde modern bir forma evrildiğine ve bu kavramın, Rusya'nın NATO ülkelerindeki hibrit savaş operasyonlarının gizlenmesiyle ilintili olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁴⁷

Lanoszka, eşikaltı savaşın esasen NATO'nun ortak savunmayı öngören beşinci maddesini harekete geçirmeden muharip operasyonlar icra edebilmeyi amaçlayan bir strateji olduğunu belirtmektedir.⁵⁴⁸ Buna göre Rusya, stratejik hedeflerine ulaşmaya çalışırken NATO'dan gelebilecek silahlı bir tepkiye yol açmama gayesiyle hareket etmektedir. Nitekim Giles da Rusya'nın NATO ile olan güç mücadelesine yönelik yaklaşımının, kendi gücünün NATO'nun askerî gücüyle denk olmadığını kabullenmesine dayandığını belirtmektedir.⁵⁴⁹ Bu bağlamda Stricklin ise NATO ile arasında askerî dengenin kendi lehine olmaması nedeniyle Rusya'nın, dezenformasyon gibi kinetik olmayan yöntemlerle enformasyon uzamında Batı karşısında asimetrik bir avantaj elde etmeye çalıştığına dikkat çekmektedir.⁵⁵⁰

⁵⁴⁵ Blank, S. (2017). "Cyber War and Information War à la Russe", Perkovich G. ve Levite, A. E. (Editörler). *From Understanding Cyber Conflict: Fourteen Analogies*, Washington DC: Georgetown University Press, ss. 81-98, s. 82, <https://carnegieendowment.org/2017/10/16/cyber-war-and-information-war-la-russe-pub-73399> (erişim tarihi: 19.07.2020)

⁵⁴⁶ İnternet: Brangetto ve Veenendaal, "Influence Cyber Operations: The Use of Cyberattacks in Support of Influence Operations", Pissanidis, Rõigas ve Veenendaal (Editörler). *a.g.e.*, ss. 113-126, s. 118

⁵⁴⁷ İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 3

⁵⁴⁸ Lanoszka, A. (2016). "Russian Hybrid Warfare and Extended Deterrence in Eastern Europe", *International Affairs* 92, Cilt: 1, ss. 175-95, doi: 10.1111/1468-2346.12509 aktaran İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 3

⁵⁴⁹ İnternet: Giles, K. (March 2016). *Russia's New Tools for Confronting the West Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power*, Research Paper, London: The Royal Institute of International Affairs (Chatham House), s. 26, <https://www.chathamhouse.org/2016/03/russias-new-tools-confronting-west-continuity-and-innovation-moscows-exercise-power> aktaran İnternet: Brangetto ve Veenendaal, "Influence Cyber Operations: The Use of Cyberattacks in Support of Influence Operations", Pissanidis, Rõigas ve Veenendaal (Editörler). *a.g.e.*, ss. 113-126, s. 118

⁵⁵⁰ İnternet: Stricklin, "Why Does Russia Use Disinformation?"

3.1.4.7. Yeni nesil savaş

Rusya'nın enformasyon savaşına yönelik yaklaşımını ele alırken Batılı ve Rus yazarların farklı kavram setlerini kullandığı görülmektedir. Bu bağlamda Adamsky, Batılı analistlerin yeni nesil savaş kavramı yerine hibrit savaş kavramını hatalı bir seçimle kullandığını ve bu kavramın Rus askerî düşüncesini yansıtmadığını ifade etmektedir.⁵⁵¹ Blank ise Rus uzmanların Rusya'nın enformasyon savaşı yöntemlerini anlatırken genellikle yeni nesil savaş kavramını kullandığına dikkat çekmektedir.⁵⁵²

Yeni nesil savaş kavramının temelinde, siyasal sonuçlar almak üzere askerî olmayan yöntemlerin geleneksel askerî araçlarla birlikte artan bir şekilde kullanılması yer almaktadır.⁵⁵³ Bērziņš yeni nesil savaştaki stratejinin, simetrik eylemleri asimetrik araçlarla birleştirmek olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵⁴ Rus askerî yetkililerinin ifadeleriyle yeni nesil savaş kavramı; "askerî, diplomatik ve ekonomik enstrümanların koordineli bir şekilde kullanılması suretiyle sert ve yumuşak gücün bir karışımı"dır.⁵⁵⁵ Bu açıdan Adamsky, yeni nesil savaşın kapsamında enformasyonel-psikolojik mücadele, asimetrik ve dolaylı eylemler, kitlesel aldatma ve dezenformasyon kampanyaları, özel kuvvetlerin yıkıcı ve keşif niteliğindeki operasyonları, kinetik savaşta hava ve kara üstünlüğünü ele geçirme ve işgal eylemine karşı rakibin direnme iradesini kırmak ve yok etmek gibi unsurların bulunduğunu ifade etmektedir.⁵⁵⁶ Yeni nesil savaşta kamu kurumları, kitle medyası, dini örgütler, kültürel örgütlenmeler, hükümet dışı kuruluşlar, toplumsal hareketler, kriminal aktörler ve diplomatlar gibi birçok unsur, hedef ülkeyi zayıflatmayı amaçlayan enformasyon savaşını destekleyici silahlar olarak kullanılmaktadır.⁵⁵⁷

Yeni nesil savaş kavramının, enformasyon savaşı konseptinin bilişsel-psikolojik boyutu açısından önemli bir anlama sahip olduğu görülmektedir. Nitekim, yeni nesil savaş anlayışına göre muharebenin esas sahası rakibin bilinci, algıları ve stratejik hesapları olup bu kapsamda temel mesele, rakibin iradesi üzerinde kendi

⁵⁵¹ İnternet: Adamsky, *a.g.e.*, s. 21

⁵⁵² Blank, *a.g.e.*, s. 82

⁵⁵³ İnternet: Robinson vd., *a.g.e.*, s. 41-42

⁵⁵⁴ Bērziņš, J. (2015). "Russian New Generation Warfare is not Hybrid Warfare", Pabriks, A. ve Kudors, A. (Editörler). *The War in Ukraine: Lessons for Europe*, Riga: University of Latvia Press, ss. 40-51, s. 49

⁵⁵⁵ İnternet: Adamsky, *a.g.e.*, s. 23

⁵⁵⁶ *a.g.e.*, s. 24

⁵⁵⁷ İnternet: Maier, *a.g.e.*, s. 38

iradesini kabul ettirmeyi amaçlayan enformasyonel mücadelenin verilmesidir.⁵⁵⁸ Bu bağlamda Bērziņš, Rusların modern savaş anlayışına göre esas savaş alanının zihin olduğunu ve buna bağlı olarak yeni nesil savaşlara hakim olan unsurların enformasyon savaşı ve psikolojik savaş olduğunu belirtmektedir.⁵⁵⁹

3.1.4.8. Doğrusal olmayan savaş

Rusya'nın enformasyon savaşı konseptine ilişkin olarak Batılı ve Rus uzmanlar tarafından farklı bakış açıları doğrultusunda kullanılan kavramlardan biri de doğrusal olmayan savaştır. Bu bağlamda Bouwmeester, Batılı analistlerin Rusya'nın enformasyon savaşı faaliyetlerini hibrit savaş kavramıyla açıklarken Rus uzmanların bu kapsamda doğrusal olmayan savaş kavramını tercih ettiğine dikkat çekmektedir.⁵⁶⁰ Pomerantsev ise doğrusal olmayan savaş tabirini ilk kez "Putin'in spin doktoru" olarak bilinen Vladislav Surkov'un⁵⁶¹ Kırım'ın ilhakı olayının öncesinde kullandığını belirtmektedir.⁵⁶²

Doğrusal olmayan savaş, "düzenli askerî birlikler ile düzenli olmayan silahlı unsurların bir arada bulunduğu ve askerî yöntemlerin yanı sıra siyasi, ekonomik, psikolojik ve siber enstrümanların kullanıldığı bir savaş türü"dür. Bu bakımdan Kasapoğlu, Rusya'nın doğrusal olmayan savaş anlayışının yeni bir strateji veya kavram değil, önceden beri mevcut olan ve güncel koşullar doğrultusunda yenilenen bir Rus askerî düşüncesini yansıttığını ifade etmektedir.⁵⁶³ Kasapoğlu ayrıca, Rusya'nın doğrusal olmayan savaşa ilişkin yorumunun dönüşlü kontrol yöntemine dayalı olduğuna da dikkat çekmektedir.⁵⁶⁴

3.1.4.9. Kinetik olmayan savaş

Rusya'nın enformasyon savaşı konseptinin taşıdığı melez özellikler bağlamında ele alınması gereken kavramlardan bir diğeri ise kinetik olmayan savaştır. Kinetik olmayan savaş, silahlı olmayan ve şiddet içermeyen yöntemleri ifade etmek için

⁵⁵⁸ İnternet: Adamsky, *a.g.e.*, s. 26

⁵⁵⁹ *a.g.e.*, s. 45

⁵⁶⁰ Bouwmeester, *a.g.m.*, s. 129

⁵⁶¹ İnternet: Milam, W. (14.07.2018). "Who is Vladislav Surkov?", *Medium*, <https://medium.com/@wmilam/the-theater-director-who-is-vladislav-surkov-9dd8a15e0efb> (erişim tarihi: 23.06.2020)

⁵⁶² İnternet: Pomerantsev, P. (05.05.2014). "How Putin is Reinventing Warfare", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2014/05/05/how-putin-is-reinventing-warfare/> (erişim tarihi: 23.06.2020)

⁵⁶³ İnternet: Kasapoğlu, *Russia's Renewed Military Thinking: Non-Linear Warfare and Reflexive Control*, s. 2.

⁵⁶⁴ *a.g.y.*

kullanılan bir kavramdır. Bu kapsamda Lucas ve Pomeranzev, ekonomik savaşın, siber savaşın ve enformasyon savaşının bir kombinasyonu olarak tanımlanan kinetik olmayan savaşın amacının, hedef ülke veya bölgede belirsizliği veya yıpranmayı artırmak olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁶⁵

3.1.4.10. Etki alanları arası zorlama stratejisi

Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımının temel bileşenleri kapsamında son olarak "etki alanları arası zorlama stratejisi" kavramını ele almakta fayda görülmektedir. Adamsky bu kavramın esasen, Rusya'nın hedef aktörleri caydırmak ve zorlamak amacıyla nükleer olan, nükleer olmayan ve enformasyonel olan nüfuzunu bütünleşik bir program dahilinde koordineli olarak yönetmesine ilişkin olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶⁶ Etki alanları arası zorlama stratejisinin, askerî olmayan yöntemleri kullanarak rakibin algısını manipüle etmeyi ve karar alma sürecini yönlendirmeyi içeren bir kavram olarak nitelendirildiği de görülmektedir.⁵⁶⁷

3.2. Rusya'nın NATO Ülkelerine Karşı Enformasyon Savaşı

Enformasyon savaşı konseptine en çok önem atfeden ve bu alandaki imkan ve kabiliyetlerini artırmaya devam eden devletlerin başında gelen Rusya, özellikle 2014'teki Kırım'ın ilhakı olayının ardından NATO üyelerine yönelik artan sayı ve yoğunlukta enformasyon operasyonları icra etmeye başlamıştır. Bu operasyonlar aracılığıyla Rusya, NATO ittifakını zayıflatmaya ve ittifaka üye bazı ülkelerin Rusya ile iş birliğini artırmalarını sağlamaya çalışmaktadır.

NATO üyelerine yönelik enformasyon operasyonlarında dijital medyayı bir tür silah olarak kullanan Rusya, bu maksatla özellikle devlet kurumlarına bağlı resmî haber siteleri ve bu haber sitelerinin sosyal medya hesapları üzerinden haber medyasını araçsallaştırmaktadır. Bilhassa *RT* ve *Sputnik* gibi hükümete bağlı medya kuruluşları aracılığıyla Rusya, dış politika hedefleri doğrultusunda NATO üyesi ülkelerin kamuoyunun ve karar vericilerinin algılarını şekillendirmeye ve bilişlerini manipüle etmeye çalışmaktadır.

⁵⁶⁵ İnternet: Lucas ve Pomeranzev, *a.g.e.*, s. 12

⁵⁶⁶ İnternet: Adamsky, *a.g.e.*, s. 37

⁵⁶⁷ *a.g.e.*, s. 9

3.2.1. Rusya'nın NATO Ülkelerine Karşı Enformasyon Savaşının Tarihsel Süreçteki Gelişimi

Rusya'nın enformasyon savaşı olgusuna yönelik yaklaşımı ve enformasyon savaşı tecrübesi tarihsel bir birikimin sonucunda şekillenmiş ve bu alanda bir Rus stratejik kültürü oluşmuştur. Günümüzde Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon savaşını kavrayabilmek açısından Rusya'nın bu alandaki uygulamalarını tarihsel bir perspektifle ele almak gerekmektedir.

Bu bölümde dört alt başlık üzerinden Rusya'nın NATO ülkelerine karşı enformasyon savaşının tarihsel süreçteki gelişimine genel bir bakış atılmaktadır. Bunlar sırasıyla Soğuk Savaş öncesi dönem (1917-1947), Soğuk Savaş dönemi (1947-1991), Soğuk Savaş sonrası dönem (1991-2000) ve yirmi birinci yüzyıl (2000-2014 ve 2014 sonrası) şeklindedir.

Şekil 3.3. Rusya'nın NATO Ülkelerine Karşı Enformasyon Savaşının Tarihsel Süreçteki Gelişimi *(Yazar tarafından oluşturulmuştur.)*

3.2.1.1. Soğuk Savaş öncesi dönem (1917-1947)

NATO 1949 yılında kurulan bir örgüt olmakla beraber Rusya'nın NATO ülkelerine karşı enformasyon savaşının tarihsel süreçteki gelişimini, 1917-1947 arası dönemde Batılı ülkelere yönelik propaganda ve dezenformasyon mahiyetindeki eylemlerini içerecek şekilde ele almakta fayda görülmektedir. Nitekim, Rus stratejik kültürüne bakıldığında enformasyon savaşına ilişkin tecrübesinin temellerinin Sovyet Rusya'nın kurulmasıyla birlikte atıldığı anlaşılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Sovyet Rusya, kendisine rakip olarak gördüğü devletlerin karar verme süreçlerine etki edebilmek için çeşitli faaliyetlere girişmiştir. Bu

çerçeve, Batılı devletlerin karar verme sürecini etkilemek ve hasımlarını aldatmak amacıyla 1920'li yıllarda maskeli savaş konsepti geliştirilmiştir.⁵⁶⁸

Sovyet Rusya'nın Avrupa'daki kitleleri etkileme çabaları esas olarak Ekim 1917'deki Bolşevik İhtilali ile başlamıştır. Bu dönemde kitle iletişim araçları içerisinde özellikle radyo, Sovyet Rusya tarafından Avrupa'daki devrimci gruplara tetikte olmaları ve yöneticilerine baskıyı azaltmamaları şeklinde mesajlar verilmek suretiyle araçsallaştırılmıştır.⁵⁶⁹ Buna ilaveten Sovyet hükümeti 1917'de kurduğu haber bürosunu 1918'de ajans haline getirmiş ve TASS'ı teşkil etmiştir.⁵⁷⁰ TASS'ın kurulmasıyla ise Sovyet Rusya'nın uluslararası ölçekte propaganda faaliyetleri yürütebilmesinin önü açılmıştır.

Sovyet Rusya'da propaganda faaliyetleri genellikle istihbarat kurumları aracılığıyla yürütülmüş⁵⁷¹ ve uluslararası propaganda faaliyetleri istihbarat operasyonları kapsamında planlanarak uygulanmıştır. Örneğin Sovyet istihbarat örgütü olan Çeka'nın ajanları, 1920'li yıllarda yurt dışındaki yıkıcı faaliyetlerin organize ve finanse edilmesini Komünist Enternasyonel aracılığıyla yürütmüş ve bu maksatla özellikle Batılı ülkelere yerleşen göçmenlerden yeni ikamet adreslerinde radikal gazeteler çıkarmak gibi görevlerde istifade edilmiştir.⁵⁷² Ayrıca Sovyet Rusya, Fransa'daki operasyonlarını desteklemek için *Fransız Basın Ajansı (AFP)*'na ajan yerleştirme⁵⁷³ gibi çeşitli istihbarat operasyonlarıyla Avrupalı bazı haber ajanslarına da sızma girişiminde bulunmuştur. Buna benzer faaliyetler daha önce on dokuzuncu yüzyılda da yaşanmış, henüz 1830'lı yıllarda Rus Çarı'nın istihbarat servisi Ohrana tarafından başta Fransa olmak üzere Avrupa'daki gazetelere etki/nüfuz ajanları yerleştirmek suretiyle Avrupalı ülkelerin kamuoyu etkilenmeye çalışılmıştır.⁵⁷⁴ Dolayısıyla diğer ülkelere yönelik saldırgan nitelikteki propaganda faaliyetleri açısından Çarlık Rusyası, Sovyet Rusya'ya emperyal bir miras bırakmıştır.

⁵⁶⁸ Güner, *a.g.e.*, s. 162

⁵⁶⁹ Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 165

⁵⁷⁰ Tokgöz, *a.g.e.*, s. 217

⁵⁷¹ Seren, "Siyaset ve Propaganda", İmıl (Editör). *a.g.e.*, ss. 197-224, s. 211

⁵⁷² *a.g.e.*, s. 212

⁵⁷³ Öymen, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, s. 254

⁵⁷⁴ Custine, A. (1976). *Custine's Eternal Russia: A New Edition of Journey for Our Time*, Miami: Center for Advanced International Studies, s. 3 aktaran Yılmaz, *Temel İstihbarat: Toplama, Analiz ve Operasyonlar*, s. 501

Sovyet Rusya, ileriki yıllarda icra edeceği enformasyon operasyonlarının öncülü mahiyetindeki faaliyetlerini Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde aktif olarak sürdürmüştür. Nitekim, iki savaş arası dönemde Sovyet Rusya'nın propagandayı ustaca kullanması konusuna Hitler de dikkat çekmiştir.⁵⁷⁵ Bu dönemde Sovyet Rusya, özellikle Avrupa ülkelerine yönelik radyo yayınlarıyla uluslararası çapta propaganda eylemleri gerçekleştirmiştir. *Moskova Radyosu* 1925'te kısa dalga vericisinin kullanılmaya başlanmasından sonra İngilizce, 1929'da ise Fransızca yayın yapmaya başlamış,⁵⁷⁶ Almanca yayınlarla da Almanya içindeki hedef kitlelere seslenmeye çalışmıştır.⁵⁷⁷ Sovyet Rusya 1930'lu yıllarda da Avrupa'nın sömürgeci devletlerinin halklarını etkilemek için kısa dalga radyo yayını yapmıştır.⁵⁷⁸ Bu dönemde Sovyet Rusya, haber medyası üzerinden ABD kamuoyunu etkilemeye yönelik birtakım girişimlerde de bulunmuştur. Örneğin, *The New York Times*'in Moskova muhabiri Walter Duranty, SSCB'nin yanlışlarını göz ardı eden ve Sovyetler Birliği'nin lideri Josef Stalin'i aşırı derecede öven haberler yazmış ve yaptığı haberlerle Amerikan kamuoyuna yönelik Sovyet propagandasının bir ajanı haline gelmiştir.⁵⁷⁹

Sovyet Rusya'nın Batılı ülkelere karşı icra ettiği ve NATO'ya yönelik enformasyon operasyonlarının öncülleri denilebilecek faaliyetler İkinci Dünya Savaşı esnasında da sürmüştür. Bu dönemde örneğin Sovyetler Birliği ordusu içerisinde propaganda bölükleri teşkil edilmiştir.⁵⁸⁰ Savaş yıllarında ise propagandanın hedefinde ağırlıklı olarak Mihver devletleri olmuş ve bu bağlamda Sovyet Rusya'nın propaganda faaliyetleri psikolojik savaş ekseninde icra edilmiştir. Düşmanı aldatmaya verilen önem İkinci Dünya Savaşı sırasında geliştirilmiş ve daha sonra bu yöntem 1960'larda elektronik savaşa entegre edilmiştir.⁵⁸¹

⁵⁷⁵ Hitler, A. (2005). *Kavgam*, çeviren: Ö. Kenan Yalıntaş, İstanbul: Emre Yayınları, s. 132

⁵⁷⁶ Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 165-166

⁵⁷⁷ *a.g.e.*, s. 167

⁵⁷⁸ Yılmaz, *Temel İstihbarat: Toplama, Analiz ve Operasyonlar*, s. 515

⁵⁷⁹ Öymen, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, s. 276

⁵⁸⁰ Domenach, J. M. (2003). *Politika ve Propaganda*, çeviren: Tahsin Yücel, İstanbul: Varlık Yayınları, s. 16 aktaran Dereli, A. B. (2018). "İkinci Dünya Savaşı'nda Propaganda", Karaca ve Çakı (Editörler). *a.g.e.*, ss. 197-225, s. 203

⁵⁸¹ Yılmaz, *Temel İstihbarat: Toplama, Analiz ve Operasyonlar*, s. 552

3.2.1.2. Soğuk Savaş dönemi (1947-1991)

Soğuk Savaş, devletler arasında enformasyon savaşlarının hedef ülkelerin kamuoyunu ve karar vericilerini etkilemek amacıyla özellikle ideolojik ekseninde yoğun bir şekilde yaşandığı yıllar olmuştur. Bu dönemde enformasyon savaşı kapsamındaki faaliyetlere özel bir önem atfeden Sovyet Rusya, komünizmi önemli bir araç olarak dış politikada kullanmış ve hedef ülkeleri bu ideoloji doğrultusunda etkilemeye çalışmıştır. Bu dönemde SSCB'nin yabancı ülkelere yönelik propaganda çalışmaları daha çok ABD'yi ve NATO'yu suçlamaya ve SSCB'nin ABD'den askeri açıdan daha üstün olduğunu kanıtlamaya matuf olarak yürütülmüştür.⁵⁸² SSCB ayrıca, 1950'lerin ilk yıllarından itibaren aktif tedbirler kapsamındaki propaganda mesajlarında ABD'nin aslında savaş yanlısı ve güvenilmez bir nükleer güç olduğu temasını işlemeye başlamıştır.⁵⁸³

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği, enformasyon savaşı kapsamındaki faaliyetleri için önemli bir miktarda insan kaynağı ve finansal kaynak ayırmıştır. Yılmaz, bu dönemde psikolojik harekatı en yaygın olarak uygulayan Sovyetler Birliği'nin, hem kendi toplumu hem de diğer ülke ve toplumların karar alma pozisyonlarındaki kadrolarını etkileyebilmek için her biri kendi alanlarında yetişmiş binlerce görevliyi istihdam ettiğini ifade etmiştir.⁵⁸⁴ Öymen ise Sovyet Rusya'nın propagandayı devletin siyasi, stratejik ve ekonomik çıkarları için adeta bir silah gibi kullandığını ve 1980'li yıllarda Sovyetler Birliği'nin propaganda harcamalarının üç buçuk - dört milyar ABD dolarını bulduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁵

Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin dış propaganda faaliyetleri, hedef ülkelerdeki kamuoyunu etkilemek maksadıyla kurduğu uluslararası teşkilatlar aracılığıyla da icra edilmiştir. Örneğin 1947'de kurulan Komünist Enformasyon Bürosu'nun faaliyetleri kapsamında "Marshall Planı'nın Avrupa'ya boyun eğdirmek için Amerikalı bir komplo olduğu" iddiası Avrupa'da faaliyet gösteren komünist gazeteler, *Radyo Moskova* ve diğer medya organları tarafından kullanılmıştır.⁵⁸⁶ Buna ilaveten 1918 ve 1991 arasında Komünist Parti'nin resmî yayın organı olan

⁵⁸² Kurt, "Soğuk Savaş Döneminde Propaganda", Karaca ve Çakı (Editörler). *a.g.e.*, ss. 227-254, s. 243

⁵⁸³ Seren, "Siyaset ve Propaganda", İmıl (Editör). *a.g.e.*, ss. 197-224, s. 214

⁵⁸⁴ Yılmaz, "Psikolojik Savaş Anlayışı ve İstihbarat Savaşları", Karabulut (Editör). *a.g.e.*, ss. 65-95, s. 67

⁵⁸⁵ Öymen, *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, s. 290

⁵⁸⁶ İnternet: Rutenberg, a.g.e.

Pravda gazetesi de Soğuk Savaş dönemindeki propaganda çalışmalarında SSCB için önemli bir propaganda aracı olmuştur.⁵⁸⁷

Soğuk Savaş esnasında uygulanan aktif tedbirlerin hedef kitlesi hem düşman hem de tarafsız olarak görülen devletler olmuştur. Örneğin KGB, ABD'nin politikalarına ilişkin bazı önemli konularda sahte belgeler üretmek suretiyle hem ABD'nin müttefikleriyle olan ilişkilerini zayıflatmaya, hem de Bağlantısızlar Hareketi'ne üye ülkelerde hükümetleri ve kamuoyunu ABD'nin politikalarına karşı etkilemeye çalışmıştır.⁵⁸⁸ Bu bağlamda aktif tedbirler, Sovyet istihbaratının tarafsız ve hasmane tutum izleyen ülkelerin politik görüşleri üzerinde tesir ve değişiklik yaratmak amaçlı yürüttüğü örtülü siyasi faaliyetler olmuştur.⁵⁸⁹ Bu dönemde aktif tedbirlerin genişletilmesi suretiyle ABD ile NATO'daki müttefiklerin aralarının açılması hedeflenmiştir.⁵⁹⁰ Ayrıca, Sovyetler Birliği dünya kamuoyunu kendi lehinde etkilemek için Batı ülkelerindeki komünist partilerden ve onların yandaşı kuruluşlardan da büyük ölçüde yararlanmış, örneğin Fransa'daki Komünist Parti'nin yayın organı *L'Humanite* gibi gazetelere Sovyetler Birliği'nin tezlerini destekleyen yayınlar yaptırmıştır.⁵⁹¹ Bu medya savaşı sırasında Doğu Almanya'dan yayın yapan Moskova güdümündeki *Bizim Radyo* da Türkçe neşriyatı ile Türkiye kamuoyunu SSCB'nin görüşleri yönünde etkilemeye çalışmıştır.⁵⁹²

Aktif tedbirler kapsamında Sovyet Rusya, ABD'nin bazı istihbarat operasyonlarını da hedef almıştır. 1960'lar ve 1970'ler boyunca aktif tedbirlerin ana hedefleri arasında yer alan CIA operasyonları KGB tarafından ifşa edilmeye çalışılmıştır.⁵⁹³ Hem ABD hem de Avrupa ülkelerinde Sovyet Rusya'nın CIA'ya yönelik önemli eylemlerinden biri ABD Başkanı John F. Kennedy suikasti bağlamında söz konusu olmuştur. 1960'ların sonlarına doğru KGB, Kennedy suikastından CIA'yi sorumlu tutan kitapların yayımlanması karşılığında bazı yazarlara ödemeler yapmış olup örneğin İngiltere'de söz konusu yayınların etkisiyle

⁵⁸⁷ Kurt, "Soğuk Savaş Döneminde Propaganda", Karaca ve Çakı (Editörler). *a.g.e.*, ss. 227-254, s. 242

⁵⁸⁸ Copp, D. S. (1996). "Soviet Active Measures", Goldstein, F. L. (Editör). *Psychological Operations: Principles and Case Studies*, Alabama: Air University Press, ss. 153-189, s. 155, https://media.defense.gov/2017/Apr/07/2001728209-1/-1/0/B_0018_GOLDSTEIN_FINDLEY_PSYCHOLOGICAL_OPERATIONS.PDF (erişim tarihi: 23.06.2020)

⁵⁸⁹ Seren, "Siyaset ve Propaganda", İmrl (Editör). *a.g.e.*, ss. 197-224, s. 214

⁵⁹⁰ *a.g.e.*, s. 215

⁵⁹¹ Öymen, *Silahsız Savaş*, s. 307

⁵⁹² *a.g.y.*

⁵⁹³ Seren, "Siyaset ve Propaganda", İmrl (Editör). *a.g.e.*, ss. 197-224, s. 215

İşçi Partisi milletvekilleri Londra'daki CIA istasyonunun kapatılması çağrısında bulunmuşlardır.⁵⁹⁴

1970'lerde icra edilen aktif tedbirler, ABD'nin nötron bombası üretmesini önleme ve NATO'nun Sovyet Rusya'ya karşı orta menzilli füzeler yerleştirme planlarını engelleme ile ABD'nin Mısır'ın Devlet Başkanı Enver Sedat'la olan ilişkisine dair birtakım sahte belgeler üretme gibi konulara odaklanmıştır.⁵⁹⁵ Buna ilaveten Sovyetler Birliği, Batı kamuoyunu etkilemek için 1970'li yıllarda Fransa'da *Le Monde* gazetesi ve *AFP* haber ajansından bazı gazetecilerle ilişkiler kurmak suretiyle Avrupa'daki bazı basın kuruluşlarına sızma faaliyetleri gerçekleştirmiştir.⁵⁹⁶ Kısacası, 1970'li yıllara gelindiğinde Sovyetler Birliği, hasmane toplumsal manipülasyon faaliyetlerini desteklemek için uluslararası düzeyde etkili bir ağa sahip olmuştur.⁵⁹⁷

Bu dönemde Sovyet Rusya'nın aktif tedbirleri kapsamında ABD, bazı ülkelerde önemli liderlere karşı suikastlar tertip ettiği ve kimyasal ve biyolojik silahlarla birtakım saldırılar düzenlediği iddialarıyla da hedef alınmıştır.⁵⁹⁸ Bu maksatla ABD'yi Çin ve Kore'de veba ve çiçek virüsü yayılmasına yardım ve yataklık eden bir ülke olarak resmeden çok sayıda asparagas haber basında yer almıştır.⁵⁹⁹ KGB'nin 1980'lerde Hindistan'da ve ABD'nin donanma üssü kurmaya niyetlendiği Afrika ülkelerindeki gazetelerde yayımlattığı haberlerde ise salgın hastalıklarla Afrika nüfusunu imha etmek amacıyla ABD hükümeti tarafından virüslerin üretildiği ve yayıldığı iddiaları yer almıştır.⁶⁰⁰ Bu kapsamda 1983'te Sovyet - Hint yanlısı *Patriot* gazetesinde, "ABD'nin salgın hastalık yaratmak maksadıyla insanlarda bağışıklık yetmezliğine yol açan bir virüs ürettiği"ne dair haberler yayımlanmış ve bu haberler daha sonra seksen ülkede ve otuz dilde yayılarak bu ülkelerde ABD'nin imajına zarar vermiştir.⁶⁰¹

Sovyet Rusya, NATO ülkeleri içerisinde kamuoyunu ve hedef ülkelerin dış siyasetini etkilemek amacıyla faaliyetlerini 1980'li yıllarda da sürdürmüştür.

⁵⁹⁴ *a.g.e.*, s. 215

⁵⁹⁵ Yılmaz, *Temel İstihbarat: Toplama, Analiz ve Operasyonlar*, s. 501

⁵⁹⁶ van Herpen, *a.g.e.*, s. 120

⁵⁹⁷ İnternet: Mazarr vd., *a.g.e.*, s. 34

⁵⁹⁸ Copp, "Soviet Active Measures", Goldstein (Editör). *a.g.e.*, ss. 153-189, s. 163

⁵⁹⁹ Seren, "Siyaset ve Propaganda", İmıl (Editör). *a.g.e.*, ss. 197-224, s. 214

⁶⁰⁰ *a.g.e.*, s. 215

⁶⁰¹ İnternet: Lucas ve Pomeranzev, *a.g.e.*, s. 17

Örneğin, 1980'li yılların başlarında NATO ülkeleri Batı Avrupa'daki müttefiklerinin topraklarına Pershing ve Cruise füzelerini konuşlandırmayı kararlaştırdığında Sovyet propaganda mekanizması Batı Avrupa'daki bazı siyasal grupların bu konuşlandırmaya karşı şiddetli tepki göstermesini ve Almanya'daki Amerikan üslerine karşı şiddetin de kullanıldığı gösteriler yapılmasını sağlayarak hükümetler üzerinde büyük baskı uygulanmasına yol açan eylemler icra etmiştir.⁶⁰² Diğer bir ifadeyle Sovyet Rusya'nın 1980'lerdeki aktif tedbirler kapsamındaki faaliyetleri, ABD'nin orta menzilli nükleer unsurlarının bulunduğu Avrupa ülkelerindeki barış hareketlerini destekleyerek silah kontrolü ve silahsızlanma yanlısı grupları etkilemeye ve harekete geçirmeye odaklanmıştır.⁶⁰³ Bu dönemde Sovyet Rusya'nın aktif tedbirleri ayrıca ABD'nin Yıldız Savaşları projesinin itibarsızlaştırılması ve Batılı ülkelerde savaş karşıtı hareketlerin güçlendirilmesi amacıyla uygun olarak da yürütülmüştür.⁶⁰⁴

3.2.1.3. Soğuk Savaş sonrası dönem (1991-2000)

Soğuk Savaş'ın sona ermesi yeni bir süreci başlatmış olup bu dönemde bilgisayar temelli teknolojide kaydedilen ilerlemelere bağlı olarak enformasyon savaşı kapsamında Rusya'nın faaliyetleri yeni bir safhaya evrilmiştir. Enformasyon savaşının bir unsuru olan siber savaşın ilk örneklerinin meydana gelmeye başladığı bu dönemde Rusya, özellikle ABD'ye karşı siber saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Rus bilgisayar korsanları (hackerlar) özellikle 1996 yılı itibarıyla ABD'nin stratejik kamu kurumlarının ağlarına sızıp belge çalmaya yönelik operasyonlar gerçekleştirmiştir.⁶⁰⁵ Yine bu yıllar itibarıyla Rusya, eski Sovyet ülkelerinde Kremlin yanlısı siyasal aktörleri iktidara getirmeye yönelik olarak propaganda temelinde birtakım enformasyon operasyonları icra etmiştir.⁶⁰⁶

⁶⁰² Öymen, *Silahsız Savaş*, s. 296

⁶⁰³ İnternet: "Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications of U.S. National Security", A Minority Staff Report, 115th Congress, 2nd Session, United States Senate, Committee on Foreign Relations, 10.01.2018, s. 36, <https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/FinalRR.pdf> (erişim tarihi: 26.06.2020)

⁶⁰⁴ Pringle, R. W. (2006). *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, Maryland: Scarecrow Press, s. 2-3, 237 aktaran Seren, "Siyaset ve Propaganda", İmıl (Editör). a.g.e., ss. 197-224, s. 215

⁶⁰⁵ İsikoff, M. ve Korn, D. (2018). *Rus Ruleti: Putin'in Amerika ile Savaşı ve Donald Trump'ın Seçilmesinin İçyüzü*, çeviren: Anıl Can Çetinkaya, Ankara: Panama Yayın, s. 89

⁶⁰⁶ İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 5

Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın ABD liderliğindeki NATO ittifakıyla olan rekabeti özellikle enformasyon savaşı boyutunda devam etmiştir. Bu dönemde özellikle Rus askerî yetkililerin açıklamaları, Rusya'nın enformasyon savaşı konusuna verdiği önemi göstermesi açısından dikkate değerdir. Aralık 1996'da Rusya Genelkurmay Başkanı General Viktor Samsonov, enformasyon savaşı sistemlerinin kullanımının etkin sonuçlar verdiğiine işaret etmiştir.⁶⁰⁷ General Boris Alekseyev ise Ocak 2000'de verdiği bir mülakatta, iki tür savaşın mevcut olduğunu ve bunlardan birinin güncel çatışmalar, diğerinin ise enformasyon savaşı şeklinde açıklanabileceğini ifade etmiştir.⁶⁰⁸ Nitekim, bu dönemde Rusya'nın hedef ülkelerin kamuoyunu ve karar alma süreçlerini etkilemeye yönelik faaliyetleri devam etmiş ve Rusya, öncelikli olarak eski Sovyet ülkelerinde Moskova yanlısı siyasal adayları desteklemeye ve Kremlin için makbul olabilecek bir kamuoyu oluşturmaya odaklanmıştır.⁶⁰⁹

3.2.1.4. Yirmi birinci yüzyılda Rusya'nın NATO'ya karşı enformasyon savaşı

Yirmi birinci yüzyılın başlangıcında Rusya, Sovyet döneminden beri yaşadığı çöküş ve dışlanmışlık algısını yıkıp yeni dünya düzeninde arzu ettiği mertebeye ulaşmayı, eski prestij ve saygınlığını yeniden kurmayı hedeflemiştir.⁶¹⁰ Bu maksatla Rusya, NATO'ya yönelik ulusal güvenlik ve dış politika stratejileri kapsamındaki hedeflerini gerçekleştirmek için enformasyon savaşına daha fazla odaklanmıştır. Buna ilaveten Rusya'nın Kırım'ı ilhak ve Doğu Ukrayna'yı işgal ettiği 2014 yılı, Rusya'nın NATO'ya karşı enformasyon savaşı açısından bir dönüm noktası olmuştur.

Yirmi birinci yüzyılda Rusya'nın NATO'ya karşı enformasyon savaşını açıklarken göz önüne alınması gereken bazı etkenler bulunmaktadır. Bu etkenleri; Devlet Başkanı Vladimir Putin'in liderliği, Rusya'daki sivil ve askerî devlet kurumları ve uluslararası sistem düzeyinde meydana gelen jeopolitik gelişmeler şeklinde sıralamak mümkün görünmektedir.

⁶⁰⁷ İnternet: Joyal, P. M. (Winter 2016). *Cyber Threats and Russian Information Warfare*, Washington DC: Jewish Policy Center, <https://www.jewishpolicycenter.org/2015/12/31/russia-information-warfare/> (erişim tarihi: 25.07.2020)

⁶⁰⁸ İnternet: Hagestad, W. II. (2013). *Comparative Study: Iran, Russia and PRC Cyber War*, RSA Conference, Europe, http://www.rsaconference.com/writable/presentations/file_upload/hta-w01-comparative-study-iran-russia-prc-cyber-war_copy1.pdf (erişim tarihi: 05.03.2017), s. 17 aktaran Darıcılı, a.g.e., s. 59

⁶⁰⁹ İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 5

⁶¹⁰ Caşın, "NATO Stratejisindeki Değişim ve Rusya-NATO Rekabetinin Geleceği", Ülger (Editör). a.g.e., ss. 313-346, s. 324

3.2.1.4.1. Rusya'nın Kırım'ı ilhakından önceki dönem (2000-2014)

Yirmi birinci yüzyılın başlangıcında Putin'in iktidara gelmesiyle Rusya, iç sorunlarını çözmeye ve toprak bütünlüğünü sağlamaya ve bu esnada başta ABD olmak üzere NATO ülkeleriyle dengeli ilişkiler kurmaya yönelik bir siyaset izlemiştir. Bu yıllarda Rusya, ekonomik anlamda dünya ile entegrasyona ağırlık vermiş ve uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir.⁶¹¹ Bununla birlikte, Rusya yirmi birinci yüzyıldaki yeni güvenlik ortamının gereklerine ayak uydurabilmek maksadıyla enformasyon savaşına önem vermeye devam etmiştir. Nitekim, 2000'den sonra ortaya konulan Rus savunma, dış politika ve siber güvenlik stratejilerinin temel amaçları arasında ülkenin enformasyon güvenliğini sağlamak da yer almıştır.⁶¹²

1999'da Putin'in başbakanlık görevine gelmesiyle birlikte Rusya'nın uluslararası imajının düzeltilmesi yönünde politikalar izlenmiş ve bu dönemde Rusya'nın artan öz güveni uluslararası arenada kendini göstermeye başlamıştır.⁶¹³ Bu dönemin başlarında Putin yönetiminin NATO ittifakıyla istikrarlı bir ilişki inşa etmeye yönelik bir politika benimsediği görülmüştür. Ancak, yirmi birinci yüzyılda Rusya'nın nüfuz alanlarında başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin Rus çıkarlarına zarar veren Renkli Devrimleri yumuşak güç marifetiyle yapması ve bu sürecin devamında yaşanan olaylar Rusya'yı söz konusu aktörlere karşı harekete geçmeye sevk etmiştir.

2004 yılında Putin, Rusya'yı itibarsızlaştırmak için kasıtlı kampanyalar olduğunu ve Rusya'nın yurt dışında olumlu bir imaj oluşturmamasının önemi ve gerekliliğini ifade etmiştir.⁶¹⁴ Özellikle Renkli Devrimler süreci Rusya'nın enformasyon savaşı kabiliyetlerini yeniden canlandırmasını beraberinde getirmiş⁶¹⁵ ve Kremlin, Rusya'nın uluslararası imajını geliştirmek için 2005 itibarıyla çeşitli kamu diplomasisi girişimlerine ciddi miktarlarda bütçe ayırmaya başlamıştır.⁶¹⁶ Bu açıdan Rusya'nın kamu diplomasisi, ağırlıklı olarak imaj restorasyonu ve

⁶¹¹ Yılmaz, *Rusya Neden Suriye'de?*, s. 13

⁶¹² Yılmaz, *Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri*, s. 83

⁶¹³ Akhundova, *a.g.e.*, s. 42

⁶¹⁴ İnternet: Bruk, B. V. (2013). *International Propaganda: The Russian Version*, 45th Annual Convention of the Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies, New York: Institute of Modern Russia, s. 9, https://imrussia.org/media/pdf/Research/Boris_Bruk_International_Propaganda_Russian_Version.pdf (erişim tarihi: 28.08.2020)

⁶¹⁵ İnternet: Ball, D. Y. (February 2017). *Protecting Falsehoods With a Bodyguard of Lies: Putin's Use of Information Warfare*, Research Paper, No. 136, Rome: NATO Defense College, s. 5, <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1017> (erişim tarihi: 20.10.2020)

⁶¹⁶ Aydemir, E. (2018). *Kamu Diplomasisi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 153

enformasyon savaşı üzerinde temellendirilmiştir.⁶¹⁷ Renkli Devrimler ile birlikte küresel siyasette medya üzerinden yaşanan enformasyon savaşı gerçeğini fark eden Kremlin yönetimi,⁶¹⁸ küresel enformasyon akışında Anglo-sakson tekelini kırma amacıyla Nisan 2005 tarihinde *Russia Today* kanalını kurmuştur.⁶¹⁹ Bu bağlamda Kremlin Sözcüsü Dimitri Peskov, hem Renkli Devrimler sırasında hem de daha sonraki süreçte Doğu Avrupa ve Orta Asya'da Rusya dostu hükümetlerin devrilmesi gibi olaylar nedeniyle enformasyon savaşının Rusya'nın bir seçimi değil, bir tür karşı-koyma faaliyeti haline geldiğini ifade etmiştir.⁶²⁰

NATO'nun doğuya doğru genişlemesi süreciyle birlikte ise Rusya'nın NATO ile ilişkileri gerilmeye başlamış ve bu durum zamanla, Rusya'nın NATO'ya karşı enformasyon savaşı başlatması açısından önemli gerekçelerden biri haline gelmiştir. Nitekim NATO'nun 2004 yılından itibaren hız verdiği genişleme stratejisi, Rusya açısından kendi arka bahçesine müdahale olarak algılanmıştır.⁶²¹ Ayrıca Baltık devletlerinin NATO'ya dahil edilmesi, Füze Kalkanı Projesi, NATO'nun Ukrayna ile ilişkilerini geliştirmesi ve Ukrayna'da Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç yönetiminin Batı destekli bir isyanla devrilmesi Rusya - NATO ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir.⁶²²

Bu dönemde küresel güç dengelerinde yaşanan değişim, Rusya'nın dış politikada daha farklı söylemle hareket etmesini beraberinde getirmiştir. Çaşın'ın ifadesiyle küresel güç dengelerinin Batı'nın aleyhine geliştiği dönemde Rusya'nın "Büyük Avrasya Gücü" vizyonu eş zamanlı olarak kendini göstermiş ve ABD'nin Irak'ı işgaliyle birlikte uluslararası toplum nezdinde oluşan muhalefet de Rusya'nın rahat bir hareket ortamı bulmasına katkı sağlamıştır.⁶²³ Bu bağlamda Herpen ise Putin'in ikinci başkanlığı döneminde (2004-2008) Kremlin yönetiminin, Rus devletinin elindeki tüm olası yumuşak güç kaynaklarını inşa etmek, güçlendirmek ve etkinleştirmek için tasarlanmış bir büyük stratejiyi yumuşak güç kavramını

⁶¹⁷ Ekşi, "Rusya'nın Kamu Diplomasisi: Dış Politika Davranışlarıyla Çelişme Paradoksu", s. 48

⁶¹⁸ a.g.m., s. 47

⁶¹⁹ İnternet: "Putin Talks NSA, Syria, Iran, Drones in RT Interview", RT, 12.06.2013, <https://www.rt.com/news/putin-rt-interview-full-577/> (erişim tarihi: 23.10.2020)

⁶²⁰ İnternet: Rutenberg, a.g.e.

⁶²¹ Çaşın, "NATO Stratejisindeki Değişim ve Rusya-NATO Rekabetinin Geleceği", Ülger (Editör). a.g.e., ss. 313-346, s. 332

⁶²² a.g.e., s. 320

⁶²³ a.g.e., s. 334

zikretmeksizin uygulamaya başladığını belirtmektedir.⁶²⁴ Nitekim, Şubat 2007'deki Münih Güvenlik Konferansı'ndaki konuşmasında Putin, tek kutuplu bir düzenin asla kabul edilmeyeceğini ve ABD'nin küresel hegemonyasına ve dayatmalarına karşı durulacağını ifade etmiştir.⁶²⁵

Bu dönemde Rusya, NATO ülkelerine karşı yürüttüğü enformasyon savaşında ağırlıklı olarak siber savaş yöntemlerine başvurmuş ve ilk kapsamlı eylemini 2007'de Estonya'ya siber saldırılar düzenleyerek gerçekleştirmiştir. Bu olayın ardından Rusya 2008'de Litvanya'ya ve Gürcistan'a yönelik siber saldırılar icra etmiştir. Bununla birlikte, NATO ülkelerine karşı yürüttüğü enformasyon savaşı kapsamında Rusya'nın, dijital ortamlarda medyayı bir tür enformasyon silahına çevirme konusundaki yaklaşımını belirleyen olay 2008'deki Gürcistan - Rusya Savaşı olmuştur. Nitekim Rusya, 2008'de Gürcistan'a gerçekleştirdiği askerî müdahaleye ilişkin olarak küresel çapta kendisine yönelik ABD destekli medya faaliyetleri karşısında denge oluşturmak için uluslararası medya faaliyetleri konusunda harekete geçmiştir.⁶²⁶ Iasiello'ya göre Rusya bu savaştan, çevrim içi blog sayfalarının yanı sıra internet ortamında bulunan yasal ve yarı-resmî kuruluşlar üzerinden yaygın bir şekilde haber yayımlayabilmenin çok önemli olduğu şeklinde bir ders çıkarmıştır.⁶²⁷

2008'deki Gürcistan - Rusya Savaşı'nın ardından Rusya, interneti enformasyonu kontrol etmede önemli bir araç olarak kullanma çabalarını önemli ölçüde hızlandırmış⁶²⁸ ve enformasyon savaşında daha yeterli olmak için harekete geçmiştir.⁶²⁹ Örneğin 2008 finansal krizinin akabinde Rusya, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik olarak medya manipülasyonlarına başlamış ve bu faaliyetlerinde Atlantik ötesi iş birliğini zayıflatmaya çalışmıştır.⁶³⁰ 2009 itibarıyla ise adı RT olarak değişen *Russia Today* haber ajansı, savunma amaçlı yumuşak güç aracından saldırgan bir araca evrilmiş ve bu kapsamda Avrupa ve ABD'deki kitlesel işsizlik,

⁶²⁴ van Herpen, *a.g.e.*, s. 68-69

⁶²⁵ Yılmaz, *Rusya Neden Suriye'de?*, s. 44

⁶²⁶ Yablokov, I. (2015). "Conspiracy Theories as a Russian Public Diplomacy Tool: The Case of Russia Today (RT)", *Politics*, 35 (3-4), ss. 301–315, s. 311, doi: 10.1111/1467-9256.12097

⁶²⁷ Iasiello, E. J. (Summer 2017). "Russia's Improved Information Operations: From Georgia to Crimea", *US Army War College Quarterly: Parameters*, 47 (2), ss. 51–63, s. 56

⁶²⁸ İnternet: Giles, K. (November 2016). *Handbook of Russian Information Warfare*, Fellowship Monograph, Rome: NATO Defense College, s. 35, <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=995> (erişim tarihi: 06.06.2020)

⁶²⁹ Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, s. 188-189

⁶³⁰ İnternet: Conley, H. A. vd. (2016). *The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*, Washington DC: Center for Strategic and International Studies (CSIS), s. ix, <https://www.csis.org/analysis/kremlin-playbook> (erişim tarihi: 13.05.2020)

sosyal eşitsizlik ve bankacılık krizi gibi Batı açısından olumsuz konulara yayımladığı haberlerde daha fazla yer vermeye başlamıştır.⁶³¹

Yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılına girerken Rusya'nın NATO'ya yönelik tutumu daha hasmane bir hâl almaya başlamış ve bu durum Rusya'nın resmî politika belgelerinde ilan edilmiştir. Örneğin, 2010 tarihli "Rusya Federasyonu Askerî Doktrini"nde NATO, Rusya için bir askerî tehdit olarak nitelendirilmiştir.⁶³² Buna ilaveten 2010 itibarıyla Rusya'nın askerî stratejisi savunmadan hücum yönüne doğru kaymış ve Putin'in NATO'ya karşı bir çevreleme politikasına dönüşmüş, buna bağlı olarak da Rusya farklı türde askerî ve siyasi ittifaklarla NATO'yu kuşatan bir hat oluşturmaya başlamıştır.⁶³³

Rusya'da 2012 yılı Mart ayında yapılan başkanlık seçimlerinde başbakanlıktan tekrar devlet başkanlığı görevine gelen Putin, Batı'ya direnmeye, kendi politik ve ekonomik etki alanlarını ve hedeflerini çeşitli uluslararası platformlarda oluşturduğu ittifaklarla korumaya ve kültürel alandaki korumacı-yayılmacı politikalarıyla yumuşak gücünü genişletmeye devam etmiştir.⁶³⁴ Batı dünyasına karşı 2012 yılı itibarıyla karşı saldırıya geçen Putin⁶³⁵ 27 Şubat 2012 tarihinde yazdığı bir makalede, Rusya'nın dış politika hedeflerine ulaşmada silahlı yöntemler yerine enformasyon üzerinden nüfuz uygulama yönünde bir dizi araç ve yöntem geliştireceğini ifade etmiştir.⁶³⁶ Putin ayrıca, yumuşak güç uygulamalarının halkı manipüle etmek ve egemen ülkelerin iç politikalarına doğrudan müdahale etmek için çok sık kullanıldığını ifade etmiştir.⁶³⁷ 9 Temmuz 2012 tarihinde yaptığı bir konuşmada ise Putin, dış politikada artık yumuşak güç anlayışının öne çıkmaya

⁶³¹ Ajir, M. ve Vaillant, B. (Fall 2018). "Russian Information Warfare: Implications for Deterrence Theory", *Strategic Studies Quarterly*, 12 (3), ss. 70-89, s. 78

⁶³² İnternet: "The Military Doctrine of the Russian Federation", *Carnegie Endowment for International Peace*, s. 26

⁶³³ Arıboğan, a.g.e., s. 153

⁶³⁴ Akhundova, a.g.e., s. 43

⁶³⁵ İnternet: Bugayova, N. (March 2019). *How We Got Here With Russia: The Kremlin's Worldview*, Washington DC: Institute for the Study of War & the Critical Threats Project, s. 20, <http://www.understandingwar.org/report/how-we-got-here-russia-kremlins-worldview> (erişim tarihi: 18.07.2020)

⁶³⁶ İnternet: Pomerantsev ve Weiss, a.g.e., s. 12

⁶³⁷ İnternet: Putin, V. (27.02.2012). "Russia and the Changing World", *Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union*, <https://russiaeu.ru/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-moskovskiye-novosti> (erişim tarihi: 18.10.2020)

başladığına değinmiş ve küresel enformasyon akışının parçası olunmasına öncelik verilmesini Rusya açısından hedef olarak göstermiştir.⁶³⁸

Rusya'nın 2014 yılında Ukrayna topraklarına yönelik yaptığı askerî müdahale, enformasyon savaşı kapsamındaki faaliyetleri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Aralık 2013'te AB ile ortaklık antlaşmasını imzalamaktan vazgeçmesiyle Ukrayna'da başlayan protesto gösterilerinin akabinde Rusya önce Kırım'ı ilhak etmiş ve ardından Ukrayna'nın doğusunda ayrılıkçılara destek vererek bu bölgeyi işgal etmiştir. Bu olaylar esnasında ise Rusya'nın, "Gerasimov Doktrini" ile özdeşleştirilen ve Batılı birçok yazar tarafından hibrit savaş olarak nitelendirilen konsepti uygulamaya koyduğu görülmüştür.

2014'te yaşanan Kırım'ın ilhakı olayında ve Doğu Ukrayna'nın işgalinde Rusya'nın; organize bir şekilde yönlendirilen ekonomik tedbirleri, siber saldırıları, yerel Rus azınlıklarla koordineli bir şekilde gerilla faaliyeti gerçekleştiren özel piyade kuvvetlerinin operasyonları ve psikolojik savaş yöntemlerini kullanması, Gerasimov Doktrini'nin hibrit savaş veya doğrusal olmayan savaş gibi kavramlarla ifade edilmesini beraberinde getirmiştir.⁶³⁹ Bu bağlamda Rusya, ilk olarak Kırım ve ardından Doğu Ukrayna'da doğrusal olmayan savaş ve hibrit savaş kapsamında değerlendirilen birtakım operasyonlar icra etmiş ve böylelikle gelecekte daha fazla uygulamaya başlayacağı yeni bir tür savaş stratejisine geçtiğini göstermiştir.⁶⁴⁰

Rusya'nın Ukrayna topraklarına yönelik müdahalesi farklı yazarlarca hibrit savaş, doğrusal olmayan savaş, kirli savaş, yeni savaş ve bulanık savaş konsepti gibi kavramlarla adlandırılmıştır.⁶⁴¹ Bunlar arasında en çok kullanılan hibrit savaş kavramından hareketle Rusya'nın gücü ekonomik kullanma, askerî müdahalelerden çok siber saldırılar düzenleme ve belirli azınlıkları destekleme ve yönlendirme gibi yöntemleri uyguladığı belirtilmiştir.⁶⁴² Nitekim Rusya, Ukrayna'yı ekonomik açıdan zayıf bırakmak için çeşitli manipülasyonlar yapmış, siber saldırılar düzenlemiş ve

⁶³⁸ Akhundova, *a.g.e.*, s. 72-73

⁶³⁹ Darıcılı, *a.g.e.*, s. 151

⁶⁴⁰ İnternet: Galeotti, M. (06.07.2014) "The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War", *In Moscow's Shadow*, <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (erişim tarihi: 29.05.2020)

⁶⁴¹ Darıcılı ve Özdal, *a.g.m.*, s. 23

⁶⁴² Gürson, A. P. (2017). *Yeni Konsept Savaş*, Kocaeli: Umuttepe Yayın, 1. Baskı, s. 27

sosyal medya cephesinde NATO'yu başarısız kılmıştır.⁶⁴³ Kırım'ı ilhakı esnasında icra ettiği enformasyon operasyonları kapsamında Rusya ayrıca, insan eylemlerini taklit eden botlar, troller ve bilgisayar korsanları (hackerlar) şeklinde üç temel siber araca başvurmuştur.⁶⁴⁴

Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'nın doğusunu işgal etmesi gibi olaylar üzerinden Rusya'nın, Batılı ülkelere yönelik enformasyon operasyonlarındaki amacının başta Batılı rakipleri olmak üzere hedef ülkelerin kamuoyunun ve karar vericilerinin algılarını Rusya'nın istediği doğrultuda şekillendirmek olduğunu söylemek mümkündür. Kendisine karşı kurulan yaptırım cephesini zayıflatmak isteyen Rusya bu kapsamda, Batılı ülkelerin Rusya'ya karşı birlik içinde hareket etmemesini sağlamaya çalışmış ve bunda büyük ölçüde başarılı olmuştur. Öte yandan Rusya, özellikle Kırım müdahalesi sonrasında internet ortamında Ukrayna'daki olaylar hakkında farklı doğruları olan paralel bir evren kurmaya çalışmıştır.⁶⁴⁵ Bu kapsamda hem geleneksel medya kanallarını hem de sosyal medya platformlarını etkin olarak kullanmıştır. Darczewska'nın da belirttiği üzere 2014'te Kırım'a yönelik olarak icra edilen operasyonlarla Rusya bütün dünyaya enformasyon savaşındaki potansiyelini göstermiştir.⁶⁴⁶

3.2.1.4.2. Rusya'nın Kırım'ı ilhakından sonraki dönem (2014 sonrası)

2014 yılında Ukrayna'da yaşanan siyasal kriz ve akabinde Kırım'ın ilhakıyla başlayan süreçte Rusya ile Batı arasındaki enformasyon savaşının şiddetlenmesi ve yeni bir hâl alması, küresel siyaset içerisinde yeni dengeler yaratmıştır. Rusya'nın Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna'nın doğusunu işgal etmesiyle birlikte Batı dünyasıyla ilişkileri gerginleşmiş ve bu durum, Rusya ile NATO ittifakı arasındaki enformasyon savaşı bağlamında birtakım sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde küresel siyasette yaşanan gelişmelerin yanı sıra teknolojik düzlemde kaydedilen ilerlemelere paralel olarak Rusya ile NATO ittifakı arasındaki enformasyon savaşının sahası gittikçe daha fazla dijital platformlara kaymıştır.

⁶⁴³ Gürel, *a.g.e.*, s. 86

⁶⁴⁴ İnternet: Cohen ve Bar'el, *a.g.e.*, s. 41

⁶⁴⁵ Arıboğan, *a.g.e.*, s. 100

⁶⁴⁶ İnternet: Darczewska, J. (May 2014). *The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, A Case Study*, No: 42, Warsaw: Centre for Eastern Studies, s. 5, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/point-view/2014-05-22/anatomy-russian-information-warfare-crimean-operation-a-case-study> (erişim tarihi: 19.07.2020)

Rusya'nın NATO ittifakına yönelik enformasyon operasyonlarında 2014 yılında meydana gelen Ukrayna krizi yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu bağlamda Ünver, Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonlarında özellikle 2014 yılı Kasım ayıyla birlikte yeni bir döneme girildiğini ileri sürmektedir.⁶⁴⁷ Nitekim, Kırım'ı ilhak ve Ukrayna'nın doğusunu işgal etmesi nedeniyle uluslararası kamuoyu nezdindeki imajı zedelenen Rusya, hem bozulan imajını tamir etmek⁶⁴⁸ hem de Kırım özelinde uyguladığı dış politikayı Batılı ülkeler nezdinde kabul ettirmek amacıyla harekete geçmiştir. Bu süreçte Rusya'nın muhataplarına yönelik enformasyon operasyonları Ukrayna ve Suriye'deki çatışmalara dair konularla sınırlı kalmamış ve Rusya, diğer uluslararası meseleler bağlamında da başta Avrupalı ülkeler olmak üzere NATO üyelerine yönelik enformasyon operasyonları icra etmeye yönelmiştir.

Rusya, muhatap aldığı ülkelerde hem demokratik değerleri zayıflatmak, hem de NATO ve AB gibi uluslararası örgütlere yönelik güveni zedelemek amacıyla kamuoyunu ve karar vericileri hedef alan enformasyon operasyonları gerçekleştirmeye başlamıştır. Örneğin, Suriye'deki iç savaş kaynaklı düzensiz göçlerin Avrupa açısından önemli olumsuz etkiler yaratmasına paralel olarak Rusya, Avrupa'da göçmen karşıtlığı, aşırı sağın yükselişi ve AB'nin bu kriz karşısındaki zayıf kalması gibi konuları Avrupa ülkelerinin kamuoyuna yönelik enformasyon operasyonlarında kullanmıştır.

Bu dönemde Rusya, ABD iç siyasetine nüfuz etmeye yönelik birtakım eylemlere de girişmiş ve Amerikan medyasındaki haber akışını etkilemek maksadıyla troll olarak faaliyet gösterecek bazı kişileri işe alıp eğitmeye başlamıştır.⁶⁴⁹ Loop ve Mac, 2016 ABD başkanlık seçimi öncesinde ABD iç siyasetine etkide bulunmaya yönelik olarak Rusya'nın, sosyal medyadaki içerikleri manipüle etmek suretiyle Amerikan vatandaşlarına karşı bir propaganda savaşı yürüttüğünü ve bu kapsamda

⁶⁴⁷ İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 5

⁶⁴⁸ İnternet: Hilburn, M. (10.11.2014). "Russia's New World Broadcast Service is 'Sputnik'", VOA News, <https://www.voanews.com/europe/russias-new-world-broadcast-service-sputnik> (erişim tarihi: 18.07.2020)

⁶⁴⁹ İnternet: Cohen ve Bar'el, *a.g.e.*, s. 45

göç, silahlanma hakkı, ırkçılık gibi bölücü konular üzerinden Amerikan demokrasisini hedef aldığını belirtmiştir.⁶⁵⁰

2016 ABD başkanlık seçimleri sürecinde Rusya tarafından icra edilen ve seçim sonuçları üzerinde etkili olduğu düşünülen enformasyon operasyonları, Rusya'nın ilerleyen süreçte NATO ülkelerine yönelik gerçekleştireceği enformasyon operasyonlarının öncülü olması açısından bir kilometre taşı olmuştur. Nitekim, Rusya'nın 2016'da ABD'ye yönelik enformasyon operasyonlarının başarılı olarak addedilmesi, bu tarihten sonra hem ABD'ye hem de NATO'nun diğer ülkelerine yönelik olarak gittikçe artan bir şekilde enformasyon operasyonları icra etmesini beraberinde getirmiştir.

3.2.1.4.2.1. Kırım'ı ilhak etmesinden sonraki dönemde Rusya'nın NATO ittifakına yönelik operasyonlarının amaç ve hedefleri

Ulusal güvenliği ve çıkarları açısından NATO'yu kendisine yönelik büyük bir tehdit olarak gören Rusya, enformasyon operasyonları kapsamında hem NATO ittifakını, hem de NATO'ya üye ülkeleri hedef almaktadır. Karlsen'a göre Rusya'nın Avrupa'daki etki/nüfuz operasyonları kısa vadede "Rusya'nın Ukrayna topraklarına müdahalesi nedeniyle AB tarafından ilan edilen yaptırımları kaldırmayı" hedeflemiş iken bu operasyonların uzun vadeli hedefi "bir bütün olarak NATO'yu zayıflatmak" olmuştur.⁶⁵¹ Bununla birlikte, söz konusu amaca ulaşmaya çalışan Rusya'nın yalnızca NATO ittifakına ilişkin sorunlardan değil, aynı zamanda NATO üyesi olan her bir ülkeye özgü meseleler doğrultusunda belirlenen temalar ve anlatılar üzerinden enformasyon operasyonları icra ettiği görülmektedir.

Dış politika stratejisi doğrultusunda NATO ülkelerine karşı enformasyon operasyonları icra eden Rusya, bu kapsamdaki faaliyetlerini birtakım amaç ve hedefler doğrultusunda yürütmektedir. Rusya'nın söz konusu operasyonlarına ilişkin olarak literatürde yer alan çalışmalarda görüldüğü üzere Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonlarının amaç ve hedefleri geniş bir yelpazede sıralanmaktadır.

⁶⁵⁰ İnternet: Loop, E. ve Mac, R. (17.12.2018). "Russia's 'Propaganda War' On US Social Media Is Ongoing, New Reports Say", *BuzzFeed*, <https://www.buzzfeednews.com/article/emmaloop/russia-social-media-internet-research-agency-senate-report> (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁶⁵¹ Karlsen, G. H. (2019). "Divide and Rule: Ten Lessons about Russian Political Influence Activities in Europe", *Palgrave Communication*, 5 (9), s. 1, doi:10.1057/s41599-019-0227-8

Bu dönemde icra ettiği enformasyon operasyonlarında Rusya'nın özellikle Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna krizi ekseninde NATO lkelerinin eşgüdüm içerisinde davranmasını önlemeye ve bunun için de NATO'nun kendi içindeki problemleri ne çıkararak bunlarla uğraşmasını sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Bu bağlamda ayrıca, Rusya'nın enformasyon operasyonlarının ana gayelerinden birinin, NATO'nun Rusya'ya veya Rusya'nın çevresindeki ülkelere yönelik faaliyetlerine NATO Antlaşması'nın kolektif savunmayı öngören beşinci maddesinin devreye alınmasına yol açmadan misilleme yapmak olduğunu belirtmek gerekmektedir.⁶⁵²

Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonlarının temel motivasyonu NATO'yu zayıflatmak ve ittifak içindeki birlikteliği ortadan kaldırmaktır. Nitekim Putin, enformasyon operasyonlarını Batılı kurumları ve ittifakları zayıflatmak ve NATO'yu parçalamak amaçlarını gerçekleştirmek için merkezî bir unsur olarak görmektedir.⁶⁵³ Bu sayede Rusya, kendi nispi gücünü artırmak için Avrupa-Atlantik değerlerine kamuoyu desteğini eritmeyi hedeflemekte ve bu maksatla etnik, dilsel, bölgesel, toplumsal ve tarihsel gerilimleri kullanmaktadır.⁶⁵⁴ Bu bağlamda Rusya'nın enformasyon stratejisinin, temelde Batı'nın kendi içindeki anlaşmazlıklardan istifade ederek Rusya'yı bir alternatif olarak üçüncü taraflara sunmak şeklinde dizayn edildiği belirtilmektedir.⁶⁵⁵

Rusya'nın NATO yelerine yönelik enformasyon operasyonları NATO ile birlikte AB'nin de teşkil ettiği Batılı kurumları zayıflatmaya odaklanmaktadır. Bu erevede, Rusya'nın enformasyon operasyonlarında özellikle NATO yesi olan Avrupalı ülkelerin bu örgütlerle olan ilişkilerindeki mevcut veya olası sorunlar ne çıkarılmaktadır. Örneğin, İngiltere'nin AB'den ayrılma referandumu sürecinde sosyal medyada Rus troll fabrikası *İnternet Araştırmaları Ajansı* (*Internet Research Agency*) tarafından kontrol edilen hesaplardan NATO ve AB karşıtı içeriklerin özellikle İngiliz aşırı sağcı kitlelere odaklanmak suretiyle yayıldığı görülmektedir.⁶⁵⁶

⁶⁵² İnternet: nver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 5

⁶⁵³ İnternet: Ball, *a.g.e.*, s. 11

⁶⁵⁴ İnternet: Lucas ve Pomeranzev, *a.g.e.*, s. 2

⁶⁵⁵ Darıcılı, *a.g.e.*, s. 276

⁶⁵⁶ İnternet: Booth, R. vd. (14.11.2017). "Russia Used Hundreds of Fake Accounts to Tweet about Brexit, Data Shows", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/14/how-400-russia-run-fake-accounts-posted-bogus-brexit-tweets> (erişim tarihi: 13.05.2020) aktaran İnternet: nver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 7

Rusya, NATO ittifakına yönelik enformasyon operasyonları kapsamında Baltık ülkeleri ile Orta ve Doğu Avrupa'da bulunan ülkeleri de hedef almaktadır. Rusya'nın Baltık devletlerine yönelik enformasyon operasyonlarında, ABD yapımı silahlar ve güvenlik alanındaki diğer iyileştirmeler için yapılan pahalı harcamalar nedeniyle bu ülkelerin ekonomik sıkıntılar yaşadığı temalarının işlendiği görülmektedir.⁶⁵⁷ Kırım'ın ilhakının ardından ABD ve diğer NATO müttefiklerinin askerî birliklerini Polonya'ya konuşlandırmasından rahatsız olan Rusya, Polonya'ya karşı bir enformasyonel-psikolojik bir tepki vermiş⁶⁵⁸ ve Polonya'ya yönelik enformasyon operasyonlarında bir yandan Batı'nın iki yüzlü ve çöküşte olduğu şeklinde bir anlatı oluştururken diğer yandan, Rusya'nın barış ve güvenlik için Batı'dan daha iyi bir fırsat sunduğu yönünde mesajlar vermeye başlamıştır.⁶⁵⁹ Böylelikle Rusya, NATO'nun Polonya'daki askerî varlığına yönelik halk desteğini zayıflatmaya çalışmıştır.

Rusya'nın Batılı ülkelere yönelik enformasyon operasyonlarına ilişkin olarak bu operasyonların amaç ve hedefleri Weisburd ve diğer yazarlar tarafından; "demokratik yönetime olan vatandaş güvenini zayıflatmak, bölücü siyasal ayrılıkları kışkırtmak ve şiddetlendirmek, vatandaşlar ile seçilmiş kişiler ve demokratik kurumlar arasındaki güveni aşındırmak, Rusya'nın siyasal gündemini yabancı halklar içerisinde popülerleştirmek ve hakikat ile kurgu arasındaki çizgiyi bulanıklaştırarak enformasyon kaynakları üzerinde güvensizlik ve kafa karışıklığı yaratmak" şeklinde ifade edilmektedir.⁶⁶⁰ Bu bağlamda Lucas ve Pomeranzev ise Rusya'nın, özellikle dezenformasyon silahını kullanmak suretiyle Batılı ülkelerde komplocu söylemi teşvik etmeyi, enformasyon alanını kirletmeyi, kutuplaşmayı arttırmayı ve demokratik tartışmayı baltalamayı ve uluslararası ittifak ve örgütlere, kamu kurumlarına ve ana akım medyaya olan güvenin zayıflamasını amaçladığını belirtmektedir.⁶⁶¹

Rusya, NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonlarında hedef ülkenin iç dinamiklerine bağlı sorunlara odaklanmakta ve enformasyon

⁶⁵⁷ Wright, a.g.m., s. 60

⁶⁵⁸ a.g.m., s. 58

⁶⁵⁹ İnternet: Lucas ve Pomeranzev, *a.g.e.*, s. 31

⁶⁶⁰ İnternet: Weisburd, A., Watts, C. ve Berger, J. M. (06.11.2016). "Trolling for Trump: How Russia is Trying to Destroy our Democracy", *War on the Rocks*, <https://warontherocks.com/2016/11/trolling-for-trump-how-russia-is-trying-to-destroy-our-democracy/> (erişim tarihi: 27.07.2020)

⁶⁶¹ İnternet: Lucas ve Pomeranzev, *a.g.e.*, s. 1

operasyonlarını bu sorunlar temelinde icra etmektedir. Bu maksatla Rusya, hedef alınan demografik yapı içerisinde mevcut olan öfke, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve siyasal hizipçilik ve cehalet gibi durumları kullanmaktadır.⁶⁶² Rusya ayrıca, son zamanlarda Batılı ülkelere yönelik enformasyon operasyonlarında özellikle yükselen aşırı sağcı figürlerden ve komplo teorisyenlerinden faydalanmaktadır.⁶⁶³ Bu bağlamda Rusya'nın, kendi saldırgan eylemlerinden dikkatleri dağıtmak veya bunları meşrulaştırmak için hedef aldığı ülkelerde dezenformasyon gibi yöntemleri kendisine sempatiyle yaklaşan siyasal partilere destek yaratmak ve milliyetçi ve Batı karşıtı duyguları kışkırtmak maksadıyla kullandığını da belirtmek gerekmektedir.⁶⁶⁴

Pomerantsev, Rusya'nın NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonlarının amacının sadece dezenformasyon ve yalan haber yaymak değil, aynı zamanda gerçekliği yeniden icat etmek, kitlesel halisünasyonlar yaratmak ve bunları siyasal eyleme dönüştürmek olduğunu ifade etmektedir.⁶⁶⁵ Bu maksatla Rusya, icra ettiği enformasyon operasyonlarında hedef kitleyi ikna etmekten ziyade onların dikkatini belirli konulara çekerek esas meselelerden uzaklaştırmaya çalışmaktadır.⁶⁶⁶ Dolayısıyla Rusya'nın Batı kamuoyuna yönelik enformasyon operasyonları, toplumlar nezdinde enformasyon kaynakları ve içeriğine ilişkin sonsuz şüphe yaratmak suretiyle hakikatı bulma arzusunu ortadan kaldırmayı ve insanları hiçbir şeyin asla bilinemeyeceğine inandırmayı hedeflemektedir.⁶⁶⁷ Bu doğrultuda Polyakova ise Rusya'nın, NATO üyesi olan ülkelere yönelik yürüttüğü enformasyon operasyonları aracılığıyla söz konusu ülkelere gerçek ve kurgu arasındaki farkı ayırt edemeyen bir toplum yaratmayı amaçladığını ifade etmektedir.⁶⁶⁸

⁶⁶² İnternet: "IntelBrief: Russian Disinformation Campaigns Continue to Sow Doubt in the West", *The Soufan Center*, 17.12.2018, <http://thesoufancenter.org/intelbrief-russian-disinformation-campaigns-continue-to-sow-doubt-in-the-west/> (erişim tarihi: 27.06.2019)

⁶⁶³ İnternet: Pomerantsev ve Weiss, *a.g.e.*, s. 20

⁶⁶⁴ İnternet: Conley vd., *a.g.e.*, s. 6

⁶⁶⁵ İnternet: Pomerantsev, P. (09.09.2014). "Russia and the Menace of Unreality: How Vladimir Putin is Revolutionizing Information Warfare", *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/09/russia-putin-revolutionizing-information-warfare/379880/> (erişim tarihi: 17.07.2020)

⁶⁶⁶ *a.g.e.*

⁶⁶⁷ İnternet: "IntelBrief: Russian Disinformation Campaigns Continue to Sow Doubt in the West", *The Soufan Center*

⁶⁶⁸ İnternet: Polyakova, A. (03.10.2018). "What do Russian disinformation campaigns look like, and how can we protect our elections?", *Brookings Institution*, https://www.brookings.edu/blog/brookings-now/2018/10/03/what-do-russian-disinformation-campaigns-look-like-and-how-can-we-protect-our-elections/?utm_campaign=Brookings%20Brief&utm_source=hs_email&utm_medium=email&utm_content=66475873 (erişim tarihi: 02.07.2020)

3.2.2. Rusya'nın Türkiye'ye Yönelik Enformasyon Operasyonları

NATO ittifakına karşı yürüttüğü enformasyon savaşı kapsamında Rusya'nın, Türkiye'yi de hedef aldığı görülmektedir. Rusya, izlediği dış politika doğrultusunda Türkiye'deki kamuoyunu ve karar vericileri etkilemeye çalışmakta ve bu kapsamda haberleri araçsallaştırmaya önem atfetmektedir.

3.2.2.1. Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarının genel özellikleri

Rusya, Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarını hem iki ülke arasındaki kriz zamanlarında, hem de ikili ilişkilerin istikrarlı olduğu dönemlerde icra etmektedir. Bununla birlikte, söz konusu operasyonların özellikle kriz zamanlarında şiddetlendiği görülmektedir. Nitekim kriz durumlarında Rusya, enformasyon operasyonlarıyla Türkiye'deki kamuoyunu ve karar vericileri doğrudan hedef alabilmekte veya uluslararası kamuoyu nezdinde Türkiye'nin itibarına zarar vermeye yönelik propaganda faaliyetlerine girişebilmektedir. Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarının muhtevasına bakıldığında ise bu operasyonların, başta bölgesel meseleler olmak üzere Türkiye - Rusya ikili ilişkileri ve Türkiye'nin NATO, ABD ve AB gibi aktörler ekseninde Batı ittifakıyla olan ilişkileri gibi temaları içerdiği görülmektedir.

Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları kapsamında Rusya, Türkiye'nin dijital kamusal alanına nüfuz etmeye çalışmaktadır. Rusya, özellikle sosyal medya ortamında kamuoyunun algılarını şekillendirmek ve bilişlerini manipüle etmek suretiyle karar vericiler üzerinde doğrudan baskı kurmayı amaçlamaktadır. Nitekim Ünver, Türkiye'deki medya ortamında Kremlin'in görüşlerine sempatik nitelikte yalan veya doğru haberlerin üretiminin oldukça fazla olduğunu ve bunun, Moskova'nın kendi tercihleri doğrultusunda siyasal kararları yönlendirmede enformasyon operasyonları icra etmesini kolaylaştırdığına işaret etmektedir.⁶⁶⁹ Ünver ayrıca, Türkiye'deki enformasyon ekosisteminde Rusya yanlısı görüşlerin güçlü bir şekilde yerleşikleştiğini belirtmektedir.⁶⁷⁰

⁶⁶⁹ İnternet: Ünver, H. A. (21.04.2019). "Russia Has Won the Information War in Turkey", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2019/04/21/russia-has-won-the-information-war-in-turkey-rt-sputnik-putin-erdogan-disinformation/> (erişim tarihi: 06.07.2020)

⁶⁷⁰ İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 44

3.2.2.2. Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarının ortaya çıkışı ve gelişim süreci

Rusya'nın Türkiye kamuoyu ve karar vericilerini etkilemeye yönelik çabalarının geçmişini esasen Sovyet Rusya'nın komünizmi yayma faaliyetleri kapsamında Türkiye'yi hedef aldığı Soğuk Savaş yıllarına ve hatta Soğuk Savaş'ın öncesine kadar geriye götürmek mümkündür. Nitekim, Temmuz 1941 itibarıyla Türkçe yayın yapan *Rusya'nın Sesi* radyosu,⁶⁷¹ bu maksatla kullanılan bir kitle iletişim aracı olmuştur. Sovyet Rusya, bu yöndeki çabalarına Soğuk Savaş esnasında devam etmiş, örneğin KGB'nin icra ettiği operasyonlarla 1950'li yıllarda Türkiye - ABD ilişkilerinde çatlaklar yaratılmaya çalışılmıştır.⁶⁷² Dolayısıyla Sovyet Rusya'nın bu yöndeki eylemleri yalnızca komünizmi yayma gibi ideolojik bir saikten ileri gelmemiş, aynı zamanda NATO ittifakını zayıflatma amacıyla bağlantılı olarak Türkiye hedef alınmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte Rusya, özellikle 2000 yılında Vladimir Putin'in devlet başkanlığına gelmesiyle birlikte dış politikada enformasyonun araçsallaştırılması konusuna ağırlık vermeye başlamıştır. Putin döneminde gelişen Türkiye - Rusya ilişkileri çerçevesinde Rusya, Türkiye kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik faaliyetlerini sürdürmüş, örneğin bu süreçte *Rusya'nın Sesi* radyosu Türkiye kamuoyuna yönelik yayınlarını devam ettirmiştir. Bununla birlikte kimi yazarlar, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarının esasen Rusya'nın Mart 2014'te Kırım'ı ilhakının ardından başladığını ifade etmektedir.⁶⁷³ Bu süreçte Rusya, Kırım'daki eylemlerini uluslararası kamuoyu nezdinde haklı gösterebilmek amacıyla 2014 Kasım ayında *Sputnik* haber ajansını teşkil etmiş ve bu ajansın bünyesinde *Sputnik Türkiye* adında Türkçe yayın yapan bir medya organını da oluşturmuştur. Böylelikle *Sputnik Türkiye*'nin yayın hayatına başlamasının ardından Rusya, Türkiye kamuoyuna ve karar vericilerine yönelik daha etkili bir şekilde enformasyon operasyonları icra etme imkanına sahip olmuştur.

⁶⁷¹ İnternet: "Sputnik ve Rusya'nın Sesi FM Eski Çalışanlarından Açıklama", *Bianet*, 17.11.2017, <https://m.bianet.org/bianet/medya/191640-sputnik-ve-rusya-nin-sesi-fm-eski-calisanlarindan-aciklama> (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁶⁷² İnternet: Robinson vd., *a.g.e.*, s. 51-52

⁶⁷³ Devlen, B. (2018). "Stoking the Flames: Russian Information Operations in Turkey", Shelest, H. ve Kapitonenko, M. (Editörler). *Propaganda*, Ukraine Analytica, 1 (11), ss. 43-49, s. 44

Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları Devlen tarafından üç dönem halinde kategorize edilmektedir. Buna göre ilk dönem, Rusya'nın Mart 2014'te Kırım'ı ilhakı sürecini ve bu sürecin sonrasını; ikinci dönem, Rus savaş uçağının Kasım 2015'te Türkiye tarafından düşürülmesinden Haziran 2016'da Rusya - Türkiye ilişkilerinin normalleşmesine kadar olan süreci ve üçüncü dönem, Temmuz 2016'da Türkiye'de yaşanan başarısız darbe girişimi itibarıyla başlayan süreci kapsamaktadır.⁶⁷⁴ Bu bağlamda, 2014 yılında Kırım'ın ilhakıyla birlikte başlayan Rusya'nın enformasyon operasyonları açısından 24 Kasım 2015 tarihinde SU-24 tipi Rus savaş uçağının Türkiye - Suriye sınır bölgesinde Türkiye tarafından düşürülmesi hadisesi ile yeni bir döneme girildiğini ve Rusya'nın enformasyon operasyonlarının söz konusu tarihten sonra ilişkilerdeki temel meseleler etrafında daha yoğun bir şekilde icra edilmeye başlandığını ifade etmek gerekmektedir.

3.2.2.2.1. Rus savaş uçağının düşürülmesi krizinden sonraki dönemde Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları

Rus savaş uçağının Türkiye tarafından düşürülmesinin ardından Rusya - Türkiye ilişkilerinde yaşanan kriz nedeniyle Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları şiddetlenmiştir. Buchneva'ya göre uçak düşürme olayının ardından Türkiye, Rusya'nın enformasyon savaşının yeni hedefi olmuştur.⁶⁷⁵ RAND Corporation'ın raporuna göre uçak düşürme hadisesinin akabinde Rusya, hasmane önlemler kapsamında Türkiye'ye karşı bir kamuoyu hareketi başlatmıştır.⁶⁷⁶ Ünver'e göre ise uçak düşürme hadisesi Rusya'nın Türkiye'ye karşı dijital hibrit savaşta gücünü doğrudan gösterdiği ilk önemli olay olmuştur.⁶⁷⁷ Bununla birlikte, uçak düşürme hadisesi sonrasında Rusya'nın Türkiye'ye karşı enformasyon cephesinde açtığı savaşın amacına ulaştığını gören Rusya, bu olayın ardından Türkiye'ye karşı enformasyon operasyonları icra etmeye devam etmiştir.

⁶⁷⁴ a.g.m., s. 44

⁶⁷⁵ İnternet: Buchneva, E. (22.12.2015). "The Russia-Turkey crisis is feeding a new propaganda war between the countries", *Index on Censorship*, <https://www.indexoncensorship.org/2015/12/the-russia-turkey-crisis-is-feeding-a-new-propaganda-war/> (erişim tarihi: 04.12.2020)

⁶⁷⁶ İnternet: Pezard, S., Migacheva, K. ve Allen, B. (2020). "Appendix B: Detailed Case Studies of Russia's Use of Hostile Measures", Connable vd., a.g.e., s. 92, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2500/RR2539/RAND_RR2539z2.a.ppendixB.pdf (erişim tarihi: 08.07.2020)

⁶⁷⁷ İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 20

Uçak düşürme hadisesinin ardından Rusya, enformasyon operasyonlarının kapsamı ve yöntemlerini genişletmiştir. Costello, uçak krizinden sonra Rusya'nın Türkiye'ye karşı duygusal dil kullanmak, alay etmek, kanıtsız beyanda bulunmak, yanıltıcı bağlamda iddiaları ileri sürmek ve bazı enformasyonların seçici kullanımı gibi dezenformasyon tekniklerine başvurmaya başladığını belirtmiştir.⁶⁷⁸ Bu doğrultuda Rusya, uçak düşürme hadisesinden sonra Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarında özellikle Türkiye için hassas nitelikteki siyasi ve askerî konuları ele almıştır. Örneğin, uçak düşürme krizinden birkaç ay sonra Rus medyası Türkiye ve Suriye'deki Kürt meselesine ilişkin haberler yayımlamaya başlamıştır.⁶⁷⁹ Buna ilaveten Rusya, terör örgütü Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ) bağlamında Türkiye'ye yönelik yoğun bir karalama kampanyası da başlatmış olup bu süreçte Rusya'nın hem *Sputnik Türkiye*'de hem de uluslararası düzeyde yayın yapan diğer medya organlarında en çok gündemde tuttuğu ve öne çıkardığı konu, Türkiye'yi terör örgütü DEAŞ ile Suriye'de petrol ticareti yaptığı yönünde itham etmesi olmuştur. Nitekim, Rus Savunma Bakanlığı 2 Aralık 2015 tarihinde Suriye'deki DEAŞ militanlarının finansal kaynaklarına dair bir basın toplantısı düzenlemiş ve Bakan Yardımcısı Antonov, Suriye'de yasa dışı şekilde satılan petrolün ana güzergahı olarak Türkiye'yi göstermiştir.⁶⁸⁰

Bu iddialar Rusya tarafından hem Türkiye'deki kamuoyu hem de uluslararası kamuoyu nezdinde sıklıkla işlenmiş olup sosyal medya üzerinden de daha geniş bir kitleye ulaştırılmaya çalışılmıştır. Rusya'nın bu yöndeki eylemlerine bağlı olarak uluslararası medyanın dikkati Rus jetinin Türk hava sahasını ihlal etmesine değil, Rusya'nın Türkiye'yi itham ettiği iddialar üzerinde toplanmış, hatta Türkiye'nin DEAŞ'la petrol ticareti yaptığı iddiaları Türkiye ve NATO ülkelerinin arasının açılmasına da sebep olmuştur.⁶⁸¹ Rusya'nın uluslararası kamuoyu nezdinde Türkiye'ye yönelik bir tepkinin oluşmasına yol açan söz konusu faaliyetleri bu açıdan esasen Türkiye'deki karar vericiler üzerinde bir tür diplomatik baskı oluşturulmasını amaçlamıştır.

⁶⁷⁸ İnternet: Costello, *a.g.e.*, s. 4

⁶⁷⁹ İnternet: Çelikpala, M. (December 2018). "Russia's Policies in the Middle East and the Pendulum of Turkish-Russian Relations", Karasik, T. ve Blank, S. (Editörler). *Russia in the Middle East*, Washington DC: The Jamestown Foundation, ss. 105-130, s. 122-123, <https://jamestown.org/programs/me/> (erişim tarihi: 08.07.2020)

⁶⁸⁰ Yılmaz, *Rusya Neden Suriye'de?*, s. 257

⁶⁸¹ İnternet: Ünver, "Russia Has Won the Information War in Turkey"

3.2.2.2.2. İlişkilerin normalleştirildiği ve geliştirildiği dönemde Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları

2016 yılının Haziran ayında düzelmeye başlayan Türkiye - Rusya ilişkileri Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da meydana gelen başarısız darbe girişiminin ardından güçlenmeye başlamıştır. Bu süreçte Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları, operasyonlarda kullanılan temalar farklılaşmakla birlikte devam etmiştir. Nitekim, dış politikada Türkiye'nin kendisiyle olan ilişkilerinin güçlenmesini arzu eden Rusya'nın, Türkiye'deki kamuoyuna ve karar vericilerine yönelik enformasyon operasyonlarında hasmane üslubu terk etmeye başladığı görülmüştür.

Bununla birlikte Rusya, söz konusu operasyonlarda genellikle ABD ve NATO hakkında olumsuz bir tutum oluşturmaya ağırlık vermiştir. Rusya'nın bu yöndeki çabaları 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişiminin yaşandığı günlerin hemen akabinde başlamıştır. Bu bağlamda Rusya, Türkiye'deki medya organlarınca da dile getirilen NATO ve ABD'nin darbe girişimindeki rolü bağlamında haberler yayımlamış olup⁶⁸² bu konudaki haberlerin 15 Temmuz'un yıl dönümlerinde de tekrarlandığı görülmüştür. Örneğin "*Darbe girişiminin 3. yılı: Türkiye, 15 Temmuz'la birlikte ABD'nin kendisini yıllardır kısıp aldığı gerçeğıyle yüzleşti*"⁶⁸³ başlıklı haberde görüldüğü üzere 15 Temmuz 2016 başarısız darbe girişimi, Türkiye'nin ABD ile ilişkileri bağlamında çerçelenmiştir.

İki ülke arasındaki kriz durumunun Türkiye'deki başarısız darbe girişiminin öncesi itibarıyla olmak üzere aşılmaya başlanmasının ardından ilişkilerin güçlendirilmesi çabaları enformasyon operasyonları açısından da birtakım sonuçlar yaratmıştır. Bu bağlamda Ünver, Ağustos 2016'da Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan arasındaki görüşmenin ardından Rusya'nın Türkiye'ye yönelik DEAŞ petrolü konusundaki suçlayıcı iddialarının Türkiye'deki dijital medyadan tamamen ortadan kalktığının, Türkiye'deki hükümet yanlısı medyada bariz bir şekilde Rusya yanlısı bir

⁶⁸² İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 25

⁶⁸³ İnternet: "Darbe girişiminin 3. yılı: Türkiye, 15 Temmuz'la birlikte ABD'nin kendisini yıllardır kısıp aldığı gerçeğıyle yüzleşti", *Sputnik Türkiye*, 15.07.2019, <https://sptnkne.ws/7aSJ> (erişim tarihi: 03.04.2020)

tutumun benimsendiğinin ve Türkiye'nin Suriye, enerji ve silah alımı konusunda Rusya'ya yöneldiğinin görüldüğünü belirtmektedir.⁶⁸⁴

Öte yandan, ilişkilerde yaşanan olumlu gelişmeler Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarını sonlandırmamış ve bu operasyonlardaki mesajlar, ilişkilerdeki meselelere bağlı olarak farklı içerikler üzerinden verilmeye devam etmiştir. Bu süreçte Rusya, bir yandan NATO ve ABD karşıtlığı üzerinden hareket ederken diğer yandan da kendisini Türkiye için önemli bir ortak olarak göstermeye çalışmıştır. Nitekim Devlen, 15 Temmuz 2016'da başarısız darbe girişimi sonrasındaki dönemde Rusya'nın kendisini Türkiye'ye özellikle Suriye meselesi bağlamında müttefik olarak göstermeyi, Türkiye'nin ABD ve Avrupalı devletlere karşı şüphelerini artırmayı ve bu ülkelere karşı Türkiye'de kin ve düşmanlık yaratmayı amaçladığını ve Türkiye'deki Amerikan karşıtlığının varlığı ve artan önemi nedeniyle Rusya'nın enformasyon operasyonlarındaki bu tür çabaların geniş bir kitle nezdinde karşılık bulduğunu ifade etmektedir.⁶⁸⁵

Son dönemde Türkiye'nin NATO ve ABD ile ilişkilerindeki kırılmalar ve anlaşmazlıklar, Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarında en çok faydalandığı unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda başta Suriye'deki gelişmeler olmak üzere Türkiye'nin ulusal güvenliğiyle ilgili yaşadığı tehditler karşısında NATO ve ABD'nin tavrının Türkiye - NATO ve Türkiye - ABD ilişkilerindeki anlaşmazlık noktalarını teşkil ettiği, ayrıca NATO üyesi olan Avrupalı bazı ülkelerin Türkiye'ye yönelik olumsuz yaklaşımının da Türkiye - NATO ilişkilerinde birtakım sorunlara yol açtığı görülmektedir. Bu hususlara ilaveten NATO'nun kendi iç bütünlüğündeki sorunlar, müttefikler arası görüş ayrılıkları ve NATO'nun geleceğine dair tartışmalar gibi konulara da Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarında yer verildiği gözlemlenmektedir.

Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarında işlenen temalar yalnızca Rus devletine bağlı medya organlarıyla sınırlı kalmamaktadır. Bu bağlamda Devlen, son dönemde Türkiye'deki Rusya menşeli ve Rus yanlısı medya organlarının yanı sıra ana akım medyanın Rusya'nın mesajlarını gittikçe daha fazla kullandığını ve bu duruma bağlı olarak Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon

⁶⁸⁴ İnternet: Ünver, "Russia Has Won the Information War in Turkey"

⁶⁸⁵ Devlen, "Stoking the Flames: Russian Information Operations in Turkey", Shelest ve Kapitonenko (Editörler). *a.g.e.*, s. 47

operasyonlarının başarıya ulaştığını ileri sürmektedir.⁶⁸⁶ Ünver ise Türkiye'de hem milliyetçi hem de İslamcı medya organlarının yayımladığı haberlerin ağırlıklı olarak Batı karşıtı olduğuna ve ana akım medyada Rus yanlısı bir tonun yükselmeye başladığına dikkat çekmektedir.⁶⁸⁷

Günümüzde Rusya, Türkiye'ye karşı icra ettiği enformasyon operasyonlarında hem *Sputnik Türkiye* ve diğer resmî veya yarı-resmî medya kuruluşlarını, hem de sosyal medyada faaliyet gösteren açık veya örtülü unsurları kullanmaktadır. Rusya özellikle kriz durumlarında, kontrolünde bulunan diğer uluslararası yayın kuruluşları aracılığıyla da Türkiye'yi hedef alan yayınlar yapmaktadır. Örneğin, RT haber ajansı tarafından yayımlanan "*ISIS, oil & Turkey: What RT found in Syrian town liberated from jihadists by Kurds (EXCLUSIVE)*" başlıklı haberde görüldüğü üzere Rusya, iki ülke arasındaki ilişkilerin krizde olduğu dönemde Türkiye'yi uluslararası kamuoyu nezdinde terör örgütü DEAŞ ile ilişkilendirmek suretiyle Türkiye'ye karşı bir karalama kampanyası yürütmüştür.⁶⁸⁸

3.2.2.3. Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları kapsamında *Sputnik Türkiye* haber ajansının işlevi

Sputnik haber ajansı Rusya devletine bağlı federal bir kurum olan *Rossiya Segodnya Uluslararası Haber Ajansı* bünyesinde 10 Kasım 2014 tarihinde teşkil edilmiş ve bu tarihten kısa bir süre sonra *Sputnik Türkiye* faaliyete geçmiştir. *Sputnik Türkiye* web sayfasında yer alan bilgilere göre *Sputnik*, "haber akış sistemleri, internet siteleri, sosyal medya hesapları, mobil uygulamalar, radyo yayını ve multimedya basın merkezleri gibi ürünlerle hizmet veren modern bir haber ajansı"dır.⁶⁸⁹

Sputnik Türkiye'nin Türkiye'de sosyal medyada faaliyet gösteren yabancı menşeli diğer medya kuruluşlarından daha fazla takip edildiği görülmektedir. Nitekim, Mart 2021 itibarıyla *Sputnik Türkiye*; Twitter'da bir milyon, Facebook'ta 398 bin, Instagram'da 100 bin ve YouTube'da 111 bin takipçiye sahiptir. Bu sayıyı,

⁶⁸⁶ a.g.m., s. 49

⁶⁸⁷ İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 10

⁶⁸⁸ İnternet: "ISIS, oil & Turkey: What RT found in Syrian town liberated from jihadists by Kurds (EXCLUSIVE)", *RT*, 24.03.2016, <https://www.rt.com/news/336967-isis-files-oil-turkey-exclusive/> (erişim tarihi: 03.04.2020)

⁶⁸⁹ İnternet: "Hakkımızda", *Sputnik Türkiye*

kimi yazarlarca dijital bir kamusal alan olarak değerlendirilen Twitter platformu⁶⁹⁰ üzerinden karşılaştırmak gerekirse aynı tarihte Almanya menşeli *Deutsche Welle Türkçe*'nin 739 bin, ABD menşeli *Amerika'nın Sesi (VOA Türkçe)*'nin 255 bin ve Çin merkezli *Çin Uluslararası Radyosu Türkçe*'nin 84 bin takipçisinin olduğu görülmektedir. Bu bilgiler ışığında *Sputnik Türkiye*'nin ayrıca, Türkiye siyasi yelpazesinin farklı kesimlerinden okuyucuları ve sosyal medya takipçilerini kendisine çektiğini ve önemli olaylar sırasında içerik üretimi ve sosyal medya etkileşimi açısından genellikle aktif olduğunu ifade etmek gerekmektedir.⁶⁹¹

3.2.2.3.1. *Sputnik Türkiye* haber içeriklerine genel bir bakış

Sputnik haber ajansının teşkil edilmesinden kısa bir süre sonra yayın hayatına başlayan *Sputnik Türkiye*'nin web sayfasında ilk haberin 22 Kasım 2014 tarihinde ve "Türkiye ve Rusya; Üst düzey işbirliğine giden yolun köşe taşları"⁶⁹² başlığıyla yayımlandığı görülmektedir. Yayın hayatına başladığı ilk haftada *Sputnik Türkiye*'de Batılı bazı ülkelerin Kırım'ın ilhakı olayı ve Ukrayna krizi nedeniyle Rusya'ya karşı yaptırımları⁶⁹³ ve genel olarak Kırım meselesi⁶⁹⁴ hakkında Türkiye kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik haberler yayımlanmıştır. Ayrıca, AB'nin Türkiye - Rusya ilişkilerini bozmaya çalıştığı,⁶⁹⁵ Türkiye'nin enerji alanında Rusya ile iş birliği yapmasının Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi olan coğrafyada Türkiye'ye alan açabileceği⁶⁹⁶ ve Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği ile iş birliği geliştirmesi için çalışmalar yapıldığı⁶⁹⁷ gibi haberlerle Rusya'nın Türk kamuoyu nezdinde olumlu izlenim yaratmaya yönelik içerikler üretilmiştir. Buna ilaveten Aralık 2014'te *Sputnik*

⁶⁹⁰ İnternet: Demir, A. (16.08.2020). "İsmail Hakkı Polat: Sosyal medyada yeni medya üzerinden bir Dijital Ortaçağ dönemine giriyoruz", *Daktilo1984*, <https://daktilo1984.com/roportajlar/ismail-hakki-polat-sosyal-medyada-yeni-medya-uzerinden-bir-dijital-ortacag-donemine-giriyoruz/> (erişim tarihi: 03.11.2020)

⁶⁹¹ İnternet: Kırdemir, B. (Temmuz 2020). *Türkiye'de Dijital Haber Ortamı: Kutuplaşma, Sosyal Medya ve Yükselen Trendler*, Siber Politikalar ve Dijital Demokrasi, No: 2020/03/TR, İstanbul: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), s. 10, <https://edam.org.tr/turkiyede-dijital-haber-ortami-kutuplasma-sosyal-medya-ve-yukselen-trendler/> (erişim tarihi: 03.10.2020)

⁶⁹² İnternet: "Türkiye ve Rusya; Üst düzey işbirliğine giden yolun köşe taşları", *Sputnik Türkiye*, 22.12.2014, <https://sptnkne.ws/sWbK> (erişim tarihi: 03.04.2020)

⁶⁹³ İnternet: "Rusya karşıtı yaptırımlar", *Sputnik Türkiye*, (tarih yok), https://tr.sputniknews.com/trend/rusya_karsiti_yaptirimlar/ (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁶⁹⁴ İnternet: "Kırım Tatar Milli Meclisi' kimi temsil ediyor?", *Sputnik Türkiye*, 24.12.2014, <https://sptnkne.ws/4we9> (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁶⁹⁵ İnternet: "Brüksel, Ankara-Moskova ittifakını dağıtmaya çalışıyor", *Sputnik Türkiye*, 24.12.2014, <https://sptnkne.ws/zVJS> (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁶⁹⁶ İnternet: "Rus doğalgazıyla Osmanlı İmparatorluğuna mı?", *Sputnik Türkiye*, 24.12.2014, <https://sptnkne.ws/yKax> (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁶⁹⁷ İnternet: "Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği ile işbirliği için yol haritası hazırlanıyor", *Sputnik Türkiye*, 25.12.2014, <https://sptnkne.ws/hmsX> (erişim tarihi: 04.04.2020)

Türkiye tarafından kamuoyunun nabzını ölçmek üzere "*Türkiye'nin AB'ye katılımı fikrini nasıl değerlendiriyorsunuz?*"⁶⁹⁸ konulu bir çevrim içi anket de düzenlenmiştir.

Sputnik Türkiye, kurulduğu yıl olan 2014 itibarıyla her sene sonunda düzenli olarak Türkiye - Rusya ilişkilerini ayrıntılarıyla değerlendiren içerikler üretmektedir. *Sputnik Türkiye*'de ayrıca, 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan Rus savaş uçağının düşürülmesi olayı sonrasında ilişkilerin durumuna⁶⁹⁹ ve krizin aşılp ilişkilerin normalleştirilmeye başlandığı yeni döneme⁷⁰⁰ ilişkin haberlerde olduğu gibi Türkiye - Rusya ilişkileri çerçevesinde bazı özel haber kategorileri bulunmaktadır. Dolayısıyla *Sputnik Türkiye*'nin içeriklerinin, Türkiye - Rusya ilişkileri kapsamındaki önemli olaylar ve zaman zaman patlak veren krizler doğrultusunda belirlendiğini söylemek mümkündür. Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası medya kuruluşlarını inceleyen bir rapora göre ise *Sputnik Türkiye*, Rus siyasetine bağlı ve Rusya kontrollü bir yayın politikası izlemektedir.⁷⁰¹

Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarında *Sputnik Türkiye*'nin araçsallaştırılması açısından bazı önemli olayları ve konuları esas alarak bir değerlendirme yapmakta fayda görülmektedir. Bu çalışma kapsamında 24 Kasım 2015 tarihinde meydana gelen Türkiye'nin Rus savaş uçağını düşürmesi olayı bir başlangıç noktası alınarak Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları hem kriz döneminde hem de ilişkilerin normalleştirildiği dönemi içermek üzere Türkiye - Rusya ilişkilerine ve Türkiye'nin NATO ve ABD ile ilişkilerine dair yayımlanan haberler aşağıda ana hatlarıyla açıklanmaktadır.

3.2.2.3.2. Rus savaş uçağının düşürülmesi krizinden sonra yayımlanan haberler

Rus savaş uçağının 24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasında düşürülmesinin ardından Rusya ile Türkiye arasında gerginleşen ilişkilere bağlı olarak Rusya, Türkiye aleyhinde yayımlattığı haberler üzerinden Türkiye'ye karşı enformasyon operasyonları icra etmiştir. *Sputnik Türkiye*'nin haberleri yalnızca kendi web

⁶⁹⁸ İnternet: "Türkiye'nin AB'ye katılımı fikrini nasıl değerlendiriyorsunuz?", *Sputnik Türkiye*, (tarih yok), <https://sptnkne.ws/cxJt> (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁶⁹⁹ İnternet: "24 Kasım'dan sonra Rusya - Türkiye ilişkileri", *Sputnik Türkiye*, (tarih yok), https://tr.sputniknews.com/trend/24_kasimdan_sonra_Rusya_Turkiye_iliskileri/ (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁷⁰⁰ İnternet: "Türkiye - Rusya ilişkilerinde yeni dönem", *Sputnik Türkiye*, https://tr.sputniknews.com/trend/turkiye_rusya_iliskilerinde_yeni_donem/ (erişim tarihi: 04.04.2020)

⁷⁰¹ İnternet: Çağlar, İ., Akdemir, K. H. ve Toker, S. (2019). *Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları*, Ankara: SETA Yayınları 143, 1. Baskı, Rapor, s. 127, <https://setav.org/assets/uploads/2019/07/R143Tr.pdf> (erişim tarihi: 05.04.2020)

sayfasında yayımlanmakla kalmamış ve bu haberler Türkiye'deki diğer medya kuruluşları tarafından da dolaşıma sokulmuştur.

Yaşanan krizin ardından *Sputnik Türkiye*'nin yayımladığı haberlerde Rusya'nın Türkiye'yi ekonomik ve siyasi yönden zarara uğratmaya yönelik bazı temalara yer verildiği görülmüştür. Örneğin, "*Rusya'nın yaptırım paketinin yansıması çok ağır olacak*"⁷⁰² ve "*Rusya ile Türkiye arasında yaşanan krizin faturası 52.5 milyar dolar*"⁷⁰³ başlıklı haberlerle Türk kamuoyu nezdinde Türkiye'nin Rusya karşısında güçsüz konumda olduğu ve bozulan ilişkiler nedeniyle özellikle ekonomik açıdan ciddi kayıplara uğrayacağı algısı yaratılmaya çalışılmıştır.

Uçak krizinden sonraki süreçte *Sputnik Türkiye*'nin haberlerinde Türkiye'nin hem NATO ve ABD, hem de Rusya ile ilişkileri ekseninde manipülatif haberler yapılmıştır. Örneğin, "*Batı'dan uyarı: Türkiye NATO'ya güvenip Rusya'yı kışkırtmasın*"⁷⁰⁴ ve "*Medvedev: Türkiye, NATO'yu saldırıya açık hâle getirdi*"⁷⁰⁵ başlıklı haberlerle Türkiye'nin, Batı ittifakıyla ilişkileri bağlamındaki olumsuz haberlerle hedef alındığı görülmektedir.

Kriz nedeniyle Rusya'nın Türkiye'ye yönelik yaptığı baskının bir diğer boyutu ise terör örgütü DEAŞ'la ilgili olmuştur. Bu kapsamda *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan "*Türk firma, IŞİD'e bomba mı temin ediyor?*"⁷⁰⁶ ve "*Türkiye'nin IŞİD'le petrol ticareti buzdağının sadece görünen kısmı*"⁷⁰⁷ başlıklı haberler esas itibarıyla Türkiye'deki iç kamuoyunu hedef almıştır. Ancak, Rusya'nın bu konuda Türkiye'yi hedef alan enformasyon operasyonlarının önemli bir boyutu da uluslararası kamuoyu nezdinde yürütülmüştür. *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan "*RT'nin 'Türkiye*

⁷⁰² İnternet: "Rusya'nın yaptırım paketinin yansıması çok ağır olacak", *Sputnik Türkiye*, 30.11.2015, <https://sptnkne.ws/vRMA> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷⁰³ İnternet: "Rusya ile Türkiye arasında yaşanan krizin faturası 52.5 milyar dolar", *Sputnik Türkiye*, 20.12.2015, <https://sptnkne.ws/qTS7> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷⁰⁴ İnternet: "Batı'dan uyarı: Türkiye NATO'ya güvenip Rusya'yı kışkırtmasın", *Sputnik Türkiye*, 19.02.2016, <https://sptnkne.ws/gPZg> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷⁰⁵ İnternet: "Medvedev: Türkiye, NATO'yu saldırıya açık hâle getirdi", *Sputnik Türkiye*, 15.02.2016, <https://sptnkne.ws/dF5r> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷⁰⁶ İnternet: "Türk firma, IŞİD'e bomba mı temin ediyor?", *Sputnik Türkiye*, 09.12.2015, <https://sptnkne.ws/3jqH> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷⁰⁷ İnternet: "Türkiye'nin IŞİD'le petrol ticareti buzdağının sadece görünen kısmı", *Sputnik Türkiye*, 04.12.2015, <https://sptnkne.ws/nS6R> (erişim tarihi: 05.04.2020)

belgeleri'ne Avrupa'dan destek"⁷⁰⁸ başlıklı haber bu kapsamda özellikle dikkate değerdir.

Sputnik Türkiye zaman zaman Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler bağlamında önemli bir tartışma konusu haline gelebilmektedir. Örneğin, *Sputnik Türkiye*'nin 1 Nisan 2016 tarihli "*BM'ye Türkiye - IŞİD bağlantısını gösteren belgeler...*" başlıklı haberinin ardından yaşanan süreçte yetkili makamlar tarafından *Sputnik Türkiye*'nin internet sayfasının ve sosyal medya hesaplarının erişimi Türkiye'de engellenmiştir.⁷⁰⁹ Bu meseleye ilişkin olarak ise *Sputnik Türkiye* tarafından "*Sputnik'i kapatan Ankara, bölgede gerginlik yaratmak istiyor*"⁷¹⁰ başlıklı bir haber de yayımlanmıştır. Öte yandan, *Sputnik Türkiye*'nin Genel Yayın Yönetmeni Mahir Boztepe, Rus uçağının düşürülmesi krizi sonrasında yaptığı bir açıklamada "Ne Türk makamları ne de Rus makamları tarafından *Sputnik Türkiye*'nin editoryal politikasına, herhangi bir müdahale girişimi olmadığını"⁷¹¹ kaydetmiştir.

3.2.2.3.3. İlişkilerin normalleştirildiği ve geliştirildiği dönemde yayımlanan haberler

Türkiye - Rusya ilişkileri, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 24 Haziran 2016 tarihinde Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'e gönderdiği mektupla beraber olumlu yönde değişmeye başlamıştır. Bu gelişme *Sputnik Türkiye* tarafından "*Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sorunlar, Erdoğan'ı mektup yazmaya zorladı*"⁷¹² şeklinde haberleştirilmekle birlikte "*Türkiye-Rusya ilişkilerinde yeni dönem*"⁷¹³ başlıklı haber, ilişkilerin yeni bir döneme girdiğine işaret etmiştir. Bu süreçte *Sputnik Türkiye*'ye yönelik yayın yasağı tedbirleri, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya'ya yapacağı resmî ziyaretin hemen öncesinde iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik Türkiye'nin arzusunu ifade eden bir jest olarak 8 Ağustos 2016 tarihinde kaldırılmıştır.⁷¹⁴

⁷⁰⁸ İnternet: "RT'nin 'Türkiye belgeleri'ne Avrupa'dan destek", *Sputnik Türkiye*, 25.03.2016, <https://sptnkne.ws/cQnq> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷⁰⁹ Darıcılı, *a.g.e.*, s. 265-266

⁷¹⁰ İnternet: "Sputnik'i kapatan Ankara, bölgede gerginlik yaratmak istiyor", *Sputnik Türkiye*, 15.04.2016, <https://sptnkne.ws/zdHp> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷¹¹ İnternet: "Kimdir bu Sputnik?", *Sözcü*

⁷¹² İnternet: "Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sorunlar, Erdoğan'ı mektup yazmaya zorladı", *Sputnik Türkiye*, 28.06.2016, <https://sptnkne.ws/xQa7> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷¹³ İnternet: "Türkiye-Rusya ilişkilerinde yeni dönem", *Sputnik Türkiye*, (tarih yok), https://tr.sputniknews.com/trend/turkiye_rusya_iliskilerinde_yeni_donem/ (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷¹⁴ Darıcılı, *a.g.e.*, s. 266

Türkiye - Rusya ilişkilerinin normalleşmesi ve iki ülke arasındaki iş birliğinin güçlenmesiyle birlikte *Sputnik Türkiye*'nin haber içeriklerinde Türkiye'ye yönelik açıktan olumsuz ve hasmane tavır değişmeye başlamıştır. Bu süreçte *Sputnik Türkiye*'de Türkiye'ye dair eleştirel nitelikteki haberler yayımlanmaya devam etmekle birlikte Türkiye ile Rusya arasındaki yakınlaşmaya ve Türkiye'nin ABD ve NATO ittifakı ile ilişkilerinin zayıflamasına bağlı olarak söz konusu haberlerin Türkiye - Rusya ilişkilerine zarar vermeyecek mahiyette olmasına özen gösterildiği ve Türkiye'nin ABD ve NATO ile ilişkilerinde yaşanan sorunlara odaklanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un 19 Aralık 2016 tarihinde bir suikast sonucunda öldürülmesinin ardından yayımlanan *Sputnik Türkiye* haberlerinde de gözlemlenmiş ve bahse konu olaya ilişkin olarak yayımlanan haberlerde suikastın Rusya ve Türkiye ilişkilerinin normalleşmesine engel olmayı hedeflediği⁷¹⁵ ve saldırının arkasında NATO ülkelerinin ve özellikle ABD'nin izi olduğu⁷¹⁶ yönündeki içeriklere yer verilmiştir.

3.2.2.3.3.1. Türkiye'nin NATO ve ABD ile ilişkileri konusunda yayımlanan haberler

Söz konusu dönem içerisinde Türkiye'nin NATO ve ABD ile ilişkileri bağlamında *Sputnik Türkiye*, NATO'nun Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarını karşılamadığı⁷¹⁷ ve Türkiye'ye Suriye'nin kuzeyindeki sorunu çözmeye yardım etmediği⁷¹⁸ temalarını işleyen haberler yayımlamıştır. Buna ilaveten Türk kamuoyunun NATO'ya yönelik tutumunu araştıran bazı anketlere *Sputnik Türkiye* haberleri⁷¹⁹ içerisinde yer verilmiştir.

Sputnik Türkiye'nin, Türkiye'nin NATO ve ABD ile ilişkileri bağlamında yayımladığı haberlerde Türkiye'nin terör örgütü olarak kabul ettiği Demokratik Birlik Partisi (PYD) / Halk Savunma Birlikleri (YPG) ve Fethullahçı Terör Örgütü

⁷¹⁵ İnternet: "Lavrov: Saldırının hedefi, Rus-Türk ilişkilerinin normalleşme sürecini baltalamak", *Sputnik Türkiye*, 20.12.2016, <https://sptnkne.ws/daR8> (erişim tarihi: 29.03.2021)

⁷¹⁶ İnternet: "Rus senatör: Karlov saldırısının arkasında ABD var, ama...", *Sputnik Türkiye*, 21.12.2016, <https://sptnkne.ws/dbNR> (erişim tarihi: 29.03.2021)

⁷¹⁷ İnternet: "Türkiye artık güvenlik mimarisinde kendisine yer açmak istiyor, NATO artık ihtiyaçlarını karşılamıyor", *Sputnik Türkiye*, 03.12.2019, <https://sptnkne.ws/A9kF> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷¹⁸ İnternet: "NATO, Türkiye'ye Suriye'nin kuzeyindeki sorunu çözmeye yardım etmek için parmağını bile oynatmadı", *Sputnik Türkiye*, 22.11.2019, <https://sptnkne.ws/A2U6> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷¹⁹ İnternet: "Türkiye'nin yüzde 67'si: Güvenlik için NATO'ya ihtiyaç yok", *Sputnik Türkiye*, 24.11.2017, <https://sptnkne.ws/gb29> (erişim tarihi: 05.04.2020)

(FETÖ) / Paralel Devlet Yapılanması (PDY) vurgusunun yapılması özellikle dikkat çekmektedir. NATO bağlamında PYD/YPG ile ilgili haberlerde örneğin YPG'nin NATO ülkelerinin silahlarını kullandığı⁷²⁰ ifade edilmiş, 15 Temmuz 2016 tarihindeki başarısız darbe girişimi sonrasında ise FETÖ/PDY bağlamında NATO'ya ilişkin haberlerde 15 Temmuz'un bir NATO operasyonu olduğu⁷²¹ ve darbe girişimiyle bağlantılı olduğu söylenen şahısların NATO üssünde görüldüğü⁷²² gibi hususlara *Sputnik Türkiye* haberlerinde yer verilmiştir.

⁷²⁰ İnternet: "YPG, Türkiye'ye karşı NATO ülkelerinin silahlarını kullanıyor", *Sputnik Türkiye*, 01.02.2018, <https://sptnkne.ws/gBD7> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷²¹ İnternet: "Nedim Şener: 15 Temmuz, bir NATO operasyonudur", *Sputnik Türkiye*, 11.09.2017, <https://sptnkne.ws/fxWQ> (erişim tarihi: 05.04.2020)

⁷²² İnternet: "Adil Öksüz ABD'liler tarafından Almanya'ya götürüldü, NATO üssünde yetkililere teslim edildi", *Sputnik Türkiye*, 17.08.2017, <https://sptnkne.ws/fknv> (erişim tarihi: 05.04.2020)

4. TÜRKİYE'NİN RUSYA'DAN S-400 HAVA ve FÜZE SAVUNMA SİSTEMLERİNİ SATIN ALMASI SÜRECİNDE *SPUTNIK TÜRKİYE*'DE YAYIMLANAN HABERLERE İLİŞKİN ÇERÇEVELEME ANALİZİ

Bu bölümde ilk olarak Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinin arka planı ana hatlarıyla ortaya konulmaktadır. Ardından, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecine ilişkin olarak *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlere genel bir bakış atılmaktadır. Son olarak ise Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinde *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlere ilişkin çerçeveleme analizi yapılmaktadır.

4.1. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava ve Füze Savunma Sistemlerini Satın Alması Sürecinin Arka Planı

Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yıllar itibarıyla Türkiye, ulusal güvenliğine yönelik tehditler nedeniyle güçlü bir hava savunma yeteneğine ihtiyaç duymaya başlamış ve Türkiye'nin bu ihtiyacı yirmi birinci yüzyılda yakın coğrafyasında yaşanan çatışmalara bağlı olarak daha da artmıştır. Yüksek irtifa - uzun menzil hava savunma sistemi ihtiyacı Türkiye'nin savunma gündemine 1991 Körfez Savaşı ile girmiş,⁷²³ yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında yaşanan bölgesel krizlerin yarattığı tehditlerin ardından özellikle Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş ise Türkiye'nin güçlü bir hava savunma sistemine sahip olmasının önemini daha net bir şekilde ortaya koymuştur.

Suriye iç savaşı, bu ülkeye komşu olan Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından ciddi boyutlarda güvenlik tehditleri yaratmış, ortaya çıkan bu tehdit durumu nedeniyle Türkiye kendi hava savunma sistemlerini güçlendirmek amacıyla NATO'ya başvurmuş ve bu kapsamda ülkenin güneyindeki bazı illere Patriot füzeleri yerleştirilmiştir.⁷²⁴ Ancak, 2013 yılında Gaziantep'te, Kahramanmaraş'ta ve Adana'da konuşlandırılan Patriot sistemleri 2015'te görevlerini tamamladıktan sonra

⁷²³ İnternet: Mevlütoğlu, A. (23.06.2020). "S-400'ler Türkiye'nin Savunması İçin Ne İfade Ediyor?", *Perspektif*, <https://www.perspektif.online/s-400ler-turkiyenin-savunmasi-icin-ne-ifade-ediyor/> (erişim tarihi: 09.10.2020)

⁷²⁴ İnternet: "Beş soruda S-400 alım süreci", *Deutsche Welle (DW) Türkçe*, 06.04.2018, <https://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-s-400-al%C4%B1m-s%C3%BCreci/a-43278808> (erişim tarihi: 09.10.2020)

geri çekilmiştir. Dolayısıyla bu seçenek Türkiye'nin hava savunmasının sağlanması açısından uzun vadeli bir çözüm oluşturmamıştır.

Hava savunması konusunda kalıcı bir çözüm bulmak isteyen Türkiye, 2013 yılında ABD'den Patriot füze savunma sisteminin satın alınması konusunu görüşmüştür. Ancak ABD'nin, Patriotların bazı teknik bilgilerini Türkiye ile paylaşmayı reddetmesi ve sistemin maliyetinin yüksek olması nedeniyle Türkiye farklı ülkelerden hava savunma sistemi satın alınması için çalışmalarını başlatmıştır.⁷²⁵ Bu kapsamda Savunma Sanayi İcra Komitesi 2013 yılı Eylül ayında aldığı kararla Çinli bir firmanın teklifini değerlendirmiş ve 2014 yılı Mayıs ayı itibarıyla Türk tarafı ile Çinli şirket arasında görüşmelerde son aşamaya gelinmiştir.⁷²⁶ NATO ve ABD'nin Türkiye'ye Çin gibi bir ülkeyle iş birliği yapılacak olması nedeniyle tepki gösterdiği bu süreçte Türkiye, yapılan müzakerelerde bahse konu firmanın Türkiye'yi memnun edecek seviyede teknoloji transferi yapmayı kabul etmemesinden ötürü Kasım 2015'te Türk Uzun Menzilli Hava ve Füze Savunma Sistemi ihalesini iptal ettiğini duyurmuştur.⁷²⁷ Bunun akabinde Türkiye'den yapılan üst düzey açıklamalarda, söz konusu alandaki ihtiyacın milli imkânlarla karşılanacağı ve özellikle teknoloji transferi konusunda şartları karşılayan ülkelerle iş birliğine açık olduğu ifade edilmeye başlanmıştır.⁷²⁸

Bu noktada Rusya, Türkiye'nin hava savunma ihtiyaçlarını karşılamaya istekli güçlü bir aday olarak öne çıkmıştır. 24 Kasım 2015 tarihinde yaşanan Rus savaş uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi hadisesinden sonra krize giren Türkiye - Rusya ilişkilerinin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 10 Ekim 2016 tarihinde Moskova'yı ziyaretiyle normalleşmeye başlaması, füze savunma sistemi konusunda Türkiye'nin Rusya ile iş birliğinin önünü açmıştır. Bu ziyarette Erdoğan ile Putin arasında yapılan görüşmede Rusya'ya ait S-400 sistemlerinin satın alınması konusu da ele alınmış⁷²⁹ ve Rusya'nın fiyat, teslimat, ortak üretim ve teknoloji transferi

⁷²⁵ İnternet: Demirci, Z. (08.03.2019). "10 soruda Türkiye Neden S-400 Alıyor", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/10-soruda-turkiye-neden-s-400-aliyor/1412408> (erişim tarihi: 09.10.2020)

⁷²⁶ Kısacık, S. (2018). "S-400 Hava Savunma Sistemi: Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Bir İşbirliği Sahası Mı?", Örmeci, O. ve Kısacık, S. (Editör). *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası: Teorik Çerçeve, Tarihsel Arka Plan, Örnek Olaylar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, ss. 383-396, s. 383

⁷²⁷ İnternet: Kurç, Ç. (18.07.2019). "Türkiye Neden S-400 Aldı?", *Daktilo1084*, <https://daktilo1984.com/2019/07/18/turkiye-neden-s-400-aldi/> (erişim tarihi: 09.10.2020)

⁷²⁸ İnternet: Mevlütoğlu, a.g.e.

⁷²⁹ İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 41

noktasında Türkiye'nin beklentilerini karşılaması gerekçesiyle Türkiye, Rusya'dan S-400'lerin satın alınmasına olumlu yaklaşmıştır.⁷³⁰ Bu konuya ilişkin olarak tedarik sözleşmesi iki ülke arasında 11 Nisan 2017 tarihinde imzalanmış⁷³¹ ve nihai anlaşma ise 29 Aralık 2017 tarihinde akdedilmiştir.⁷³² Bu gelişmenin akabinde NATO'dan yapılan üst düzey açıklamalarda S-400'lerin NATO sistemleriyle uyum sorunu olduğuna dikkat çekilirken ABD'den yapılan açıklamalarda ise Türkiye'nin Rusya'dan S-400 sistemlerini satın alması durumunda ABD'nin Türkiye'ye yaptırım uygulayacağı vurgulanmaya başlanmıştır.

Türkiye ile Rusya arasında yapılan anlaşmanın ardından başlayan süreçte bir yandan ABD'den Türkiye'ye karşı yaptırım tehditleri gelirken diğer yandan Türkiye'den yapılan resmî açıklamalarda, Rusya'dan S-400'lerin satın alınmasının Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik tehditler karşısında zaruri bir ihtiyaç olduğu ve S-400'lerin üstün teknik özelliklerinden ötürü tercih edildiği vurgulanmaya başlanmıştır. Konunun uzmanları da benzer değerlendirmelerde bulunmuş, örneğin Kasapoğlu bu bağlamda, öncüllerine göre S-400'lerin daha etkin komuta-kontrol sistemlerine ve daha gelişmiş hedef angajman algoritmalarına sahip olduğuna işaret etmiştir.⁷³³ Mevlütoğlu ise güçlü radarı ve uzun menzilli füzeleri ile S-400'lerin, özellikle orta ve yüksek irtifalardaki muharip uçaklar ile elektronik harp / erken ihbar uçaklarına ve insansız hava araçlarına karşı ciddi bir caydırıcı etki yaratabileceğini belirtmiştir.⁷³⁴

Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasına ilişkin olarak Türk kamuoyunda hem anlaşmaya destek verenler hem de anlaşmayı eleştirenler olmuştur. Bu anlaşmaya destek verenlerin genel itibarıyla S-400'lerin Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından gerekli olduğunu savunduğu görülmüştür. Buna ilaveten Türkiye ile Rusya arasında yapılan anlaşmanın ardından başlayan süreçte ABD'den gelen yaptırım tehditlerinin artmasına paralel olarak Türk kamuoyunda S-400 anlaşmasına

⁷³⁰ İnternet: Demirci, a.g.e.

⁷³¹ İnternet: T.C. Milli Savunma Bakanlığı (12.07.2019). "S-400 Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sisteminin İntikali", <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1272019-78857> (erişim tarihi: 07.03.2020)

⁷³² İnternet: "Türkiye ve Rusya, S-400 anlaşmasını imzaladı", *Sputnik Türkiye*, 29.12.2017, <https://sptnkne.ws/gu3F> (erişim tarihi: 07.03.2020)

⁷³³ İnternet: Kasapoğlu, C. (Mayıs 2019). *Türk-Rus Savunma İşbirliği: Siyasi-Askerî Kapsam, Beklentiler ve Limitler*, EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi 2019/7, İstanbul: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), s. 14, <https://edam.org.tr/turk-rus-savunma-i%CC%87sbirligi-siyasi-askeri-kapsam-beklentiler-ve-limitler/> (erişim tarihi: 09.10.2020)

⁷³⁴ İnternet: Mevlütoğlu, a.g.e.

yönelik halk desteği de yükselmiştir. Nitekim, Optimar Araştırma'nın Temmuz 2019'da açıkladığı anket sonuçlarına göre katılımcıların %63,2'si Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasına destek vermiştir.⁷³⁵

Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın alması fikrini destekleyenlerin yanı sıra bu görüşü eleştirenler de olmuştur. Bu kişiler; S-400'lerin NATO'nun hava savunma sistemleriyle entegrasyon sorunu olduğundan dolayı kullanılamayacağına, S-400'lerin satın alınması halinde Türkiye'nin ABD ve NATO ile ilişkilerinin zarar göreceğine ve bunun sonucunda Türkiye'nin hem F-35 savaş uçaklarından mahrum kalacağına hem de ekonomik açıdan ciddi yaptırımlarla karşılaşabileceğine dikkat çekmiştir. Örneğin Kurç, S-400'lerin avantajlarından bahsedilirken bir hava savunma sisteminin verimli çalışması için büyük önem arz eden entegrasyon sorununun görmezden gelindiğine işaret etmiştir.⁷³⁶ Kasapoğlu, NATO yeteneklerine entegre edilemeyecek olmasından mütevellit S-400'lerin Türk toprakları ve ana yerleşim merkezleri için balistik füze tehdidine karşı bir koruma kalkanı oluşturacağını söylemenin teknik açıdan gerçekçi olmayacağını ifade etmiştir.⁷³⁷ Ceylan, Türkiye'nin S-400'leri satın almasının NATO ittifakı bünyesindeki hukuki taahhütleriyle çeliştiğini vurgulamış,⁷³⁸ Ünver ise S-400 anlaşmasında teknoloji transferine veya ortak üretim yapılmasına dair bir hükmün bulunmadığına dikkat çekmiştir.⁷³⁹

4.2. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava ve Füze Savunma Sistemlerini Satın Alması Sürecine İlişkin Olarak *Sputnik Türkiye*'de Yayımlanan Haberlere Genel Bir Bakış

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 sistemlerini satın almasına ilişkin olarak *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerin tarihi Türkiye'nin hava savunma sistemleri tedariği konusunda arayış içerisinde olduğu döneme kadar geriye gitmektedir. Örneğin, 7 Mayıs 2015 tarihinde *Sputnik Türkiye*'de "*NATO Türkiye'nin Rus füze sistemi*

⁷³⁵ İnternet: "Optimar araştırdı, Türk halkı S-400'leri ne ölçüde destekliyor?", *Sputnik Türkiye*, 25.07.2019, <https://sptnkne.ws/83aM> (erişim tarihi: 09.10.2020)

⁷³⁶ İnternet: Kurç, "Türkiye Neden S-400 Aldı?"

⁷³⁷ İnternet: Kasapoğlu, C. (Temmuz 2017). *Türkiye'nin S-400 İkilemi*, EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi 2017/5, İstanbul: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), s. 1, <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/s400tr.pdf> (erişim tarihi: 19.11.2020)

⁷³⁸ İnternet: Ceylan, F. (18.06.2019). "S-400 Sorununa Kısa Bir Bakış", Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), <https://edam.org.tr/s-400-sorununa-kisa-bir-bakis/> (erişim tarihi: 15.10.2020)

⁷³⁹ İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 41

almasına izin vermez"⁷⁴⁰ başlıklı bir haber yayımlanmış olup kamuoyunun bu konudaki düşüncelerini şekillendirmeye yönelik olduğu anlaşılan diğer haberlerde ise S-400'lerin üstün özelliklerine⁷⁴¹ ve başta Türkiye'nin komşuları⁷⁴² olmak üzere S-400 sistemlerini satın alan ülkelere yer verildiği görülmektedir.

Türkiye ile Rusya arasındaki diyalog ve iş birliğinin güçlenmeye başladığı 2016 yılı Ekim ayı itibarıyla ise *Sputnik Türkiye*, Türkiye'nin Rusya'dan hava savunma sistemi alması gerektiği⁷⁴³ yönünde haberler yayımlamaya başlamıştır. Bunun akabinde gelişen süreç içerisinde *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerde daha iddialı bir haber dilinin kullanılması ve haberlerdeki üslupta Türkiye'deki kamuoyunun ve karar vericilerin duygularına daha çok hitap edilmesi dikkat çekmiştir. Yayımlanan haberlerde Türkiye'nin S-400 alımının tarihin akışını değiştirebileceği⁷⁴⁴ ve Türkiye'nin S-400 alımının ABD ve NATO'dan bağımsız hareket ettiği anlamına geldiği⁷⁴⁵ şeklinde mesajlar verilmiş ve Türkiye'nin S-400'leri satın almasının gereklerinin yeni bir darbe girişimini önlemek⁷⁴⁶ ve ABD'den bağımsız hareket etmek⁷⁴⁷ olduğu iddia edilmiştir.

Sputnik Türkiye'de ayrıca, Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın alması durumunda ABD'nin yaptırım uygulayacak olmasına yönelik haberlerin yayımlandığı görülmüştür. Bu kapsamda, ABD'nin Türkiye'yi ekonomik olarak mahvetmeye kalkabileceği⁷⁴⁸ ve Türkiye'nin ABD'nin şantajına boyun eğmeyeceği⁷⁴⁹ yönünde haber içerikleri üretilmiştir. Ayrıca, *Sputnik Türkiye* web sayfasında "ABD,

⁷⁴⁰ İnternet: "NATO Türkiye'nin Rus füze sistemi almasına izin vermez", *Sputnik Türkiye*, 07.05.2015, <https://sptnkne.ws/rMH4> (erişim tarihi: 10.10.2020)

⁷⁴¹ İnternet: "Rus S-400 sistemlerinin dünyada dengi yok", *Sputnik Türkiye*, 27.11.2015, <https://sptnkne.ws/cnr4> (erişim tarihi: 10.10.2020)

⁷⁴² İnternet: "Rusya, İran'a S-300 füzeleri yerine yeni nesil S-400'lerden verebilir", *Sputnik Türkiye*, 24.02.2015, <https://sptnkne.ws/sft4> (erişim tarihi: 10.10.2020)

⁷⁴³ İnternet: "İsmail Hakkı Pekin: Türkiye, Rusya'dan hava savunma sistemi almalı", *Sputnik Türkiye*, 11.10.2016, <https://sptnkne.ws/cxDM> (erişim tarihi: 10.10.2020)

⁷⁴⁴ İnternet: "Türkiye'nin S-400 alımı dünya güç dengesinde kayma yaratabilir ve tarihin akışını değiştirebilir", *Sputnik Türkiye*, 18.07.2017, <https://sptnkne.ws/eWwm> (erişim tarihi: 10.10.2020)

⁷⁴⁵ İnternet: "S-400 kararı, Erdoğan'ın ABD ve NATO'dan bağımsız hareket ettiğini gösteriyor", *Sputnik Türkiye*, 25.07.2017, <https://sptnkne.ws/eYQS> (erişim tarihi: 10.10.2020)

⁷⁴⁶ İnternet: "Türkiye, 15 Temmuz gibi olası bir darbe girişimine karşı koyabilmek için Patriot yerine S-400 almalı", *Sputnik Türkiye*, 22.03.2018, <https://sptnkne.ws/hbKK> (erişim tarihi: 10.10.2020)

⁷⁴⁷ İnternet: "Rusya'dan S-400 alımı, bağımsız iradenin sergileneceği olumlu bir adım olur", *Sputnik Türkiye*, 01.04.2019, <https://sptnkne.ws/mdKb> (erişim tarihi: 10.10.2020)

⁷⁴⁸ İnternet: "ABD, Türkiye'nin S-400 alımını engellemek için sıkışırsa ülkeyi ekonomik olarak mahvetmeye kalkabilir", *Sputnik Türkiye*, 18.02.2019, <https://sptnkne.ws/kJ5a> (erişim tarihi: 10.10.2020)

⁷⁴⁹ İnternet: "Rus uzman: Türkiye, ABD'nin S-400 konusundaki şantajına boyun eğmez", *Sputnik Türkiye*, 21.03.2019, <https://sptnkne.ws/vCX6> (erişim tarihi: 10.10.2020)

*Türkiye'nin S-400'leri almasından neden rahatsız oldu?*⁷⁵⁰ başlıklı bir anket yayımlanarak kamuoyunun nabızı da ölçülmeye çalışılmıştır.

4.3. Türkiye'nin Rusya'dan S-400 Hava ve Füze Savunma Sistemlerini Satın Alması Sürecinde *Sputnik Türkiye*'de Yayımlanan Haberlere İlişkin Bir Çerçeveleme Analizi Araştırması

4.3.1. Araştırma Kapsamında Niteliksel İçerik Çözümlemesi Yönteminin Kullanılması

Bu araştırmada, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinde *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerdeki çerçeveler niteliksel içerik çözümlemesi ve çerçeveleme analizi yöntemlerinden yararlanılmak suretiyle incelenmektedir.

Araştırma kapsamında, belirlenen örneklemden toplanılan verilerin incelenmesinin ardından ortaya çıkan temalardan araştırma problemi ve varsayımlarına uygun olarak çerçevelemenin yapıldığı üst kategoriler oluşturulmuştur. Söz konusu haber temaları manuel olarak kodlanarak belirli çerçeveleme kategorileri ortaya çıkarılmış ve akabinde bu kategoriler sınıflandırılmıştır. Aşağıda sunulan tablolarda, yapılan araştırma kapsamında toplanılan verilerin incelenmesinin ardından ortaya çıkan haber temaları ve bu temaların dahil olduğu çerçeve kategorileri ortaya konulmaktadır. İncelemeye tâbi tutulan haberlerin kodlanması ise söz konusu haber temalarının mevcut olması durumunda "*Evet (1)*" ve mevcut olmaması durumunda "*Hayır (0)*" şeklinde gerçekleştirilmiştir.

⁷⁵⁰ İnternet: "ABD, Türkiye'nin S-400'leri almasından neden rahatsız oldu?", *Sputnik Türkiye*, (tarih yok), <https://sptnkne.ws/kURb> (erişim tarihi: 10.10.2020)

Haber Çerçevesi: ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye		
Haber Temaları	Evet (1)	Hayır (0)
ABD'den bağımsız hareket eden Türkiye		
ABD'nin baskı ve tehditlerine karşı kararlı davranan Türkiye		
S-400 bataryalarına sahip ilk NATO ülkesi olarak Türkiye		
NATO ve ABD ile ilişkilerinde denge kurmak isteyen Türkiye		
ABD'nin yaptırım tehditlerine Türkiye'nin verebileceği karşılık		
ABD'nin yaptırım tehditlerinin sonuçsuz kaldığı		
ABD'nin ve NATO'nun Türkiye'nin S-400 alımını kabullenmesi sinyali		
Türkiye'nin S-400 alımına ABD'nin ve NATO'nun tepkisi		
Türkiye'nin ulusal güvenliği, egemenliği ve çıkarları		
Türk kamuoyunun desteği		
S-400 anlaşmasının tamamlanmış olduğu		
S-400 anlaşmasının devam ettiği ve uygulanmakta olduğu		
S-400'lerin sevkiyatı ve sonrasına ilişkin süreç		
S-400'lerle görevli personelin eğitimi		

Tablo 4.1. "ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temaları

Tabloda yer alan haber temalarının "ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye" haber çerçevesi ile ilişkisine dair bazı hususları açıklamak gerekirse;

- "S-400 bataryalarına sahip ilk NATO ülkesi olarak Türkiye" teması, ABD'nin baskı ve tehditlerine rağmen S-400'lere sahip olacak ilk NATO ülkesi olarak Türkiye'nin bu konuda kararlı olması;
- "NATO ve ABD ile ilişkilerinde denge kurmak isteyen Türkiye" teması, S-400'leri satın alma konusunda kararlı olan Türkiye'nin ABD'den bağımsız hareket etmek suretiyle NATO ve ABD ile dengeli bir ilişki kurmaya çalıştığı;

- "*ABD'nin yaptırım tehditlerine Türkiye'nin verebileceği karşılık*" teması, ABD'nin baskı ve tehditlerine mukabil Türkiye'nin birtakım karşı hamleler yaparak ABD'den bağımsız hareket edebileceği;
- "*ABD'nin yaptırım tehditlerinin sonuçsuz kaldığı*" teması, Türkiye'nin S-400'leri alma hususunda kararlı davranmasından dolayı ABD'nin yaptırım tehditlerinin sonuçsuz kaldığı;
- "*ABD'nin ve NATO'nun Türkiye'nin S-400 alımını kabullenmesi sinyali*" teması, Türkiye'nin S-400'leri almakta kararlı davranmasının sonucunda ABD ve NATO'nun, Türkiye'nin bu kararını kabulleneceği yönünde sinyallerin alındığı;
- "*Türkiye'nin S-400 alımına ABD'nin ve NATO'nun tepkisi*" teması, Türkiye S-400'leri alma kararlılığı gösterdiği için ABD ve NATO'nun tepki gösterdiği;
- "*Türkiye'nin ulusal güvenliği, egemenliği ve çıkarları*" teması, ABD'nin baskı ve tehditlerine rağmen Türkiye'nin ulusal güvenliği ve çıkarları için S-400'leri alma konusunda kararlılık gösterdiği ve bu kararlılığın Türkiye'nin ABD'den bağımsız hareket ettiği anlamına geldiği;
- "*Türk kamuoyunun desteği*" teması, ABD'nin baskı ve tehditlerine karşı Türkiye'nin kararlı davranması ve ABD'den bağımsız hareket etmesi için Türkiye'deki kamuoyunun S-400'lerin satın alınması konusunda karar vericilere destek verdiği;
- "*S-400 anlaşmasının tamamlanmış olduğu*" teması, ABD'nin baskı ve tehditlerine rağmen Türkiye'nin kararlılık göstererek S-400 anlaşmasının müzakeresini tamamladığı;
- "*S-400 anlaşmasının devam ettiği ve uygulanmakta olduğu*" teması, ABD'nin baskı ve tehditlerine rağmen Türkiye'nin anlaşmayı sürdürme kararlılığını gösterdiği;
- "*S-400'lerin sevkiyatı ve sonrasına ilişkin süreç*" teması, ABD'nin baskı ve tehditlerine rağmen Türkiye'nin S-400'lerin sevkiyatı ve bunun sonrasındaki süreci planlama ve uygulama kararlılığını gösterdiği;
- "*S-400'lerle görevli personelin eğitimi*" teması, ABD'nin baskı ve tehditlerine rağmen Türkiye'nin S-400'ler konusunda görevli personelin eğitimiyle bu konudaki kararlılığını sürdürdüğü anlamına gelmektedir.

Aşağıdaki tabloda "*Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD*" çerçevesinin haber temaları gösterilmektedir.

Haber Çerçevesi: <i>Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD</i>		
Haber Temaları	Evet (1)	Hayır (0)
Türkiye'ye yaptırım uygulanması		
Türkiye'nin F-35 programından çıkarılması		
Türkiye'ye F-35 satışının iptali		
Türk pilotların F-35 eğitiminin askıya alınması		
F-35 ekipmanlarının sevkiyatının durdurulması		
Türkiye'ye ultimatoma verilmesi		
Savunma sanayi sektöründeki firmalara yaptırımlar		
Ekonomik etkiler boyutu		

Tablo 4.2. "*Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD*" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temaları

Tabloda yer alan haber temalarının "*Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD*" haber çerçevesi ile ilişkisine dair bazı hususları açıklamak gerekirse;

- "*Türkiye'ye yaptırım uygulanması*" teması, Türkiye'nin S-400'leri satın alması halinde ABD'nin Türkiye'ye yaptırım uygulayacağı;
- "*Türkiye'nin F-35 programından çıkarılması*" teması, Türkiye'nin S-400'leri satın alması halinde ABD'nin Türkiye'yi F-35 savaş uçağının üretilmesine yönelik programdan çıkaracağı;
- "*Türkiye'ye F-35 satışının iptali*" teması, Türkiye'nin S-400'leri satın alması halinde ABD'nin Türkiye'ye yapacağı F-35 satışını iptal edeceği;
- "*Türk pilotların F-35 eğitiminin askıya alınması*" teması, Türkiye'nin S-400'leri satın alması halinde ABD'nin Türk pilotların F-35 eğitimini askıya alacağı;
- "*F-35 ekipmanlarının sevkiyatının durdurulması*" teması, Türkiye'nin S-400'leri satın alması halinde ABD'nin Türkiye'ye F-35 ekipmanlarının sevkiyatını durduracağı;

- "*Türkiye'ye ültimatom verilmesi*" teması, ABD'nin Türkiye'ye S-400'leri satın almaması gerektiği, aksi takdirde yaptırımla karşı karşıya kalacağı yönünde Türkiye'ye ültimatom verdiği;
- "*Savunma sanayi sektöründeki firmalara yaptırımlar*" teması, Türkiye'nin S-400'leri satın alması halinde ABD'nin Türk savunma sanayi sektöründeki firmalara yaptırım uygulayacağı;
- "*Ekonomik etkiler boyutu*" teması, Türkiye'nin S-400'leri satın alması halinde ABD'nin uygulayacağı yaptırımların Türkiye üzerinde olumsuz ekonomik etkileri olacağı anlamına gelmektedir.

Aşağıdaki tabloda "*Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması*" çerçevesinin haber temaları gösterilmektedir.

Haber Çerçevesi: Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması		
Haber Temaları	Evet (1)	Hayır (0)
Türkiye'nin NATO ile ilişkilerinde sorunlar yaşaması ve NATO'dan uzaklaşması		
Türkiye - ABD ilişkilerinde kriz		
Türkiye'ye yönelik tehditlerin NATO ülkelerinden kaynaklanması		
Türkiye'nin Rusya ve Çin ile yakınlaşması		
Türkiye'nin Çin'den savaş uçakları satın alabileceği		
Türkiye ile Rusya arasında artan iş birliği		
Türkiye'nin Rusya'dan S-500'leri satın alabileceği ve S-500'lerin ortak üretiminin yapılabilmesi		
Türkiye'nin Rus savaş uçaklarını satın alabileceği ve bu uçakların ortak üretiminin yapılabilmesi		
S-400 alımına karşı Türk kamuoyunun tepkisi		
Taahhütlerine uyan ve sorumluluklarını yerine getiren Rusya		

Tablo 4.3. "*Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması*" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temaları

Tabloda yer alan haber temalarının "*Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması*" haber çerçevesi ile ilişkisine dair bazı hususları açıklamak gerekirse;

- "*Türkiye'nin NATO ile ilişkilerinde sorunlar yaşaması ve NATO'dan uzaklaşması*" teması, Türkiye'nin S-400'leri satın alma kararının NATO ittifakı ile ilişkilerinde sorunlar yaşadığı ve NATO'dan uzaklaştığı;

- "*Türkiye - ABD ilişkilerinde kriz*" teması, Türkiye'nin S-400'leri satın alma kararının ABD ile ilişkilerinde krize yol açtığı;

- "*Türkiye'ye yönelik tehditlerin NATO ülkelerinden kaynaklanması*" teması, Türkiye'ye yönelik tehditlerin esasen NATO ülkelerinden geldiği;

- "*Türkiye'nin Rusya ve Çin ile yakınlaşması*" teması, Türkiye'nin S-400'leri satın alma kararına bağlı olarak Rusya ve Çin ile ilişkilerinin geliştiği, bu ülkelerle yakınlaştığı ve NATO'dan uzaklaştığı;

- "*Türkiye'nin Çin'den savaş uçakları satın alabileceği*" teması, Rusya'dan S-400'leri satın alan Türkiye'nin Çin'den de savaş uçakları satın alabileceği;

- "*Türkiye ile Rusya arasında artan iş birliği*" teması, Rusya'dan S-400'leri satın alan Türkiye'nin Rusya ile iş birliğini artırdığı;

- "*Türkiye'nin Rusya'dan S-500'leri satın alabileceği ve S-500'lerin ortak üretiminin yapılabilmesi*" teması, Rusya'dan S-400'leri satın alan Türkiye'nin bu ülkeyle artırdığı iş birliği kapsamında S-500 sistemlerini de satın alabileceği ve S-500'lerin ortak üretimini yapabileceği;

- "*Türkiye'nin Rus savaş uçaklarını satın alabileceği ve bu uçakların ortak üretiminin yapılabilmesi*" teması, Rusya'dan S-400'leri satın alan Türkiye'nin bu ülkeyle artırdığı iş birliği kapsamında Rusya'dan savaş uçakları satın alabileceği ve Rusya ile bu uçakların ortak üretimini yapabileceği;

- "*S-400 alımına karşı Türk kamuoyunun tepkisi*" teması, Türkiye'deki kamuoyunun Rusya'dan S-400'lerin satın alınmasına bağlı olarak Türkiye'nin NATO ittifakından uzaklaşmasına tepki gösterdiği;

- "*Taahhütlerine uyan ve sorumluluklarını yerine getiren Rusya*" teması, S-400 anlaşması konusunda taahhütlerine uyan ve sorumluluklarını yerine getiren Rusya ile Türkiye'nin iş birliğinin artmakta olduğu anlamına gelmektedir.

Aşağıdaki tabloda "*Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO*" çerçevesinin haber temaları gösterilmektedir.

Haber Çerçevesi: <i>Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO</i>		
Haber Temaları	Evet (1)	Hayır (0)
NATO müttefiklerinden Türkiye'yi ikna mesajı		
ABD'den Türkiye'ye S-400 alımının iptal edilmesi çağrısı		
ABD'nin yaptırımların henüz uygulanmadığı yönündeki mesajı		
S-400'lerin NATO savunma sistemine entegrasyonu sorunu		
S-400'lerin F-35'ler için tehdit oluşturacağı sorunu		
ABD ve NATO'dan S-400 alımının ertelenmesi önerisi		
ABD'den S-400'lerin aktifleştirilmemesi önerisi		
ABD'nin Patriot füzelerini alternatif olarak sunması		
Türkiye ile ABD arasında görüşmelerin devam etmesi		
ABD'nin Türkiye ile ikili iş birliğini koruma ve artırma isteği		

Tablo 4.4. "*Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO*" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temaları

Tabloda yer alan haber temalarının "*Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO*" haber çerçevesi ile ilişkisine dair bazı hususları açıklamak gerekirse;

- "*NATO müttefiklerinden Türkiye'yi ikna mesajı*" teması, NATO müttefiklerinin Türkiye'yi S-400'leri satın almaması konusunda ikna etmeye yönelik mesaj verdikleri;
- "*ABD'den Türkiye'ye S-400 alımının iptal edilmesi çağrısı*" teması, ABD'nin Türkiye'ye S-400'leri satın alma kararının iptal edilmesi yönünde çağrılarda bulunduğu;
- "*ABD'nin yaptırımların henüz uygulanmadığı yönündeki mesajı*" teması, Türkiye'yi S-400'leri satın alma kararından vazgeçirmek için ABD'nin yaptırımların henüz uygulanmadığı yönünde mesajlar verdiği;

- "S-400'lerin NATO savunma sistemine entegrasyonu sorunu" teması, S-400'lerin NATO savunma sistemine entegre edilmesinin sorun yaratması nedeniyle Türkiye'nin S-400'leri satın almaktan vazgeçmesi yönünde ikna edilmeye çalışıldığı;
- "S-400'lerin F-35'ler için tehdit oluşturacağı sorunu" teması, S-400'lerin F-35'ler için tehdit oluşturması nedeniyle Türkiye'nin S-400'leri satın almaktan vazgeçmeye ikna edilmeye çalışıldığı;
- "ABD ve NATO'dan S-400 alımının ertelenmesi önerisi" teması, Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın alma kararını ertelemesi yönünde ABD ve NATO'ya üye ülkeler tarafından ikna edilmeye çalışıldığı;
- "ABD'den S-400'lerin aktifleştirilmemesi önerisi" teması, S-400'leri satın alan Türkiye'nin bunları aktifleştirmemesi yönünde ABD tarafından ikna edilmeye çalışıldığı;
- "ABD'nin Patriot füzelerini alternatif olarak sunması" teması, ABD'nin Türkiye'yi S-400'lere alternatif olarak Patriot füzelerini satın almaya ikna etmeye çalıştığı;
- "Türkiye ile ABD arasında görüşmelerin devam etmesi" teması, Türkiye'yi S-400'ler konusunda ikna etmek amacıyla Türkiye ile ABD arasında görüşmelerin devam ettirildiği;
- "ABD'nin Türkiye ile ikili iş birliğini koruma ve artırma isteği" teması, Türkiye'yi S-400'lerin satın almamaya ikna edebilmek için ABD'nin Türkiye ile ikili iş birliğini koruma ve artırma isteğinin olduğu anlamına gelmektedir.

Aşağıdaki tabloda "S-400 Anlaşmasının Avantajları" çerçevesinin haber temaları gösterilmektedir.

Haber Çerçevesi: S-400 Anlaşmasının Avantajları		
Haber Temaları	Evet (1)	Hayır (0)
S-400'lerin üstün teknik özellikleri		
S-400'lerin fiyatının uygunluğu		
S-400'lerin teknolojisinin Türkiye'ye transferi		
S-400 anlaşmasıyla Türkiye'nin siyasi mesaj vermesi		

Tablo 4.5. "S-400 Anlaşmasının Avantajları" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temaları

Tabloda yer alan haber temalarının "*S-400 Anlaşmasının Avantajları*" haber çerçevesi ile ilişkisine dair bazı hususları açıklamak gerekirse;

- "*S-400'lerin üstün teknik özellikleri*" teması, S-400 anlaşmasının Türkiye'ye üstün teknik özelliklere sahip bir hava ve füze savunma sistemi sağlama şeklinde bir avantaj sağladığı;

- "*S-400'lerin fiyatının uygunluğu*" teması, S-400 anlaşması sayesinde Türkiye'nin uygun bir fiyatla hava ve füze savunma sistemi satın aldığı;

- "*S-400'lerin teknolojisinin Türkiye'ye transferi*" teması, S-400 anlaşmasının Rusya'dan Türkiye'ye S-400 hava ve füze savunma sisteminin üretimi konusunda teknoloji transferi sağlayacağı;

- "*S-400 anlaşmasıyla Türkiye'nin siyasi mesaj vermesi*" teması, S-400 anlaşmasının NATO müttefiklerine karşı Türkiye'nin bir siyasi verme avantajı sağladığı anlamına gelmektedir.

4.3.2. Araştırma Bulguları

Bu bölümde Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın almasına ilişkin olarak 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 ve 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralıklarında *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberler üzerinde yapılan çerçeveleme analizi araştırmasının bulguları ele alınmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak, yayımlanan haberler üzerinde yapılan incelemenin ön bulguları ve bunun akabinde çerçeveleme analizinin bulguları sunulmaktadır.

4.3.2.1. Ön bulgular

Yayımlanan haberlere ilişkin elde edilen ön bulgular kapsamında sırasıyla; 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 ve 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralıklarında yayımlanan haberlerin sayıları ve yüzdelik oranları, yazarlı olup olmamasına göre haber sayıları, haberlerde yer alan medya kaynaklarına göre haber sayıları, *Sputnik Türkiye* tarafından editoryal olarak yerleştirildikleri haber kategorilerine göre haber sayıları, haberlerde yer alan resmî olan kaynaklara ve resmî olmayan kaynaklara göre haber sayıları ve haberlerde yer alan siyasetçilere göre haber sayıları aşağıda sunulmaktadır.

4.3.2.1.1. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 ve 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralıklarında yayımlanan haberlerin sayıları ve yüzdeler oranları

Aşağıdaki tabloda bu araştırma kapsamında belirlenen 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 ve 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralıklarında *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerin sayısı yer almaktadır. Buna göre 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında 233 haber, 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında ise 178 haber yayımlanmıştır. Söz konusu tarih aralıklarındaki haber sayılarının oransal dağılımı ise sırasıyla %56,69 ve %43,31 şeklindedir. Yayımlanan haber sayısının S-400'lerin ilk sevkiyatının tamamlandığı 12 Temmuz 2019 tarihinden sonra %23,60 oranında azaldığı görülmektedir.

Tarih Aralıkları	Haber Sayıları	Yüzdeler Oranları
12 Mayıs - 12 Temmuz 2019	233	%56,69
13 Temmuz - 13 Eylül 2019	178	%43,31
TOPLAM	411	%100

Tablo 4.6. Belirlenen Tarih Aralıklarında Yayımlanan Haberlerin Sayıları ve Yüzdeler Oranları

4.3.2.1.2. Yazarlı olup olmamasına göre haber sayıları

12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarih aralığında yayımlanan haberlerden 180'i ve 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralığında yayımlanan haberlerden 149'u yazarlıdır. Buna ilaveten 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarih aralığında yazarlı olarak yayımlanan 53 haberden 34'ünün Türk yazarlı, 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralığında yazarlı olarak yayımlanan 29 haberden 15'inin Rus yazarlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türk kamuoyunun ve karar vericilerinin S-400'lerin satın alınması konusunda ikna edilmesinin daha önemli olduğu 12 Temmuz 2019 tarihine kadar olan dönemde *Sputnik Türkiye*'nin Türk yazarlı haber sayısı daha fazla olmuş, 13 Temmuz 2019 tarihi itibarıyla yayımlanan haberlerde ise bu durum Rus yazarlı haberler lehine değişmiştir (*Burada yazarların Türk / Rus olarak kategorize edilmesinde yazarların isimlerinin Türkçe veya Rusça olması durumu esas alınmıştır*).

Yazar Durumu		12 Mayıs - 12 Temmuz 2019	13 Temmuz - 13 Eylül 2019
Yazarsız haber sayısı		180	149
Yazarlı haber sayısı	Türk yazarlı	34	14
	Rus yazarlı	19	15
TOPLAM		233	178

Tablo 4.7. Yazarlı Olup Olmamasına Göre Haber Sayıları

4.3.2.1.3. Haberlerde yer alan medya kaynaklarına göre haber sayıları

Hem 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 hem de 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralığında en fazla haber, sırasıyla 11 ve 13 haber sayılarıyla "*Batı medyasından haberler*" kategorisinde yayımlanmıştır. Dolayısıyla 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarih aralığında en fazla haber, 24 haber sayısı ile "*Batı medyasından haberler*" kategorisinde yayımlanmıştır.

Bu durum, Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasına ilişkin *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerin esas aldığı medya kaynaklarının ağırlıklı olarak Batı medyası olduğunu göstermektedir. *Sputnik Türkiye*'nin başta Avrupa merkezli olmak üzere "*Batı medyasından haberler*"i kaynak olarak kullanmasını, söz konusu medya organlarında Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasının nasıl aktarıldığını ortaya koyma çabası şeklinde yorumlamak mümkün görünmektedir.

Medya Kaynakları	12 Mayıs - 12 Temmuz 2019	13 Temmuz - 13 Eylül 2019
Türk medyasından haberler	0	2
Rus medyasından haberler	4	5
Batı medyasından haberler	11	13
Diğer ülkelerdeki medyadan haberler	1	1
Kamuoyu araştırmaları	1	1
TOPLAM	17	22

Tablo 4.8. Haberlerde Yer Alan Medya Kaynaklarına Göre Haber Sayıları

4.3.2.1.4. Editoryal olarak yerleştirildikleri kategorilere göre haber sayıları

Sputnik Türkiye'nin editoryal olarak yerleştirdiği kategorilere göre en fazla haberin yayımlandığı kategori hem 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019, hem de 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralıklarında sırasıyla 47 ve 42 haberin yayımlandığı "*Türkiye*" olmuştur. Dolayısıyla 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarih aralığında "*Türkiye*" kategorisinde yayımlanan haber sayısı 89'dur.

Yayımlanan haberlerin editoryal olarak yerleştirildikleri haber kategorilerinin geniş bir yelpazede olduğu görülmektedir. Bu kategoriler genellikle; meselenin tarafları olan Türkiye, Rusya ve ABD gibi ülkeler ve meselenin temel yönlerini teşkil eden savunma, politika ve ekonomi gibi bağlamalarda oluşturulmuştur. Ayrıca, söz konusu haberlerin "*Analiz*" ve "*Görüş*" gibi kategorilere yerleştirilmiş olması da bu haberlerde salt olaya ilişkin detayların değil, daha ziyade belirli bir bakış açısının ve değerlendirmelerin sunulduğuna işaret etmektedir.

Kategoriler	12 Mayıs - 12 Temmuz 2019	13 Temmuz - 13 Eylül 2019
ABD	31	33
Analiz	13	7
Asya & Pasifik	3	0
Avrupa	3	4
Bi De Bunu Dinle	1	0
Doğu Akdeniz	1	0
Dünya	1	3
Ekonomi	11	9
Eksen	6	0
Görüş	43	23
Karikatür	1	1
Ortadoğu	2	1
Politika	5	2
Rus Medyası	2	0
Rusya	30	37
Savunma	32	15
Seyr-i Sabah	1	0
Türkiye	47	42
Yaşam	0	1
TOPLAM	233	178

Tablo 4.9. Editöryal Olarak Yerleştirildikleri Kategorilere Göre Haber Sayıları

4.3.2.1.5. Haberlerde yer alan resmî kaynaklara göre haber sayıları

12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarih aralığında en fazla haber, 32 haber sayısı ile "Türkiye'den resmî açıklamalar" kategorisinde ve 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralığında en fazla haber, 26 haber sayısı ile "Rusya'dan resmî açıklamalar" kategorisinde yayımlanmıştır. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarih aralığında ise en fazla haber 53'er haber sayısı ile "Türkiye'den resmî açıklamalar" ve "Rusya'dan resmî açıklamalar" kategorilerinde yayımlanmıştır.

Dolayısıyla Türk kamuoyunun ve karar vericilerinin S-400'lerin satın alınması konusunda ikna edilmesinin daha önemli olduğu 12 Temmuz 2019 tarihine kadar olan dönemde "*Türkiye'den resmî açıklamalar*"a daha fazla yer verilmiştir. 13 Temmuz 2019 tarihinden sonraki haberlerde ise S-400'leri teslim eden ülke olduğu için "*Rusya'dan resmî açıklamalar*"ın sayısı artmıştır. Ayrıca, her iki tarih aralığında yayımlanan haberlerde çok sayıda "*ABD'den resmî açıklamalar*"a yer verilmiştir. Dolayısıyla söz konusu haberlerin çerçevelenme şekli açısından Türkiye, Rusya ve ABD'den yapılan resmi açıklamaların önem arz ettiğini söylemek mümkündür.

Resmî Kaynaklar	12 Mayıs - 12 Temmuz 2019	13 Temmuz - 13 Eylül 2019
Türkiye'den resmî açıklamalar	32	21
Rusya'dan resmî açıklamalar	27	26
ABD'den resmî açıklamalar	25	25
NATO yetkililerinden veya NATO üyelerinden resmî açıklamalar	3	8
Türkiye'ye komşu ülkelerden resmî açıklamalar	4	1
Diğer ülkelerden resmî açıklamalar	1	0
TOPLAM	92	81

Tablo 4.10. Haberlerde Yer Alan Resmî Kaynaklara Göre Haber Sayıları

4.3.2.1.6. Haberlerde yer alan resmî olmayan kaynaklara göre haber sayıları

12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarih aralığında en fazla haber, 27 haber sayısı ile "*Türk uzmanların açıklamaları*" kategorisinde, 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralığında en fazla haber, 24 haber sayısı ile "*Rus uzmanların açıklamaları*" kategorisinde yayımlanmıştır. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarih aralığında ise en fazla haber, 49 haber sayısı ile "*Rus uzmanların açıklamaları*" kategorisinde yayımlanmıştır.

Dolayısıyla Türk kamuoyunun ve karar vericilerinin ikna edilmesinin daha önemli olduğu 12 Temmuz 2019 tarihine kadar olan dönemde "*Türk uzmanların açıklamaları*"nın yer aldığı haberlerin sayısı daha fazla olmuş, 13 Temmuz 2019 tarihinden sonraki haberlerde ise bu durum "*Rus uzmanların açıklamaları*" lehine değişmiştir. Esasen her iki tarih aralığında yayımlanan haberlerde "*Rus uzmanların*

açıklamaları"na önemli ölçüde yer verilmesi, Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasına ilişkin haberlerde yapılan çerçevelenmede "*Rus uzmanların açıklamaları*"nın etkili olduğuna işaret etmektedir.

Yayımlanan haberlerde yer alan resmî olmayan kaynaklar arasında hem Türk hem de Rus gazetecilerin, Türkiye'ye komşu ülkelerden gazetecilerin ve uzmanların, hem Rus hem de Amerikan savunma sanayi şirketi yetkililerinin, hem Türkiye'deki hem de diğer ülkelerdeki hükümet dışı kuruluşların liderlerinin ve uluslararası kuruluşların açıklamalarının *Sputnik Türkiye*'nin yayımladığı haberlerde yapılan çerçeveleme bağlamında göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Resmî Olmayan Kaynaklar	12 Mayıs - 12 Temmuz 2019	13 Temmuz - 13 Eylül 2019
Türk uzmanların açıklamaları	27	10
Rus uzmanların açıklamaları	25	24
Türk gazetecilerin açıklamaları	10	3
Rus gazetecilerin açıklamaları	1	2
Türkiye'ye komşu ülkelerden gazetecilerin ve uzmanların açıklamaları	1	0
Rus savunma sanayi şirketi yetkililerinin açıklamaları	2	5
Amerikan savunma sanayi şirketi yetkililerinin açıklamaları	1	1
Türkiye'deki hükümet dışı kuruluşların liderlerinin açıklamaları	3	5
Diğer ülkelerdeki hükümet dışı kuruluşların liderlerinin açıklamaları	0	1
Uluslararası kuruluşların açıklamaları	1	4
TOPLAM	71	55

Tablo 4.11. Haberlerde Yer Alan Resmî Olmayan Kaynaklara Göre Haber Sayıları

4.3.2.1.7. Haberlerde yer alan siyasetçilere göre haber sayıları

12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarih aralığında en fazla haber, 16 haber sayısı ile "*Türk siyasetçilerin açıklamaları / İktidar bloku*" kategorisinde ve 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarih aralığında en fazla haber, 14 haber sayısı ile "*Rus siyasetçilerin*

açıklamaları" kategorisinde yayımlanmıştır (*Söz konusu kategorizasyon yapılırken iktidar bloku içerisinde Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi esas alınmış olup bu ikisinin dışındaki siyasi partiler muhalefet partileri olarak değerlendirilmiştir*).

Dolayısıyla Türk kamuoyunun ve karar vericilerinin S-400'lerin satın alınması konusunda ikna edilmesinin daha önemli olduğu 12 Temmuz 2019 tarihine kadar olan dönemde *"iktidar blokunun üyesi olan Türk siyasetçilerinin açıklamaları"*nın yer aldığı haberlerin sayısı daha fazla olmuştur. 13 Temmuz 2019 tarihinden sonraki haberlerde ise S-400'leri teslim eden ülke olması hasebiyle Rusya'nın meseleye yaklaşımını ifade eden *"Rus siyasetçilerin açıklamaları"*nın sayısı artmıştır. Öte yandan, her iki tarih aralığında yayımlanan haberlerde *"Türk siyasetçilerin açıklamaları / Muhalefet partileri"* de sayıca yüksek olmuş ve 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarih aralığında *"S-400 alımına karşı Türk kamuoyunun tepkisi"* temasıyla yayımlanan üç haberin dışındaki diğer haberlerde muhalefet partilerinin açıklamaları, Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasını destekleyen çerçeveler içerisinde aktarılmıştır.

Siyasetçiler	12 Mayıs - 12 Temmuz 2019	13 Temmuz - 13 Eylül 2019
Türk siyasetçilerin açıklamaları / İktidar bloku	16	9
Türk siyasetçilerin açıklamaları / Muhalefet partileri	11	10
Rus siyasetçilerin açıklamaları	8	14
Amerikan siyasetçilerin açıklamaları	4	7
Türkiye'ye komşu ülkelerdeki siyasetçilerin açıklamaları	0	1
TOPLAM	39	41

Tablo 4.12. Haberlerde Yer Alan Siyasetçilere Göre Haber Sayıları

4.3.2.2. Çerçeveleme analizi bulguları

Bu bölümde, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alma sürecine ilişkin olarak 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 ve 13 Temmuz - 13 Eylül

2019 tarih aralıklarında *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberler üzerinde yapılan çerçeveleme analizi araştırmasının bulguları ortaya konulmaktadır.

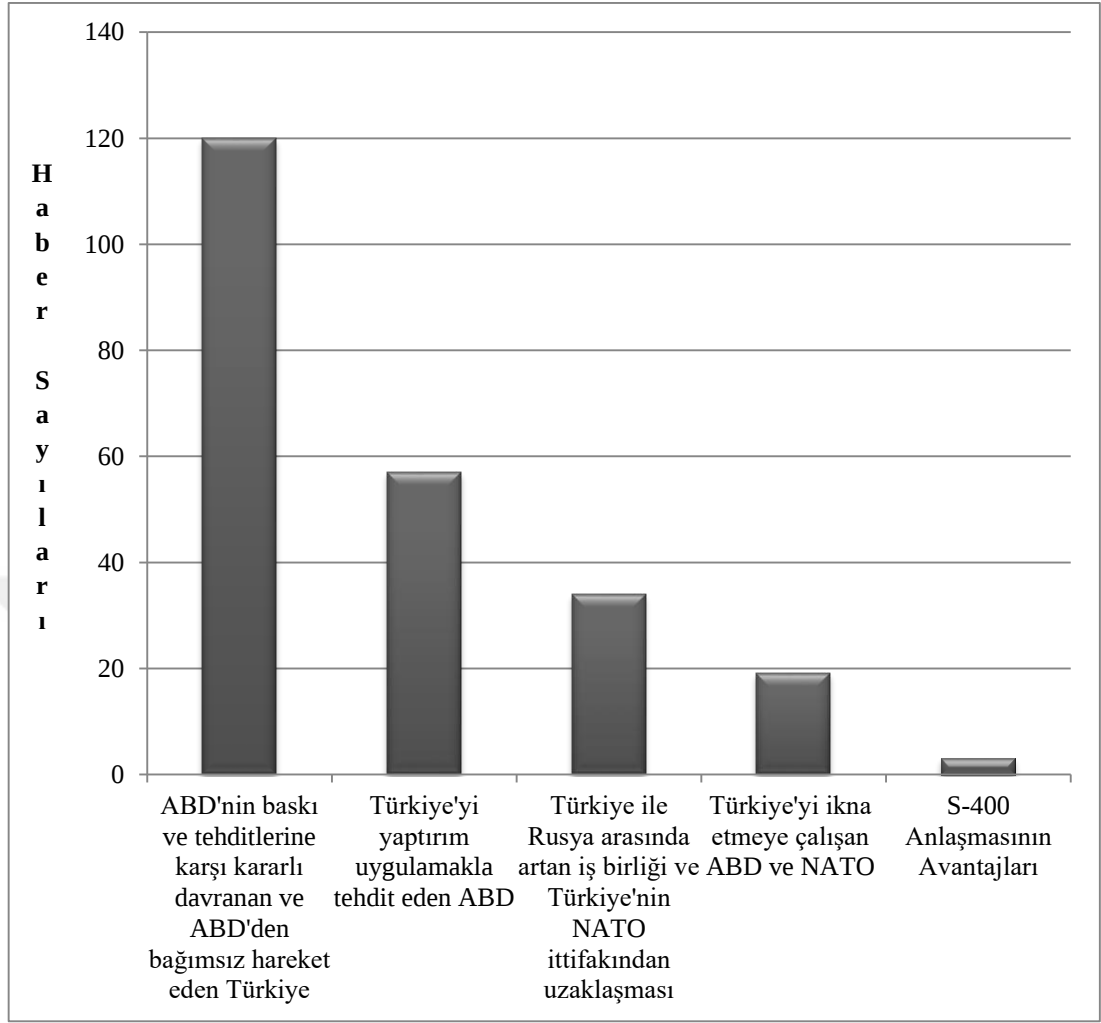
4.3.2.2.1. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında yayımlanan haberlerdeki çerçevelerin analizi

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında en çok kullanılan çerçeve, 120 haber ve %51,50 oranla "*ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye*" olmuştur.

12 Mayıs - 12 Temmuz 2019		
Haber Çerçeveleri	Haber Sayıları	Yüzdelik Oranları
ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye	120	%51,50
Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD	57	%24,46
Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması	34	%14,59
Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO	19	%8,15
S-400 Anlaşmasının Avantajları	3	%1,28
TOPLAM	233	%100

Tablo 4.13. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında Yayımlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayıları ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki grafikte ise 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerde kullanılan çerçeveler haber sayılarına göre karşılaştırılmaktadır.

Şekil 4.1. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında Yayımlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayılarının Karşılaştırması

Aşağıdaki tabloda 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında "*ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye*" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması 51 kullanım sayısı ve %18,47 oranla "*Türkiye'nin ulusal güvenliği, egemenliği ve çıkarları*" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde Türkiye'nin ulusal güvenliğinin sağlanması, egemenliğinin sürdürülmesi ve çıkarlarının korunması için S-400'leri satın alınması gerektiği şeklinde bir çerçevelemenin yapıldığını göstermektedir.

Haber Çerçevesi: ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
ABD'den bağımsız hareket eden Türkiye	27	%9,78
ABD'nin baskı ve tehditlerine karşı kararlı davranan Türkiye	36	%13,04
S-400 bataryalarına sahip ilk NATO ülkesi olarak Türkiye	5	%1,81
NATO ve ABD ile ilişkilerinde denge kurmak isteyen Türkiye	29	%10,50
ABD'nin yaptırım tehditlerine Türkiye'nin verebileceği karşılık	11	%3,98
ABD'nin yaptırım tehditlerinin sonuçsuz kaldığı	0	%0
ABD'nin ve NATO'nun Türkiye'nin S-400 alımını kabullenmesi sinyali	2	%0,72
Türkiye'nin S-400 alımına ABD'nin ve NATO'nun tepkisi	1	%0,36
Türkiye'nin ulusal güvenliği, egemenliği ve çıkarları	51	%18,47
Türk kamuoyunun desteği	28	%10,14
S-400 anlaşmasının tamamlanmış olduğu	15	%5,43
S-400 anlaşmasının devam ettiği ve uygulanmakta olduğu	12	%4,34
S-400'lerin sevkiyatı ve sonrasına ilişkin süreç	48	%17,39
S-400'lerle görevli personelin eğitimi	11	%3,98
TOPLAM	276	%100

Tablo 4.14. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında "*ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye*" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında "*Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD*" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması

29 kullanım sayısı ve %26,60 oranla "*Türkiye'ye yaptırım uygulanması*" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde Türkiye'nin ABD tarafından tehdit edilmesi, cezalandırılması ve yaptırımlara maruz kalması bağlamında çerçeveleme yapıldığını göstermektedir.

Haber Çerçevesi: Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
Türkiye'ye yaptırım uygulanması	29	%26,60
Türkiye'nin F-35 programından çıkarılması	18	%16,51
Türkiye'ye F-35 satışının iptali	19	%17,43
Türk pilotların F-35 eğitiminin askıya alınması	12	%11
F-35 ekipmanlarının sevkiyatının durdurulması	1	%0,91
Türkiye'ye ultimatom verilmesi	6	%5,50
Savunma sanayi sektöründeki firmalara yaptırımlar	2	%1,83
Ekonomik etkiler boyutu	22	%20,18
TOPLAM	109	%100

Tablo 4.15. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında "*Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD*" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında "*Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması*" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması 12 kullanım sayısı ve %29,26 oranla "*Türkiye-ABD ilişkilerinde kriz*" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasının Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde bir kriz durumunu, Türkiye'nin NATO ittifakından uzaklaşmasını ve Türkiye ile Rusya'nın iş birliğinin artmasını beraberinde getirdiği şeklinde bir çerçeveleme yapıldığı anlamına gelmektedir.

Haber Çerçevesi: Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
Türkiye'nin NATO ile ilişkilerinde sorunlar yaşaması ve NATO'dan uzaklaşması	2	%4,87
Türkiye - ABD ilişkilerinde kriz	12	%29,26
Türkiye'ye yönelik tehditlerin NATO ülkelerinden kaynaklanması	2	%4,87
Türkiye'nin Rusya ve Çin ile yakınlaşması	2	%4,87
Türkiye'nin Çin'den savaş uçakları satın alabileceği	1	%2,43
Türkiye ile Rusya arasında artan iş birliği	7	%17,07
Türkiye'nin Rusya'dan S-500'leri satın alabileceği ve S-500'lerin ortak üretiminin yapılabilmesi	5	%12,19
Türkiye'nin Rus savaş uçaklarını satın alabileceği ve bu uçakların ortak üretiminin yapılabilmesi	4	%9,75
S-400 alımına karşı Türk kamuoyunun tepkisi	1	%2,43
Taahhütlerine uyan ve sorumluluklarını yerine getiren Rusya	5	%12,19
TOPLAM	41	%100

Tablo 4.16. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında "*Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması*" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında "*Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO*" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması 6 kullanım sayısı ve %20,68 oranla "*Türkiye ile ABD arasında görüşmelerin devam etmesi*" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde ABD'nin Türkiye'yi S-400'leri satın almamaya ikna etmesi maksadıyla görüşmelerin devam ettiğinin anlatılması açısından bir çerçeveleme yapıldığını göstermektedir.

Haber Çerçevesi: Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
NATO müttefiklerinden Türkiye'yi ikna mesajı	2	%6,89
ABD'den Türkiye'ye S-400 alımının iptal edilmesi çağrısı	5	%17,24
ABD'nin yaptırımların henüz uygulanmadığı yönündeki mesajı	2	%6,89
S-400'lerin NATO savunma sistemine entegrasyonu sorunu	4	%13,79
S-400'lerin F-35'ler için tehdit oluşturacağı sorunu	3	%10,34
ABD ve NATO'dan S-400 alımının ertelenmesi önerisi	1	%3,44
ABD'den S-400'lerin aktifleştirilmemesi önerisi	1	%3,44
ABD'nin Patriot füzelerini alternatif olarak sunması	2	%6,89
Türkiye ile ABD arasında görüşmelerin devam etmesi	6	%20,68
ABD'nin Türkiye ile ikili iş birliğini koruma ve artırma isteği	3	%10,34
TOPLAM	29	%100

Tablo 4.17. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında "Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 tarihleri arasında "S-400 Anlaşmasının Avantajları" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması 3 kullanım sayısı ve %50 oranla "S-400'lerin üstün teknik özellikleri" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın alması meselesinin S-400'lerin üstün teknik özelliklere sahip olması boyutuyla çerçevelendiğini göstermektedir.

Haber Çerçevesi: S-400 Anlaşmasının Avantajları		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
S-400'lerin üstün teknik özellikleri	3	%50
S-400'lerin fiyatının uygunluğu	1	%16,66
S-400'lerin teknolojisinin Türkiye'ye transferi	1	%16,66
S-400 anlaşmasıyla Türkiye'nin siyasi mesaj vermesi	1	%16,66
TOPLAM	6	%100

Tablo 4.18. 12 Mayıs - 12 Temmuz 2019 Tarihleri Arasında "S-400 Anlaşmasının Avantajları" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

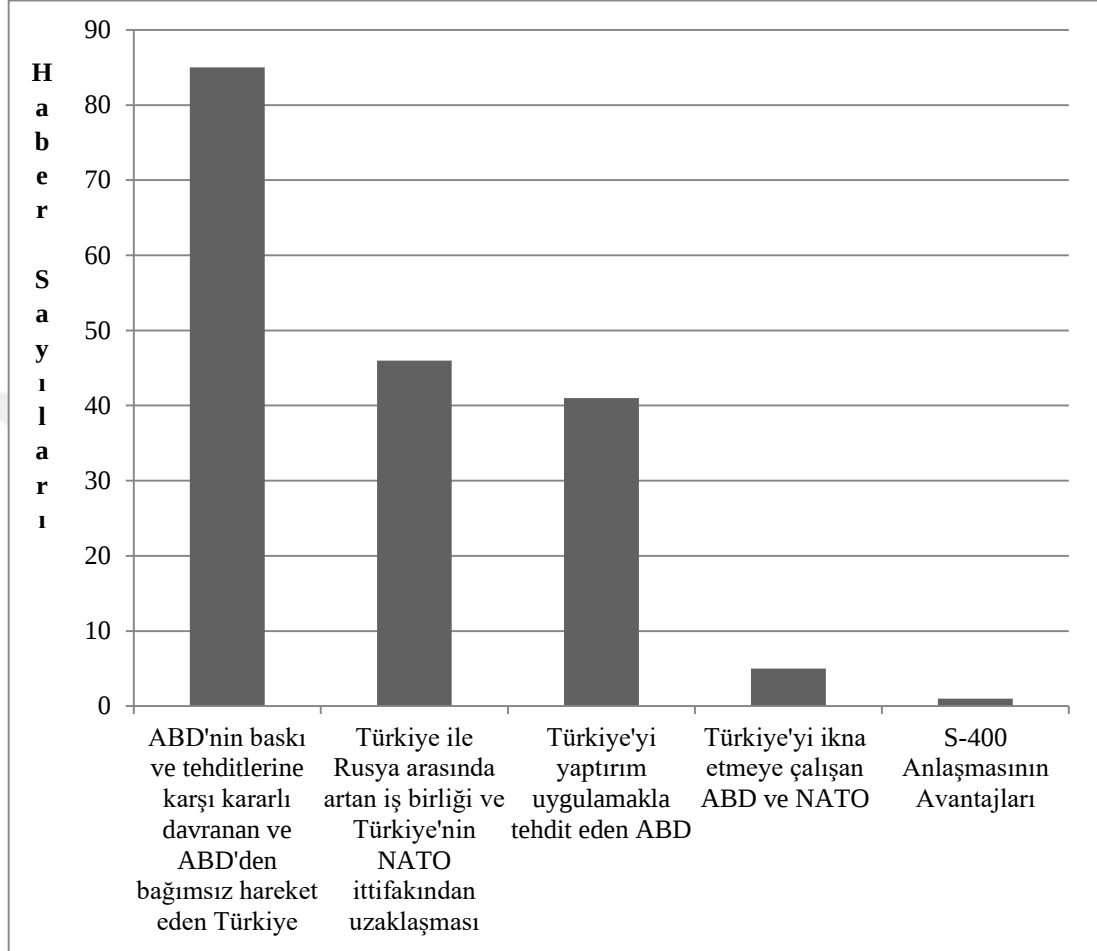
4.3.2.2.2. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında yayımlanan haberlerdeki çerçevelerin analizi

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında en çok kullanılan çerçeve 85 haber ve %47,75 oranla "ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye" olmuştur.

13 Temmuz - 13 Eylül 2019		
Haber Çerçeveleri	Haber Sayıları	Yüzdelik Oranları
ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye	85	%47,75
Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması	46	%25,84
Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD	41	%23,03
Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO	5	%2,80
S-400 Anlaşmasının Avantajları	1	%0,56
TOPLAM	178	%100

Tablo 4.19. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında Yayımlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayıları ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki grafikte ise 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerde kullanılan çerçeveler haber sayılarına göre karşılaştırılmaktadır.

Şekil 4.2. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında Yayımlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayılarının Karşılaştırması

Aşağıdaki tabloda 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında "*ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye*" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması 39 kullanım sayısı ve %21,54 oranla "*S-400'lerin sevkiyatı ve sonrasına ilişkin süreç*" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde S-400'lerin Türkiye'ye sevk edilmesi ve sonrasına ilişkin sürecin anlatılması suretiyle Türkiye'nin S-400'lerin satın alınması konusunda ABD'nin baskı ve tehditlerine karşı kararlı davrandığı ve ABD'den bağımsız hareket ettiği şeklinde bir çerçeveleme yapıldığını göstermektedir.

Haber Çerçevesi: ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
ABD'den bağımsız hareket eden Türkiye	11	%6,07
ABD'nin baskı ve tehditlerine karşı kararlı davranan Türkiye	15	%8,28
S-400 bataryalarına sahip ilk NATO ülkesi olarak Türkiye	2	%1,10
NATO ve ABD ile ilişkilerinde denge kurmak isteyen Türkiye	14	%7,73
ABD'nin yaptırım tehditlerine Türkiye'nin verebileceği karşılık	10	%5,52
ABD'nin yaptırım tehditlerinin sonuçsuz kaldığı	2	%1,10
ABD'nin ve NATO'nun Türkiye'nin S-400 alımını kabullenmesi sinyali	18	%9,94
Türkiye'nin S-400 alımına ABD'nin ve NATO'nun tepkisi	10	%5,52
Türkiye'nin ulusal güvenliği, egemenliği ve çıkarları	23	%12,70
Türk kamuoyunun desteği	20	%11,04
S-400 anlaşmasının tamamlanmış olduğu	2	%1,10
S-400 anlaşmasının devam ettiği ve uygulanmakta olduğu	6	%3,31
S-400'lerin sevkiyatı ve sonrasına ilişkin süreç	39	%21,54
S-400'lerle görevli personelin eğitimi	9	%4,97
TOPLAM	181	%100

Tablo 4.20. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında "ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında "Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna

göre en çok kullanılan haber teması 21 kullanım sayısı ve %30,43 oranla "*Türkiye'nin Rus savaş uçaklarını satın alabileceği ve bu uçakların ortak üretiminin yapılabilceği*" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde Türkiye'nin S-400'leri satın alması meselesine bağlı olarak "*Türkiye'nin Rus savaş uçaklarını satın alabileceği ve bu uçakların ortak üretiminin yapılabilceği*" konusunun da gündeme gelmesi, diğer bir ifadeyle Türkiye ile Rusya arasındaki iş birliğinin artması kapsamında Türkiye'nin Rusya'dan savaş uçakları satın alabileceği ve bunların ortak üretiminin yapılabilceği boyutuyla çerçevelendiğini göstermektedir.

Haber Çerçevesi: Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
Türkiye'nin NATO ile ilişkilerinde sorunlar yaşaması ve NATO'dan uzaklaşması	12	%17,39
Türkiye - ABD ilişkilerinde kriz	16	%23,18
Türkiye'ye yönelik tehditlerin NATO ülkelerinden kaynaklanması	0	%0
Türkiye'nin Rusya ve Çin ile yakınlaşması	0	%0
Türkiye'nin Çin'den savaş uçakları satın alabileceği	0	%0
Türkiye ile Rusya arasında artan iş birliği	18	%26,08
Türkiye'nin Rusya'dan S-500'leri satın alabileceği ve S-500'lerin ortak üretiminin yapılabilceği	0	%0
Türkiye'nin Rus savaş uçaklarını satın alabileceği ve bu uçakların ortak üretiminin yapılabilceği	21	%30,43
S-400 alımına karşı Türk kamuoyunun tepkisi	2	%2,89
Taahhütlerine uyan ve sorumluluklarını yerine getiren Rusya	0	%0
TOPLAM	69	%100

Tablo 4.21. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında "*Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması*" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında "*Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD*" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması 25 kullanım sayısı ve %40,32 oranla "*Türkiye'ye yaptırım uygulanması*" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde S-400'leri satın alması nedeniyle Türkiye'ye yaptırım uygulanması ve bu konuda Türkiye'nin ABD tarafından tehdit edildiği boyutuyla bir çerçeveleme yapıldığını göstermektedir.

Haber Çerçevesi: Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
Türkiye'ye yaptırım uygulanması	25	%40,32
Türkiye'nin F-35 programından çıkarılması	14	%22,58
Türkiye'ye F-35 satışının iptali	11	%17,74
Türk pilotların F-35 eğitiminin askıya alınması	2	%3,22
F-35 ekipmanlarının sevkiyatının durdurulması	0	%0
Türkiye'ye ultimatom verilmesi	0	%0
Savunma sanayi sektöründeki firmalara yaptırımlar	0	%0
Ekonomik etkiler boyutu	10	%16,12
TOPLAM	62	%100

Tablo 4.22. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında "*Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD*" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında "*Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO*" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber temaları 4'er kullanım sayıları ve %30,76 oranla "*ABD'nin yaptırımların henüz uygulanmadığı yönündeki mesajı*" ve "*ABD'den S-400'lerin aktifleştirilmemesi önerisi*" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde Türkiye'nin S-400'leri satın alması meselesinin, ABD'nin Türkiye'yi tehdit ettiği yaptırımları henüz uygulamadığı ve ABD'den

Türkiye'ye S-400'lerin aktifleştirmeme önerisi boyutları üzerinden çerçevelendiğini göstermektedir. Böylelikle S-400'lerin ilk sevkiyatının tamamlanmasına rağmen yaptırımları henüz uygulamayan ABD'nin Türkiye'yi S-400'leri aktifleştirmeme konusunda ikna etmeye çalıştığı ortaya koyulmaktadır.

Haber Çerçevesi: Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
NATO müttefiklerinden Türkiye'yi ikna mesajı	0	%0
ABD'den Türkiye'ye S-400 alımının iptal edilmesi çağrısı	0	%0
ABD'nin yaptırımların henüz uygulanmadığı yönündeki mesajı	4	%30,76
S-400'lerin NATO savunma sistemine entegrasyonu sorunu	1	%7,69
S-400'lerin F-35'ler için tehdit oluşturacağı sorunu	0	%0
ABD ve NATO'dan S-400 alımının ertelenmesi önerisi	0	%0
ABD'den S-400'lerin aktifleştirilmemesi önerisi	4	%30,76
ABD'nin Patriot füzelerini alternatif olarak sunması	1	%7,69
Türkiye ile ABD arasında görüşmelerin devam etmesi	1	%7,69
ABD'nin Türkiye ile ikili iş birliğini koruma ve artırma isteği	2	%15,38
TOPLAM	13	%100

Tablo 4.23. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında "Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında "S-400 Anlaşmasının Avantajları" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber temaları 1'er kullanım sayıları ve %50'şer oranla "S-400'lerin üstün teknik özellikleri" ve "S-400'lerin fiyatının uygunluğu" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde Türkiye'nin

Rusya'dan S-400'leri satın alması meselesinin S-400'lerin üstün teknik özelliklere ve uygun bir fiyata sahip olduğu şeklinde bir çerçeveleme yapıldığını göstermektedir.

Haber Çerçevesi: S-400 Anlaşmasının Avantajları		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
S-400'lerin üstün teknik özellikleri	1	%50
S-400'lerin fiyatının uygunluğu	1	%50
S-400'lerin teknolojisinin Türkiye'ye transferi	0	%0
S-400 anlaşmasıyla Türkiye'nin siyasi mesaj vermesi	0	%0
TOPLAM	2	%100

Tablo 4.24. 13 Temmuz - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında "S-400 Anlaşmasının Avantajları" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

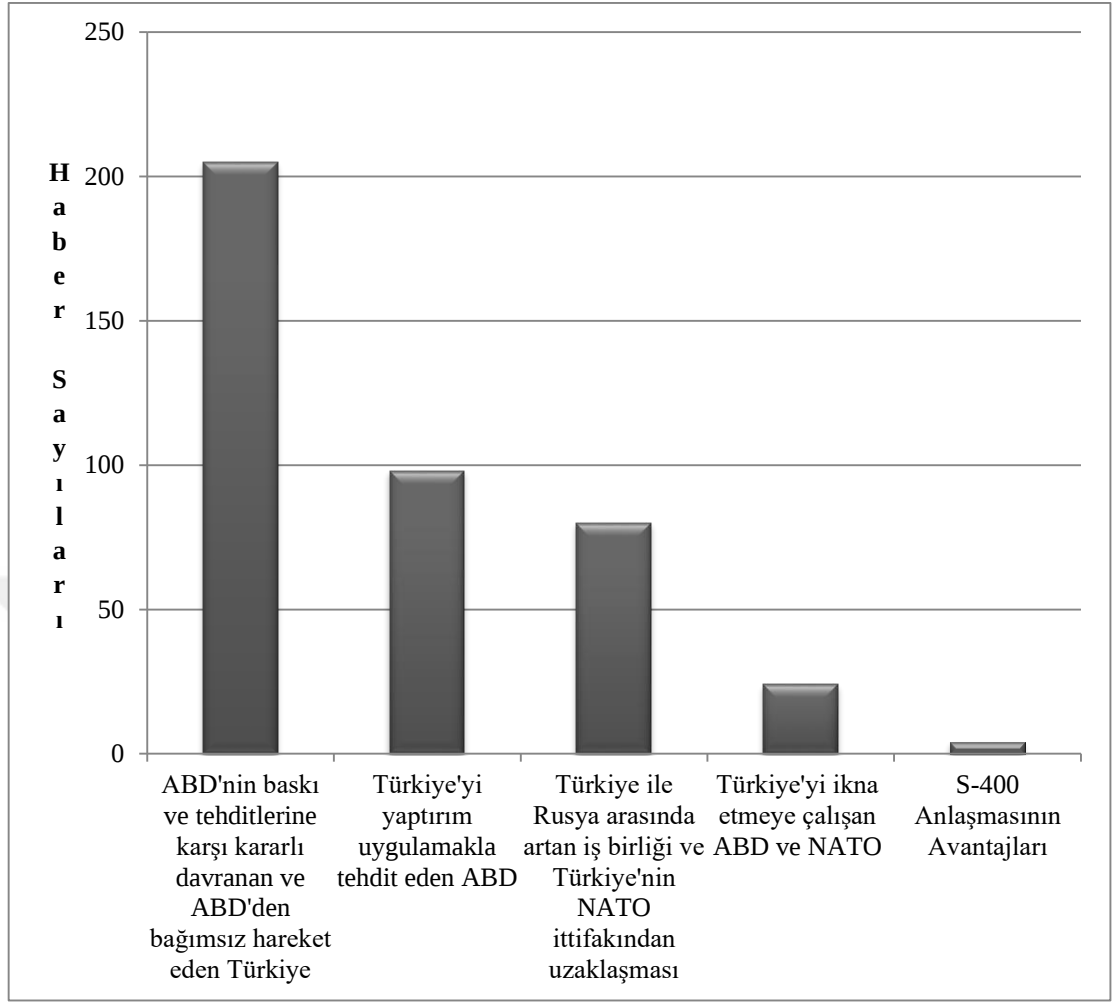
4.3.2.2.3. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında yayımlanan haberlerdeki çerçevelerin analizi

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında en çok kullanılan çerçeve 205 haber sayısı ve %49,87 oranla "*ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye*" olmuştur. Böylece Türkiye'nin S-400'leri satın alması meselesi, ulusal güvenliğini ilgilendiren bir konuda Türkiye'nin ABD'nin baskı ve tehditlerine karşı kararlı durup durmaması ve ABD'den bağımsız hareket edip etmemesi ile ilişkilendirilmiştir.

12 Mayıs - 13 Eylül 2019		
Haber Çerçeveleri	Haber Sayıları	Yüzdelik Oranları
ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye	205	%49,87
Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD	98	%23,84
Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması	80	%19,46
Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO	24	%5,83
S-400 Anlaşmasının Avantajları	4	%0,97
TOPLAM	411	%100

Tablo 4.25. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında Yayınlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayıları ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki grafikte, 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında *Sputnik Türkiye*'de yayınlanan haberlerde kullanılan çerçeveler haber sayılarına göre karşılaştırılmaktadır.

Şekil 4.3. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında Yayımlanan Haberlerde Kullanılan Çerçevelere Göre Haber Sayılarının Karşılaştırması

Aşağıdaki tabloda 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında "*ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye*" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması 87 kullanım sayısı ve %19,03 oranla "*S-400'lerin sevkıyatı ve sonrasına ilişkin süreç*" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde S-400'lerin Türkiye'ye sevk edilmesi ve sonrasına ilişkin süreci açıklamak suretiyle Türkiye'nin S-400'lerin satın alınması konusunda ABD'nin baskı ve tehditlerine karşı kararlı davrandığı ve ABD'den bağımsız hareket ettiği şeklinde bir çerçeveleme yapıldığını göstermektedir.

Haber Çerçevesi: ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
ABD'den bağımsız hareket eden Türkiye	38	%8,31
ABD'nin baskı ve tehditlerine karşı kararlı davranan Türkiye	51	%11,15
S-400 bataryalarına sahip ilk NATO ülkesi olarak Türkiye	7	%1,53
NATO ve ABD ile ilişkilerinde denge kurmak isteyen Türkiye	43	%9,40
ABD'nin yaptırım tehditlerine Türkiye'nin verebileceği karşılık	21	%4,59
ABD'nin yaptırım tehditlerinin sonuçsuz kaldığı	2	%0,43
ABD'nin ve NATO'nun Türkiye'nin S-400 alımını kabullenmesi sinyali	20	%4,37
Türkiye'nin S-400 alımına ABD'nin ve NATO'nun tepkisi	11	%2,40
Türkiye'nin ulusal güvenliği, egemenliği ve çıkarları	74	%16,19
Türk kamuoyunun desteği	48	%10,50
S-400 anlaşmasının tamamlanmış olduğu	17	%3,71
S-400 anlaşmasının devam ettiği ve uygulanmakta olduğu	18	%3,93
S-400'lerin sevkiyatı ve sonrasına ilişkin süreç	87	%19,03
S-400'lerle görevli personelin eğitimi	20	%4,37
TOPLAM	457	%100

Tablo 4.26. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında "*ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye*" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında "*Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD*" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması 54 kullanım

sayısı ve %31,57 oranla "*Türkiye'ye yaptırım uygulanması*" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde S-400'leri satın alması nedeniyle Türkiye'ye yaptırım uygulanması ve bu konuda Türkiye'nin ABD tarafından tehdit edildiği boyutu üzerinden çerçeveleme yapıldığını göstermektedir.

Haber Çerçevesi: Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
Türkiye'ye yaptırım uygulanması	54	%31,57
Türkiye'nin F-35 programından çıkarılması	32	%18,71
Türkiye'ye F-35 satışının iptali	30	%17,54
Türk pilotların F-35 eğitiminin askıya alınması	14	%8,18
F-35 ekipmanlarının sevkiyatının durdurulması	1	%0,58
Türkiye'ye ultimatom verilmesi	6	%3,50
Savunma sanayi sektöründeki firmalara yaptırımlar	2	%1,16
Ekonomik etkiler boyutu	32	%18,71
TOPLAM	171	%100

Tablo 4.27. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında "*Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD*" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında "*Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması*" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması 28 kullanım sayısı ve %25,45 oranla "*Türkiye - ABD ilişkilerinde kriz*" olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasının Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde kriz ve NATO ittifakından uzaklaşması şeklinde çerçevelendiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle söz konusu haber teması kullanılarak Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasının Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde bir kriz anlamına geldiğini belirtmek

suretiyle "*Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması*" çerçevelemesi yapılmaktadır.

Haber Çerçevesi: Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
Türkiye'nin NATO ile ilişkilerinde sorunlar yaşaması ve NATO'dan uzaklaşması	14	%12,72
Türkiye - ABD ilişkilerinde kriz	28	%25,45
Türkiye'ye yönelik tehditlerin NATO ülkelerinden kaynaklanması	2	%1,81
Türkiye'nin Rusya ve Çin ile yakınlaşması	2	%1,81
Türkiye'nin Çin'den savaş uçakları satın alabileceği	1	%0,90
Türkiye ile Rusya arasında artan iş birliği	25	%22,72
Türkiye'nin Rusya'dan S-500'leri satın alabileceği ve S-500'lerin ortak üretiminin yapılabilmesi	5	%4,54
Türkiye'nin Rus savaş uçaklarını satın alabileceği ve bu uçakların ortak üretiminin yapılabilmesi	25	%22,72
S-400 alımına karşı Türk kamuoyunun tepkisi	3	%2,72
Taahhütlerine uyan ve sorumluluklarını yerine getiren Rusya	5	%4,54
TOPLAM	110	%100

Tablo 4.28. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında "*Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması*" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında "*Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO*" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması 7 kullanım sayısı ve %16,27 oranla "*Türkiye ile ABD arasında görüşmelerin devam etmesi*"

olmuştur. Bu durum, söz konusu haberlerde Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın alması konusunda ABD'nin Türkiye'yi S-400'leri satın almamaya veya satın aldıktan sonraki süreçte S-400'lerin kullanılmaması konusunda ikna etmesi maksadıyla görüşmelerin sürdürüldüğü şeklinde bir çerçeveleme yapıldığını göstermektedir.

Haber Çerçevesi: Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
NATO müttefiklerinden Türkiye'yi ikna mesajı	2	%4,65
ABD'den Türkiye'ye S-400 alımının iptal edilmesi çağrısı	5	%11,62
ABD'nin yaptırımların henüz uygulanmadığı yönündeki mesajı	6	%13,95
S-400'lerin NATO savunma sistemine entegrasyonu sorunu	5	%11,62
S-400'lerin F-35'ler için tehdit oluşturacağı sorunu	3	%6,97
ABD ve NATO'dan S-400 alımının ertelenmesi önerisi	2	%4,65
ABD'den S-400'lerin aktifleştirilmemesi önerisi	5	%11,62
ABD'nin Patriot füzelerini alternatif olarak sunması	3	%6,97
Türkiye ile ABD arasında görüşmelerin devam etmesi	7	%16,27
ABD'nin Türkiye ile ikili iş birliğini koruma ve artırma isteği	5	%11,62
TOPLAM	43	%100

Tablo 4.29. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında "Türkiye'yi İkna Etmeye Çalışan ABD ve NATO" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

Aşağıdaki tabloda 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 tarihleri arasında "S-400 Anlaşmasının Avantajları" çerçevesiyle yayımlanan haberlerin temalarının kullanım sayısı sunulmaktadır. Buna göre en çok kullanılan haber teması 4 kullanım sayısı ve %50 oranla "S-400'lerin üstün teknik özellikleri" olmuştur. Bu durum, söz konusu

haberlerde Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasının S-400'lerin üstün teknik özelliklere sahip olması boyutuyla çerçevelendiğini göstermektedir.

Haber Çerçevesi: S-400 Anlaşmasının Avantajları		
Haber Temaları	Kullanım Sayısı	Yüzdelik Oranları
S-400'lerin üstün teknik özellikleri	4	%50
S-400'lerin fiyatının uygunluğu	2	%25
S-400'lerin teknolojisinin Türkiye'ye transferi	1	%12,5
S-400 anlaşmasıyla Türkiye'nin siyasi mesaj vermesi	1	%12,5
TOPLAM	8	%100

Tablo 4.30. 12 Mayıs - 13 Eylül 2019 Tarihleri Arasında "S-400 Anlaşmasının Avantajları" Çerçevesiyle Yayımlanan Haberlerin Temalarının Kullanım Sayısı ve Yüzdelik Oranları

5. SONUÇ

Günümüzde küresel siyaset sahnesinde etkili olmaya çalışan devletlerin, dış politikadaki amaç ve hedefleri doğrultusunda enformasyonu adeta silah olarak kullandıkları bir savaş içerisinde oldukları görülmektedir. Enformasyon savaşları kapsamında devletler, üzerinde hegemonik bir ilişki tesis etmeyi amaçladıkları hedef ülkelerin gittikçe dijitalleşen kamusal alanlarına nüfuz etmeye odaklanmaktadır. Böylelikle devletler, kendi politikalarına yönelik rıza üretmek için hedef ülkelerdeki kamuoyunun ve karar vericilerin algılarını şekillendirmeye ve bilişlerini manipüle etmeye çalışmaktadırlar. Bu kapsamda devletlerin başvurduğu araçların başında haber medyası, yöntemlerin başında ise çerçeveleme gelmektedir.

Enformasyon savaşı konseptine özel bir önem atfeden devletler arasında öne çıkan Rusya, izlediği dış politika doğrultusunda hegemonik bir ilişki kurmak istediği hedef ülkelerin enformasyon uzamına nüfuz etmeye ve böylelikle hem kamuoyunu hem de karar vericilerini etkilemeye çalışmaktadır. Nitekim Kliman ve diğer yazarlar, Rusya'nın dijital etki/nüfuz operasyonlarının Rus çıkarlarına aykırı politika izleyen ülkelerdeki siyasi dinamikleri etkilemek ve değiştirmek için siyasi ve askerî seçkinler ile sivil nüfusun tutumlarını ve politika tercihlerini şekillendirmeyi amaçladığını belirtmektedir.⁷⁵¹ Bu amaç doğrultusunda geleneksel ve dijital medya ortamlarını kullanan Rusya'nın, hedef olarak belirlediği aktörlere yönelik enformasyon operasyonlarında özellikle haber medyasını araçsallaştırdığı ve çerçeveleme yöntemine başvurduğu görülmektedir.

Enformasyon savaşları kapsamında Rusya, ulusal güvenliği ve çıkarları açısından kendisine yönelik önemli bir tehdit olarak algıladığı NATO'yu zayıflatmak ve ittifakın bütünlüğünü bozmak amacıyla NATO'ya üye ülkelere karşı sivil ve bilişsel-psikolojik nitelikte enformasyon operasyonları icra etmektedir. Eşikaltı savaş yöntemi uyarınca NATO Antlaşması'nın beşinci maddesini harekete geçirmeksizin yürütülen bu saldırılar, söz konusu ülkelerin kamuoyunu ve karar vericilerini etkilemeye çalışmaktadır. Bu kapsamda Rusya, hedef olarak belirlediği NATO üyesi ülkelerin enformasyon ortamına sızmak ve bu ortama nüfuz etmek maksadıyla enformasyon operasyonları icra etmektedir.

⁷⁵¹ İnternet: Kliman vd., *a.g.e.*, s. 4

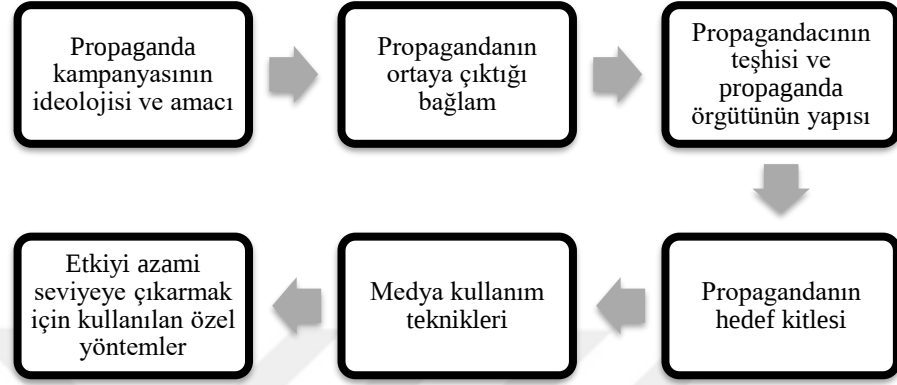
Rusya, NATO ülkelerine yönelik enformasyon operasyonları kapsamında Türkiye'yi de hedef almaktadır. Rusya'nın Türkiye'ye yönelik icra ettiği enformasyon operasyonları başta bölgesel meseleler olmak üzere Türkiye - Rusya ilişkilerindeki konular ve Türkiye'nin NATO ittifakıyla olan ilişkileri gibi temaları içermektedir. Son dönemde Rusya, Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarında en çok Türkiye'nin NATO ve ABD ile ilişkilerindeki kırılmalar ve anlaşmazlıklardan faydalanmaktadır. Bu bağlamda Rusya, Türkiye ile ilgili dış politika meselelerinde amaç ve hedeflerine ulaşmak için özellikle NATO ve ABD'nin Türkiye'nin ulusal güvenliği, bağımsızlığı ve çıkarları açısından sorun yarattığı yönündeki mesajlar üzerinden Türk kamuoyunun ve karar vericilerinin algılarını şekillendirmeye ve bilişlerini manipüle etmeye çalışmaktadır. Buradan hareketle Rusya'nın, Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarıyla sadece Türkiye'nin NATO ittifakıyla olan bağlarını zayıflatmayı değil, aynı zamanda NATO'nun bütünlüğünü bozmayı hedeflediğini de söylemek mümkün görünmektedir.

Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarında Rusya'nın kullandığı araçlar arasında *Sputnik Türkiye* haber ajansı öne çıkmaktadır. *Sputnik Türkiye* haberlerinde görüldüğü üzere Rusya, özellikle Türkiye - Rusya ilişkilerine dair konularda Rusya'nın perspektifini Türk kamuoyu ve karar vericilerine benimsetmek amacıyla haber içerikleri üretmekte ve bu içeriklerin Türkiye'nin dijital kamusal alanında dolaşıma sokulmasını sağlamaktadır. Bu durum özellikle Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinde Türkiye'deki kamuoyunu ve karar vericilerini etkilemek ve Türkiye'nin NATO ittifakı ile ilişkilerini zayıflatmak amacıyla yayımlanan haberler üzerinden de gözlemlenmiştir.

Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonları kapsamında Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alma sürecinde *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberleri Jowett ve O'Donnell'in propaganda analizi⁷⁵² modelinden yararlanarak açıklamak mümkündür. Buna göre söz konusu haberler aşağıda; "propaganda kampanyasının ideolojisi ve amacı, propagandanın ortaya çıktığı bağlam, propagandacının teşhisi ve propaganda örgütünün yapısı, propagandanın hedef kitlesi, medya kullanım teknikleri ve etkiyi azami seviyeye

⁷⁵² Jowett ve O'Donnell, *a.g.e.*, s. 358

çıkarmak için kullanılan özel yöntemler" şeklinde altı farklı maddede incelenmektedir (Bu kısımda "Rusya'nın enformasyon operasyonları" yerine "Rusya'nın propaganda kampanyası" ifadesi tercih edilmekte olup bunun nedeni Jowett ve O'Donnell'in modelinde "propaganda" kavramının kullanılmasıdır).

Şekil 5.1. Rusya'nın Türkiye'ye Yönelik Propaganda Kampanyasının Analizi (Jowett ve O'Donnell'in propaganda analizi modelinden yararlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Propaganda kampanyasının ideolojisi ve amacı: Yayımlanan haberlerde Rusya'nın propaganda kampanyasının ideolojisi ve amacının "Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın almasının ve buna bağlı olarak Türkiye'nin hem ABD liderliğindeki NATO ittifakından uzaklaşmasının, hem de Rusya ile iş birliğini artırmasının sağlanması" olduğu görülmektedir. Ayrıca, Thompson'ın sunduğu ideoloji analizi yöntemi⁷⁵³ kapsamında Rusya'nın propaganda kampanyasının ideolojisini, "Türkiye'nin dış politika kararları üzerinde tahakküm kurmak ve bu kararları Rusya'nın istediği yönde aldirmek" olarak ifade etmek de mümkündür. Nitekim Rusya, *Sputnik Türkiye* haberleri aracılığıyla "Türkiye'nin ulusal çıkarlarının Rusya'dan S-400'leri satın almaktan geçtiği" mesajını işlemiştir.

Propagandanın ortaya çıktığı bağlam: Rusya'nın propaganda kampanyasının bağlamını; "Türkiye'nin ulusal güvenliğine yönelik tehditler nedeniyle hava savunma sistemlerine ihtiyaç duyması, ABD ile ilişkilerinde ciddi sorunlar yaşaması ve buna bağlı olarak hem ABD'ye hem de NATO'ya yönelik Türk kamuoyunun algılarının olumsuz seyretmesi" oluşturmaktadır.

⁷⁵³ Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür: Kitle İletişim Çağında Eleştirel Toplum Kuramı*, çeviren: İdil Çetin, Ankara: Dipnot Yayınları, 1. Baskı, s. 73

Propagandacının teşhisi ve propaganda örgütünün yapısı: Söz konusu propaganda kampanyasında propagandacı aktör Rusya devleti, propaganda örgütü ise devlete bağlı federal bir kurum olan *Rossiya Segodnya Uluslararası Haber Ajansı* bünyesindeki *Sputnik* haber ajansının bir kolu olan *Sputnik Türkiye*'dir. Bu bağlamda, Rusya'nın enformasyon operasyonlarının büyük ölçüde Devlet Başkanlığı makamı tarafından belirlendiğini⁷⁵⁴ ve *Sputnik Türkiye*'nin Putin iktidarına bağlı seçkinler tarafından yönetilen bir propaganda aygıtı olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Propagandanın hedef kitlesi: Rusya'nın propaganda kampanyasının nihai hedef kitlesi, Türkiye'deki kamuoyu ve karar vericilerdir. Siyasal seçimlerin yapıldığı demokratik bir rejime sahip olan Türkiye'de teorik olarak dış politika kararları üzerinde kamuoyunun ve medyanın etkisinin olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın Türkiye'deki kamuoyunu hedef almak suretiyle esasen karar vericileri etkilemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Propaganda kampanyasının hedef kitlesi bağlamında belirtilmesi gereken bir diğer husus ise yayınlarını dijital ortamlarda yapan *Sputnik Türkiye*'nin öncelikli hedef kitlesinin internet kullanıcıları olduğudur. Nitekim, araştırma kapsamında esas alınan 2019 yılında Türkiye'deki nüfusun %72'si internet kullanıcısı olup⁷⁵⁵ haberleri çevrim içi platformlardan takip eden kentli nüfusun oranı ise %87'dir.⁷⁵⁶

Medya kullanım teknikleri: Rusya'nın propaganda kampanyasında dijital medya kullanılmıştır. Bu kapsamda *Sputnik Türkiye* haberleri hem *Sputnik Türkiye* web sitesinde, hem de *Sputnik Türkiye*'nin sosyal medya hesaplarında dolaşıma sokulmuştur. Bu bağlamda ayrıca, *Radyo Sputnik*'in karasal yayınlara ilaveten internet ortamında da haber yayınları yaptığını belirtmekte fayda görülmektedir.

Etkiyi azami seviyeye çıkarmak için kullanılan özel yöntemler: Bu yöntemler kapsamında Rusya'nın, stratejik iletişim perspektifini benimseyerek ve Türk toplumuna ilişkin sosyo-psikolojik dinamikleri göz önünde bulundurarak bir propaganda kampanyası yürüttüğü görülmektedir. Nitekim, yayımlanan haberlerde

⁷⁵⁴ İnternet: Kliman vd., *a.g.e.*, s. 4

⁷⁵⁵ İnternet: Kemp, S. (2019). *Digital 2019: Global Digital Yearbook*, Hootsuite & We Are Social: Vancouver & New York, <https://datareportal.com/reports/digital-2019-turkey?rq=TURKEY> (erişim tarihi: 21.01.2021)

⁷⁵⁶ İnternet: Yanatma, S., "Turkey", Newman, N. vd. (August 2019). *Reuters Institute Digital News Report 2019*, Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, ss. 114-115, s. 115 https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/inline-files/DNR_2019_FINAL_27_08_2019.pdf (erişim tarihi: 21.01.2021)

en çok yer verilen "*ABD'nin baskı ve tehditlerine karşı kararlı davranan ve ABD'den bağımsız hareket eden Türkiye*" çerçevesi aracılığıyla S-400'lerin satın alınması konusu Türk kamuoyuna "Türkiye'nin ABD gibi bir devletin tehditlerine rağmen kendi ulusal güvenliği ve çıkarları doğrultusunda bağımsız bir şekilde hareket etmesi" bağlamında sunulmuş ve böylece millî gurur gibi önemli bir kolektif duyguya hitap edilmiştir. Ayrıca, *Sputnik Türkiye* haberlerinde ABD'nin Türkiye'yi tehdit eden bir düşman çerçevesiyle sunulmasının, ABD'yi Türkiye'ye yönelik bir tehdit olarak algılayan Türk kamuoyu⁷⁵⁷ nezdinde öfke, kin ve korku gibi yoğun duygulanımlar yaratmaya matuf bir yöntem olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir.

Sputnik Türkiye haberlerini araçsallaştırarak yürüttüğü propaganda kampanyasının etkisini azami seviyeye çıkarmak için Rusya'nın kullandığı özel yöntemler arasında, haberlerde resmî kaynakların yanı sıra kamuoyu oluşturma gücüne ve potansiyeline sahip aktörlerin açıklamalarına yer verilmesi bulunmaktadır. Bu kapsamda, söz konusu haberlerde iktidar ve muhalefet partilerinden başta siyasal parti liderleri olmak üzere siyasetçiler, güvenlik alanında uzmanlar, akademisyenler ve gazeteci-yazarlar gibi kişiler haber kaynağı olarak yer almıştır. Rusya böylelikle, "kabul ettirmeye çalıştığı propaganda mesajının esasen hedef kitlenin kendi toplumunun önde gelen üyeleri tarafından organik olarak üretilmesini sağlama tekniğini"⁷⁵⁸ uygulamıştır.

Özetle Rusya, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava ve füze savunma sistemlerini satın alması sürecinde *Sputnik Türkiye*'de yayımlanan haberlerde kullanılan çerçeveler üzerinden Türk kamuoyunun ve karar vericilerinin algılarını şekillendirmeye ve bilişlerini manipüle etmeye çalışmıştır. Şüphesiz bu araştırma, *Sputnik Türkiye* haberlerinde kullanılan çerçevelerin Türkiye'nin S-400'leri satın almasına sebep olduğu iddiasını taşımamaktadır. Ancak, araştırmadan elde edilen bulgularda görüldüğü üzere *Sputnik Türkiye*'nin yayımladığı haberlerde Türkiye'nin Rusya'dan S-400'leri satın alması meselesinin özellikle "*ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye*" çerçevesi ile sunulmasıyla meselenin Türk kamuoyu nezdinde daha çok bu kriterler

⁷⁵⁷ İnternet: Aydın, M. vd. (04.07.2019). "Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması", Kadir Has Üniversitesi - Türkiye Çalışmaları Merkezi, s. 28, <https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDP-2019.pdf> (erişim tarihi: 15.06.2020)

⁷⁵⁸ İnternet: Kliman vd., a.g.e., s. 11

üzerinden değerlendirilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır (*Şekil - 14*). Nitekim, bu konuda Ünver'in yaptığı araştırmanın bulguları da S-400'lerin satın alınması meselesine ilişkin enformasyonun Türkiye'nin dijital kamusal alanında "stratejik bağımsızlık" çerçevesiyle dolaştığını göstermektedir.⁷⁵⁹

Şekil 5.2. *Sputnik Türkiye* Haberlerinde Yer Alan "ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye" Çerçevesinin Analizi (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Bu süreçte *Sputnik Türkiye* tarafından yayımlanan haberlerde kullanılan "ABD'nin Baskı ve Tehditlerine Karşı Kararlı Davranan ve ABD'den Bağımsız Hareket Eden Türkiye," "Türkiye'yi Yaptırım Uygulamakla Tehdit Eden ABD" ve "Türkiye ile Rusya Arasında Artan İş Birliği ve Türkiye'nin NATO İttifakından Uzaklaşması" şeklindeki çerçeveler aracılığıyla Rusya, Türkiye'nin S-400'leri satın almasını ve bu

⁷⁵⁹ İnternet: Ünver, *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, s. 41-42

duruma bağılı olarak bir yandan Rusya ile Türkiye arasındaki iş birliğinin artmasını, diğerk yandan da Türkiye'nin NATO ittifakından uzaklaşmasını sağlamaya çalışmıştır.

Bu bilgilerden hareketle S-400'lerin satın alınması meselesinin yukarıda belirtilen şekilde çerçevenmesinin, S-400'lerin satın alınmasına ilişkin olarak Türkiye açısından olumsuz nitelikteki hususların arka plana itilmesi ve dışarıda bırakılmasını sağlamaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, S-400'lerin satın alınmasının Türkiye açısından yol açabileceğı sorunlar konunun uzmanları tarafından farklı dijital platformlarda dile getirilmiş olsa da söz konusu açıklamalara bu araştırma kapsamında incelenen *Sputnik Türkiye* haberlerinde rastlanılmamıştır. *Sputnik Türkiye*'nin bu kapsamdaki sorunlara atıfta bulunan bazı haberlerinin ise "S-400 alımına karşı Türk kamuoyunun tepkisi" haber teması üzerinden ve Cumhuriyet Halk Partisi (ana muhalefet partisi) yetkililerinin açıklamaları bağlamında sunulduğu tespit edilmiştir.

S-400'lerin satın alınması sürecinde Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarını Rusya'nın hem aktif tedbirler ve dönüşlü kontrol stratejilerinin hem de keskin güç uygulamasının birer yansıması olarak nitelendirmek mümkündür. Bu bağlamda, Türkiye'nin enformasyon ortamına sızma ve bu ortama nüfuz etmeye çalışan Rusya'nın, *Sputnik Türkiye* haberlerinde çerçevelediğı enformasyon aracılığıyla meselenin belirli boyutlarına dikkat çekmek ve diğerk yönlerinin görmezden gelinmesini sağlamak suretiyle Türkiye'deki kamuoyunu ve karar vericilerini etkilemeye çalıştığı görölmektedir. Bu sayede Rusya, S-400'lerin satın alınması konusunda Türkiye'nin, Rusya'nın arzu ettiği yöndeki kararı kendiliğinden ve gönüllü bir şekilde almasını sağlamaya çalışmıştır.

Bu yönüyle S-400'lerin satın alınması sürecinde Rusya'nın Türkiye'ye yönelik enformasyon operasyonlarının, bu araştırmanın kuramsal altyapısını oluşturan eleştirel kuramın önermeleriyle uyuştugu görölmektedir. Nitekim Rusya, söz konusu meseleye ilişkin olarak *Sputnik Türkiye* haberlerini; Türkiye'nin dijitalleşen kamusal alanındaki enformasyonun üretimini ve akışını yönlendirmek suretiyle pasif izlerkitleler yaratma, bu konuya dair gerçekleri kendi ideolojik perspektifi üzerinden inşa etme, kamuoyu ve karar vericilerin algılarını şekillendirme ve bilişlerini manipüle etme ve Türkiye üzerinde hegemonik bir ilişki tesis etmek suretiyle kendi dış politikasına yönelik rıza üretme amaçları doğrultusunda çerçevelemiştir.

KAYNAKLAR

- Abrams, S. (Winter 2016). "Beyond Propaganda Soviet Active Measures in Putin's Russia", *Connections: The Quarterly Journal*, 15 (1), ss. 5-31, doi: 10.11610/CONNECTIONS.15.1.01
- Ajir, M. ve Vailliant, B. (Fall 2018). "Russian Information Warfare: Implications for Deterrence Theory", *Strategic Studies Quarterly*, 12 (3), ss. 70-89
- Akad, M. T. (2011). *Modern Savaşın Temel Kavramları*, İstanbul: Kitap Yayınevi
- Akdenizli, B. (2012). "Gazete Haberciliğinde İçerik Çözümleme Yöntem ve Tekniği: Sunum ve Temsil Üzerine Bir Uygulama ve Değerlendirme", Güllüoğlu, Ö. (Editör). *İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri: Yazılı Metin Çözümleme*, Ankara: Ütopya Yayınevi, ss. 133-162
- Akhundova, J. (2015). *Rusya'nın Yumuşak Güç Politikaları: Mevzuat, Kurumlar, Politikaları*, Bursa: Ekin Yayınevi
- Akyel, A. E. (2012). "Yarım Bilgilenen Dünya ve Üçüncü Globalleşme", Sözen, E. (Editör). *Hepimiz Globaliz, Hepimiz Yereliz: Gutenberg Galaksi'den Zuckerberg Galaksi'ye*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Basım, ss. 313-328
- Alemdar, K. ve Uzun, R. (2013). *Herkes İçin Gazetecilik*, Ankara: Tanyeri Kitap
- Almond, G. A. (1960). *The American People and Foreign Policy*, New York: Frederick A. Praeger
- Arapov, S. (2017). "The Use of Digital Diplomacy as a Tool for Symbolic Violence: Framing Analysis of Russian-Turkish Relations on Twitter", *Cambridge Journal of Eurasian Studies*, Cilt: 1, doi:10.22261/UZV32B
- Arı, T. (2012). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayıncılık, 7. Baskıya Ek Baskı
- Arıboğan, D. Ü. (2017). *Duvar*, İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Ateş, D. (2013). *Uluslararası Politika: Dünyayı Anlamak ve Anlatmak*, Bursa: Dora Yayıncılık, 1. Baskı
- Ateş, H. (2017). *Vekalet Savaşı: Strateji Ekseninde Gizli Kuvvet İstihbarat*, Ankara: Detay Yayınları
- Avcı, Ö. (2018). "Propaganda Çeşitleri", Karaca, M. ve Çakı, C. (Editörler). *İletişim ve Propaganda*, Konya: Eğitim Yayınevi, ss. 75-114
- Aydemir, E. (2018). *Kamu Diplomasisi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Aydemir, E. (2020). *Terörizmle Mücadele ve Kamu Diplomasisi: Bilişsel Savaş*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 1. Baskı
- Aziz, A. (1994 / 2003). *Araştırma Yöntemleri Teknikleri ve İletişim*, Ankara: Turhan Kitabevi
- Badsey, S. (2019). "Ateş Duvarına Köprü Kurmak mı? Bilgi Harekatları ve Felluce Muharebelerindeki ABD Askerî Doktrini", Welch, D. (Derleyen). *Propaganda, Güç ve İkna*, Çeviren: Selim Sezer, İstanbul: İnkılap Kitabevi, ss. 275-302
- Balta, E. (2019). *Tedirginlik Çağı: Şiddet, Aidiyet ve Siyaset Üzerine*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı
- Balta Paker, E. (2017). *Küresel Güvenlik Kompleksi: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı
- Bastian, N. D. (Fall 2019). "Information Warfare and Its 18th and 19th Century Roots", *The Cyber Defense Review*, 4 (2), ss. 31-38

- Başbüyük, O. (2017). "Algı Yönetimi ve Bilgi Savaşlarında Sosyal Medyanın Rolü", Karabulut, B. (Editör). *Algı Yönetimi*, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2. Basım, ss. 39-64
- Baum, M. A. ve Potter, P. B. K. (2008). "The Relationships Between Mass Media, Public Opinion, and Foreign Policy: Toward a Theoretical Synthesis", *The Annual Review of Political Science*, Cilt: 11, ss. 39-65, doi: 10.1146/annurev.polisci.11.060406.214132
- Bayram, Y. (2011). "Liberal Demokrasilerde Medya ve Kamuoyunun Dış Politika Karar Alma Sürecine Etkisi", *Erciyes İletişim Dergisi*, 2 (2), ss. 68-80
- Bennett, W. L. (Spring 1990). "Toward a Theory of Press-State Relations", *Journal of Communication*, 40 (2), ss. 103-125, doi: 10.1111/j.1460-2466.1990.tb02265.x
- Bērziņš, J. (2015). "Russian New Generation Warfare is not Hybrid Warfare", Pabriks, A. ve Kudors, A. (Editörler). *The War in Ukraine: Lessons for Europe*, Riga: University of Latvia Press, ss. 40-51
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M. ve Webster, A. (2009). *Sosyoloji*, Çeviri Editörü: Bülent Özçelik, Ankara: Siyasal Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı
- Bittman, L. (1985). *The KGB and Soviet Disinformation: An Insider's View*, Washington: Pergamon-Brassy's
- Boggs, C. (1976). *Gramsci's Marxism*, London: Pluto Press
- Borg, L. J. (2008). *Communicating with Intent*, Incidental Paper, Cambridge: Harvard University
- Bostanoğlu, B. (2009). "Uluslararası İlişkilerde Metodoloji Tartışmaları ve Robert W. Cox", Bostanoğlu, B. ve Okur, M. A. (Editörler). *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram: Hegemonya - Medeniyetler ve Robert W. Cox*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, ss. 15-66
- Bouwmeester, H. (2017). "Lo and Behold: Let the Truth Be Told—Russian Deception Warfare in Crimea and Ukraine and the Return of 'Maskirovka' and 'Reflexive Control Theory'", *Netherlands Annual Review of Military Studies*, ss. 125-153, doi: 10.1007/978-94-6265-189-0_8
- Brighi, E. ve Hill, C. (2016). "Uygulama ve Davranış", Smith, S., Hadfield, A. ve Dunne, T. (Derleyenler). *Dış Politika, Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, Çeviren: Nasuh Uslu, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2. Basımdan Çeviri, ss. 147-167
- Bulduklu, Y. ve Karaçor, S. (2019). *Kitle İletişim Kuramları*, Konya: Çizgi Kitabevi
- Burton, J. W. (1993). "International Relations or World Society", Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (Editörler). *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*, Second Edition, New York: Macmillan Publishing Co., ss. 375-384
- Büyükişik, E. (2020). *İnsan ve Savaş*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 1. Basım
- Can, F. (2005). *Bilgi Çağının Güdümlü Silahı: MEDYA*, İstanbul: Alfa Yayınları
- Cassell, C. ve Symon, G. (1994). "Qualitative Research in Work Contexts", Cassell, C. ve Symon, G. (Editörler). *Qualitative Methods in Organizational Research, A Practical Guide*, London: Sage, ss. 1-13
- Castells, M. (2013). *Communication Power*, Oxford: Oxford University Press

- Caşın, M. H. (2015). "NATO Stratejisindeki Değişim ve Rusya-NATO Rekabetinin Geleceği", Ülger, İ. K. (Editör). *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, ss. 313-346
- Chivvis, C. S. (2017). "Hybrid War: Russian Contemporary Political Warfare", *Bulletin of the Atomic Scientists*, 73 (5), ss. 316-321, doi: 10.1080/00963402.2017.1362903
- Clark, T. (2017). *Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım
- Cook, T. E. (2005). *Governing with the News: The News Media as a Political Institution*, Chicago: The University of Chicago Press, Second Edition
- Cottam, M. L., Mastors, E., Preston, T. ve Dietz, B. (2017). *Siyaset Psikolojisine Giriş*, Çeviren: Mesut Şenol, Ankara: BB101 Yayınları
- Cox, R. W. (2017). "Gramsci, Hegemonya ve Uluslararası İlişkiler", Diri, E. (Derleyen). *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, İstanbul: Der Yayınları, ss. 551-566
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Traditions*, California: Sage Publications
- Crowley, D. ve Heyer, P. (2014). *İletişim Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 3. Baskı
- Custine, A. (1976). *Custine's Eternal Russia: A New Edition of Journey for Our Time*, Miami: Center for Advanced International Studies
- Çakı, C. (2018). "Propaganda", Karaca, M. ve Çakı, C. (Editörler). *İletişim ve Propaganda*, Konya: Eğitim Yayınevi, ss. 13-44
- Çakır, M. (2014). *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 1. Baskı
- Çebi, M. S. (2002). *Haberi Anlamak*, Ankara: Gazi Kitabevi
- Çemrek, M. ve Uluer, A. G. (2016). "Kamu Diplomasisinin Bir Yumuşak Güç Ögesi Olarak Ortaya Çıkışı", Kılınç, B. (Editör). *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 29-46
- Çınarlı, İ. (2013). *Stratejik İletişim Yönetimi*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2. Baskı
- Çıtak, E. (2017). *Güvenlik ve İstihbarat: Yeni Güvenlik Politikaları ve Türkiye'de İstihbaratın Dönüşümü*, İstanbul: YeniYüzyıl Yayınları, 1. Baskı
- Çilingir, A. (2017). "İletişim Alanında İçerik Analizi Yöntemi Kullanılarak Yapılan Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Üzerine Bir İnceleme", *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (1), ss. 148-160
- Çomu, T. ve Halaıqa, İ. (2014). "Web İçeriklerinin Metin Temelli Çözümlemesi", Binark, M. (Derleyen). *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, ss. 26-87
- D'Angelo, P. (2002). "News Framing as a Multiparadigmatic Research Program: A Response to Entman", *International Communication Association*, 52 (4), ss. 870-888, doi: 10.1111/j.1460-2466.2002.tb02578.x
- Darıcı, A. B. (2017). *Siber Uzay ve Siber Güvenlik: ABD ve Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Stratejilerinin Karşılaştırmalı Analizi*, Bursa: Dora Yayıncılık
- Darıcı, A. B. ve Özdal, B. (2017). "Enformasyon Savaşı Bağlamında Rusya Federasyonu-Türkiye İlişkilerinin Analizi", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), ss. 19-40, doi: 10.17336/igusbd.305525
- Dereli, A. B. (2018). "İkinci Dünya Savaşı'nda Propaganda", Karaca, M. ve Çakı, C. (Editörler). *İletişim ve Propaganda*, Konya: Eğitim Yayınevi, ss. 197-225

- Deutsch, K. W. (1988). *The Analysis of International Relations*, New Jersey: Englewood Cliffs - Prentice Hall International Inc., Third Edition
- Devlen, B. (2018). "Stoking the Flames: Russian Information Operations in Turkey", Shelest, H. ve Kapitonenko, M. (Editörler). *Propaganda*, Ukraine Analytica, 1 (11), ss. 43-49
- de Vreese, C. H. (2005). "News Framing: Theory and Typology", *Information Design Journal*, 13 (1), ss. 51-62, doi: 10.1075/IDJDD.13.1.06VRE
- Domenach, J. M. (2003). *Politika ve Propaganda*, Çeviren: Tahsin Yücel, İstanbul: Varlık Yayınları
- Dursun, Ç. (2013). *İletişim Kuram Kritik*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1. Baskı
- Efegil, E. (2018). *Dış Politika Analizi (Ders Notları)*, İstanbul: Gündoğan Yayınları, 1. Baskı
- Ekşi, M. (2020). "Kamu Diplomasisi", Usul, A. R. ve Yaylacı, İ. (Editörler). *Dönüşen Diplomasi ve Türkiye: Aktörler, Alanlar, Araçlar*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 289-320
- Ekşi, M. (Bahar 2015). "Rusya'nın Kamu Diplomasisi: Dış Politika Davranışlarıyla Çelişme Paradoksu", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 45, ss. 43-56, doi: 10.12787/KARAM917
- Entman, R. M. (2003). "Cascading Activation: Contesting the White House's Frame After 9/11", *Political Communication*, 20 (4), ss. 415-432, doi: 10.1080/10584600390244176
- Entman, R. M. (Autumn 1993). "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm", *Journal of Communication*, 43 (4), ss. 51-58, doi: 10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x
- Entman, R. M., Matthes, J. ve Pellicano, L. (2009). "Nature, Sources, and Effects of News Framing", Wahl-Jorgensen, K. ve Hanitzsch, T. (Editörler). *The Handbook of Journalism Studies*, New York: Taylor & Francis, ss. 175-190
- Eraslan, L. (2018). *Sosyal Medya ve Algı Yönetimi*, Ankara: Anı Yayıncılık
- Erbaysal Filibeli, T. ve Şener, O. (2019). "Manipüle Edilmiş Enformasyonel Bir Vitrin ve Popülist Bir Enformasyon Alanı Olarak Twitter", *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi (Moment Dergi)*, 6 (2), ss. 492-515
- Erdoğan, E. (2020). "Sonsuz Olasılıklar Diyarında: Dış Politika Analizi ve Araştırma Yöntemi Tercihleri", Balamir Coşkun, B. ve Rüma, İ. (Derleyenler). *Dış Politika Analizi: Konu, Kuram, Yöntem*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, ss. 41-76
- Erdoğan, İ. (2012). "Haber Çerçeveleme Araştırmalarında Kuramsal Yaklaşımlar ve Metodoloji: Haber Çerçevelerine İlişkin Bir Model ve Terör Haberlerinin Çözümlemesi", Güllüoğlu, Ö. (Editör). *İletişim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri: Yazılı Metin Çözümleme*, Ankara: Ütopya Yayınevi, ss. 63-132
- Esen, F. S. (2019). *Dumandan Sosyal Medyaya: Kitle İletişiminin Kısa Tarihi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 1. Baskı
- Fontana, B. (1993). *Hegemony and Power: On the Relation between Gramsci and Machiavelli*, Minneapolis: University of Minnesota Press
- Frederick, H. H. (1993). *Global Communication & International Relations*, California: Wadsworth Publishing Company

- Gamson, W. A. ve Modigliani, A. (1989). "Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach", *American Journal of Sociology*, 95 (1), ss. 1-37, doi: 10.1086/229213
- Geray, H. (2003). *İletişim ve Teknoloji*, Ankara: Ütopya Yayınevi, 1. Basım
- Gilboa, E. (2001). "Diplomacy in the Media Age: Three Models of Uses and Effects", *Diplomacy and Statecraft*, 12 (2), ss. 1-28, doi: 10.1080/09592290108406201
- Gitlin, T. (1980). *The Whole World is Watching: Mass Media in The Making And The Unmaking Of The New Left*, California: University Of California Press
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*, New York: Harper & Row
- Goldstein, J. S. ve Pevehouse, J. C. (2015). *Uluslararası İlişkiler*, Çeviren: Haluk Özdemir, Ankara: BB101, 1. Baskı
- Gölpınar, H. (2019). "Yeni Nesil Psikolojik Harekat ve Algı Operasyonları", İmıl, M. (Editör). *Propaganda ve Algı Yönetimi*, Ankara: Orion Kitabevi, ss. 269-296
- Gönenç, Ö. (2018). *Medyada Algı Yönetimi*, İstanbul: Der Yayınları
- Griffiths, M. ve O'Callaghan, T. (2008). Terry, *International Relations, The Key Concepts*, New York: The Taylor and Francis E-Library, Second Edition
- Güler, R. (2018). *Stratejik İletişim: Güvenlik Odaklı Algı Yönetimi Paradigmaları*, Ankara: Karakum Yayınevi
- Günek, A. (2019). "Bir Kamu Diplomasisi Örneği Olarak Türkiye'nin Uluslararası Yayıncılığı", Temel, F. ve Türkmenoğlu, A. T. (Editörler). *Medya ve Siyaset*, Konya: Çizgi Kitabevi
- Güner, S. (2018). *Küresel Siyasette Psikolojik Savaş*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2. baskı
- Gürcan, M. (2012). "Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar", Sandıklı, A. (Editör). *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ankara: Bilgesam, ss. 71-129
- Gürel, M. (2016). *Biri "Sizi Gözetliyor" Hibrid Savaşlar ve Zihin Kontrolü*, İstanbul: Asi Kitap, 1. Baskı
- Gürson, A. P. (2017). *Yeni Konsept Savaş*, Kocaeli: Umuttepe Yayın, 1. Baskı
- Habermas, J. (2010 / 1962). *Kamusal Hayatın Yapısal Dönüşümü*, İstanbul: İletişim Yayınları
- Han, B. C. (2020). *Şeffaflık Toplumu*, Çeviren: Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları, 5. Basım
- Han, B. C. (2018). *Şiddetin Topolojisi*, Çeviren: Dilek Zaptçioğlu, İstanbul: Metis Yayınları, 3. Basım
- Herman, E. S. ve Chomsky, N. (2017). *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi-Politiği*, Çeviren: Ender Abadoğlu, İstanbul: bgst Yayınları, 3. Basım
- Heywood, A. (2019). *Küresel Siyaset*, Çeviren: Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Ankara: Felix Kitap, 6. Baskı
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*, Çeviri Editörü: Buğra Kalkan, Ankara: Adres Yayınları
- Hitler, A. (2005). *Kavgam*, Çeviren: Ö. Kenan Yalıntaş, İstanbul: Emre Yayınları
- Holsti, O. R. (December 1992). "Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippmann Consensus Merston Series: Research Programs and

- Debates", *International Studies Quarterly*, 36 (4), ss. 439-466, doi: 10.2307/2600734
- Houghton, D. P. (2018). *Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2. Basım
- Huyghe, F. B. (2011). "Cyberwar and its Borders", Ventre, D. (Editör). *Cyberwar and Information Warfare*, London & New Jersey: ISTE and Wiley, ss. 1-30
- Hülagu, F. (2014). "Marksizm ve Eleştirel Teoriler", Balta, E. (Editör). *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı, ss. 175-202
- Iasiello, E. J. (Summer 2017). "Russia's Improved Information Operations: From Georgia to Crimea", *US Army War College Quarterly: Parameters*, 47 (2), ss. 51-63
- Ionov, M. D. (January 1995). "On Reflexive Control of the Enemy in Combat", *Military Thought (English edition)*, Cilt: 1
- İnceoğlu, Y. ve Çoban, S. (2016). "Giriş", İnceoğlu, Y. ve Çoban, S. (Derleyenler). *Haber Okumaları*, İstanbul: İletişim Yayınları: 1. Baskı, 2016, ss. 13-16
- İnternet: Adamsky, D. (November 2015). *Cross-Domain Coercion: The Current Russian Art of Strategy*, Proliferation Papers 54, Paris: Institut Français des Relations Internationales (IFRI), <https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/pp54adamsky.pdf> (erişim tarihi: 05.06.2020)
- İnternet: Applebaum, A. ve Lucas, E. (19.06.2015). *Wordplay and War Games*, Washington DC: The Center for European Policy Analysis (CEPA), <http://www.cepa.org/content/wordplay-and-war-games>
- İnternet: Ashley, R. (06.03.2018). "Testimony Before the Senate", US Defense Intelligence Agency, <http://www.dia.mil/News/Speeches-and-Testimonies/Article-View/Article/1457815/statement-for-the-record-worldwide-threat-assessment/> (erişim tarihi: 03.09.2020)
- İnternet: Atabek, N. ve Uztuğ, F. (1998). "Haberlerde Çerçeveleme ve Öne Çıkarma", *Kurgu Dergisi*, Cilt: 15, ss. 96-105, https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-goruntule&id=AWYfYVYcHDbCZb_mQzOE (erişim tarihi: 13.12.2020)
- İnternet: Aydın, M., Akgül Açıkmeşe, S., Çelikpala, M., Özel, S., Dizdaroğlu, C., ve Kösen, M. G. (04.07.2019). "Türk Dış Politikası Kamuoyu Algıları Araştırması", Kadir Has Üniversitesi - Türkiye Çalışmaları Merkezi, <https://www.khas.edu.tr/sites/khas.edu.tr/files/inline-files/TDP-2019.pdf> (erişim tarihi: 15.06.2020)
- İnternet: Ball, D. Y. (February 2017). *Protecting Falsehoods With a Bodyguard of Lies: Putin's Use of Information Warfare*, Research Paper, No. 136, Rome: NATO Defense College, <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=1017> (erişim tarihi: 20.10.2020)
- İnternet: *Bianet* (17.11.2017). "Sputnik ve Rusya'nın Sesi FM Eski Çalışanlarından Açıklama", <https://m.bianet.org/bianet/medya/191640-sputnik-ve-rusya-nin-sesi-fm-eski-calisanlarindan-aciklama> (erişim tarihi: 04.04.2020)
- İnternet: Blank, S. (2017). "Cyber War and Information War à la Russe", Perkovich, G. ve Levite, A. E. (Editörler). *From Understanding Cyber Conflict: Fourteen Analogies*, Washington DC: Georgetown University Press, ss. 81-98, <https://camegieendowment.org/2017/10/16/cyber-war-and-information-war-la-russe-pub-73399> (erişim tarihi: 19.07.2020)

- İnternet: Bodine-Baron, E., Helmus, T. C., Radin, A. ve Treyger, E. (2018). *Countering Russian Social Media Influence*, California: RAND Corporation, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2740.html (erişim tarihi: 13.11.2020)
- İnternet: Bollier, D. (2003). *The Rise of Netpolitik: How the Internet Is Changing International Politics and Diplomacy*, A Report of the Eleventh Annual Aspen Institute Roundtable on Information Technology, Washington DC: The Aspen Institute, <https://www.aspeninstitute.org/publications/rise-netpolitik-how-internet-changing-international-politics-and-diplomacy/> (erişim tarihi: 02.03.2020)
- İnternet: Booth, R., Weaver, M., Hern, A., Smith, S. ve Walker, S. (14.11.2017). "Russia Used Hundreds of Fake Accounts to Tweet about Brexit, Data Shows", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/14/how-400-russian-run-fake-accounts-posted-bogus-brexit-tweets> (erişim tarihi: 13.05.2020)
- İnternet: Bowen, A. S. (20.08.2020). "Russian Armed Forces: Military Doctrine and Strategy", In Focus, Washington DC: Congressional Research Service, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11625> (erişim tarihi: 20.12.2020)
- İnternet: Bradshaw, S. ve Howard, P. N. (2019). *The Global Disinformation Order: 2019 Global Inventory of Organised Social Media Manipulation*, Working Paper, No: 2, Oxford: Project on Computational Propaganda, <https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/09/CyberTroop-Report19.pdf> (erişim tarihi: 01.04.2020)
- İnternet: Brangetto, P. ve Veenendaal, M. A. (2016), "Influence Cyber Operations: The Use of Cyberattacks in Support of Influence Operations", Pissanidis, N., Rõigas, H. ve Veenendaal, M. A. (Editörler). *Cyber Power*, Tallinn: NATO Cooperative Cyber Defence (CCD) Center of Excellence (COE) Publications, 8th International Conference on Cyber Conflict 2016, ss. 113-126, doi: 10.1109/CYCON.2016.7529430
- İnternet: Bruk, B. V. (2013). *International Propaganda: The Russian Version*, 45th Annual Convention of the Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies, New York: Institute of Modern Russia, https://imrussia.org/media/pdf/Research/Boris_Bruk_Intemational_Propaganda_Russian_Versi on.pdf (erişim tarihi: 28.08.2020)
- İnternet: Buchneva, E. (22.12.2015). "The Russia-Turkey crisis is feeding a new propaganda war between the countries", *Index on Censorship*, <https://www.indexoncensorship.org/2015/12/the-russia-turkey-crisis-is-feeding-a-new-propaganda-war/> (erişim tarihi: 04.12.2020)
- İnternet: Bugayova, N. (March 2019). *How We Got Here With Russia: The Kremlin's Worldview*, Washington DC: Institute for the Study of War & the Critical Threats Project, <http://www.understandingwar.org/report/how-we-got-here-russia-kremlins-worldview> (erişim tarihi: 18.07.2020)
- İnternet: Bugayova, N. ve Barros, G. (15.01.2020). "The Kremlin's Expanding Media Conglomerate", *Institute for the Study of War*, <http://iswresearch.blogspot.com/2020/01/the-kremlins-expanding-media.html> (erişim tarihi: 03.06.2020)
- İnternet: Burns, M. (1999). "Information Warfare: What and How?", <http://www.cs.cmu.edu/~burnsm/InfoWarfare.html> (erişim tarihi: 27.03.2020)
- İnternet: *Carnegie Endowment for International Peace* (05.02.2010). "The Military Doctrine of the Russian Federation", https://camegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf

- (erişim tarihi: 19.10.2020)
- İnternet: Ceylan, F. (18.06.2019). "S-400 Sorununa Kısa Bir Bakış", Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), <https://edam.org.tr/s-400-sorununa-kisa-bir-bakis/> (erişim tarihi: 15.10.2020)
- İnternet: Clark, M. ve Harris, C. (15.01.2019). "Russia's New Tool for Wielding Information", *Institute for the Study of War*, <http://iswresearch.blogspot.com/2019/01/russias-tools-for-wielding-information.html> (erişim tarihi: 03.06.2020)
- İnternet: Cohen, D. ve Bar'el, O. (October 2017). *The Use of Cyberwarfare in Influence Operations*, Yuval Ne'eman Workshop for Science, Technology and Security, https://icrc.tau.ac.il/sites/cyberstudies-english.tau.ac.il/files/media_server/cyber%20center/cyber-center/Cyber_Cohen_Bar_Eng.pdf (erişim tarihi: 03.03.2020)
- İnternet: Collins, S. (01.04.2003). "Mind Games", Brussels: NATO, (son güncelleme: 03.11.2008), https://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_20499.htm?selectedLocale=en (erişim tarihi: 10.04.2020)
- İnternet: Conley, H. A., Mina, J., Stefanov, R. ve Vladimirov, M. (13.10.2016). *The Kremlin Playbook: Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*, Washington DC: Center for Strategic and International Studies (CSIS), <https://www.csis.org/analysis/kremlin-playbook> (erişim tarihi: 13.05.2020)
- İnternet: Connable, B., Young, S., Pezard, S., Radin, A., Cohen, R. S., Migacheva, K. ve Sladden, J. (2020). *Russia's Hostile Measures: Combating Russian Gray Zone Aggression Against NATO in the Contact, Blunt, and Surge Layers of Competition*, California: RAND Corporation, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2539.html (erişim tarihi: 06.10.2020)
- İnternet: Copp, D. S. (September 1996). "Soviet Active Measures", Goldstein, F. L. (Editör). *Psychological Operations: Principles and Case Studies*, Alabama: Air University Press, ss. 153-189, https://media.defense.gov/2017/Apr/07/2001728209/-1/1/0B_0018_GOLDSTEIN_FINDLEY_PSYCHOLOGICAL_OPERATIONS.PDF (erişim tarihi: 23.06.2020)
- İnternet: Costello, K. (2018). *Russia's Use of Media and Information Operations in Turkey: Implications for the United States*, Perspective, California: RAND Corporation, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE278.html> (erişim tarihi: 02.05.2020)
- İnternet: Çağlar, İ., Akdemir, K. H. ve Toker, S. (2019). *Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları*, Ankara: SETA Yayınları 143, 1. Baskı, Rapor, <https://setav.org/assets/uploads/2019/07/R143Tr.pdf> (erişim tarihi: 05.04.2020)
- İnternet: Çeçen, A. F. (May 2015). *Revisiting Cascading Activation Model*, Proceedings of the 13th International Symposium Communication in the Millennium, ss. 357–371, https://www.academia.edu/12760490/REVISITING_ENTMANS_CASCADING_ACTIVATION_MODEL (erişim tarihi: 18.05.2020)
- İnternet: Çelikpala, M. (December 2018). "Russia's Policies in the Middle East and the Pendulum of Turkish-Russian Relations", Karasik, T. ve Blank, S. (Editörler). *Russia in the Middle East*, Washington DC: The Jamestown Foundation, ss. 105-130, <https://jamestown.org/programs/rme/> (erişim tarihi: 08.07.2020)

- İnternet: Darczewska, J. (May 2014). *The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, A Case Study*, No: 42, Warsaw: Centre for Eastern Studies, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/point-view/2014-05-22/anatomy-russian-information-warfare-crimean-operation-a-case-study> (erişim tarihi: 19.07.2020)
- İnternet: Demir, A. (16.08.2020). "İsmail Hakkı Polat: Sosyal medyada yeni medya üzerinden bir Dijital Ortaçağ dönemine giriyoruz", *Daktilo1984*, <https://daktilo1984.com/roportajlar/ismail-hakki-polat-sosyal-medyada-yeni-medya-uzerinden-bir-dijital-ortacag-donemine-giriyoruz/> (erişim tarihi: 03.11.2020)
- İnternet: Demirci, Z. (08.03.2019). "10 soruda Türkiye Neden S-400 Alıyor", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/10-soruda-turkiye-neden-s-400-aliyor/1412408> (erişim tarihi: 09.10.2020)
- İnternet: *Deutsche Welle (DW) Türkçe* (06.04.2018). "Beş soruda S-400 alım süreci", <https://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-s-400-al%C4%B1m-s%C3%BCreci/a-43278808> (erişim tarihi: 09.10.2020)
- İnternet: Edwards, J. (03.12.2017). "British security services are vastly outgunned by the Russian counterintelligence threat", *Business Insider*, <https://www.businessinsider.com/british-security-services-vs-russian-counterintelligence-threat-2017-12> (erişim tarihi: 08.05.2020)
- İnternet: Eronen, P. (June 2016). "Russian Hybrid Warfare: How to Confront a New Challenge to the West", Washington DC: The Foundation for Defense of Democracies, <https://www.fdd.org/analysis/2016/06/01/russian-hybrid-warfare-how-to-confront-a-new-challenge-to-the-west/> (erişim tarihi: 12.07.2020)
- İnternet: Ersoy, E. (25.11.2020). "Uluslararası Alanda Algı Operasyonu: Keskin güç", *FikirTuru*, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/uluslararasi-alanda-algi-operasyonu-keskin-guc/> (20.12.2020)
- İnternet: *Estonian Internal Security Service Annual Review*, 2012, <https://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:291663>
- İnternet: Feinberg, A. (21.08.2017). "My Life at a Russian Propaganda Network", *Politico*, <https://www.politico.com/magazine/story/2017/08/21/russian-propaganda-sputnik-reporter-215511> (erişim tarihi: 04.04.2020)
- İnternet: Franke, U. (March 2015). *War by Non-military Means: Understanding Russian Information Warfare*, Stockholm: Totalförsvarets Forskningsinstitut (FOI), <https://dataspace.princeton.edu/handle/88435/dsp019c67wq22q> (erişim tarihi: 03.06.2020)
- İnternet: Galanides, T. A. (26.08.2018). "Shaping Perceptions: Processes, Advantages, and Limitations of Information Operations", *Small Wars Journal*, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/shaping-perceptions-processes-advantages-and-limitations-information-operations> (erişim tarihi: 21.10.2020)
- İnternet: Galeotti, M. (August 2017). *Controlling Chaos: How Russia Manages its Political War in Europe*, Policy Brief 228, London: European Council on Foreign Relations (ECFR), https://ecfr.eu/wp-content/uploads/ECFR228_-_CONTROLLING_CHAOS1.pdf (erişim tarihi: 03.06.2020)
- İnternet: Galeotti, M. (06.07.2014). "The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War", *In Moscow's Shadow*, <https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (erişim tarihi: 29.05.2020)
- İnternet: Garfield, A. (2002). "The Offence of Strategic Influence: Making the Case for Perception Management Operations", *Journal of Information*

- Warfare*, 1 (3), <https://www.jinfowar.com/journal/volume-1-issue-3/offence-strategic-influence-making-case-perception-management> (erişim tarihi: 08.04.2020)
- İnternet: Giles, K. (November 2016). *Handbook of Russian Information Warfare*, Fellowship Monograph, Rome: NATO Defense College, <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=995> (erişim tarihi: 06.06.2020)
- İnternet: Giles, K. (March 2016). *Russia's New Tools for Confronting the West Continuity and Innovation in Moscow's Exercise of Power*, Research Paper, London: The Royal Institute of International Affairs (Chatham House), <https://www.chathamhouse.org/2016/03/russias-new-tools-confronting-west-continuity-and-innovation-moscows-exercise-power>
- İnternet: Giles, K., Sherr, J. ve Seaboyer, A. (October 2018). *Russian Reflexive Control*, Kingston: Royal Military College of Canada, https://www.researchgate.net/publication/328562833_Russian_Reflexive_Control (erişim tarihi: 16.07.2020)
- İnternet: Giles, K. (20.05.2016). *The Next Phase of Russian Information Warfare*, NATO Strategic Communications Centre of Excellence (StratCom), <https://www.stratcomcoe.org/next-phase-russian-information-warfare-keir-giles> (erişim tarihi: 06.06.2020)
- İnternet: Groll, E. (10.11.2014). "Kremlin's 'Sputnik' Newswire Is the BuzzFeed of Propaganda", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2014/11/10/kremlins-sputnik-newswire-is-the-buzzfeed-of-propaganda/> (erişim tarihi: 04.04.2020)
- İnternet: Hagestad, W. II. (2013). *Comparative Study: Iran, Russia and PRC Cyber War*, RSA Conference, Europe, http://www.rsaconference.com/writable/presentations/file_upload/hta-w01-comparative-study-iran-russia-prc-cyber-war_copy1.pdf (erişim tarihi: 05.03.2017)
- İnternet: Hansen, F. S. (January 2017). *Russian Hybrid Warfare: A Study of Disinformation*, Report 6, Copenhagen: The Danish Institute for International Studies (DIIS), <https://www.econstor.eu/handle/10419/197644> (erişim tarihi: 09.07.2020)
- İnternet: Hilburn, M. (10.11.2014). "Russia's New World Broadcast Service is 'Sputnik'", *VOA News*, <https://www.voanews.com/europe/russias-new-world-broadcast-service-sputnik> (erişim tarihi: 18.07.2020)
- İnternet: House of Commons, Public Administration and Constitutional Affairs Committee, the United Kingdom Parliament (12.04.2017). "Lessons learned from the EU Referendum", Twelfth Report of Session 2016-17, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201617/cmselect/cmpubadm/496496.pdf> (erişim tarihi: 02.06.2020)
- İnternet: *International Telecommunication Union* (09.09.2000). "Information Security Doctrine of the Russian Federation", https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/National_Strategies_Repository/Russia_2000.pdf (erişim tarihi: 23.10.2020)
- İnternet: Jensen, D. N. (22.02.2019). *The Kremlin's Web*, The Center for European Policy Analysis (CEPA), <https://www.cepa.org/the-kremlins-web> (erişim tarihi: 03.09.2020)
- İnternet: Johnson, J. (05.03.2021). "Global Digital Population as of January 2021 (in billions)", *Statista*, <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/> (erişim tarihi: 24.03.2021)

- İnternet: Jones, S. G. (01.10.2018). *Going on the Offensive: A U.S. Strategy to Combat Russian Information Warfare*, CSIS Briefs, Washington DC: The Center for Strategic and International Studies (CSIS), <https://www.csis.org/analysis/going-offensive-us-strategy-combat-russian-information-warfare> (erişim tarihi: 10.07.2020)
- İnternet: Joyal, P. M. (Winter 2016). *Cyber Threats and Russian Information Warfare*, Washington DC: Jewish Policy Center, <https://www.jewishpolicycenter.org/2015/12/31/russia-information-warfare/> (erişim tarihi: 25.07.2020)
- İnternet: Kasapoğlu, C. (November 2015). *Russia's Renewed Military Thinking: Non-Linear Warfare and Reflexive Control*, Research Paper, No: 121, Rome: NATO Defense College, <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=877> (erişim tarihi: 16.07.2020)
- İnternet: Kasapoğlu, C. (Temmuz 2017). *Türkiye'nin S-400 İkilemi*, EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi 2017/5, İstanbul: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/s400tr.pdf> (erişim tarihi: 19.11.2020)
- İnternet: Kasapoğlu, C. (Mayıs 2019). *Türk-Rus Savunma İşbirliği: Siyasi-Askerî Kapsam, Beklentiler ve Limitler*, EDAM Dış Politika ve Güvenlik Kağıtları Serisi 2019/7, İstanbul: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), <https://edam.org.tr/turk-rus-savunma-i%CC%87sbirligi-siyasi-askeri-kapsam-beklentiler-ve-limitler/> (erişim tarihi: 09.10.2020)
- İnternet: Kemp, S. (2019). *Digital 2019: Global Digital Yearbook*, Hootsuite & We Are Social: Vancouver & New York, <https://datareportal.com/reports/digital-2019-turkey?rq=TURKEY> (erişim tarihi: 21.01.2021)
- İnternet: Kennan, G. F. (04.05.1948). "Policy Planning Staff Memorandum 269", U.S. State Department, <http://academic.brooklyn.cuny.edu/history/johnson/65ciafounding3.htm>
- İnternet: Khvostunova, O. (2014). *Corruption of the Fourth Power: The Decline of the Russian Media*, New York: Institute of Modern Russia, <https://imrussia.org/en/research/2011-corruption-of-the-fourth-power-the-decline-of-the-russian-media> (erişim tarihi: 02.07.2020)
- İnternet: Kırdemir, B. (November 2019). *Hostile Influence Emerging Cognitive Threats in Cyberspace*, Cyber Governance and Digital Democracy 2019/3, İstanbul: The Centre for Economics and Foreign Policy Studies (EDAM), <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/12/Hostile-Influence-Emerging-Cognitive-Threats-in-Cyberspace-by-Baris-Kirdemir.pdf> (erişim tarihi: 10.08.2020)
- İnternet: Kırdemir, B. (Temmuz 2020). *Türkiye'de Dijital Haber Ortamı: Kutuplaşma, Sosyal Medya ve Yükselen Trendler*, Siber Politikalar ve Dijital Demokrasi No: 2020/03/TR, İstanbul: Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM), Temmuz 2020, <https://edam.org.tr/turkiyede-dijital-haber-ortami-kutuplasma-sosyal-medya-ve-yukselen-trendler/> (erişim tarihi: 03.10.2020)
- İnternet: Klein, M. (February 2015). *Russia's New Military Doctrine: NATO, the United States and the Colour Revolutions*, SWP Comments, No: 9, Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), <https://www.swp-berlin.org/en/publication/russias-new-military-doctrine/> (erişim tarihi: 19.10.2020)
- İnternet: Kliman, D., Kendall-Taylor, A., Lee, K., Fitt, J. ve Nietzsche, C. (May 2020). *Dangerous Synergies: Countering Chinese and Russian Digital*

- Influence Operations*, Washington DC: Center for a New American Security, <https://www.cnas.org/publications/reports/dangerous-synergies> (erişim tarihi: 01.09.2020)
- İnternet: Kofman, M. (January 2017). "The Moscow School of Hard Knocks: Key Pillars of Russian Strategy", *War on the Rocks*, <https://warontherocks.com/2017/01/the-moscow-school-of-hard-knocks-key-pillars-of-russian-strategy/> (erişim tarihi: 09.07.2020)
- İnternet: Kovalev, A. ve Bodner, M. (01.03.2017). "The Secrets of Russia's Propaganda War, Revealed", *The Moscow Times*, <https://www.themoscowtimes.com/2017/03/01/welcome-to-russian-psychological-warfare-operations-101-a57301> (erişim tarihi: 02.06.2020)
- İnternet: Kurç, Ç. (18.07.2019). "Türkiye Neden S-400 Aldı?", *Daktilo1084*, <https://daktilo1984.com/2019/07/18/turkiye-neden-s-400-aldi/> (erişim tarihi: 09.10.2020)
- İnternet: Lemberg, D. (18.10.2019). "The United States Made Information Free and Foreign Manipulation Possible: How Unrestricted Broadcasting Set the Stage for a Misinformation Overload", *Foreign Affairs*, https://www.foreignaffairs.com/articles/2019-10-18/united-states-made-information-free-and-foreign-manipulation-possible?utm_medium=newsletters&utm_source=fatoday&utm_content=20191018&utm_campaign=FA%20Today%20101819%20Free%20Information%20and%20Foreign%20Manipulation%2C%20Iran%27s%20Unified%20Foreign%20Policy%2C%20Why%20Britain%20Chose%20Brexit&utm_term=FA%20Today%20-%20112017 (erişim tarihi: 08.09.2020)
- İnternet: Libicki, M. C. (1995). *What is Information Warfare?*, Washington DC: National Defense University Press, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA367662.pdf> (erişim tarihi: 10.04.2020)
- İnternet: Lin, H. (06.09.2018). "Developing Responses to Cyber-Enabled Information Warfare and Influence Operations", *Lawfare*, <https://www.lawfareblog.com/developing-responses-cyber-enabled-information-warfare-and-influence-operations> (erişim tarihi: 01.12.2020)
- İnternet: Lin, H. ve Kerr, J. (August 2017). *On Cyber-Enabled Information/Influence Warfare and Manipulation*, Stanford: Center for International Security and Cooperation (CISAC), https://fsi-lives3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/cyber-enabled_influence_warfare-ssm-v1.pdf (04.03.2020)
- İnternet: Liu, S., Guo, L., Mays, K., Betke, M., ve Wijaya D. T. (November 3-4, 2019). *Detecting Frames in News Headlines and Its Application to Analyzing News Framing Trends Surrounding U.S. Gun Violence*, Proceedings of the 23rd Conference on Computational Natural Language Learning, Hong Kong, ss. 504–514, <https://open.bu.edu/bitstream/handle/2144/40713/K19-1047.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (erişim tarihi: 02.04.2020)
- İnternet: Livingston, S. (June 1997). *Clarifying the CNN Effect: An Examination of Media Effects According to Type of Military Intervention*, Research Paper R-18, Cambridge: Joan Shorenstein Center on the Press, Politics and Public Policy, https://shorensteincenter.org/wp-content/uploads/2012/03/r18_livingston.pdf (erişim tarihi: 10.12.2020)
- İnternet: Loop, E. ve Mac, R. (17.12.2018). "Russia's 'Propaganda War' On US Social Media Is Ongoing, New Reports Say", *BuzzFeed*,

- <https://www.buzzfeednews.com/article/emmaloop/russia-social-media-internet-research-agency-senate-report> (erişim tarihi: 04.04.2020)
- İnternet: Lucas, E. ve Pomeranzev, P. (August 2016). *Winning the Information War: Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe*, Information Warfare Project Report, Washington DC: The Center for European Policy Analysis (CEPA), https://cepa.ecms.pl/files/?id_plik=2706 (erişim tarihi: 01.05.2020)
- İnternet: Luhn, A. (09.01.2015). "Into orbit: the Russian state's new weapon in its media war with the west", *The Calvert Journal*, <https://www.calvertjournal.com/articles/show/3528/into-orbit-the-russian-states-new-weapon-in-its-media-war-with-the-west>
- İnternet: Lutsevych, O. (April 2016). *Agents of the Russian World: Proxy Groups in the Contested Neighbourhood*, Research Paper, Russia and Eurasia Programme, London: The Royal Institute of International Affairs (Chatham House), <https://www.chathamhouse.org/2016/04/agents-russian-world-proxy-groups-contested-neighbourhood> (erişim tarihi: 15.07.2020)
- İnternet: Maier, M. (2016). *A Little Masquerade: Russia's Evolving Employment of Maskirovka*, Kansas: School of Advanced Military Studies, <https://archive.org/details/LittleMasquerade> (erişim tarihi: 20.06.2020)
- İnternet: Maigre, M. (February 2015). *Nothing New in Hybrid Warfare: The Estonian Experience and Recommendations for NATO*, Policy Brief, Washington DC: The German Marshall Fund of the United States, <http://www.gmfus.org/publications/nothing-new-hybrid-warfare-estonian-experience-and-recommendations-nato> (erişim tarihi: 21.08.2020)
- İnternet: Manor, I. (September 2015). *Framing Adversaries: Digital Diplomacy and Moral De-Legitimization*, Paper Presented at the 9th Pan-European Conference on International Relations, https://www.researchgate.net/publication/282704015_Framing_Adversaries_Digital_Diplomacy_and_Moral_De-Legitimization (erişim tarihi: 17.05.2020)
- İnternet: Mazarr, M. J., Casey, A., Demus, A., Harold, S. W., Matthews, L. J., Beauchamp-Mustafaga, N. ve Sladden, J. (2019). *Hostile Social Manipulation: Present Realities and Emerging Trends*, California: RAND Corporation, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2713.html (erişim tarihi: 09.08.2020)
- İnternet: Melissen, J. (May 2005). *Wielding Soft Power: The New Public Diplomacy*, The Hague: Netherlands Institute of International Relations (Clingendael), https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/Clingendael_20050500_cdsp_paper_diplomacy_2_melissen.pdf (erişim tarihi: 13.05.2020)
- İnternet: Menendez, N. R. (May 2009). *Theory as Foundation for Strategic Communication Doctrine*, Paper, Newport: Naval War College, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA503020.pdf> (erişim tarihi: 09.09.2020)
- İnternet: Mevlütoğlu, A. (23.06.2020). "S-400'ler Türkiye'nin Savunması İçin Ne İfade Ediyor?", *Perspektif*, <https://www.perspektif.online/s-400ler-turkiyenin-savunmasi-icin-ne-ifade-ediyor/> (erişim tarihi: 09.10.2020)
- İnternet: Milam, W. (14.07.2018). "Who is Vladislav Surkov?", *Medium*, <https://medium.com/@wmilam/the-theater-director-who-is-vladislav-surkov-9dd8a15e0efb> (erişim tarihi: 23.06.2020)
- İnternet: Ministry of Defence of the Russian Federation (tarih yok). "Russian Federation Armed Forces' Information Space Activities Concept",

- <http://eng.mil.ru/en/science/publications/more.htm?id=10845074@cmsArticle> (erişim tarihi: 09.10.2020)
- İnternet: Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (05.12.2016). "Doctrine of Information Security of the Russian Federation", https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6BZ29/content/id/2563163 (erişim tarihi: 17.07.2020)
- İnternet: Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (01.12.2016). "Foreign Policy Concept of the Russian Federation", https://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6BZ29/content/id/2542248 (erişim tarihi: 22.12.2020)
- İnternet: Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (10.01.2020). "National Security Concept of the Russian Federation", https://www.mid.ru/en/web/guest/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptICk6B6BZ29/content/id/589768 (erişim tarihi: 23.10.2020)
- İnternet: Nimmo, B. (January 2016). *Propaganda in a New Orbit*, Information Warfare Initiative Paper 2, Washington DC: The Center for European Policy Analysis (CEPA), <https://silo.tips/download/propaganda-in-a-new-orbit> (erişim tarihi: 01.05.2020)
- İnternet: Nye, J. S. (January 2018). "How Sharp Power Threatens Soft Power: The Right and Wrong Ways to Respond to Authoritarian Influence", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power> (erişim tarihi: 15.05.2020)
- İnternet: Paul, C. ve Matthews, M. (2016). *The Russian 'Firehose of Falsehood' Propaganda Model: Why It Might Work and Options to Counter It*, Perspectives, California: RAND Corporation, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE198.html> (erişim tarihi: 05.06.2020)
- İnternet: Pezard, S., Migacheva, K. ve Allen, B. (2020). "Appendix B: Detailed Case Studies of Russia's Use of Hostile Measures", Connable, B., Young, S., Pezard, S., Radin, A., Cohen, R. S., Migacheva, K. ve Sladden, J. *Russia's Hostile Measures: Combating Russian Gray Zone Aggression Against NATO in the Contact, Blunt, and Surge Layers of Competition*, California: RAND Corporation, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2500/RR2539/RAND_RR2539z2.appendixB.pdf (erişim tarihi: 08.07.2020)
- İnternet: Polyakova, A. (03.10.2018). "What do Russian disinformation campaigns look like, and how can we protect our elections?", *Brookings Institution*, https://www.brookings.edu/blog/brookings-now/2018/10/03/what-do-russian-disinformation-campaigns-look-like-and-how-can-we-protect-our-elections/?utm_campaign=Brookings%20Brief&utm_source=hs_email&utm_medium=email&utm_content=66475873 (erişim tarihi: 02.07.2020)
- İnternet: Pomerantsev, P. (05.05.2014). "How Putin is Reinventing Warfare", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2014/05/05/how-putin-is-reinventing-warfare/> (erişim tarihi: 23.06.2020)
- İnternet: Pomerantsev, P. (09.09.2014). "Russia and the Menace of Unreality: How Vladimir Putin is Revolutionizing Information Warfare", *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/09/russia-putin-revolutionizing-information-warfare/379880/> (erişim tarihi: 17.07.2020)

- İnternet: Pomerantsev, P. ve Weiss, M. (2014). *The Menace of Unreality: How the Kremlin Weaponizes Information, Culture and Money*, New York: Institute of Modern Russia & The Interpreter, https://imrussia.org/media/pdf/Research/Michael_Weiss_and_Peter_Pomerantsev_The_Menace_of_Unreality.pdf (erişim tarihi: 06.07.2020)
- İnternet: Putin, V. (27.02.2012). "Russia and the Changing World", *Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union*, <https://russiaeu.ru/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-moskovskiye-novosti> (erişim tarihi: 18.10.2020)
- İnternet: Pynnöniemi, K. (2016). "Introduction", Pynnöniemi, K. ve Rácz, A. (Editörler). *Fog of Falsehood: Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine*, Report 45, Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs (FIIA), ss. 13-19, https://www.fia.fi/wp-content/uploads/2017/01/fiareport45_fogoffalsehood.pdf (erişim tarihi: 02.05.2020)
- İnternet: Pynnöniemi, K. (2016). "The Conceptual and Historical Roots of Deception", Pynnöniemi, K. ve Rácz, A. (Editörler). *Fog of Falsehood: Russian Strategy of Deception and the Conflict in Ukraine*, Report 45, Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs (FIIA), ss. 27-48, https://www.fia.fi/wp-content/uploads/2017/01/fiareport45_fogoffalsehood.pdf (erişim tarihi: 02.05.2020)
- İnternet: Radin, A., Demus, A. ve Marcinek, K. (February 2020). *Understanding Russian Subversion Patterns, Threats, and Responses*, California: RAND Corporation, <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE331.html> (erişim tarihi: 12.07.2020)
- İnternet: Ramsay, G. ve Robertshaw, S. (2019). *Weaponising News: RT, Sputnik and Targeted Disinformation*, London: King's College, The Policy Institute Centre for the Study of Media, Communication & Power, <https://www.kcl.ac.uk/policy-institute/assets/weaponising-news.pdf> (erişim tarihi: 02.05.2020)
- İnternet: Roberts, J. Q. (December 2015). *Maskirovka 2.0: Hybrid Threat, Hybrid Response*, Occasional Paper, Tampa: Joint Special Operations University Press, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1007494.pdf> (erişim tarihi: 21.10.2020)
- İnternet: Robinson, L., Helmus, T. C.; Cohen, R. S., Nader, A., Radin, A., Magnuson, M. ve Migacheva, K. (2018). *Modern Political Warfare: Current Practices and Possible Responses*, California: RAND Corporation, https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1772.html (erişim tarihi: 10.03.2020)
- İnternet: Rosenbach, E. ve Mansted, K. (May 2019). *The Geopolitics of Information*, Cambridge: Belfer Center for Science and International Affairs, <https://www.belfercenter.org/publication/geopolitics-information> (erişim tarihi: 14.06.2020)
- İnternet: RT (24.03.2016). "ISIS, oil & Turkey: What RT found in Syrian town liberated from jihadists by Kurds (EXCLUSIVE)", <https://www.rt.com/news/336967-isis-files-oil-turkey-exclusive/> (erişim tarihi: 03.04.2020)
- İnternet: RT (12.06.2013). "Putin Talks NSA, Syria, Iran, Drones in RT Interview", <https://www.rt.com/news/putin-rt-interview-full-577/> (erişim tarihi: 23.10.2020)
- İnternet: Russian Ministry of Defense (tarih yok). "Conceptual Views Regarding the Activities of the Armed Forces of the Russian Federation in the Information

- Space", Tallinn: NATO Cooperative Cyber Defence (CCD) Center of Excellence (COE),
https://ccdcoe.org/strategies/Russian_Federation_unofficial_translation.pdf
(erişim tarihi: 23.03.2016)
- İnternet: Rutenberg, J. (13.09.2017). "RT, Sputnik and Russia's New Theory of War", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2017/09/13/magazine/rt-sputnik-and-russias-new-theory-of-war.html> (erişim tarihi: 23.06.2020)
- İnternet: Seren, M. (25.05.2017). "Rus İstihbaratının 'Aktif Tedbirler' Mirası ve Siber Operasyonlar", *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/rus-istihbaratinin-aktif-tedbirler-mirasi-ve-siber-operasyonlar/825951>
(erişim tarihi: 09.07.2020)
- İnternet: Sherr, J. (December 2015). *The New East-West Discord: Russian Objectives, Western Interests*, Report, The Hague: Netherlands Institute of International Relations (Clingendael),
https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/The_New_East-West_Discord_JSherr.pdf
(erişim tarihi: 06.07.2020)
- İnternet: Shields, E. D. (11.11.2020). "Combating Russian Active Measures", *Small Wars Journal*, <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/combating-russian-active-measures> (erişim tarihi: 10.12.2020)
- İnternet: Siman-Tov, D. (October 2019). "Disinformation Campaigns and Influence on Cognition: Implications for State Policy", Kuperwasser, Yossi ve Siman-Tov, D. (Editörler). *The Cognitive Campaign: Strategic and Intelligence Perspectives*, Tel Aviv: Institute for National Security Studies (INSS), Memorandum No. 197, ss. 37-49, <https://www.inss.org.il/publication/the-cognitive-campaign-strategic-and-intelligence-perspectives/> (erişim tarihi: 11.10.2020)
- İnternet: Snegovaya, M. (September 2015). *Putin's Information Warfare in Ukraine Soviet Origins of Russia's Hybrid Warfare*, Russia Report I, Washington DC: The Institute for the Study of War,
<http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Russian%20Report%20%20Putin's%20Information%20Warfare%20in%20Ukraine-%20Soviet%20Origins%20of%20Russias%20Hybrid%20Warfare.pdf>
(erişim tarihi: 18.07.2020)
- İnternet: *Sözcü* (09.12.2015). "Kimdir bu Sputnik?", <https://www.sozcu.com.tr/2015/medya/kimdir-bu-sputnik-1003607/> (erişim tarihi: 04.04.2020)
- İnternet: *Sputnik News* (10.11.2014). "Major New Media Brand 'Sputnik' Goes Live November 10", <https://sptnkne.ws/pZ4U> (erişim tarihi: 04.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (tarih yok). "24 Kasım'dan sonra Rusya - Türkiye ilişkileri", https://tr.sputniknews.com/trend/24_kasimdan_sonra_Rusya_Turkiye_iliskileri/ (erişim tarihi: 04.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (18.02.2019). "ABD, Türkiye'nin S-400 alımını engellemek için sıkıştırsa ülkeyi ekonomik olarak mahvetmeye kalkabilir", <https://sptnkne.ws/kJ5a> (erişim tarihi: 10.10.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (tarih yok). "ABD, Türkiye'nin S-400'leri almasından neden rahatsız oldu?", <https://sptnkne.ws/kURb> (erişim tarihi: 10.10.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (17.08.2017). "Adil Öksüz ABD'liler tarafından Almanya'ya götürüldü, NATO üssünde yetkililere teslim edildi", <https://sptnkne.ws/fknv> (erişim tarihi: 05.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (19.02.2016). "Batı'dan uyarı: Türkiye NATO'ya güvenip Rusya'yı kışkırtmasın", <https://sptnkne.ws/gPZg> (erişim tarihi: 05.04.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (24.12.2014). "Brüksel, Ankara-Moskova ittifakını dağıtmaya çalışıyor", <https://sptnkne.ws/zVJS> (erişim tarihi: 04.04.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (15.07.2019). "Darbe girişiminin 3. yılı: Türkiye, 15 Temmuz'la birlikte ABD'nin kendisini yıllardır kısıpaca aldığı gerçeğıyle yüzleştii", <https://sptnkne.ws/7aSJ> (erişim tarihi: 03.04.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (tarih yok). "Hakkımızda", <https://tr.sputniknews.com/docs/about/hakkimizda.html> (erişim tarihi: 04.04.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (11.10.2016). "İsmail Hakkı Pekin: Türkiye, Rusya'dan hava savunma sistemi almalı", <https://sptnkne.ws/cxDM> (erişim tarihi: 10.10.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (24.12.2014). "Kırım Tatar Milli Meclisi' kimi temsil ediyor?", <https://sptnkne.ws/4we9> (erişim tarihi: 04.04.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (20.12.2016). "Lavrov: Saldırının hedefi, Rus-Türk ilişkilerinin normalleşme sürecini baltalamak", <https://sptnkne.ws/daR8> (erişim tarihi: 29.03.2021)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (15.02.2016). "Medvedev: Türkiye, NATO'yu saldırıya açık hâle getirdi", <https://sptnkne.ws/dF5r> (erişim tarihi: 05.04.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (07.05.2015). "NATO Türkiye'nin Rus füze sistemi almasına izin vermez", <https://sptnkne.ws/rMH4> (erişim tarihi: 10.10.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (22.11.2019). "NATO, Türkiye'ye Suriye'nin kuzeyindeki sorunu çözmeye yardım etmek için parmağını bile oynatmadı", <https://sptnkne.ws/A2U6> (erişim tarihi: 05.04.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (11.09.2017). "Nedim Şener: 15 Temmuz, bir NATO operasyonudur", <https://sptnkne.ws/fxWQ> (erişim tarihi: 05.04.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (25.07.2019). "Optimar araştırdı, Türk halkı S-400'leri ne ölçüde destekliyor?", <https://sptnkne.ws/83aM> (erişim tarihi: 09.10.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (25.03.2016). "RT'nin 'Türkiye belgeleri'ne Avrupa'dan destek", <https://sptnkne.ws/cQnq> (erişim tarihi: 05.04.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (24.12.2014). "Rus doğalgazıyla Osmanlı İmparatorluğına mı?", <https://sptnkne.ws/yKax> (erişim tarihi: 04.04.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (27.11.2015). "Rus S-400 sistemlerinin dünyada dengi yok", <https://sptnkne.ws/cnr4> (erişim tarihi: 10.10.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (21.12.2016). "Rus senatör: Karlov saldırısının arkasında ABD var, ama...", <https://sptnkne.ws/dbNR> (erişim tarihi: 29.03.2021)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (21.03.2019). "Rus uzman: Türkiye, ABD'nin S-400 konusundaki şantajına boyun eğmez", <https://sptnkne.ws/vCX6> (erişim tarihi: 10.10.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (01.04.2019). "Rusya'dan S-400 alımı, bağımsız iradenin sergileneceğı olumlu bir adım olur", <https://sptnkne.ws/mdKb> (erişim tarihi: 10.10.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (20.12.2015). "Rusya ile Türkiye arasında yaşanan krizin faturası 52.5 milyar dolar", <https://sptnkne.ws/qTS7> (erişim tarihi: 05.04.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (24.02.2015). "Rusya, İran'a S-300 füzeleri yerine yeni nesil S-400'lerden verebilir", <https://sptnkne.ws/sft4> (erişim tarihi: 10.10.2020)

İnternet: *Sputnik Türkiye* (tarih yok). "Rusya karşıtı yaptırımlar", https://tr.sputniknews.com/trend/rusya_karsiti_yaptirimlar/ (erişim tarihi: 04.04.2020)

- İnternet: *Sputnik Türkiye* (30.11.2015). "Rusya'nın yaptırım paketinin yansıması çok ağır olacak", <https://sptnkne.ws/vRMa> (erişim tarihi: 05.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (25.07.2017). "S-400 kararı, Erdoğan'ın ABD ve NATO'dan bağımsız hareket ettiğini gösteriyor", <https://sptnkne.ws/eYQS> (erişim tarihi: 10.10.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (15.04.2016). "Sputnik'i kapatan Ankara, bölgede gerginlik yaratmak istiyor", <https://sptnkne.ws/zdHp> (erişim tarihi: 05.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (09.12.2015). "Türk firma, IŞİD'e bomba mı temin ediyor?", <https://sptnkne.ws/3jqH> (erişim tarihi: 05.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (22.03.2018). "Türkiye, 15 Temmuz gibi olası bir darbe girişimine karşı koyabilmek için Patriot yerine S-400 almalı", <https://sptnkne.ws/hbKK> (erişim tarihi: 10.10.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (03.12.2019). "Türkiye artık güvenlik mimarisinde kendisine yer açmak istiyor, NATO artık ihtiyaçlarını karşılamıyor", <https://sptnkne.ws/A9kF> (erişim tarihi: 05.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (tarih yok). "Türkiye'nin AB'ye katılması fikrini nasıl değerlendiriyorsunuz?", <https://sptnkne.ws/cxJt> (erişim tarihi: 04.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (25.12.2014). "Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği ile işbirliği için yol haritası hazırlanıyor", <https://sptnkne.ws/hmsX> (erişim tarihi: 04.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (04.12.2015). "Türkiye'nin IŞİD'le petrol ticareti buzdağının sadece görünen kısmı", <https://sptnkne.ws/nS6R> (erişim tarihi: 05.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (18.07.2017). "Türkiye'nin S-400 alımı dünya güç dengesinde kayma yaratabilir ve tarihin akışını değiştirebilir", <https://sptnkne.ws/eWwm> (erişim tarihi: 10.10.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (28.06.2016). "Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sorunlar, Erdoğan'ı mektup yazmaya zorladı", <https://sptnkne.ws/xQa7> (erişim tarihi: 05.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (24.11.2017). "Türkiye'nin yüzde 67'si: Güvenlik için NATO'ya ihtiyaç yok", <https://sptnkne.ws/gb29> (erişim tarihi: 05.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (tarih yok). "Türkiye-Rusya ilişkilerinde yeni dönem," https://tr.sputniknews.com/trend/turkiye_rusya_iliskilerinde_yeni_donem/ (erişim tarihi: 05.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (29.12.2017). "Türkiye ve Rusya, S-400 anlaşmasını imzaladı", <https://sptnkne.ws/gu3F> (erişim tarihi: 07.03.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (22.12.2014). "Türkiye ve Rusya; Üst düzey işbirliğine giden yolun köşe taşları", <https://sptnkne.ws/sWbK> (erişim tarihi: 03.04.2020)
- İnternet: *Sputnik Türkiye* (01.02.2018). "YPG, Türkiye'ye karşı NATO ülkelerinin silahlarını kullanıyor", <https://sptnkne.ws/gBD7> (erişim tarihi: 05.04.2020)
- İnternet: Stricklin, K. (29.03.2020). "Why Does Russia Use Disinformation?", *Lawfare*, <https://www.lawfareblog.com/why-does-russia-use-disinformation> (erişim tarihi: 02.11.2020)
- İnternet: Szafranski, R. (Spring 1995). "A Theory of Information Warfare: Preparing For 2020," *Airpower Journal*, <https://cryptome.org/jya/af-infowar.htm> (erişim tarihi: 11.03.2020)

- İnternet: Szondi, G. (October 2008). *Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences*, Discussion Papers in Diplomacy, No: 112, The Hague: Netherlands Institute of International Relations (Clingendael), <https://www.clingendael.org/publication/public-diplomacy-and-nation-branding-conceptual-similarities-and-differences> (erişim tarihi: 20.12.2020)
- İnternet: T.C. Milli Savunma Bakanlığı (12.07.2019). "S-400 Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sisteminin İntikali", <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1272019-78857> (erişim tarihi: 07.03.2020)
- İnternet: *Telegraph Agency of the Soviet Union (TASS)* (tarih yok). "TASS history", <https://tass.com/history> (erişim tarihi: 09.04.2020)
- İnternet: The Embassy of the Russian Federation to the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (29.06.2015). "The Military Doctrine of the Russian Federation", Press Releases, <https://rusemb.org.uk/press/2029> (erişim tarihi: 22.12.2020)
- İnternet: *The Federation of American Scientists (FAS)* (28.06.2000). "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation", <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm> (erişim tarihi: 23.10.2020)
- İnternet: *Instituto Español de Estudios Estratégicos (IEEE)* (31.12.2015). "The Russian Federation's National Security Strategy", <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf> (erişim tarihi: 17.07.2020)
- İnternet: Theohary, C. A. (March 2018). "Information Warfare: Issues for Congress", Washington DC: Congressional Research Service, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R45142/5> (erişim tarihi: 14.06.2020)
- İnternet: *The Soufan Center* (17.12.2018). "IntelBrief: Russian Disinformation Campaigns Continue to Sow Doubt in the West", <http://thesoufancenter.org/intelbrief-russian-disinformation-campaigns-continue-to-sow-doubt-in-the-west/> (erişim tarihi: 27.06.2019)
- İnternet: The United Kingdom Parliament (tarih yok). "Supplementary Written Evidence Submitted by Dr. Victor Madeira", <http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/defence-committee/russia-implications-for-uk-defence-and-security/written/31103.pdf> (erişim tarihi: 02.06.2020)
- İnternet: Treverton, G. F., Thvedt, A., Chen, A. R., Lee, K. ve McCue, M. (2018). *Addressing Hybrid Threats*, Bromma: Swedish Defence University, <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2020/07/Treverton-AddressingHybridThreats.pdf> (erişim tarihi: 05.09.2020)
- İnternet: Türk Dil Kurumu (tarih yok). "Güncel Türkçe Sözlük", <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 04.01.2021)
- İnternet: United States Senate, Committee on Foreign Relations (10.01.2018). "Putin's Asymmetric Assault on Democracy in Russia and Europe: Implications of U.S. National Security", A Minority Staff Report, 115th Congress, 2nd Session, <https://www.foreign.senate.gov/imo/media/doc/FinalRR.pdf> (erişim tarihi: 26.06.2020)
- İnternet: U.S. Army War College (November 2006). "Information Operations Primer: Fundamentals of Information Operations", Philadelphia: AY07 Edition, <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/primer/info-ops-primer.pdf> (erişim tarihi: 11.03.2020)

- İnternet: US Joint Chiefs of Staff (November 2014). "Joint Publication (JP) 3-13: Information Operations",
https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_13.pdf (erişim tarihi: 01.03.2020)
- İnternet: US Joint Chiefs of Staff (05.09.2003). "Joint Publication (JP) 3-53: Doctrine for Joint Psychological Operations",
http://edocs.nps.edu/dodpubs/topic/jointpubs/JP3/JP3_53_930730.pdf (erişim tarihi: 01.03.2020)
- İnternet: Ünver, H. A. (21.04.2019). "Russia Has Won the Information War in Turkey", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2019/04/21/russia-has-won-the-information-war-in-turkey-rt-sputnik-putin-erdogan-disinformation/> (erişim tarihi: 06.07.2020)
- İnternet: Ünver, H. A. (2019). *Russian Digital Media and Information Ecosystem in Turkey*, Cyber Governance and Digital Democracy 2019/1, İstanbul: Centre for Economics and Foreign Policy Studies (EDAM),
<https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2019/04/Ak%C4%B1n-%C3%9Cnver-Russian-Digital-Media.pdf> (erişim tarihi: 02.02.2020)
- İnternet: Walker, C. ve Ludwig, J. (December 2017). *Sharp Power: Rising Authoritarian Influence*, Washington DC: National Endowment for Democracy (NED), <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence-Full-Report.pdf> (erişim tarihi: 15.05.2020)
- İnternet: Walker, C. ve Ludwig, J. (16.11.2017). "The Meaning of Sharp Power: How Authoritarian States Project Influence", *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power> (erişim tarihi: 15.05.2020)
- İnternet: Wallin, M. (2012). *The New Public Diplomacy Imperative*, Washington DC: American Security Project,
<https://www.americansecurityproject.org/ASP%20Reports/Ref%200071%20-%20The%20New%20Public%20Diplomacy%20Imperative.pdf> (erişim tarihi: 13.05.2020)
- İnternet: Wardle, C. (October 2019). *Understanding Information Disorder*, London: First Draft,
https://firstdraftnews.org/wp-content/uploads/2019/10/Information_Disorder_Digital_AW.pdf?x76701 (erişim tarihi: 10.10.2020)
- İnternet: Wardle, C. ve Derakhshan, H. (October 2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking*, Strasbourg: Council of Europe, <https://rm.coe.int/information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research/168076277c> (erişim tarihi: 03.03.2020)
- İnternet: Watanabe, K. (August 2018). *Conspiracist propaganda: How Russia promotes anti-establishment sentiment online?*, The European Consortium for Political Research (ECPR) General Conference, Hamburg,
<https://blog.koheiw.net/wp-content/uploads/2018/08/Sputnik-05-ECPR.pdf> (erişim tarihi: 15.07.2020)
- İnternet: Weisburd, A., Watts, C. ve Berger, J. M. (06.11.2016). "Trolling for Trump: How Russia is Trying to Destroy our Democracy", *War on the Rocks*, <https://warontherocks.com/2016/11/trolling-for-trump-how-russia-is-trying-to-destroy-our-democracy/> (erişim tarihi: 27.07.2020)
- İnternet: Wirtz, J. J. (2015). "Cyber War and Strategic Culture: The Russian Integration of Cyber Power into Grand Strategy", Geers, K. (Editör). *Cyber War in Perspective: Russian Aggression against Ukraine*, Tallinn: NATO

- Cooperative Cyber Defence (CCD) Center of Excellence (COE) Publications, ss. 29-38, <http://hdl.handle.net/10945/59143> (erişim tarihi: 06.07.2020)
- İnternet: Yanatma, S. (August 2019). "Turkey", Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A. ve Nielsen, R. K. *Reuters Institute Digital News Report 2019*, Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, ss. 114-115, https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/inline-files/DNR_2019_FINAL_27_08_2019.pdf (erişim tarihi: 21.01.2021)
- İpek, Ö. (July 2018). "Dış Politikada Medyanın Rolü", *Lectio Socialis*, 2 (2), ss. 153-161
- İsikoff, M. ve Korn, D. (2018). *Rus Ruleti: Putin'in Amerika ile Savaşı ve Donald Trump'ın Seçilmesinin İçyüzü*, Çeviren: Anıl Can Çetinkaya, Ankara: Panama Yayın
- İşyar, Ö. G. (2013). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler - Modeller - Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Bursa: Dora Yayıncılık, 2. Baskı
- Jowett, G. S. ve O'Donnell, V. (2017). *Propaganda ve İkna*, Çeviri Editörü: Rana Kahraman Duru, İstanbul: Artes Yayınları
- Kadercan, B. (2014). "Güç", Kardaş, Ş. ve Balcı, A. (Editörler). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, ss. 311-323
- Kahraman, E. (2020). "Kamu Diplomasisi", Bingöl, O. ve Şekercioğlu, S. (Editörler). *Diplomaside Değişim: Kuramlar, Kavramlar ve Uygulamalar*, Ankara: Barış Kitap, ss. 357-387
- Karabulut, B. (2019). "Algı Yönetimi ve Uluslararası Güvenlik: Güvenikleştirme Teorisi Örneği", Imıl, M. (Editör). *Propaganda ve Algı Yönetimi*, Ankara: Orion Kitabevi, ss. 12-25
- Karadağ, H. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut Kamu Diplomasisi*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım
- Kardaş, T. ve Erdağ, R. (2019). "Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler", Gözen, R. (Derleyen). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Basım, ss. 415-440
- Karlsen, G. H. (2019). "Divide and Rule: Ten Lessons about Russian Political Influence Activities in Europe", *Palgrave Communication*, 5 (9), doi:10.1057/s41599-019-0227-8
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (1977). *Power and Interdependence, World Politics in Transition*, Boston: Little Brown & Co.
- Kısacık, S. (2018). "S-400 Hava Savunma Sistemi: Türk-Rus İlişkilerinde Yeni Bir İşbirliği Sahası Mı?", Örmeci, O. ve Kısacık, S. (Editörler). *Rusya Siyaseti ve Rus Dış Politikası: Teorik Çerçeve, Tarihsel Arka Plan, Örnek Olaylar*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, ss. 383-396
- Kissinger, H. (2014). *World Order*, New York: Penguin Press
- Kohlbacher, F. (January 2006). "The Use of Qualitative Content Analysis in Case Study Research", *Forum Qualitative Social Research*, 7 (1), doi: 10.17169/fqs-7.1.75
- Köselerli, B. B. (2017). "Yeni Medya Ortamının Yeni Kamusal Alan Olarak Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme", *Humanities Sciences (NWSAHS)*, 12 (1), ss. 51-64, doi: 10.12739/NWSA.2017.12.1.4C0216

- Kragh, M. ve Åsberg, S. (2017). "Russia's Strategy for Influence Through Public Diplomacy and Active Measures: The Swedish Case", *Journal of Strategic Studies*, 40 (6), ss. 773-816, doi: 10.1080/01402390.2016.1273830
- Kumar, K. (2010). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Ankara: Dost Kitabevi, 3. Baskı
- Kurt, M. C. (2018). "Soğuk Savaş Döneminde Propaganda", Karaca, M. ve Çakı, C. (Editörler). *İletişim ve Propaganda*, Konya: Eğitim Yayınevi, ss. 227-254
- Küçük Durur, E. (2011). "İnşacı Yaklaşım İçinde Çerçeveleme Kuramı ve Haberin Çerçevesi", *Atatürk İletişim Dergisi*, Cilt: 2, ss. 21-32
- Lanoszka, A. (2016). "Russian Hybrid Warfare and Extended Deterrence in Eastern Europe", *International Affairs* 92, Cilt: 1, ss. 175-95, doi: 10.1111/1468-2346.12509
- Lee, G. (2009). "A Theory of Soft Power and Korea's Soft Power Strategy", *Korean Journal of Defense Analysis*, 21 (2), ss. 205-218, doi: 10.1080/10163270902913962
- Lilleker, D. G. (2013). *Siyasal İletişim: Temel Kavramlar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Basım
- Loiperdinger, M. (2016). "M. L. Sanders / Philip M. Taylor, Britische Propaganda im Ersten Weltkrieg 1914-1918", *Medien Wissenschaft: Rezensionen, Reviews*, Cilt: 3
- Macdonald, S. (2007). *Propaganda and Information Warfare in the Twenty-First Century: Altered Images and Deception Operations*, Abingdon: Routledge
- Malek, A. (1997). "Introduction: News Media and Foreign Policy: A Field Ripe for Research", *Journal of International Communication*, 4 (1), ss. 1-10, doi: 10.1080/13216597.1997.9751841
- Malesevic, S. (2018). *Savaşın ve Şiddetin Sosyolojisi*, Çeviren: Suzan Sarı, Ankara: Hece Yayınları, 1. Basım
- McQuail, D. ve Windahl, S. (2017). *Kitle İletişim Çalışmalarında İletişim Modelleri*, Çeviren: Konca Yumlu, Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı
- Márquez, X. (2019). *Demokrasi Dışı Siyaset: Otoriterlik, Diktatörlük ve Demokratikleşme*, Çeviren: İsmail Çekem, İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı
- Marvasti, A. B. (2019). "Qualitative Content Analysis: A Novice's Perspective", *Qualitative Content Analysis I*, 20 (3)
- Mittelman, J. H. (1983). "World Order Studies and International Political Economy", *Alternatives*, 9 (3)
- Muawad, A. C. (2012). "Yumuşak Güç Kavramını Gözden Geçirmek: Ortadoğu Bağlamının Özelliği", Aktay, Y., El-Sharkawy, P. ve Uysal, A. (Editörler). *Değişen Ortadoğu'da Kültür ve Siyaset*, Arap-Türk Sosyal Bilimler Kongresi Seçilmiş Tebliğler, Ankara: SDE Yayınları, ss. 247-276
- Narin, B. (2018). "Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi", *Selçuk İletişim*, 11 (2), ss. 232-251, doi: 10.18094/josc.340471
- Narula, S. (2004). "Psychological Operations (PSYOPs): A Conceptual Overview", *Strategic Analysis*, 28 (1), ss. 177-192, doi: 10.1080/09700160408450124
- Nash, A. J. (Spring 2017). "The Differences Between Data, Information, and Intelligence," *United States Cybersecurity Magazine*, 5 (15)

- Naveh, C. (2002). "The Role of the Media in Foreign Policy Decision-Making: A Theoretical Framework", *Conflict & Communication*, 1 (2), ss. 1-11, http://www.cco.regener-online.de/2002_2/pdf_2002_2/naveh.pdf (erişim tarihi: 13.04.2020)
- Nye, J. S. (Summer 2004). "Soft Power and American Foreign Policy", *Political Science Quarterly*, 119 (2), ss. 255-270, doi: 10.2307/20202345
- Nye, J. S. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs
- Nye, J. S. (2011). *The Future of Power*, New York: Public Affairs
- Nye, J. S. ve Welch, D. A. (2011). *Küresel Çatışma ve İşbirliğini Anlamak: Kurama ve Tarihe Giriş*, Çeviren: Renan Akman, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı
- Okur, M. A. ve Ongur, H. Ö. (2019). "Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori", Gözen, R. (Derleyen). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 2. Basım, ss. 327-359
- Öymen, O. (2014). *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. Basım
- Öymen, O. (2005). *Silahsız Savaş*, İstanbul: Remzi Kitabevi, Beşinci Basım
- Özarslan, H. ve Güran, M. S. (2015). "İletişim Araştırmalarında Çerçeveleme Paradigması: Son Döneme Ait Bir İnceleme", *Selçuk İletişim*, 8 (4), ss. 32-48
- Özbek, C. (2020). "Rus Stratejik Kültürü, Savaş Tarzı ve Güç Kullanma Biçimi", Keser, A. (Editör). *Stratejik Kültür ve Ülke İncelemeleri (ABD, Rusya, Almanya, Çin, İran)*, Ankara: Berikan Yayınevi, ss. 97-128
- Özçetin, B. (2019). *Kitle İletişim Kuramları: Kavramlar, Okullar, Modeller*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı
- Özdağ, Ü. (2017). *Algı Yönetimi: Propaganda, Psikolojik Savaş, Örtülü Operasyon ve Enformasyon Savaşı*, Ankara: Kripto Yayınevi, 7. baskı
- Özdağ, Ü. (2014). *İstihbarat Teorisi*, Ankara: Kripto Yayınları, 9. Baskı
- Özdemir, H. (2020). "Tasarlanmış' ve 'Beliren' Üst Stratejiler: Türkiye ve Diğer Orta Büyüklükteki Devletler için Alternatifler", Karaosmanoğlu, A. L. ve Aydınli, E. (Derleyenler). *Strateji Düşüncesi: Kuram, Paradoks, Uygulama*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, ss. 43-75
- Özdemir, M. (2010). "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), ss. 323-343
- Özekin, M. K. (Güz 2013). "Rethinking the Role of Media in the Outcome of 21. Century Conflicts: A Media-Policy Interaction Approach", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Cilt: 37, ss. 107-119
- Özer, Ö. (2011). *Haber Söylem İdeolojisi: Eleştirel Haber Çözümlemeleri*, Konya: Literatürk
- Özgen, E. ve Bayraktar, N. (2014). "Spin Doctor Kavramının Tehdidi Altında Halkla İlişkiler", *Marmara İletişim Dergisi*, Cilt: 21, ss. 1-18, doi: 10.17829/midr.20142110296
- Öz Yıldız, S. (2019). "Yeni Güvenlik Paradigması Ekseninde İstihbarat ve Propaganda Savaşları", İmıl, M. (Editör). *Propaganda ve Algı Yönetimi*, Ankara: Orion Kitabevi, ss. 27-51
- Paddock, A. H. (1989). "Military Psychological Operations", Barnett, F. R. ve Lord, C. (Editörler). *Political Warfare and Psychological Operations: Rethinking the US Approach*, New York: National Defense University Press, ss. 45-75

- Paktin, S. ve Karaca, H. S. (2018). "Post-Truth, Medya ve İktidar", Çoban, S. (Derleyen). *Medya ve Yalanlar*, İstanbul: Siyah Beyaz Yayıncılık, 1. Baskı, ss. 121-159
- Pan, Z. ve Kosicki, G. M. (1993). "Framing Analysis: An Approach to News Discourse", *Political Communication*, 10 (1), ss. 55-75, doi: 10.1080/10584609.1993.9962963
- Parlar Dal, E. ve Erşen, E. (2020). "Russia and the Changing International System: An Introduction", Parlar Dal, E. ve Erşen, E. (Editörler). *Russia in the Changing International System*, Cham: Palgrave Macmillan, ss. 1-16
- Paul, C. (2011). *Strategic Communication: Origins, Concepts, and Current Debates*, California: Praeger
- Peker, H. S. (2020). "Siber Uzay ve Güvenlikte Paradigma Değişimi: Siber Savaş", Çıtak, E. ve Kiraz, S. (Editörler). *Uluslararası Güvenlik: Gelenekselden Güncele Bir Gündem Analizi*, Ankara: Orion Kitabevi, ss. 567-586
- Pirumov, V. S. (2010). *Informatsionnoe Protivoborstvo*, Moscow
- Pizarroso Quintero, A. (2004). "Reivindicación de la Propaganda de Guerra", Catalán González, M. F. ve Veres, L. (Editörler). *Estrategias de la Desinformación Estrategias de la Desinformación: Actas del Seminario Interdisciplinar "Estrategias de la desinformación"*, Valencia: Biblioteca Valenciana, ss. 23-46
- Pringle, R. W. (2006). *Historical Dictionary of Russian and Soviet Intelligence*, Maryland: Scarecrow Press
- Rawnsley, G. D. (2019). "Özgür Asya Radyosu ve Çin'in Ahenkli Toplumu", Welch, D. (Derleyen). *Propaganda, Güç ve İkna*, Çeviren: Selim Sezer, İstanbul: İnkılap Kitabevi, ss. 187-211
- Reese, S. D. (2001). "Prologue—Framing Public Life: A Bridging Model for Media Research", Reese, S. D., Gandy, O. H. ve Grant, A. E. (Editörler). *Framing Public Life: Perspectives On Media And Our Understanding Of The Social World*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, ss. 7-31
- Reese, S. D. (2001). "Understanding the Global Journalist: A Hierarchy-of-influences Approach", *Journalism Studies*, 2 (2), ss. 173-187, doi:10.1080/14616700118394
- Reese, S. D. ve Shoemaker, P. J. (2016). "A Media Sociology for the Networked Public Sphere: The Hierarchy of Influences Model", *Mass Communication and Society*, 19 (4), ss. 389-410, doi: 10.1080/15205436.2016.1174268
- Risse-Kappen, T. (2017). "Liberal Demokrasilerde Kamuoyu, Ulusal Yapı ve Dış Politika", Diri, E. (Derleyen). *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*, İstanbul: Der Yayınları, ss. 643-678
- Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Robinson, P. (2000). "The Policy–Media Interaction Model: Measuring Media Power During Humanitarian Crisis", *Journal of Peace Research*, 37 (5), ss. 613-633
- Robinson, P. (2016). "Medya ve Kamuoyunun Rolü", Smith, S., Hadfield, A. ve Dunne, T. (Derleyenler). *Dış Politika, Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar*, Çeviren: Nasuh Uslu, İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, 2. Basımdan Çeviri, ss. 168-187
- Rosenau, J. N. (1963). *National Leadership and Foreign Policy: A Case Study in the Mobilization of Public Support*, Princeton: Princeton University Press

- Rositzke, H. (1988). *Cia's Secret Operations: Espionage, Counterespionage, and Covert Action*, Colorado: Westview Press Home
- Rowley, J. ve Hartley, R. (2006). *Organizing Knowledge: An Introduction to Managing Access to Information*, Farnham: Ashgate Publishing
- Russett, B., Starr, H. ve Kinsella, D. (2006). *World Politics: The Menu for Choice*, California: Thomson Wadsworth, Eighth Edition
- Sancak, K. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım
- Savrun, E. (2019). "Kamu Güvenlik Politikalarına Etkisi Bakımından Psikolojik Harp Faaliyeti ve Uygulamaları", Acar, H. (Editör). *Kamu Güvenliği Politikaları: "Yerelden Küresele"*, Ankara: Nobel Yayıncılık, 1. Basım, ss. 47-64
- Schreier, M. (2014). "Qualitative Content Analysis", Flick, U. (Editör). *The SAGE Handbook of Qualitative Data Analysis*, London: Sage Publications, ss. 170-183
- Seib, P. (2010). "News and Foreign Policy: Defining Influence, Balancing Power", Allan, S. (Editör). *The Routledge Companion to News and Journalism*, New York: Routledge, ss. 496-506
- Seren, M. (2019). "Siyaset ve Propaganda", Imıl, M. (Editör). *Propaganda ve Algı Yönetimi*, Ankara: Orion Kitabevi, ss. 197-224
- Seren, M. (2017). *Stratejik İstihbarat ve Ulusal Güvenlik*, Ankara: Orion Kitabevi
- Shoemaker, P. ve Reese, S. D. (2014). "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi", İrvan, S. (Derleyen). *Medya Kültür Siyaset*, Ankara: Pharmakon Yayınevi, ss. 97-132
- Sığrı, Ü. (2010). "Karar Verme ve Savaş", Yalçınkaya, H. (Derleyen). *Savaş: Farklı Disiplinlerde Yeni Yaklaşımlar*, Ankara: Siyasal Kitabevi, ss. 91-119
- Signitzer, B. H. ve Coombs, T. (1992). "Public Relations and Public Diplomacy: Conceptual Convergence", *Public Relations Review*, 18 (2), ss. 137-147
- Slothuus, R. (February 2008). "More Than Weighting Cognitive Importance: A Dual-Process Mode of Issue Framing Effects", *Political Psychology*, 29 (1), ss. 1-28
- Smith, D. J. (August 2012). "How Russia Harnesses Cyberwarfare", *Defense Dossier*, Cilt: 4
- Sherr, J. (2013). *Hard Diplomacy and Soft Coercion*, London: Chatham House
- Snow, N. (2009). "Rethinking Public Diplomacy", Snow, N. ve Taylor, P. M. (Editörler). *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, New York: Routledge, ss. 3-11
- Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 4. Baskı
- Spier, E. M. (2019). "NATO ve Enformasyon Savaşı", Welch, D. (Derleyen). *Propaganda, Güç ve İkna*, Çeviren: Selim Sezer, İstanbul: İnkılap Kitabevi, ss. 213-230
- Srivastava, A. ve Thomson, S. B. (2009). "Framework Analysis: A Qualitative Methodology for Applied Policy Research", *Journal of Administration and Governance*, 4 (2), ss. 72-79
- Stevenson, N. (2015). *Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi*, Çevirenler: Göze Orhon ve Barış Engin Aksoy, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2. Baskı
- Stein, G. J. (Yaz 2002). "Enformasyon Savaşı - Siber Savaş - Net Savaşı", Çeviren: Elnur Soltan, *Avrasya Dosyası: İstihbarat Özel*, 8 (2), ss. 167-182

- <https://www.21yyte.org/assets/uploads/files/167%20-%20182%20George%20J.%20Stein.pdf> (erişim tarihi: 14.01.2020)
- Suğur, S. (2019). "Tamamlanmamış Bir Proje Olarak Modernite: Jürgen Habermas", Suğur, S. ve Görgün Baran, A. (Editörler). *Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi, ss. 22-47
- Surowiec, P. (Fall 2017). "Post-Truth Soft Power: Changing Facets of Propaganda, Kompromat, and Democracy", *Georgetown Journal of International Affairs*, 18 (3), http://eprints.bournemouth.ac.uk/31149/3/083018_GJIA%2018%203_Bournemouth%20University.pdf (erişim tarihi: 15.07.2020)
- Şengönül, A. (2019). *Dördüncü Nesil Savaş*, Konya: Çizgi Kitabevi
- Tamer Torun, A. (2016). "Medya ve Tarih Yazımı: Birinci Dünya Savaşı'nda Propaganda Aracı Olarak Basın ve Gazeteciler", Keloğlu-İşler, E. İ. (Editör). *Algı, İlüzyon, Gerçeklik*, Ankara: İmge Kitabevi, ss. 17-72
- Tankard, J. W. (2001). "The Empirical Approach To The Study Of Media Framing", Reese, S. D., Gandy, O. H. ve Grant, August E. (Editörler). *Framing Public Life: Perspectives On Media And Our Understanding Of The Social World*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, ss. 95-105
- Taylor, P. M. (2003). *Munitions of the Mind: A History of Propaganda From the Ancient World to the Present Day*, Manchester: Manchester University Press, Third Edition
- Temizel, H. (2008). "Kamuoyu Kuramları ve Kamuoyu Oluşumunda Kitle İletişim Araçları", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8 (15), ss. 126-146
- Terranova, T. (2020). *Ağ Kültürü: Enformasyon Çağında Siyaset*, Çeviren: Ezgi Kaya, Ankara: Ütopya Yayınları, 1. Baskı
- Thomas, T. L. (2015). "Russia's 21st Century Information War: Working to Undermine and Destabilize Populations", *Defence Strategic Communications Journal*, Cilt: 1, ss. 10-25, doi: 10.30966/2018.riga.1.1
- Thomas, Timothy L. (2004). "Russia's Reflexive Control Theory and the Military", *Journal of Slavic Military Studies*, 17 (2), ss. 237-256, doi: 10.1080/13518040490450529
- Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür: Kitle İletişim Çağında Eleştirel Toplum Kuramı*, Çeviren: İdil Çetin, Ankara: Dipnot Yayınları, 1. Baskı
- Tokgöz, O. (2015). *Temel Gazetecilik*, Ankara: İmge Kitabevi, 11. Baskı
- Tokmak, İ. ve Eroğlu, K. (2020). "Stratejik İletişim ve Müzakere", Begenirbaş, M., Can Yalçın, R. ve Yenal, S. (Editörler). *Strateji ve Güvenlik Alanında Temel ve Güncel Yaklaşımlar*, Ankara: Nobel Yayıncılık, ss. 123-155
- Tunstall, J. (2008). *The Media Were American: U.S. Mass Media in Decline*, New York: Oxford University Press
- Turan, Y. (2014). "Siber Savaşlar", Kardaş, Ş. ve Balcı, A. (Editörler). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, 2. Baskı, ss. 711-722
- Tzu, S. (2008). *Savaş Sanatı*, Çeviren: Hasan İlhan, Ankara: Alter Yayıncılık, 1. Baskı
- Uğurlu, Ö. (2015). "Gerçek Olanın İkame Alanı Olarak Twitter: Online Dünyada Yönetilen Algılar", Eröz Karakulaklıoğlu, S. ve Uğurlu, Ö. (Editörler).

- İletişim Çalışmalarında Dijital Yaklaşımlar: Twitter*, Ankara: Heretik Basın Yayın, ss. 295-307
- Utting, K. (2019). "Strateji, Etki, Stratejik İletişim ve İngiliz Askerî Doktrini", Welch, D. (Derleyen). *Propaganda, Güç ve İkna*, Çeviren: Selim Sezer, İstanbul: İnkılap Kitabevi, ss. 245-273
- Ünlü Kurt, S. (2018). "Birinci Dünya Savaşı'nda Propaganda", Karaca, M. ve Çakı, C. (Editörler). *İletişim ve Propaganda*, Konya: Eğitim Yayınevi, ss. 159-196
- Vaismoradi, M., Jones, J., Turunen, H. ve Snelgrove, S. (2016). "Theme Development in Qualitative Content Analysis and Thematic Analysis", *Journal of Nursing Education and Practice*, 6 (5), ss. 100-110, doi: 10.5430/jnep.v6n5p100
- van Herpen, M. H. (2016). *Putin's Propaganda Machine: Soft Power and Russian Foreign Policy*, Lanham: Rowman & Littlefield, E-Book
- Volkmer, I. (2003). "The Global Network Society and the Global Public Sphere", *Development*, Cilt: 46, ss. 9-16, doi: 10.1177/1011637003046001566
- Voyennaya Akademiya General'nogo Shtaba (2008). *Slovar' terminov i opredeleniyv oblasti informatsionnoy bezopasnosti*, 2nd Edition, Moscow: Voeninform
- van Vuuren, R. (September 2018). "Information Warfare as Future Weapon of Mass-disruption, Africa 2030s Scenarios", *Journal of Futures Studies*, 23 (1), ss. 77-94, doi: 10.6531/JFS.201809_23(1).0006
- Welch, D. (2019). "Pandora'nın Kutusunu Açmak: Propaganda, Güç ve İkna", Welch, D. (Derleyen). *Propaganda, Güç ve İkna*, Çeviren: Selim Sezer, İstanbul: İnkılap Kitabevi, ss. 15-38
- Wells II, L. (2017). "Cognitive-Emotional Conflict", *PRISM*, 7 (2), <https://cco.ndu.edu/PRISM-7-2/Article/1401814/cognitive-emotional-conflict-adversary-will-and-social-resilience/>
- Wright, G. W. (August 2016). "Russia's Information Operations Themes: NATO under Attack", *U.S. Army War College Review*, 2 (3), ss. 58-62, https://www.jstor.org/stable/resrep11938.7?seq=1#metadata_info_tab_contents (erişim tarihi: 04.06.2020)
- Yablokov, I. (2015). "Conspiracy Theories as a Russian Public Diplomacy Tool: The Case of Russia Today (RT)", *Politics*, 35 (3-4), ss. 301-315, doi: 10.1111/1467-9256.12097
- Yalçınkaya, H. (2014). "Savaş", Kardaş, Ş. ve Balcı, A. (Editörler). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, İstanbul: Küre Yayınları, 2. Baskı, ss. 397-407
- Yalçınkaya, H. (2015). "Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik", Aydın, M., Brauch, H. G., Polat, N., Spring, U. O. ve Çelikpala, M. (Derleyenler). *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe: Seçme Makaleler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, ss. 131-150
- Yaylagül, L. (2017). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2. Baskı
- Yılmaz, A. (2013). *Küresel Dünyada Uluslararası İlişkiler*, Ankara: Kadim Yayınları, 2. Baskı
- Yılmaz, S. (2012). *Akıllı Güç*, İstanbul: Kum Saati Yayınları
- Yılmaz, S. (2017). "Psikolojik Savaş Anlayışı ve İstihbarat Savaşları", Karabulut, B. (Editör). *Algı Yönetimi*, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2. Basım, ss. 65-95

- Yılmaz, S. (2018). *Temel İstihbarat: Toplama, Analiz ve Operasyonlar*, Ankara: Kripto Yayınları, 1. Baskı
- Yılmaz, S. (2017). *Uluslararası Güvenlik: Teori, Pratik ve Gelecek*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1. Basım
- Yılmaz, S. (2016). *Rusya Neden Suriye'de?*, Ankara: Yazar Yayınları, 1. Baskı
- Zhdanova, I. A. (2018). "The 'Propaganda Age'", *Russian Studies in History*, 57 (1), ss. 54-84, doi: 10.1080/10611983.2018.1577098

EKLER

EK-1: Araştırma Kapsamında İncelenen *Sputnik Türkiye* Haberlerinin Web Bağlantıları

https://sptnkne.ws/mypk	https://sptnkne.ws/m7aw	https://sptnkne.ws/mCRe
https://sptnkne.ws/my3d	https://sptnkne.ws/m7hQ	https://sptnkne.ws/mCTH
https://sptnkne.ws/my5A	https://sptnkne.ws/m7pJ	https://sptnkne.ws/mCUD
https://sptnkne.ws/myRX	https://sptnkne.ws/m73K	https://sptnkne.ws/mCVJ
https://sptnkne.ws/nMTg	https://sptnkne.ws/m7EE	https://sptnkne.ws/mDat
https://sptnkne.ws/mza3	https://sptnkne.ws/m7EV	https://sptnkne.ws/mDdF
https://sptnkne.ws/mzkV	https://sptnkne.ws/m7JA	https://sptnkne.ws/mDey
https://sptnkne.ws/mz82	https://sptnkne.ws/m7M7	https://sptnkne.ws/mDfs
https://sptnkne.ws/mzGZ	https://sptnkne.ws/m7TK	https://sptnkne.ws/mDnV
https://sptnkne.ws/mzHK	https://sptnkne.ws/m7U3	https://sptnkne.ws/rrPh
https://sptnkne.ws/mzUf	https://sptnkne.ws/m7Zu	https://sptnkne.ws/mDq3
https://sptnkne.ws/mzVs	https://sptnkne.ws/m8h3	https://sptnkne.ws/mD4X
https://sptnkne.ws/mzZS	https://sptnkne.ws/m8mq	https://sptnkne.ws/mD7R
https://sptnkne.ws/m2fa	https://sptnkne.ws/m8mU	https://sptnkne.ws/mDBK
https://sptnkne.ws/m2q8	https://sptnkne.ws/m8xz	https://sptnkne.ws/mDEa
https://sptnkne.ws/m3Gn	https://sptnkne.ws/q5MS	https://sptnkne.ws/mDMG
https://sptnkne.ws/m2Mb	https://sptnkne.ws/m82y	https://sptnkne.ws/mEgk
https://sptnkne.ws/m3ae	https://sptnkne.ws/m89k	https://sptnkne.ws/mEBC
https://sptnkne.ws/m3qs	https://sptnkne.ws/m9gD	https://sptnkne.ws/mEkG
https://sptnkne.ws/m8U4	https://sptnkne.ws/m922	https://sptnkne.ws/mEnt
https://sptnkne.ws/m3xU	https://sptnkne.ws/m9EN	https://sptnkne.ws/mEn3
https://sptnkne.ws/m354	https://sptnkne.ws/mAfq	https://sptnkne.ws/mErZ
https://sptnkne.ws/m3ZZ	https://sptnkne.ws/mAFK	https://sptnkne.ws/mE2m
https://sptnkne.ws/m4aU	https://sptnkne.ws/mAGD	https://sptnkne.ws/mE9s
https://sptnkne.ws/m4k7	https://sptnkne.ws/mAMD	https://sptnkne.ws/mEAj
https://sptnkne.ws/m4qV	https://sptnkne.ws/mAP9	https://sptnkne.ws/mEBr
https://sptnkne.ws/m4sS	https://sptnkne.ws/mATV	https://sptnkne.ws/mECx
https://sptnkne.ws/m4tE	https://sptnkne.ws/mBge	https://sptnkne.ws/mEMM
https://sptnkne.ws/m4u2	https://sptnkne.ws/mBhr	https://sptnkne.ws/mEWV
https://sptnkne.ws/m4ws	https://sptnkne.ws/mBhK	https://sptnkne.ws/mEZg
https://sptnkne.ws/m4xZ	https://sptnkne.ws/mBkz	https://sptnkne.ws/mFcK
https://sptnkne.ws/m429	https://sptnkne.ws/mBmN	https://sptnkne.ws/mFww
https://sptnkne.ws/m4Bs	https://sptnkne.ws/mBqV	https://sptnkne.ws/mF66
https://sptnkne.ws/m484	https://sptnkne.ws/mBwD	https://sptnkne.ws/mF9u
https://sptnkne.ws/m49T	https://sptnkne.ws/mByc	https://sptnkne.ws/mFFb
https://sptnkne.ws/m4Fn	https://sptnkne.ws/mBzF	https://sptnkne.ws/mFWx
https://sptnkne.ws/m4G8	https://sptnkne.ws/mB6m	https://sptnkne.ws/mGpS
https://sptnkne.ws/m4H7	https://sptnkne.ws/mB6Y	https://sptnkne.ws/mGpT
https://sptnkne.ws/m4Md	https://sptnkne.ws/mBV8	https://sptnkne.ws/mGqk
https://sptnkne.ws/m4TM	https://sptnkne.ws/mCg4	https://sptnkne.ws/mGtn
https://sptnkne.ws/m5dV	https://sptnkne.ws/mCuc	https://sptnkne.ws/mGvF
https://sptnkne.ws/m5gC	https://sptnkne.ws/mCwW	https://sptnkne.ws/mHuX
https://sptnkne.ws/m5Mx	https://sptnkne.ws/mCyk	https://sptnkne.ws/mGwF
https://sptnkne.ws/m5PP	https://sptnkne.ws/mCBj	https://sptnkne.ws/mGPh
https://sptnkne.ws/m6eB	https://sptnkne.ws/mCCN	https://sptnkne.ws/mHve
https://sptnkne.ws/m6eH	https://sptnkne.ws/mCEK	https://sptnkne.ws/mGY8
https://sptnkne.ws/m69P	https://sptnkne.ws/mCHg	https://sptnkne.ws/mHbv
https://sptnkne.ws/m6Qk	https://sptnkne.ws/mCKT	https://sptnkne.ws/mHg6
https://sptnkne.ws/m6VQ	https://sptnkne.ws/pDWZ	https://sptnkne.ws/mHhq

EK-1 (devam)

https://sptnkne.ws/mHGb	https://sptnkne.ws/4886	https://sptnkne.ws/6WCf
https://sptnkne.ws/mJdz	https://sptnkne.ws/4GPP	https://sptnkne.ws/6Xkq
https://sptnkne.ws/mJmg	https://sptnkne.ws/4YfV	https://sptnkne.ws/7aSH
https://sptnkne.ws/mJnd	https://sptnkne.ws/4Z4r	https://sptnkne.ws/7aGe
https://sptnkne.ws/mJpA	https://sptnkne.ws/5b2A	https://sptnkne.ws/7aSJ
https://sptnkne.ws/veSK	https://sptnkne.ws/5ptt	https://sptnkne.ws/7bz3
https://sptnkne.ws/mJ8t	https://sptnkne.ws/56sR	https://sptnkne.ws/7bEH
https://sptnkne.ws/mJ9A	https://sptnkne.ws/59Ev	https://sptnkne.ws/7g5d
https://sptnkne.ws/mJBk	https://sptnkne.ws/5J72	https://sptnkne.ws/7hMH
https://sptnkne.ws/mJEB	https://sptnkne.ws/6fuU	https://sptnkne.ws/7j8E
https://sptnkne.ws/mJEW	https://sptnkne.ws/6f8B	https://sptnkne.ws/7jP4
https://sptnkne.ws/mJG8	https://sptnkne.ws/6pfY	https://sptnkne.ws/7ke8
https://sptnkne.ws/mJN2	https://sptnkne.ws/6pH5	https://sptnkne.ws/7k5z
https://sptnkne.ws/mJUQ	https://sptnkne.ws/6qDr	https://sptnkne.ws/7kRS
https://sptnkne.ws/mJWw	https://sptnkne.ws/6reQ	https://sptnkne.ws/7mxb
https://sptnkne.ws/mKeP	https://sptnkne.ws/6r8U	https://sptnkne.ws/7mD7
https://sptnkne.ws/mKkj	https://sptnkne.ws/6rQ2	https://sptnkne.ws/7mWM
https://sptnkne.ws/mKsW	https://sptnkne.ws/6skC	https://sptnkne.ws/7n36
https://sptnkne.ws/mKs9	https://sptnkne.ws/6sBn	https://sptnkne.ws/7swf
https://sptnkne.ws/mKx9	https://sptnkne.ws/6sHp	https://sptnkne.ws/7s9n
https://sptnkne.ws/mK8h	https://sptnkne.ws/6tbu	https://sptnkne.ws/7uh3
https://sptnkne.ws/mKDt	https://sptnkne.ws/6thQ	https://sptnkne.ws/7ukh
https://sptnkne.ws/mKDz	https://sptnkne.ws/6tXA	https://sptnkne.ws/7ukP
https://sptnkne.ws/mKEz	https://sptnkne.ws/6ugm	https://sptnkne.ws/7uXQ
https://sptnkne.ws/mKHd	https://sptnkne.ws/6vcF	https://sptnkne.ws/7vhw
https://sptnkne.ws/mKMr	https://sptnkne.ws/6vm8	https://sptnkne.ws/7wsC
https://sptnkne.ws/mMah	https://sptnkne.ws/6v9E	https://sptnkne.ws/7w2G
https://sptnkne.ws/mMjJ	https://sptnkne.ws/6vFh	https://sptnkne.ws/7y9k
https://sptnkne.ws/mMpV	https://sptnkne.ws/6xh8	https://sptnkne.ws/72pN
https://sptnkne.ws/mM2W	https://sptnkne.ws/6xD5	https://sptnkne.ws/72B7
https://sptnkne.ws/mM4Z	https://sptnkne.ws/6xU9	https://sptnkne.ws/72A4
https://sptnkne.ws/mM9e	https://sptnkne.ws/6yrX	https://sptnkne.ws/73sw
https://sptnkne.ws/mMBe	https://sptnkne.ws/6yWZ	https://sptnkne.ws/73xz
https://sptnkne.ws/mNcd	https://sptnkne.ws/6zVp	https://sptnkne.ws/737h
https://sptnkne.ws/mNgk	https://sptnkne.ws/62fy	https://sptnkne.ws/738J
https://sptnkne.ws/mNhz	https://sptnkne.ws/65QQ	https://sptnkne.ws/73BJ
https://sptnkne.ws/mNuf	https://sptnkne.ws/66Cf	https://sptnkne.ws/73CE
https://sptnkne.ws/mNxE	https://sptnkne.ws/66WC	https://sptnkne.ws/74y4
https://sptnkne.ws/mN4b	https://sptnkne.ws/67p4	https://sptnkne.ws/74KR
https://sptnkne.ws/mNBN	https://sptnkne.ws/68Bd	https://sptnkne.ws/75d5
https://sptnkne.ws/mND5	https://sptnkne.ws/695T	https://sptnkne.ws/75p3
https://sptnkne.ws/mNFK	https://sptnkne.ws/6Auz	https://sptnkne.ws/75zX
https://sptnkne.ws/mNTv	https://sptnkne.ws/6AXU	https://sptnkne.ws/75E3
https://sptnkne.ws/mNVx	https://sptnkne.ws/6C7n	https://sptnkne.ws/77K2
https://sptnkne.ws/mPeb	https://sptnkne.ws/6DH7	https://sptnkne.ws/77We
https://sptnkne.ws/mPhW	https://sptnkne.ws/6DPD	https://sptnkne.ws/78az
https://sptnkne.ws/qyFc	https://sptnkne.ws/6KFf	https://sptnkne.ws/78Kz
https://sptnkne.ws/rQTt	https://sptnkne.ws/6Nfj	https://sptnkne.ws/78XS
https://sptnkne.ws/wrvx	https://sptnkne.ws/6NMX	https://sptnkne.ws/7Bra
https://sptnkne.ws/wQzV	https://sptnkne.ws/6QU9	https://sptnkne.ws/7E29
https://sptnkne.ws/yygn	https://sptnkne.ws/6Rsb	https://sptnkne.ws/7GM8
https://sptnkne.ws/yQPE	https://sptnkne.ws/6SnF	https://sptnkne.ws/7Quh
https://sptnkne.ws/zctt	https://sptnkne.ws/6SYn	https://sptnkne.ws/7RdF
https://sptnkne.ws/4vyN	https://sptnkne.ws/6V6C	https://sptnkne.ws/7RmK

EK-1 (devam)

https://sptnkne.ws/7Rrk	https://sptnkne.ws/8Yms	
https://sptnkne.ws/7R4h	https://sptnkne.ws/8YVA	
https://sptnkne.ws/7RF3	https://sptnkne.ws/8Zyx	
https://sptnkne.ws/7S4T	https://sptnkne.ws/8Zzd	
https://sptnkne.ws/7STy	https://sptnkne.ws/92uW	
https://sptnkne.ws/7TRT	https://sptnkne.ws/9xmu	
https://sptnkne.ws/7Udq	https://sptnkne.ws/9ym5	
https://sptnkne.ws/7UsA	https://sptnkne.ws/9zQe	
https://sptnkne.ws/7W46	https://sptnkne.ws/97Hz	
https://sptnkne.ws/7W9h	https://sptnkne.ws/97Zh	
https://sptnkne.ws/7WCC	https://sptnkne.ws/98hj	
https://sptnkne.ws/7XTv	https://sptnkne.ws/98Cn	
https://sptnkne.ws/7Yg5	https://sptnkne.ws/98TK	
https://sptnkne.ws/7YhZ	https://sptnkne.ws/98Vc	
https://sptnkne.ws/7YmM	https://sptnkne.ws/99pQ	
https://sptnkne.ws/8ada	https://sptnkne.ws/99Bq	
https://sptnkne.ws/8hsv	https://sptnkne.ws/99Ed	
https://sptnkne.ws/8xg6	https://sptnkne.ws/99Rd	
https://sptnkne.ws/8zeH	https://sptnkne.ws/99Wz	
https://sptnkne.ws/83aM	https://sptnkne.ws/9Abs	
https://sptnkne.ws/83me	https://sptnkne.ws/9Ac3	
https://sptnkne.ws/83Pf	https://sptnkne.ws/9AxU	
https://sptnkne.ws/84Ng	https://sptnkne.ws/9AEK	
https://sptnkne.ws/853K	https://sptnkne.ws/9AGC	
https://sptnkne.ws/88rU	https://sptnkne.ws/9AV2	
https://sptnkne.ws/89Ct	https://sptnkne.ws/9Bab	
https://sptnkne.ws/89SD	https://sptnkne.ws/9BpF	
https://sptnkne.ws/89Zn	https://sptnkne.ws/9B8t	
https://sptnkne.ws/8Ndz	https://sptnkne.ws/9Dm8	
https://sptnkne.ws/8Nkn	https://sptnkne.ws/9D3E	
https://sptnkne.ws/8NqW	https://sptnkne.ws/9D5P	
https://sptnkne.ws/8Ntr	https://sptnkne.ws/9D5M	
https://sptnkne.ws/8N3e	https://sptnkne.ws/9D7b	
https://sptnkne.ws/8NMb	https://sptnkne.ws/9D8b	
https://sptnkne.ws/8PbY	https://sptnkne.ws/9DS4	
https://sptnkne.ws/8Pc5	https://sptnkne.ws/9Ebx	
https://sptnkne.ws/8Pr4	https://sptnkne.ws/9EeK	
https://sptnkne.ws/8PH3	https://sptnkne.ws/9EgK	
https://sptnkne.ws/8Rb9	https://sptnkne.ws/9EMG	
https://sptnkne.ws/8RbF	https://sptnkne.ws/9EPY	
https://sptnkne.ws/8Rst	https://sptnkne.ws/9EXW	
https://sptnkne.ws/8S8C	https://sptnkne.ws/9Gk5	
https://sptnkne.ws/8TsA	https://sptnkne.ws/9G7y	
https://sptnkne.ws/8TKR	https://sptnkne.ws/9HmW	
https://sptnkne.ws/8UmE	https://sptnkne.ws/9J9Y	
https://sptnkne.ws/8UpY	https://sptnkne.ws/9J9X	
https://sptnkne.ws/8UAs	https://sptnkne.ws/9JCT	
https://sptnkne.ws/8Vpf	https://sptnkne.ws/9JFr	
https://sptnkne.ws/8VCC		
https://sptnkne.ws/8WuF		
https://sptnkne.ws/8WwR		
https://sptnkne.ws/8WHW		
https://sptnkne.ws/8XhN		
https://sptnkne.ws/8XGC		

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Soyadı, adı : Kücet, Enes
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim:

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	-
Lisans	Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler bölümü (<i>anadal</i>); Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi (<i>yandal</i>)	06.06.2014
Lisans	Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Sosyoloji bölümü	09.07.2020
Lisans	İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Coğrafya bölümü	(devam ediyor)
Lisans	Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Tarih bölümü	(devam ediyor)
Lise	Pursaklar Ayyıldız Anadolu Lisesi	12.06.2009

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

[Redacted]

le.ahbv.edu.tr